2 (48) ROK 2025

ISSN 2081-0008 • e-ISSN 2449-9714

STUDIA Społeczne | SOCIAL Studies

INTERDYSCYPLINARNE PISMO Z ZAKRESU NAUK SPOŁECZNYCH, ZAWIERAJĄCE ARTYKUŁY ODZWIERCIEDLAJĄCE PROCESY SPOŁECZNE, GOSPODARCZE I POLITYCZNE, ZACHODZĄCE W POLSCE, W EUROPIE I NA ŚWIECIE

Kwartalnik „Studia Społeczne" jest w wykazie czasopism naukowych MEiN i ma 20 punktów

Wydawca: Menedżerska Akademia Nauk Stosowanych w Warszawie
Publisher: Warsaw Management University

ISSN 2081-0008
e-ISSN 2449-9714

STUDIA Społeczne | SOCIAL Studies

Wydawca: Menedżerska Akademia Nauk Stosowanych w Warszawie
Adres Redakcji i Wydawcy: Menedżerska Akademia Nauk Stosowanych w Warszawie
ul. Kawęczyńska 36, 03-772 Warszawa, wsm.warszawa.pl

Redaktor Naczelny / *Editor-in-Chief*:
prof. dr hab. Stanisław Marciniak

Zastępca Redaktora Naczelnego / *Deputy Editor-in-Chief*:
dr Stanisław Konarski

Redaktorzy tematyczni / *Section Editors*:
dr Agnieszka Krol – nauki o zarządzaniu i jakości
dr Edyta Tkaczyk – nauki prawne
dr Julia Nowicka – nauki o bezpieczeństwie
dr Izabela Kust – pedagogika
dr Aleksandra Jędryszek-Geisler – psychologia

Redaktor statystyczny / *Statistical Editor*:
dr Angelika Kleszczewska-Albińska

Sekretarz redakcji / *Section Secretaries*:
dr Aleksandra Chyc

Redaktorzy językowi / *Language Editors*:
dr Aleksandra Chyc – język angielski, język polski
dr Stanisław Konarski – język polski

Redaktor techniczny / *Technical Editor*:
Krzysztof Gawrychowski

Grafi ki oraz zdjęcia zgodne z /
All images in accordance with:

© Copyright by Menedżerska Akademia Nauk Stosowanych w Warszawie (Warsaw Management University)

Żaden fragment tej publikacji nie może być reprodukowany, umieszczany w systemach przechowywania informacji lub przekazywany w jakiejkolwiek formie – elektronicznej, mechanicznej, fotokopii czy innych reprodukcji – bez zgody posiadacza praw autorskich.

All rights reserved by Warsaw Management University. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without the prior written permission of the publisher.

Wszystkie nadsyłane artykuły naukowe są recenzowane. Procedura recenzowania artykułów, zapora ghostwriting oraz zasady przygotowywania tekstów i instrukcje dla autorów znajdują się na stronie internetowej czasopisma

All articles are peer reviewed. The procedure for reviewing articles, and the Guide for Authors can be found on the website of the journal

Wersja pierwotna (referencyjna) czasopisma to wersja elektroniczna

The original (reference) version of the journal is electronic.

Publikowane w Polsce / *Published in Poland*

„Studia Społeczne" – kwartalnik z zakresu nauk społecznych, zawiera recenzowane artykuły odzwierciedlające procesy społeczne, gospodarcze i polityczne, zachodzące w Polsce, w Europie i na świecie
Kwartalnik „Studia Społeczne" jest w wykazie czasopism naukowych MEiN i ma 20 punktów.
Kwartalnik jest indeksowany w bazie BezEkon, CEEOL, ERIH+, Biblioteka nauki, CEJSH.

"Social Studies" – quarterly scientific magazine publishing articles on social, economic, and political processes in Poland, Europe and the whole world
The quarterly „Social Studies" is on the list of scientific journals of MEiN and has 20 points.
The quarterly is indexed in the BezEkon, CEEOL. ERIH+, Biblioteka nauki, CEJSH databases.

Rada Naukowa działu: Pedagogika, Psychologia, Nauki socjologiczne
Editorial Board of section: Pedagogics, Psychology , Sociology

Przewodniczący / *Chairman*:
Przewodniczący - dr Joanna Michalak-Dawidziuk, prof. WSM (Polska / Poland)

Członkowie / *Members*:
prof. PhDr. Viera Bacova, PhD., DrSc. (Słowacja / Slovakia),
prof. dr hab. inż. Ján Bajtoš /MANS/ (Słowacja / Slovakia),
prof. dr hab. Valery Bebyk /University of Ukraine/ (Ukraine / Ukraina),
prof. dr hab. Ewgenii Bobosow (Białoruś / Belarus),
prof. dr hab. Stanisław Dawidziuk /MANS/ (Polska / Poland),
prof. PhDr. Rudolf Dupkala, CSc. (Słowacja / Slovakia),
prof. Dan Durning, PhD (USA),
senior lecturer Natalia Gajdamaschko, PhD (Kanada / Canada),
prof. dr Otar Gerzmava /Georgia Grigol Robakidze University/ (Gruzja / Georgia),
prof. dr hab. Ding Gianwey (Chiny / China),
prof. Devin Fore, PhD. /Princeton University USA/ (USA),
prof. dr hab. Marek Furmanek /UZ/ (Polska / Poland),
prof. dr hab. Wojciech Hübner /Vistula/ (Polska / Poland),
prof. dr hab. Bohdan Jałowiecki /UW/ (Polska / Poland),
prof. dr hab. Jerzy Kunikowski /UPH/ (Polska / Poland),
prof. MUDr. Vladimir Krčmery, PhD, DrSc., dr h.c. Mult. (Słowacja / Slovakia),
prof. dr Otwin Marenin (USA),
prof. dr hab. Kaz Mazurek (Canada / Kanada),
prof. dr hab. John McGraw (Kanada / Canada),
prof. dr hab. Nella Nyczkało (Ukraina / Ukraine),
prof. dr hab. Stefan Opara /INP/ (Polska / Poland),
prof. dr hab. Karol Poznański /APS/ (Polska / Poland),
prof. dr hab. Zdzisław Sirojć /MANS/ (Polska / Poland),
prof. dr hab. Zbigniew Starowicz /UW/ (Polska / Poland),
prof. dr hab. Franciszek Szlosek /APS/ (Polska / Poland),
prof. dr hab. Władysław Szymański /SAN/ (Polska / Poland),
prof. dr hab. Tadeusz Bąk (PWSTE, Polska/Poland).
dr hab. Iwona Klonowska / Wyższa Szkoła Policji w Szczytnie/ (Polska / Poland).

Rada Naukowa działu Nauki Prawne, Nauki o Polityce i Administracji, Nauki o Bezpieczeństwie
Editorial Board Section: Legal Science, About Politics and Administration Science, About Security Science

Przewodniczący / *Chairman*:
prof. dr hab. Brunon Hołyst / MANS / (Polska / Poland)

Członkowie / *Members*:
prof. dr hab. Cezary Banasiński (Uniwersytet Warszawski, Polska /Poland),
prof. zw. dr hab. Alexander J. Belohlavek (Masaryk University, Czechy /Czech Republic),
prof. dr hab. Ewgenii Bobosow (Białoruś / Belarus),
prof. dr Otar Gerzmava (Grigol Robakidze University, Gruzja / Georgia),
prof. dr Donata Maria Assunta Gottardi (Universita di Verona, Włochy/ Italy),
prof. dr Miomira Kostić (University of Niś, Serbia),
prof. dr hab. John McGraw (Kanada / Canada),
prof. dr hab. Anatolii Radkevich, (University of Science and Technology, Ukraina / Ukraine),
prof. dr hab. Marian Kopczewski / AWL / (Polska/Poland)
prof. dr hab. Jan Olszewski (Uniwersytet Rzeszowski, Polska/ Poland),
prof. dr hab. Janusz Trzciński (Menedżerska Akademia Nauk Stosowanych w Warszawie, Polska / Poland),
prof. dr hab. dr h.c. Hans Joachim Schneider (University of Munster, Niemcy/Germany),
prof. dr hab. Maria Szyszkowska (Wyższa Szkoła Menedżerska, Polska/Poland),
prof. zw. dr hab. Anna Walaszek-Pyzioł (Uniwersytet Jagielloński, Polska/Poland),
prof. dr hab. Minoru Yokoyama (Japonia/Japan),
prof. dr hab. Jarosław Wołejszo (Akademia Kaliska, Polska/ Poland),
prof. dr hab. Leszek Elak (ASzWoj, Polska/Poland).

Rada Naukowa działu Nauki o Zarządzaniu Jakości, Ekonomia i Finanse
Editorial Board of Section: Management and Quality Sciences, Economics and Finance

Przewodniczący / *Chairman*:
Przewodniczący – prof. dr hab. Stanisław Marciniak (Polska / Poland)

Członkowie / *Members*:
prof. dr hab. Jerzy Bogdanienko, Uniwersytet Warszawski (Polska/Poland),
prof. dr hab. Marek Garbicz, Szkoła Główna Handlowa, Wyższa Szkoła Menedżerska w Warszawie (Polska/Poland),
prof. dr hab. Lech Jaczynowski, Wyższa Szkoła Menedżerska w Warszawie (Polska/Poland),
prof. dr hab. Stanisław Marciniak, Politechnika Warszawska (Polska/ Poland),
prof. dr hab. Marek Jacek Stankiewicz, Wyższa Szkoła Bankowa w Toruniu (Polska/Poland),
prof. dr hab. Marian Strużycki, Szkoła Główna Handlowa prof. em., (Polska/ Poland),
prof. dr hab. Andrzej Jasiński, Uniwersytet Warszawski (Polska/Poland),
dr Paweł Dąbrowski MANS (Polska/Poland),
prof. dr. Jörg Freiling, University of Bremen (Niemcy/ Germany),
prof. dr. Sibylle Heilbrunn, School of Social Sciences and Humanities, Kinneret Academic College (Izrael/Israel),
prof. Bezdudnaya Anna Geroldovna, Ph.D., Saint-Petersburg State University of Economics (Federacja Rosyjska/Russian Federation),
prof. zw. dr hab. inż. Waldemar Karwowski dr h.c. mult., University of Central Florida, Orlando, (USA),
prof. Liviu Marian, Petru Maior University Tirgu Mures (Rumunia/ Romania),
Ph.D. Oleksii Polegkyi, University of Alberta (Kanada/ Canada),
Dr. Carole E. Scott, Richards College of Business, University of West Georgia (USA),
Ph.D. Pradeep Kumar Singh, Jaypee University of Information Technology, HP, (Indie/India),
Assoc. Prof. Ph.D. Vijender Kumar Solanki, CMR Institute of Technology (Autonomous) (Indie/India),
prof. JUDr. Zdeněk Souček, DrSc., Moravian Business College, (Czechy/ Czech Republic),
prof. Mile Terziovski, Ph.D. (Melb), MBA, ME(Hons) GAICD, FAIM, Swinburne Business School, (Australia),
dr Marzena Kacprzak SGGW (Polska/Poland).

Spis treści / *Contents*

SOCJOLOGIA/PSYCHOLOGIA/PEDAGOGIKA		
Styk W.	**EMDR a standardowe protokoły psychoterapeutyczne w leczeniu traumy złożonej (CPTSD). Przegląd systematyczny efektów długoterminowych** EMDR versus standard psychotherapeutic protocols for the treatment of complex trauma (CPTSD). A systematic review of long-term effects	**9**
Dobrzeniecki--Łukasiewicz R.	**Globalizacja a problemy społeczne** Globalization and social problems	**23**
Prosandeeva L., Gennadiy Ilyin	**Problemy i perspektywy rozwoju kultury ukraińskiej w warunkach integracji europejskiej** Problems and prospects of the development of Ukrainian culture in the conditions of European integration	**41**
BEZPIECZEŃSTWO/KRYMINOLOGIA		
Kobets J., Oskierko M., Strutynska T., Żurawski S., Brążkiewicz D.	**Wpływ sytuacji demograficznej Ukrainy związanej z wojną na bezpieczeństwo globalne** The impact of Ukraine's demographic situation related to the war on global security	**53**

Barszczewski W., Małkowski Z., Skwarek Z., Chwała M.	**Społeczne i gospodarcze skutki największych katastrof jądrowych w sektorze energetycznym – studium przypadku** Social and economic consequences of major nuclear disasters in the energy sector – a case study	**73**
Chwała M.	**Ochrona ludności i obrona cywilna w kontekście pomocy społecznej** Population protection and civil defence in the context of social security	**91**
PRAWO/POLITOLOGIA I ADMINISTRACJA		
Tkaczyk E.	**Rady Narodowe jako terenowe organy władzy państwowej w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej** National Councils as local state authority bodies in the Polish People's Republic	**103**
Chyc A.	**Europejski Kodeks Dobrej Administracji a kultura w organizacyjna administracji publicznej** The European Code of Good Administrative Behavior and Organizational Culture in Public Administration	**121**
ZARZĄDZANIE/EKONOMIA/FINANSE		
Stefaniak R., Sznura P.	**Miejsce systemu GS1 w zarządzaniu logistycznym łańcuchem dostaw** The place of the GS1 system in logistics supply chain management	**135**

Gawlik M.	**Feminatywy w komunikacji biznesowej** Feminatives in business communication in Polish	149
Stachowiak L.	**Organizacja, funkcjonowanie i zarządzanie mikroprzedsiębiorstwem na wczesnym etapie jego rozwoju** Organization, operation and management of a micro-enterprise at an early stage of its development	165
Dawidziuk R.	**Wpływ wojny w Ukrainie na dynamikę inflacji – wyzwania i strategie zarządzania** The impact of the war in Ukraine on inflation dynamics – challenges and management strategies	183

dr Wojciech Styk
Uniwersytet Medyczny w Lublinie
ORCID: 0000-0003-0186-3118

Studia Społeczne
ISSN 2081-0008
e-ISNN 2449-9714
str. 9–22

EMDR a standardowe protokoły psychoterapeutyczne w leczeniu traumy złożonej (CPTSD). Przegląd systematyczny efektów długoterminowych

EMDR versus standard psychotherapeutic protocols for the treatment of complex trauma (CPTSD). A systematic review of long-term effects

Streszczenie

Złożona trauma (CPTSD) jako odrębna jednostka diagnostyczna w ICD-11 wymaga specyficznych metod terapeutycznych ukierunkowanych nie tylko na objawy PTSD, ale także na problemy z regulacją emocji, tożsamością i relacjami. EMDR (Eye Movement Desensitization and Reprocessing) zyskuje coraz większe uznanie jako potencjalnie skuteczna interwencja w leczeniu CPTSD. Celem niniejszego przeglądu systematycznego była ocena skuteczności EMDR w porównaniu do standardowych metod psychoterapii (CBT, poradnictwo, ekspozycja) w leczeniu CPTSD, ze szczególnym uwzględnieniem efektów długoterminowych (≥6 miesięcy). Przegląd przeprowadzono zgodnie z wytycznymi PRISMA 2020. Uwzględniono osiem badań opublikowanych w latach 2020-2025: randomizowane badania kliniczne, metaanalizy oraz przeglądy systematyczne. Analizowano populacje dorosłych, młodzieży i dzieci z doświadczeniem traumy interpersonalnej. Dane analizowano i oceniano pod kątem jakości przy użyciu narzędzi RoB 2.0 i AMSTAR 2. Postawiono tezę, która została udowodniona, iż EMDR okazało się równie skuteczne lub skuteczniejsze niż inne terapie w redukcji objawów PTSD i komponentów CPTSD. W większości badań odnotowano wysoką tolerancję pacjentów, trwałość

efektów do 18 miesięcy oraz krótszy czas terapii w porównaniu do CBT.EMDR stanowi wartościową i efektywną metodę leczenia CPTSD, szczególnie u pacjentów z historią traumy rozwojowej. Wskazane są dalsze badania nad EMDR w ujęciu zintegrowanym oraz z wydłużonym okresem obserwacji.

Słowa kluczowe: EMDR, trauma złożona, CPTSD, psychoterapia.

Abstract

Complex trauma syndrome (CPTSD), as a separate diagnostic entity in ICD-11, requires specific therapeutic methods that address not only PTSD symptoms but also problems with emotion regulation, identity and relationships. Eye Movement Desensitization and Reprocessing (EMDR) is gaining increasing recognition as a potentially effective intervention in the treatment of CPTSD. The aim of this systematic review was to assess the effectiveness of EMDR compared to standard psychotherapies (CBT, counseling, exposure) in the treatment of CPTSD, with a special focus on long-term effects (≥6 months). The review was conducted in accordance with the PRISMA 2020 guidelines. Eight studies published between 2020 and 2025 were included: randomized controlled trials, meta-analyses, and systematic reviews. Adult, adolescent, and child populations with interpersonal trauma were analyzed and assessed for quality using RoB 2.0 and AMSTAR 2.EMDR was found to be as effective or more effective than other therapies in reducing PTSD symptoms and CPTSD components. Most studies reported high patient tolerability, durability of effects up to 18 months, and shorter treatment time compared to CBT. EMDR is a valuable and effective treatment for CPTSD, especially in patients with a history of developmental trauma. Further research on EMDR in an integrated approach and with extended follow-up is indicated.

Key words: EMDR, complex trauma, CPTSD, psychotherapy.

Wstęp

Złożona trauma (complex post-traumatic stress disorder – CPTSD) została po raz pierwszy formalnie zdefiniowana i sklasyfikowana w 11. rewizji Międzynarodowej Klasyfikacji Chorób (ICD-11) jako odrębna diagnoza różniąca się istotnie od klasycznego PTSD (post-traumatic stress disorder). CPTSD występuje najczęściej u osób, które doznały długotrwałych, powtarzających się doświadczeń traumatycznych, takich jak przemoc w dzieciństwie, przetrzymywanie, tortury, wykorzystywanie seksualne lub przemoc domowa[1],[2]. W odróżnieniu od PTSD, CPTSD obejmuje nie tylko objawy intruzji, unikania i nadmiernej reaktywności, ale również trzy do-

1 World Health Organization, ICD-11, *International Classification of Diseases, 11th Revision. Geneva*, WHO 2019.

2 M. Cloitre, D.W. Garvert, C.R. Brewin, R.A. Bryant, A. Maercker, *Evidence for proposed ICD-11 PTSD and complex PTSD. A latent profile analysis,* „European Journal of Psychotraumatology" 2013/4(1), p. 20706.

datkowe wymiary: zaburzenia regulacji emocji, negatywny obraz siebie oraz chroniczne trudności w relacjach interpersonalnych[3].

Badania epidemiologiczne wskazują, że CPTSD może dotyczyć nawet 3-7% populacji ogólnej, a w populacjach wysokiego ryzyka – takich jak osoby z historią traumy dziecięcej, uchodźcy, osoby po przemocy seksualnej – wskaźnik ten wzrasta do 25–50%[4],[5]. Nieleczone CPTSD wiąże się z wysokim ryzykiem współwystępowania zaburzeń depresyjnych, uzależnień, zaburzeń osobowości i tendencji samobójczych[6]. Eye Movement Desensitization and Reprocessing (EMDR) to metoda psychoterapeutyczna stworzona przez Francine Shapiro w latach 80., początkowo rozwijana jako technika leczenia PTSD. EMDR opiera się na założeniu, że objawy psychopatologiczne są efektem dysfunkcyjnego przechowywania informacji związanych z traumą, a kluczem do ich rozwiązania jest aktywacja naturalnego mechanizmu przetwarzania adaptacyjnego (AIP – Adaptive Information Processing)[7]. Terapia EMDR składa się z ośmiofazowego protokołu, który obejmuje m.in. aktywację wspomnień traumatycznych, jednoczesną stymulację bilateralną (np. ruchy gałek ocznych, dźwięki), a także rekonstruowanie poznawcze i emocjonalne[8].

W ostatnich latach EMDR przeszło ewolucję od narzędzia terapeutycznego dla klasycznego PTSD do uznanej metody leczenia złożonych objawów traumy, w tym CPTSD. W systematycznych przeglądach wykazano, że EMDR może być równie skuteczne lub skuteczniejsze niż CBT (Cognitive Behavioral Therapy), zwłaszcza w populacjach o wysokim poziomie unikania, oporu wobec ekspozycji lub traumie interpersonalnej[9],[10],[11]. W odróżnieniu od CBT i terapii ekspozycyjnych, EMDR nie wymaga pełnej narracji traumy ani długotrwałej ekspozycji na bodźce wywołujące

3 A. Maercker, C.R. Brewin, R.A. Bryant, et al., *Diagnosis and classification of disorders specifically associated with stress: Proposals for ICD-11*, „World Psychiatry" 2013/12(3), p. 198-206.

4 T. Karatzias, M. Shevlin, C. Fyvie, et al., *Evidence of distinct profiles of PTSD and CPTSD based on ICD-11*, „European Journal of Psychotraumatology" 2017/8(1), p. 1329321.

5 P. Hyland, J. Murphy, M. Shevlin, et al., *Variation in ICD-11 PTSD and CPTSD across trauma-exposed groups: A latent class analysis*, „European Journal of Psychotraumatology" 2017/8(1), p. 1385739.

6 C.R Brewin., M. Cloitre, P. Hyland, et al., *A review of current evidence regarding the ICD-11 proposals for diagnosing PTSD and CPTSD*, „Clin Psychol Rev." 2017/58, p. 1-15.

7 F. Shapiro, *Eye movement desensitization and reprocessing (EMDR) therapy: Basic principles, protocols, and procedures*, 2nd ed. Guilford Press, New York 2001.

8 L. Maxfield, *The role of bilateral stimulation in EMDR*, „Journal of EMDR Practice and Research" 2008/2(4), p. 234-38.

9 S.J.M.A. Matthijssen, C.W. Lee, A. de Jongh, *The current status of EMDR therapy: Specific target areas and goals for the future*, „Journal of EMDR Practice and Research", 2020/14(4), p. 241-52.

10 S.L. Wright, E. Karyotaki, P. Cuijpers, et al., *EMDR v. other psychological therapies for PTSD: IPD meta-analysis*, Psychol Med. 2024.

11 P. Rasines-Laudes, I. Serrano-Pintado, *Efficacy of EMDR in PTSD: A systematic review and meta-analysis*, Psicothema 2023.

lęk, co czyni tę metodę bardziej akceptowalną dla wielu pacjentów[12]. W literaturze pojawia się coraz więcej dowodów na to, że EMDR nie tylko prowadzi do szybszej poprawy klinicznej, ale także efekty terapii są trwałe i utrzymują się przez wiele miesięcy, a nawet lat[13]. To szczególnie istotne w kontekście leczenia CPTSD, które wymaga podejścia długofalowego i wielowymiarowego.

Celem niniejszego przeglądu jest zatem:
- ocena efektywności EMDR w leczeniu CPTSD w porównaniu ze standardowymi metodami terapeutycznymi,
- analiza długoterminowych efektów terapeutycznych,
- wyciągnięcie wniosków praktycznych dla psychoterapeutów i systemów ochrony zdrowia.

1. Metodyka

Niniejszy przegląd systematyczny został przeprowadzony zgodnie z wytycznymi PRISMA 2020 (Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses), zapewniającymi transparentność i replikowalność procesu badawczego. Celem było uzyskanie najbardziej aktualnego obrazu efektywności terapii EMDR w leczeniu traumy złożonej (CPTSD) w porównaniu z klasycznymi metodami psychoterapeutycznymi, z uwzględnieniem wyników długoterminowych (follow-up ≥ 6 miesięcy).

Proces przeglądu rozpoczął się od systematycznego przeszukania czterech kluczowych baz danych: PubMed, PsycINFO, Scopus oraz ClinicalTrials.gov. Przeszukiwanie objęło publikacje opublikowane od stycznia 2020 roku do kwietnia 2025 roku. Dodatkowo przeanalizowano tzw. literaturę szarą, czyli niepublikowane raporty i prace dostępne w repozytoriach instytucjonalnych oraz bibliografiach wybranych prac. W celu maksymalizacji czułości przeszukiwania zastosowano kombinacje słów kluczowych i operatorów logicznych, takich jak: („EMDR", „Eye Movement Desensitization and Reprocessing"), („complex trauma", „CPTSD") oraz („counseling", „CBT", „standard therapy") i („long-term outcomes", „follow-up"). Po usunięciu duplikatów (n=419), pozostało 1732 unikalnych rekordów, które poddano wstępnej selekcji na podstawie tytułów i streszczeń. Selekcja była przeprowadzana niezależnie przez dwóch badaczy, a niezgodności rozstrzygano poprzez dyskusję lub arbitraż trzeciego recenzenta. W wyniku tego etapu do analizy pełno-tekstowej zakwalifikowano 139 prac, z których ostatecznie do przeglądu włączono 8 badań spełniających wszystkie kryteria włączenia.

12 B.A. van der Kolk, *The body keeps the score: Brain, mind, and body in the healing of trauma*, Viking, New York 2014.

13 R.J. Darby, E.P. Taylor, M.S. Cadavid, *Phase-based psychological interventions for complex PTSD:A systematic review*, „Journal of Affective Disorders Reports" 2023/11, p. 100361.

Do przeglądu kwalifikowano wyłącznie badania opublikowane w języku angielskim, w tym randomizowane badania kliniczne (RCT), metaanalizy oraz przeglądy systematyczne. Koniecznym warunkiem było porównanie terapii EMDR z inną aktywną formą interwencji psychologicznej – najczęściej terapią poznawczo-behawioralną (CBT), poradnictwem indywidualnym lub ekspozycją – oraz przedstawienie danych dotyczących rezultatów długoterminowych, rozumianych jako minimum 6 miesięcy po zakończeniu interwencji terapeutycznej.

Ekstrakcja danych odbywała się według wcześniej ustalonego schematu, obejmującego: charakterystykę próby (wiek, płeć, typ traumy), projekt badania, liczebność grup, typ interwencji terapeutycznej, czas trwania terapii, narzędzia oceny skuteczności, oraz wyniki końcowe – zarówno krótkoterminowe, jak i długoterminowe. Ocenie podlegały również wskaźniki nawrotu objawów oraz potrzeba dodatkowych interwencji terapeutycznych po zakończeniu głównej terapii.

Jakość metodologiczna uwzględnionych badań została oceniona z zastosowaniem narzędzi odpowiednich do typu pracy. Dla randomizowanych badań klinicznych zastosowano RoB 2.0 (Risk of Bias Tool), a dla metaanaliz i przeglądów systematycznych – narzędzie AMSTAR 2 (A Measurement Tool to Assess Systematic Reviews). Badania uznane za wysokiego ryzyka błędu systematycznego zostały wykluczone z analizy końcowej.

2. Wyniki

W ramach przeglądu systematycznego, zgodnie z ustalonymi kryteriami włączenia, wyselekcjonowano 8 badań empirycznych opublikowanych w latach 2020–2025, które spełniały warunek: porównanie skuteczności EMDR z innymi formami terapii psychologicznej w leczeniu złożonej traumy (CPTSD) oraz raportowanie wyników długoterminowych (follow-up ≥ 6 miesięcy). Wśród uwzględnionych prac znalazły się zarówno randomizowane badania kliniczne (RCT), jak i meta-analizy danych uczestników (IPD) oraz systematyczne przeglądy literatury. Liczebność prób wahała się od kilkudziesięciu do ponad tysiąca uczestników, a populacje obejmowały zarówno osoby dorosłe, jak i młodzież oraz dzieci z historią traumatycznych doświadczeń interpersonalnych. Terapie porównawcze obejmowały klasyczne poradnictwo psychologiczne, CBT, TF-CBT oraz leczenie ekspozycyjne. W większości badań EMDR wykazywało skuteczność równą lub przewyższającą interwencje kontrolne – zarówno w redukcji objawów PTSD, jak i w poprawie funkcjonowania psychospołecznego i emocjonalnego. Poniżej przedstawiono szczegółową charakterystykę każdego z badań uwzględnionych w analizie oraz zestawianie w Tabeli 1.

1. Darby et al. (2023)

> **Tytuł:** *Phase-based psychological interventions for complex PTSD: A systematic review*

Metoda: Przegląd systematyczny (n = 13 badań, w tym 3 z EMDR); uwzględniono tylko badania z fazowym podejściem do CPTSD.
Populacja: Dorośli z historią traumy interpersonalnej (np. nadużycia, przemoc domowa).
Wyniki: EMDR zastosowane jako część fazowej interwencji (etap przetwarzania traumy) wykazało znaczne zmniejszenie objawów zarówno PTSD, jak i dodatkowych komponentów CPTSD (regulacja emocji, obraz siebie, relacje).
Follow-up: 6–18 miesięcy.
Wniosek: EMDR jako komponent terapii fazowej skutecznie wspomaga redukcję objawów kompleksowej traumy.

2. Pinto et al. (2022)

Tytuł: *EMDR therapy for PTSD symptoms in adult inpatient mental health settings: A systematic review*
Metoda: Przegląd systematyczny (n = 9 badań, w tym 4 z EMDR), skupiony na populacji hospitalizowanej.
Populacja: Osoby dorosłe hospitalizowane z powodu PTSD/CPTSD.
Wyniki: EMDR okazało się skuteczne w redukcji objawów PTSD nawet w przypadku osób z chorobami współistniejącymi (np. psychozy, zaburzenia osobowości). Terapia trwała średnio 4–6 sesji.
Follow-up: 6–12 miesięcy.
Wniosek: EMDR może być bezpiecznie stosowane w środowiskach szpitalnych, przynosząc szybkie i trwałe efekty.

3. Wright et al. (2024)

Tytuł: *EMDR vs. other psychological therapies for PTSD: IPD meta-analysis*
Metoda: Metaanaliza danych uczestników (IPD) z 17 badań porównujących EMDR z innymi terapiami.
Populacja: Osoby z traumą dziecięcą i rozpoznaniem CPTSD.
Wyniki: EMDR miało większy wpływ na poprawę obrazu siebie i funkcjonowanie interpersonalne niż TF-CBT i ekspozycja. Redukcja objawów PTSD utrzymywała się w ≥74% przypadków po 12 miesiącach.
Follow-up: 6–18 miesięcy.
Wniosek: EMDR wykazuje przewagę w leczeniu długofalowym u pacjentów z historią traumy rozwojowej.

4. Serrano-Pintado & Rasines-Laudes (2023)

Tytuł: *Efficacy of EMDR in PTSD: A systematic review and meta-analysis*
Metoda: Klasyczna meta-analiza 18 badań RCT (n > 1800), z uwzględnieniem jakości metodologicznej.
Populacja: Osoby dorosłe z PTSD i CPTSD.

Wyniki: EMDR wykazało średni efekt d = 1.23 dla redukcji objawów PTSD i d = 0.88 dla zmiany w samoocenie (self-concept).
Follow-up: Średnio 9 miesięcy.
Wniosek: EMDR przewyższa standardowe terapie pod względem intensywności i trwałości efektu.

5. Coventry et al. (2020)

Tytuł: *Psychological interventions for PTSD and comorbidities: Meta-analysis*
Metoda: Szeroka meta-analiza PLoS (n = 44 badań), uwzględniająca także depresję i lęk współistniejące z PTSD/CPTSD.
Populacja: Dorośli z PTSD i współwystępującą depresją.
Wyniki: EMDR skuteczniejsze od CBT w redukcji objawów depresyjnych i lękowych, przy podobnym wpływie na PTSD.
Follow-up: 6–12 miesięcy.
Wniosek: EMDR powinno być rozważane w przypadkach traumy z objawami mieszanymi.

6. Matthijssen et al. (2020)

Tytuł: *The current status of EMDR therapy: Specific target areas and goals*
Metoda: Analiza jakościowa zakresów stosowania EMDR i kierunków dalszego rozwoju.
Populacja: Osoby z traumą złożoną, nadużyciem seksualnym i CPTSD.
Wyniki: EMDR rozszerza swoje zastosowanie na zaburzenia dysocjacyjne i trudności interpersonalne, stanowiąc trzon podejść zintegrowanych.
Follow-up: Nie dotyczy (przegląd koncepcyjny).
Wniosek: EMDR może być podstawą terapii długofalowej w CPTSD.

7. Van Pelt et al. (2021)

Tytuł: *Intensive treatment combining prolonged exposure and EMDR for adolescents*
Metoda: RCT z interwencją łączoną – ekspozycja + EMDR vs. ekspozycja.
Populacja: Nastolatkowie z traumą złożoną (n = 38).
Wyniki: Grupa EMDR+PE wykazała lepszą tolerancję terapii, szybsze zmniejszenie objawów oraz większą trwałość efektów.
Follow-up: 6 miesięcy.
Wniosek: Podejście łączone z EMDR może być optymalne u młodzieży z CPTSD.

8. Chen et al. (2018) *(pre-2020, istotne dla CPTSD u dzieci)*

Tytuł: *EMDR in children and adults with complex childhood trauma: A systematic review of RCTs*

Metoda: Systematyczny przegląd RCT (n = 12) w populacjach dzieci i młodzieży.
Populacja: Osoby do 18. roku życia z historią przemocy i zaniedbania.
Wyniki: EMDR istotnie redukowało objawy PTSD oraz zaburzeń współistniejących (lęk, dysocjacja).
Follow-up: 6–12 miesięcy.
Wniosek: EMDR powinno być rutynowo stosowane u dzieci z traumą złożoną.

Tabela 1. Porównywanie wyselekcjonowanych artykułów

Autorzy (rok)	Typ badania	Populacja	N (przybliżona)	Interwencje	Czas obserwacji	Główne wyniki
Darby et al. (2023)	Przegląd systematyczny	Dorośli z CPTSD	13 badań	EMDR jako element terapii fazowej	6-18 mies.	Skuteczność EMDR w redukcji komponentów CPTSD
Pinto et al. (2022)	Przegląd systematyczny	Dorośli hospitalizowani	9 badań	EMDR vs. leczenie szpitalne	6-12 mies.	Redukcja objawów PTSD w szpitalu
Wright et al. (2024)	Meta-analiza IPD	Dorośli z traumą dziecięcą	17 badań	EMDR vs. TF-CBT, PE	6-18 mies.	Wyższa skuteczność EMDR w funkcjonowaniu społecznym
Serrano-Pintado (2023)	Meta-analiza RCT	Dorośli z PTSD/ CPTSD	>1800	EMDR vs. różne	9 mies.	Silniejszy efekt EMDR vs. inne
Coventry et al. (2020)	Meta-analiza (mieszana)	Dorośli z PTSD i depresją	44 badań	EMDR vs. CBT	6-12 mies.	Lepsze wyniki EMDR w depresji/lęku
Matthijssen et al. (2020)	Przegląd koncepcyjny	Dorośli z traumą złożoną	n.d.	EMDR (opis teoretyczny)	n.d.	EMDR jako trzon terapii CPTSD
Van Pelt et al. (2021)	RCT	Młodzież z CPTSD	38	EMDR + PE vs. PE	6 mies.	Szybsze efekty i lepsza tolerancja
Chen et al. (2018)	Przegląd systematyczny	Dzieci z traumą dziecięcą	12 badań	EMDR vs. kontrola	6-12 mies.	Skuteczność EMDR u dzieci

Źródło: opracowanie własne.

3. Dyskusja

Wyniki niniejszego przeglądu systematycznego jednoznacznie wskazują, że EMDR jest skuteczną i potencjalnie bardziej efektywną metodą leczenia złożonej traumy (CPTSD) niż standardowe formy terapii psychologicznej, takie jak CBT, poradnictwo indywidualne czy ekspozycja. EMDR nie tylko znacząco redukuje objawy PTSD, ale również pozytywnie wpływa na kluczowe komponenty wyróżniające CPTSD –

zaburzenia regulacji emocji, trwałe zaburzenia obrazu siebie oraz chroniczne trudności interpersonalne.

Efektywność EMDR w kontekście klasycznego PTSD i CPTSD

Tradycyjnie EMDR był wykorzystywany głównie do leczenia PTSD. Jednak w ostatnich latach coraz więcej badań wskazuje na jego skuteczność w przypadku pacjentów z objawami CPTSD, którzy wymagają bardziej złożonego i długofalowego podejścia[14],[15]. W badaniu Serrano-Pintado i Rasines-Laudes[16] EMDR wykazał istotnie większy efekt terapeutyczny (średni efekt Cohen's d > 1.2) niż standardowe formy leczenia, zarówno w zakresie objawów PTSD, jak i poprawy obrazu siebie. To szczególnie istotne, ponieważ zaburzenia tożsamości oraz negatywna autorefleksja stanowią jeden z rdzeniowych wymiarów CPTSD[17]. Podobnie meta-analiza Wrighta i współpracowników[18], przeprowadzona w modelu danych uczestników (IPD), wykazała, że osoby z traumą dziecięcą oraz objawami CPTSD odnoszą większe korzyści z EMDR niż z TF-CBT czy terapii ekspozycyjnej. Dotyczyło to szczególnie aspektów funkcjonowania społecznego i redukcji objawów współistniejących, takich jak lęk i dystymia.

Długoterminowe utrzymanie efektów

Jednym z najważniejszych aspektów skuteczności terapii traumy złożonej jest trwałość efektów, czyli długoterminowe utrzymanie remisji objawów po zakończeniu terapii. W przeglądzie uwzględniono tylko badania z minimalnym okresem obserwacji ≥ 6 miesięcy, co pozwala na ocenę stabilności rezultatów terapeutycznych. W badaniu Pinto et al.[19] EMDR zastosowane w środowiskach szpitalnych prowadziło do trwałego obniżenia objawów PTSD nawet wśród pacjentów z ciężkimi zaburzeniami współistniejącymi (np. psychozami). Wyniki utrzymywały się do 12 miesięcy po terapii, mimo że leczenie obejmowało zaledwie 4-6 sesji. Z kolei Van Pelt et al.[20] wy-

14 P.A. Coventry, N. Meader, H. Melton, et al., *Psychological and pharmacological interventions for PTSD following complex trauma:A systematic review and meta-analysis*, „PLOS Medicine" 2020/17(9), p. e1003262.

15 C. Pinto, R. Phillips, P. McSherry, *EMDR therapy for PTSD symptoms in adult inpatient mental health settings*: *A systematic review*, „Journal of EMDR Practice and Research" 2022/16(1), p. 4-15.

16 I. Serrano-Pintado, P. Rasines-Laudes, *Efficacy of EMDR in PTSD: A systematic review and meta-analysis of randomized clinical trials*, Universidad de Salamanca 2023.

17 A. Maercker, C.R. Brewin, R.A. Bryant, et al., *Diagnosis and classification of disorders specifically associated with stress: Proposals for ICD-11*, „World Psychiatry" 2013/12(3), p. 198-206.

18 S.L. Wright, E. Karyotaki, P. Cuijpers, et al., *EMDR vs. TF-CBT in childhood trauma: An individual patient data meta-analysis*, „Psychol Med." 2024.

19 C. Pinto, P. McSherry, R. Phillips, *Effectiveness of EMDR in hospital settings: A systematic review*, „Journal of EMDR Practice and Research" 2022/16(1), p. 4-15.

20 Y. Van Pelt, P. Fokkema, C. de Roos, *Intensive treatment combining prolonged exposure and EMDR for adolescents with PTSD*, „European Journal of Psychotraumatology", 2021/12(1),

kazali, że zastosowanie EMDR w intensywnym programie terapeutycznym u młodzieży z CPTSD prowadziło nie tylko do szybszej poprawy klinicznej, ale również do utrzymania pozytywnych efektów po 6 miesiącach, w porównaniu do tradycyjnej ekspozycji. W świetle tych wyników można postawić tezę, że EMDR dzięki ograniczonej ekspozycji i aktywacji naturalnych mechanizmów przetwarzania sprzyja trwalszej konsolidacji zmiany terapeutycznej niż klasyczne metody oparte na konfrontacji z traumą.

EMDR a aspekty złożonej traumy: relacje, emocje i tożsamość

Jednym z najbardziej obiecujących wniosków płynących z niniejszego przeglądu jest zdolność EMDR do pracy z wymiarami charakterystycznymi dla CPTSD, które wykraczają poza klasyczne objawy PTSD. Darby et al.[21] w swojej analizie terapii fazowych wykazali, że EMDR, jako technika używana na drugim etapie terapii (czyli przetwarzania traumy), wpływa nie tylko na intruzje i nadmierną czujność, ale również znacząco poprawia zakres samooceny i relacji interpersonalnych. To zjawisko potwierdzają również wyniki badań Wrighta i Serrano-Pintado,[22] w których wykazano, że EMDR silniej redukuje negatywny obraz siebie oraz ułatwia pacjentom tworzenie bezpiecznych relacji społecznych – dwóch podstawowych obszarów deficytowych w CPTSD. Taki efekt można tłumaczyć neurobiologiczną hipotezą dotyczącą integracji wspomnień emocjonalnych i poznawczych – podczas bilateralnej stymulacji (ruchy oczu, dźwięki) dochodzi do aktywacji sieci adaptacyjnego przetwarzania informacji (AIP), co umożliwia reorganizację zapisów pamięciowych w sposób spójniejszy i mniej dysocjacyjny[23].

EMDR efektywność czasowa i tolerancja terapii

W przeciwieństwie do terapii opartych na ekspozycji EMDR nie wymaga szczegółowego opowiadania historii traumatycznej ani ponownego „przeżywania" zdarzeń, co może być zbyt obciążające dla wielu pacjentów z CPTSD. Z tego względu EMDR jest często lepiej tolerowane i akceptowane, nawet przez osoby z wysokim poziomem lęku lub dysocjacji[24]. Co więcej, większość badań uwzględnionych w niniejszym przeglądzie wskazuje, że EMDR osiąga podobne lub lepsze rezultaty w krótszym czasie niż klasyczne formy leczenia. W badaniu Pinto et al.[25] średnia liczba sesji EMDR

p. 1917876.

21 R.J. Darby, E.P. Taylor, M.S. Cadavid, *Phase-based psychological interventions for complex PTSD*: *A systematic review*, „Journal of Affective Disorders Reports", 2023/11, p. 100361.

22 I. Serrano-Pintado, P. Rasines-Laudes, *Efficacy of EMDR in PTSD: A systematic review and meta-analysis of randomized clinical trials*, Universidad de Salamanca 2023.

23 C.W. Lee, P. Cuijpers, *A meta-analysis of the efficacy of EMDR therapy for reducing symptoms of PTSD*, „Journal of Anxiety Disorders" 2013/27(1), p. 1-8.

24 R. Chen, A. Gillespie, Y. Zhao, et al., *EMDR in children and adults with complex childhood trauma*: *A systematic review of RCTs*, „Frontiers in Psychology" 2018/9, p. 534.

25 C. Pinto, R. Phillips, P. McSherry, *EMDR therapy for PTSD symptoms in adult inpatient mental health settings*: *A systematic review*, „Journal of EMDR Practice and Research" 2022/16(1), p. 4-15.

wynosiła 5,6, w porównaniu do 10–14 sesji CBT w podobnych grupach klinicznych. To oznacza nie tylko większą wydajność, ale również potencjalną oszczędność zasobów w systemach ochrony zdrowia.

Ograniczenia dostępnych danych i zalecenia metodologiczne

Mimo obiecujących wyników, niniejszy przegląd nie jest wolny od ograniczeń. Po pierwsze, w analizowanych badaniach występuje istotna heterogeniczność, zarówno pod względem protokołów terapeutycznych, jak i definicji CPTSD (nie wszystkie badania używały kryteriów ICD-11). Po drugie, wiele badań nie zawiera dokładnych danych o nawrotach objawów, kontynuacji leczenia czy leczeniu wspomagającym. Tylko niektóre publikacje informowały o konieczności ponownej interwencji terapeutycznej w okresie follow-up.[26] Kolejnym problemem jest niewielka liczba badań obejmujących populacje nieeuropejskie i niestandardowe, np. uchodźców, mniejszości etniczne, osoby LGBTQ+ czy mieszkańców krajów o niskim dochodzie. Ogranicza to możliwości uogólnienia wyników i może prowadzić do niedoreprezentowania niektórych grup społecznych.

Praktyczne implikacje i rekomendacje

Na podstawie uzyskanych danych można stwierdzić, że EMDR jest obecnie jedną z najlepiej udokumentowanych i efektywnych metod leczenia złożonej traumy. Może być rekomendowana nie tylko jako samodzielna forma terapii, ale także jako komponent szerszych programów fazowych dla osób z CPTSD, zgodnie z modelem zaproponowanym przez Cloitre.[27] W kontekście ograniczonych zasobów w systemach ochrony zdrowia, EMDR – dzięki swojej efektywności czasowej i wysokiej skuteczności – może być preferowanym podejściem szczególnie w populacjach wysokiego ryzyka, w tym dzieci, młodzieży, uchodźców oraz ofiar przemocy seksualnej.

Mimo licznych dowodów potwierdzających skuteczność EMDR w leczeniu traumy złożonej (CPTSD), literatura naukowa wciąż wskazuje na kilka obszarów, które wymagają dalszej eksploracji badawczej i metodologicznego dopracowania. Przede wszystkim warto zwrócić uwagę na ograniczony horyzont czasowy większości badań. Większość analiz, w tym także uwzględnionych w niniejszym przeglądzie, koncentruje się na efektach obserwowanych po 6 lub 12 miesiącach od zakończenia interwencji. Choć ten zakres czasowy pozwala ocenić krótkoterminową skuteczność leczenia, nie dostarcza pełnego obrazu trwałości zmian terapeutycznych. Dla zaburzenia o przewlekłym i nawrotowym charakterze, jakim jest CPTSD, niezbędne

26 I. Serrano-Pintado, P. Rasines-Laudes, *Efficacy of EMDR in PTSD: A systematic review and meta-analysis of randomized clinical trials*, Universidad de Salamanca 2023.

27 M. Cloitre, D.W. Garvert, C.R. Brewin, R.A. Bryant, A. Maercker, *Evidence for proposed ICD-11 PTSD and complex PTSD. A latent profile analysis,* "European Journal of Psychotraumatology 2013/4(1), p. 20706.

jest projektowanie badań z przynajmniej 24-miesięcznym okresem follow-up. Tylko wówczas można będzie ocenić nie tylko utrzymanie pozytywnych efektów, ale również częstość i charakter ewentualnych nawrotów objawów oraz potrzeby terapeutyczne po zakończeniu podstawowej terapii.

Kolejnym kierunkiem rozwoju badań nad EMDR powinno być osadzenie tej metody w modelu terapii zintegrowanej. Dotychczasowe wyniki sugerują, że EMDR skutecznie przetwarza ślady pamięciowe traumy, ale nie zawsze wystarcza do odbudowy tożsamości, wzorców relacyjnych czy przekonań poznawczych – aspektów, które uległy zniekształceniu w wyniku chronicznej traumy. Z tego względu warto prowadzić badania, które porównywałyby EMDR jako samodzielną interwencję z EMDR stosowanym w ramach kompleksowego programu terapeutycznego, łączącego elementy stabilizacji emocjonalnej, narracyjnej terapii ekspozycyjnej, terapii schematów czy uważności. Takie porównania pozwoliłyby określić, czy wzbogacenie protokołu EMDR o inne techniki zwiększa skuteczność leczenia w zakresie budowania bezpieczeństwa emocjonalnego, wzrostu osobistego i reintegracji społecznej. Dodatkowo istotne byłoby ustalenie, w jakiej kolejności stosowanie poszczególnych interwencji przynosi największe korzyści, czy EMDR powinien być stosowany po etapie stabilizacji, czy może pełnić funkcję inicjalną, umożliwiając przełamanie blokad przetwarzania traumy?

Równie istotnym aspektem jest jakość i zakres danych raportowanych w publikacjach. Aktualnie wiele badań koncentruje się wyłącznie na zmniejszeniu objawów PTSD mierzonych skalami samoopisowymi lub wywiadem klinicznym, co choć istotne, nie wystarcza do pełnej oceny skuteczności terapii. W przyszłych projektach badawczych konieczne będzie rozszerzenie oceny o dane dotyczące kontynuacji leczenia, np. korzystania z tzw. booster sessions, udziału w grupach wsparcia, dalszego leczenia farmakologicznego czy interwencji kryzysowych. Równie ważna jest systematyczna analiza nawrotów objawów, zarówno częściowych, jak i pełnych, oraz identyfikacja czynników zwiększających ryzyko nawrotu objawów.

Nieodzownym uzupełnieniem takiego ujęcia powinno być włączenie wskaźników jakości życia zarówno ogólnej, jak i specyficznej dla zdrowia psychicznego. Skale takie jak WHOQOL-BREF, ale również dane na temat zatrudnienia, satysfakcji z relacji interpersonalnych, poziomu aktywności społecznej czy subiektywnego dobrostanu mogą znacząco wzbogacić ocenę skuteczności interwencji EMDR. Włączenie takich mierników pozwoli na przejście od oceny objawów do oceny funkcjonowania, co jest kluczowe w leczeniu osób, które przez lata doświadczały przemocy, zaniedbania czy wykluczenia społecznego.

Reasumując, dalszy rozwój badań nad EMDR w kontekście CPTSD powinien obejmować projekty o charakterze długoterminowym, uwzględniające zarówno aspekt trwałości efektów, jak i zastosowanie EMDR w ramach podejścia wielomodalne-

go. Uzupełnienie wyników o dane dotyczące jakości życia i nawrotowości objawów stworzy podstawy do bardziej precyzyjnego dopasowania protokołów terapeutycznych do rzeczywistych potrzeb pacjentów, a także zwiększy możliwość implementacji EMDR w zróżnicowanych systemach opieki zdrowotnej.

Podsumowanie

W świetle zgromadzonych dowodów empirycznych można z dużą pewnością stwierdzić, że EMDR (Eye Movement Desensitization and Reprocessing) jest skuteczną, dobrze tolerowaną i potencjalnie bardziej efektywną metodą leczenia złożonej traumy (CPTSD) niż wiele konwencjonalnych interwencji psychologicznych, takich jak CBT czy klasyczne poradnictwo.

Przeanalizowane badania potwierdzają, że EMDR:

1. Skutecznie redukuje zarówno klasyczne objawy PTSD, jak i objawy specyficzne dla CPTSD, w tym zaburzenia tożsamości i relacji interpersonalnych.
2. Cechuje się długoterminową skutecznością. Utrzymanie efektów terapeutycznych obserwowane było nawet do 18 miesięcy po zakończeniu terapii.
3. Wykazuje korzyści czasowe i kosztowe**. P**odobne lub lepsze wyniki osiągane są przy mniejszej liczbie sesji terapeutycznych ‘w porównaniu do CBT.
4. Ma wysoki poziom akceptowalności i tolerancji, zwłaszcza w populacjach z historią traumy interpersonalnej, dzieciństwa lub traumy rozwojowej.

Choć przegląd dostarcza silnych dowodów na korzyści płynące z EMDR w leczeniu CPTSD, niezbędne są dalsze badania o zwiększonej metodologicznej rygorystyce, obejmujące:

- większe i bardziej zróżnicowane kulturowo próby,
- dłuższy okres obserwacji (co najmniej 24 miesiące),
- oceny jakości życia i integracji społecznej jako uzupełnienia oceny objawów klinicznych,
- porównania EMDR jako samodzielnej interwencji vs. EMDR jako elementu terapii zintegrowanej.

W kontekście rosnących potrzeb zdrowia psychicznego i ograniczonych zasobów terapeutycznych, EMDR stanowi aktualnie jedną z najbardziej obiecujących i kompleksowych metod leczenia traumy złożonej.

Bibliografia

1. Brewin C.R., Cloitre M., Hyland P., et al., *A review of current evidence regarding the ICD-11 proposals for diagnosing PTSD and CPTSD*, „Clin Psychol Rev." 2017/58.
2. Chen R., Gillespie A., Zhao Y., et al., *EMDR in children and adults with complex childhood trauma*: *A systematic review of RCTs*, „Frontiers in Psychology", 2018/9.

3. Cloitre M., Garvert D.W., Brewin C.R., Bryant R.A., Maercker A., *Evidence for proposed ICD-11 PTSD and complex PTSD. A latent profile analysis,* „European Journal of Psychotraumatology" 2013/4(1).
4. Coventry P.A., Meader N., Melton H., et al., *Psychological and pharmacological interventions for PTSD following complex trauma:A systematic review and meta-analysis*, „PLOS Medicine" 2020/17(9).
5. Darby R.J., Taylor E.P., *Cadavid MS. Phase-based psychological interventions for complex PTSD*: *A systematic review*, „Journal of Affective Disorders Reports" 2023/11.
6. Hyland P., Murphy J., Shevlin M., et al., *Variation in ICD-11 PTSD and CPTSD across trauma-exposed groups: A latent class analysis,* „European Journal of Psychotraumatology" 2017/8(1).
7. Karatzias T., Shevlin M., Fyvie C., et al., *Evidence of distinct profiles of PTSD and CPTSD based on ICD-11*, „European Journal of Psychotraumatology" 2017/8(1).
8. Lee C.W., Cuijpers P., *A meta-analysis of the efficacy of EMDR therapy for reducing symptoms of PTSD*, „Journal of Anxiety Disorders" 2013/27(1).
9. Maercker A., Brewin C.R., Bryant R.A., et al., *Diagnosis and classification of disorders specifically associated with stress: Proposals for ICD-11*, „World Psychiatry" 2013/12(3).
10. Matthijssen S.J.M.A., Lee C.W., de Jongh A., *The current status of EMDR therapy: Specific target areas and goals for the future*, „Journal of EMDR Practice and Research" 2020/14(4).
11. Maxfield L., *The role of bilateral stimulation in EMDR*, „Journal of EMDR Practice and Research" 2008/2(4).
12. Pinto C., Phillips R., McSherry P., *EMDR therapy for PTSD symptoms in adult inpatient mental health settings*: *A systematic review*, „Journal of EMDR Practice and Research" 2022/16(1).
13. Rasines-Laudes P., Serrano-Pintado I., *Efficacy of EMDR in PTSD: A systematic review and meta-analysis*, Psicothema 2023.
14. Serrano-Pintado I., Rasines-Laudes P., *Efficacy of EMDR in PTSD: A systematic review and meta-analysis of randomized clinical trials*, Universidad de Salamanca 2023.
15. Shapiro F., *Eye movement desensitization and reprocessing (EMDR) therapy: Basic principles, protocols, and procedures*, 2nd ed. Guilford Press, New York 2001.
16. World Health Organization, ICD-11, *International Classification of Diseases, 11th Revision. Geneva*, WHO 2019.
17. Wright S.L., Karyotaki E., Cuijpers P., et al., *EMDR vs. TF-CBT in childhood trauma: An individual patient data meta-analysis*, „Psychol Med." 2024.
18. van der Kolk B.A., *The body keeps the score: Brain, mind, and body in the healing of trauma*, Viking, New York 2014.
19. Van Pelt Y., Fokkema P., de Roos C., *Intensive treatment combining prolonged exposure and EMDR for adolescents with PTSD*, „European Journal of Psychotraumatology" 2021/12(1).
20. van Pelt Y., Fokkema P., de Roos C., *Intensive treatment combining prolonged exposure and EMDR for adolescents with PTSD,* „European Journal Psychotraumatology" 2021/12(1), https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/20008198.2021.1917876.
21. van der Kolk B.A., *The body keeps the score: Brain, mind, and body in the healing of trauma*, Viking, New York 2014.
22. Wright S.L., Karyotaki E., Cuijpers P., et al., *EMDR v. other psychological therapies for PTSD: IPD meta-analysis. Psychol Med. 2024*, https://orca.cardiff.ac.uk/id/eprint/172755/1/WRIGHT~1.pdf.
23. World Health Organization, *ICD-11: International Classification of Diseases*, 11th Revision, Geneva 2019.

dr Roland Dobrzeniecki-Łukasiewicz
AFiB Vistula Warszawa
ORCID: 0000-0003-2588-7173

Studia Społeczne
ISSN 2081-0008
e-ISNN 2449-9714
str. 23–39

Globalizacja a problemy społeczne

Globalization and social problems

Streszczenie

Problematyka globalizacji i problemów społecznych w kontekście codzienności stanowi bardzo istotną kwestię „nadążania" polityki społecznej za nowymi sytuacjami, wynikającymi ze zmian zachodzących zarówno w przestrzeni społecznej, jak i na płaszczyźnie zdobyczy technologicznych. Obie te płaszczyzny skonfrontowane, chociażby z pojęciem globalnej wioski stają się prawdziwym wyzwaniem dla współczesnych społeczeństw, a przede wszystkim dla procesów wychowania i socjalizacji odbywających się w rodzinach, gdzie autorytet stanowi jedno z istotnych narzędzi. W świecie globalnym często zastępowany wirtualną rzeczywistością i niepotwierdzoną informacją. Celem artykułu było przedstawienie wachlarza informacji dotyczących problemu globalizacji na codzienne życie z założeniem jej istotnego wpływu na problemy społeczne i ich rozwiązywanie. Sformułowano i udowodniono tezę o istotnym oddziaływaniu procesów globalizacyjnych na zagadnienia dotyczące polityki społecznej. Metoda przeglądowa materiału zastanego stanowi podstawę analiz i wniosków o niezaprzeczalnym wpływie globalizacji na powstawanie i rozwiązywanie problemów społecznych.

Słowa kluczowe: globalna wioska, globalizacja, płynna ponowoczesność, problemy społeczne, polityka społeczna.

Abstract

The issue of globalization and social problems in the context of everyday life is a very important issue of „keeping up" social policy with new situations resulting from changes taking place both in the social space and in the field of technological achievements. Both of these levels, when confronted with the concept of a global village, become a real challenge for modern societies and above all for the processes of education and socialization taking place in families, where authority is one of the important tools. In the global world, it is often replaced by virtual reality and unconfirmed information.

The aim of the article was to present a range of information regarding the problem of globalization on everyday life, assuming its significant impact on social problems and their resolution. The thesis on the significant impact of globalization processes on issues related to social policy was formulated and proven. The review method of existing material is the basis for analyses and conclusions about the undeniable impact of globalization on the emergence and resolution of social problems

Key words: global village, globalization, liquid postmodernity, social problems, social policy.

Znaczące przyspieszenie i pogłębienie ludzkiej kontroli nad światem naturalnym wiąże się bezpośrednio z globalizacją oraz działalnością społeczną i ekonomiczną człowieka[1].

A. Giddens

Wstęp

Profesor Brunon Hołyst w książce pt. *Socjologia kryminalistyczna* w rozdziale XXXVI *Procesy globalizacji jako źródło problemów i patologii społecznych* podał, że charakterystyka i opis globalizacji jako procesu musi uwzględniać kontekst historyczny[2]. Jednocześnie w artykule pt. *Konflikty społeczne na tle kulturowym wywołane globalizacją* wskazał, że w sytuacji wielu procesów, w wyniku których wspólnoty państwowo-narodowe czy kulturowe zostają zintegrowane w jedno społeczeństwo globalne, należałoby mówić raczej o globalizacjach niż o jednowymiarowej globalizacji[3]. Należy do tej uwagi dodać także kontekst społeczny i kulturowy, pośrednio uwzględniony przez Marshala McLuhana, przywołujący dominującą rolę mediów, która mimo że traktowana globalnie, to jednak niedocierająca do wszystkich. Zatem w przypadku problematyki globalizacji, szczególnie pod kątem problemów społecznych i ich wzrostu czy ekspansji na różne płaszczyzny, mamy do czynienia z sytuacją wielozłożoności problemu zarówno przedmiotowego (uwzględniając dzisiaj media) jak i przestrzenno-czasową (uwzględniającą miejsce, czas, kulturę i społeczeństwo).

Wskazując za Hołystem należy podkreślić, że globalizacja jest procesem złożonym i stale postępującym. Można nawet pokusić się o stwierdzenie, że przyspieszającym, patrząc na rozwój techniczny, technologiczny i informatyczny społeczeństw od poło-

1 A. Giddens, *Nowoczesność i tożsamość*, PWN Warszawa 2001, s. 199.

2 B. Hołyst, *Socjologia kryminalistyczna,* Wydawnictwo LexiNexis, Warszawa 2007.

3 B. Hołyst, Konflikty społeczne na tle kulturowym wywołane globalizacją za: W.D. Coplin, *Introduction to international politics. A theoretical overview*, Chicago 1971., file://serwer01/users$/rdobrzeniecki/Downloads/Konflikty_spo%C5%82eczne_na_tle_kulturow.pdf [dostęp: 12.05.2024].

wy XX wieku. Chociaż obserwując obecny konflikt w Ukrainie, należy podkreślić za Yuval Noah Harrari, że „Największym politycznym i moralnym osiągnięciem ludzkości był zanik wojen. Teraz to osiągnięcie jest zagrożone". A w kontekście sytuacji na świecie praktycznie zatracone. Tym bardziej, że osiągnięcia techniczne idą w parze z wykorzystywaniem ich do mordowania innych ludzi. Patrząc jednak na proces globalizacji z perspektywy humanizacji codzienności, uznać należy, że jest to przede wszystkim proces, w wyniku którego wszystkie narody świata zostają włączone w jedno światowe społeczeństwo[4]. Dzięki temu bardzo złożonemu procesowi, mamy możliwość konsultacji, czerpania z dobrych przykładów i z doświadczeń innych społeczności a dotyczy to każdego aspektu życia społecznego, politycznego i gospodarczego. I chociaż ta możliwość istnieje, nie widać chociażby w polityce społecznej, by ta tendencja czerpania dobrych wzorców weszła w codzienną praktykę. Jest raczej uwzględniana wtedy, gdy jest zgodna z interesami politycznymi rządzących. Chociaż z drugiej strony, Francis Fukuyama podkreślał, powołując się na S. P. Huntingtona[5], że wzrost demokratyzacji państw świata wzmacnia i poszerza gospodarczą współzależność między państwami, zwaną dzisiaj globalizacją[6].

Tematyka problemów społecznych związanych z globalizacją jest bardzo szeroka, gdyż obejmuje nie tylko elementy dotychczasowych doświadczeń z rzeczywistością społeczną, ale także z elementami nieprzewidywalnymi, które przynosi wspominana globalizacja i rozwój techniczny. Przykładem mogą być chociażby współczesne patologie społeczne. Stanowią one wciąż aktualne wyzwania dla polityki społecznej i instytucji, do których należą kompetencje organizacji opieki i wsparcia dla osób znajdujących się na marginesie, zagrożonych wykluczeniem lub wykluczonych, lub też młodych osób będących w procesie wychowania i socjalizacji, zarówno na jej etapie pierwotnym jak i wtórnym[7].

Jerzy Wilkin uznaje, iż rozwój gospodarczy i społeczny przynosi nie tylko korzyści ekonomiczne, ale równocześnie tworzy negatywne zjawiska społeczne, które mogą wynikać bezpośrednio z funkcjonowania rynku – np. bezrobocie, bądź też mają charakter wypadkowych efektów jego działania – np. rozwarstwienie społeczne, bieda, niewydolna i niedofinansowana służba zdrowia, wykluczenie społeczne[8]. Wilkin zauważa wytworzenie negatywnych zjawisk społecznych, ale należy zaznacza też, że negatywne czy patologiczne zjawiska mogą wpływać na siebie, wzajemnie się wzmagać, być komplementarnymi. Przykładem tego może być problem bezdomności

4 M. Albrow, *Introduction,* w: Albrow, M., & King, E., *Knowledge and socjety*, London 1990.
5 S. P. Huntongton, *Trzecia fala demokracji*, PWN, Warszawa 2009.
6 F. Fukuyama, *Tożsamość, współczesna polityka tożsamościowa i walka o uznanie*, Dom Wydawiczy Rebis, Poznań 2018.
7 D. Zbroszczyk, *Wybrane patologie społeczne w publicznej przestrzeni bezpieczeństwa*,„Przegląd policyjny" 4(136)/2019.
8 J. Wilkin, *Teoria wyboru publicznego. Główne nurty i zastosowania*, Scholar, Warszawa 2012.

w wymiarze europejskim i komplementarność systemu wsparcia dla osób w kryzysie bezdomności w różnych krajach europejskich oraz wejście w ten system osób bezdomnych z krajów wschodnich (obecna sytuacja cudzoziemców z Białorusi i Ukrainy) uciekających przed wojną i opresyjną polityką Łukaszenki. Uciekinierzy, którzy w każdej chwili mogą stać się bezdomnymi w nowym środowisku miejsca pobytu, uciekając ze swojego kraju praktycznie już są pozbawieni domu. Trudna sytuacja migracyjna może spowodować kolejne sytuacje wykluczające[9]. Jest to tym bardziej złożony proces. Jak pisze Bauman w *Globalizacji* „Immanentną częścią procesu globalizacji jest postępująca segregacja przestrzenna, separacja oraz wykluczenie (…) tendencje fundamentalistyczne i tworzenie wspólnot neoplemiennych – jako doświadczenia globalizacji[10].

Wykorzystana w niniejszym artykule metoda przeglądowa pozyskiwania danych stanowi nie tylko źródło wielu inspiracji, ale także jest uznaną metodą badawczą. W terminologii angielskiej metoda ta określana mianem „literature review", „critical literature review" lub zwyczajnie „review", w polskiej terminologii naukowej widnieje także pod nazwami: „badania literaturowe", „studia literaturowe" oraz metoda „analizy i krytyki piśmiennictwa". W metodologii badań znana jest także jako desk research, czyli analiza danych zastanych będąca techniką badawczą, w której zamiast aktywnie wywoływać informacje, korzysta się z tego co już istnieje i zostało wypracowane przez innych badaczy. Są to między innymi raporty z badań, artykuły naukowe, sprawozdania, analizy, wypowiedzi eksperckie. Istotne jest, że przegląd literatury stanowi istotny elementem w rozwiązywaniu każdego problemu naukowego, bez którego nie można zrozumieć istoty rozpatrywanego zagadnienia[11].

1. Globalizacja i społeczeństwo

Niewątpliwie sam proces globalizacji sięga kilku wieków wstecz, choć jak wspomniano we wstępie, największa jej eskalacja nastąpiła za sprawą zmiany w procesach komunikacji drugiej połowy XX wieku. Jednakże niewątpliwie ciekawe jest to, że globalizacja jako proces jest bardzo bogata w wątki charakterystyczne dla różnych okresów i epok. Konsekwencją tego długotrwałego procesu jest dzisiaj określanie go mianem głównego nurtu zmian. Proces ten bezapelacyjnie wpływa na wszystkie dziedziny życia i funkcjonowanie jednostek, grup oraz całych społeczeństw. Dotyczy zarówno sfery społecznej, politycznej jak i kulturalnej czy ekonomicznej. Obejmuje tym samym problematykę łączenia i integrowania działań podmiotów i procesów

9 R. Dobrzeniecki-Łukasiewicz, *Cudzoziemcy w Polsce - realizacja programów integracyjnych, (*monografia w procesie recenzyjnym).

10 Z. Bauman, *Globalizacja*, Wydawnictwo PIW, Warszawa 2000. s.7.

11 I. Zdonek, B. Hysa, D. Zdonek, *Publikacje, przeglądowe w naukach o zarządzaniu – istota i tendencje*, „Zeszyty naukowe Politechniki Śląskiej", seria: „Organizacja i zarządzanie" 96/1963/2016.

w system ogólnoświatowy, funkcjonujący na różnych poziomach z uwzględnieniem współzależności międzynarodowej. Wpływa to wprost na element wymiany nie tylko w zakresie rozwoju nauki i techniki, ale przede wszystkim globalizowania się problemów społecznych, których różne odmiany możemy znaleźć w społeczeństwach, kulturach i religiach. Ta charakterystyczna wymiana, którą możemy nazwać heterogeniczną, powoduje, iż problemy wcześniej „zamknięte" w specyfice danego społeczeństwa przenoszą się na inne grupy. Może także nastąpić szeroko pojęta wymiana oraz multiplikacja określonych problemów. To także zintensyfikowanie określonych kontaktów na różnych poziomach nie tylko gospodarczych, kojarzonych przez większość, ale właśnie społecznych. Weźmy chociażby pod uwagę zwiększoną mobilność i łatwiejszą komunikację.

Na globalizację spoglądać należy jak na tworzącą się płaszczyznę jednolitego, ogólnie pojętego rynku w pełni liberalnego, gdzie swobodnie dokonują się wszelkiego rodzaju przepływy relacji, usług, kultur. Ponownego podkreślenia wymaga, że mowa tu o globalizacji w sensie społeczno-kulturowym, religijnym, aksjonormatywnym i etnicznym (vide wspomniany Fukuyama). Ważne w tym zakresie są coraz bardziej uaktywniające się procesy tożsamościowe grup etnicznych, działań politycznych sięgające także działań o charakterze terroryzmu lokalnego i międzynarodowego.

Globalizacja może być rozumiana jako proces tworzony przez zjawiska lub działania o wymiarze globalnym. W szerszym ujęciu globalizacja jest historycznym, spontanicznym procesem liberalizacji i stopniowej integracji funkcjonujących rynków towarów, kapitału, pracy, technologii i informacji we współzależny rynek. A jak zauważa Joseph Stiglitz, niewydolność rynku w wielu obszarach wymusza na państwie konieczność systemowego rozwiązywania problemów społecznych. Brak takich działań danego państwa w obszarze społecznym oraz brak skutecznej polityki gospodarczej i społecznej skutkować będzie regresem, zarówno społecznym, jak i gospodarczym[12]. Co, *de facto*, jest obecnie jednym z największych lęków w przestrzeni społecznej i polityczno-gospodarczej.

Jest to zjawisko rosnących, wzajemnych powiązań i współzależności między krajami, grupami krajów, ich gospodarkami i przedsiębiorstwami. Globalizacja oznacza więc wzrost stopnia umiędzynarodowienia gospodarki narodowej oraz wyraźną penetrację i integrację rynku[13]. Duże korporacje o zasięgu międzynarodowym stają się dynamicznym czynnikiem w procesie globalizacji, prowadząc do znaczącego podziału centrum, czyli do sytuacji, w której państwa narodowe rezygnują ze swoich funkcji

12 J. Stiglitz, *Globalizacja*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.

13 Dla niektórych, szczególnie z grupy separatystycznej, globalizacja jest także czynnikiem, który powinien powodować zamykanie się rynków dla ochrony własnej gospodarki a przede wszystkim siły roboczej. Wystarczy spojrzeć na działania obecnego prezydenta USA Donalta Trumpa czy Victora Orbana.

na rzecz struktur międzynarodowych i globalnych. Dodatkowo środki masowego przekazu i elektroniczne formy komunikacji są potężnymi graczami na światowej scenie kształtującej ludzką świadomość. W wyniku czego, w sferze kultury zachodzą trzy podstawowe procesy komercjalizacji, unifikacji i próby integracji wartości regionalnych w światowy obieg dóbr i wartości kultury.

Globalizacja to złożony zespół procesów, które jedocześnie często przeciwstawiają się sobie, tworząc konflikty, podziały i nowe formy rozwarstwienia społecznego. W tym zakresie jako członkowie danego społeczeństwa, kultury czy religii i jednocześnie mimowolni uczestnicy procesu globalizacji poddani jesteśmy nowym dotychczas nieznanym nam problemom, z którymi musimy sobie radzić (zarówno na płaszczyźnie indywidualnej jak i grupowej czy w najszerszym znaczeniu społecznej).

Dlatego też odradzanie się lokalnego nacjonalizmu i podkreślanie lokalnych tożsamości jest związane bezpośrednio z globalnymi wpływami, którym się one przeciwstawiają lub, za którymi idą internalizując myśl, idee innych społeczeństw ze świadomością implementacji ich w kulturze i codzienności. Jak wspomniano wcześniej, wyzwolona z granic czasu i przestrzeni globalizacja dotyczy głównie gospodarki i rynku, a jej zadaniem jest ograniczanie i usuwanie przeszkód w międzynarodowej wymianie gospodarczej, czyli pokonywanie przeszkód fizycznych i naturalnych. Ale i to nie wystarczy, jeśli nie będzie spełniony drugi warunek, a mianowicie znoszenie barier politycznych, społecznych i kulturowych stworzonych przez człowieka i jego środowisko. Zatem globalizacja to historyczny oraz spontaniczny proces liberalizacji, a także postępującej wraz z nią integracji kapitału, rynków, siły roboczej, technologii oraz informacji w jeden współzależny rynek światowy. Szczególną rolę odgrywają tutaj trzy słowa: liberalizacja, integracja oraz współzależność.

Trudno o wskazanie jednej definicji globalizacji, bowiem na przestrzeni lat terminem tym określano wiele procesów. Pojęcie globalizacji zostało wprowadzone w latach 80. XX wieku dla określenia głębokich zmian w gospodarce światowej, które powstały na skutek znacznej liberalizacji stosunków gospodarczych, rozwoju kapitalizmu, internacjonalizacji, tworzenia się światowych korporacji skupiających w swoim ręku znaczny kapitał oraz rozwoju informatyzacji. Postępujący proces integrowania się krajowych i regionalnych rynków w jeden globalny rynek towarów, usług i kapitału i ściślejsza integracja państw oraz ludzi na świecie, spowodowała ogromną redukcją kosztów transportu i telekomunikacji oraz zniesieniem sztucznych barier w przepływach dóbr, usług, kapitału, wiedzy i ludzi z kraju do kraju.

Zatem mianem globalizacji można określić szereg procesów, z podkreśleniem znaczenia w tym zakresie również sfery kultury i polityki. Wobec czego możemy uznać, że globalizacja jest zbiorem procesów ekonomicznych, politycznych oraz społeczno-kulturowych, rozłożonych w czasie i przestrzeni, które przyczyniają się

do integracji, standaryzacji oraz współzależności państw, narodów, systemów gospodarczych, a także kultur. Do podstawowych cech globalizacji zalicza się wielowymiarowość, integrację, współzależność międzynarodową, związek z rozwojem techniki i nauki, wspomnianą kompresję czasu i przestrzeni, wreszcie dialektyczny charakter przejawiający się w występowaniu procesów, zjawisk i cech o przeciwstawnym charakterze.

Źródeł globalizacji można powszechnie upatrywać w postępie techniki oraz intensywnym rozwoju kapitalizmu. Korzystając z baumanowskiej nomenklatury stwierdzić można, że dzisiejsza płynność globalizacji odbywa się na podstawowych poziomach w przestrzeni ekonomicznej, technologicznej, polityczno-społecznej i kulturowej. Pierwsza z wymienionych przestrzeni – ekonomiczna, oparta jest w głównej mierze na unifikacji rynków zbytu, likwidowaniu barier w handlu międzypaństwowym, umożliwia ono lokowanie kapitału, inwestowanie w różnych krajach świata. Powoduje to wzrost istnienia ogólnoświatowych koncernów, wielkich korporacji przemysłowych i międzynarodowych banków, a także ujednolicenie produktów i technologii. Poziom odgrywający kluczową rolę w życiu społeczeństwa globalnego zawiera „świat internetu, telefonów komórkowych i wszelkiego rodzaju związanych z tym komunikatorów oraz wciąż aktywną i wpływową w tej materii telewizję. Są to media powszechnie dostępne, przez co globalizują komunikację poprzez umożliwianie społecznościom na całym świecie wzajemnego komunikowania się. Nowe technologie pomagają szybciej uzyskać i rozesłać informacje z każdego zakątka świata. Oczywiście dotyczy to tej części świata, która jest otwarta na liberalizm i demokrację.

2. Globalizacja a problemy społeczno-globalne

Niewątpliwą korzyścią z globalizacji jest otwarty dostęp do różnorodnych produktów konsumenckich, nowych technologii, metod zarządzania i wiedzy, a także systemów instytucjonalnych, które sprawdziły się w innych krajach. Jednak wraz z postępem procesu globalizacji pojawiły się również znaczące negatywne konsekwencje i zagrożenia dla rozwoju świata. Prowadzą one wprost do powstawania nowych lub też przeobrażania się obecnych problemów społecznych będących pod wpływem czynników globalnych. Spośród nich można wyodrębnić zagrożenia ekologiczne w zakresie niszczenia i zanieczyszczania środowiska naturalnego, zachodzące zmiany klimatyczne, grożące daleko idącymi następstwami, oraz specyficzne podejście do tego problemu. Tu uwypuklić można chociażby lekceważenie zatrucia środowiska i wpływu chociażby na poziom umieralności. Podkreślić należy w tym miejscu, że to dzięki procesom globalizacji mamy świadomość i wiedzę dotyczącą skutków zatruwania środowiska, a Polska *de facto* jest państwem z największą liczbą zanieczyszczonych miast.

Kolejnym elementem są zagrożenia ekonomiczne związane zarówno z rozrostem wrażliwych globalnie rynków finansowych, ale także tych powodujących ogromne zróżnicowanie w strukturze społecznej i wzrost skali marginalizacji społecznej oraz wykluczenia społecznego, a także powstanie nowych grup zagrożonych zmarginalizowaniem. W tym zakresie istotne stają się zagrożenia społeczne w zakresie pogłębiania się polaryzacji między krajami biednymi i bogatymi, szerzenie się masowego bezrobocia, nędzy i głodu. Powoduje to nasilanie się napięć i konfliktów zagrażających ładowi społecznemu i poczuciu bezpieczeństwa[14].

Jednym z najważniejszych wyzwań, przed którym stoją współcześnie wszystkie państwa (uczestniczące w procesie globalizacji, a należy pamiętać, że procesy globalizacyjne odbijają się także na tych, którzy wprost nie uczestniczą w tych procesach)[15], jest wykorzystanie pozytywnych skutków globalizacji przy jednoczesnym łagodzeniu skutków negatywnych. Problemem jest jednak to, że efekty globalizacji są dzielone niesprawiedliwie – prowadzą do podziału na zwycięzców i „pokonanych". Stanowi to jeden z poważniejszych problemów społecznych w zakresie nierównomiernego dostępu do pozytywnych aspektów globalizacji i rozwoju oraz wpadanie szeregu grup społecznych w negatywne konsekwencje zmian. Biorąc pod uwagę problemy społeczne, można między innymi podkreślić specyficznie funkcjonujący w Polsce problem bezrobocia.

Przemiany społeczne 1989 roku utwierdziły niektórych w postawie antagonicznej wobec zachodzących nieuchronnych przemian. Globalizacja kojarzona była i jest nadal w niektórych kręgach ze zgniłym zachodem; liberalną polityką społeczną, powodującą zachowania niegodne z kulturą chrześcijańską; tryumfem amerykańskiej kultury, rozrywki, mody, amerykańskiego stylu życia i wszelkiego rozpasania w zakresie myśli, mowy, uczynku i zaniedbania. Z początku wieku XXI wydawało się, że globalizacja to pełna mcdonaldyzacja codzienności z wykluczeniem kultury tożsamej ze wspomnianą kulturą chrześcijańską. Przeciwnicy otwierania się świata i liberalizacji codziennych zachowań podkreślają, iż nasz świat zmierza w kierunku zatracenia wartości takich jak człowiek, rodzina, kościół czy religia.

Obserwując obecną scenę polityczną, nie sposób nie odnieść wrażenia, że część społeczeństwa odczuwa lęk przed procesami globalizacji, ale też skutecznie jest nią

14 *Globalizacja polityki światowej*, Uniwersytet Jagielloński, red. J. Baylis, S. Smith, Kraków 2008, s. 20; patrz także: A. Zorska, *Ku globalizacji? Przemiany w korporacjach transnarodowych i w gospodarce światowej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002, s. 14, oraz: *Międzynarodowe stosunki gospodarcze*, red. J. Rymarczyk, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006, s. 417-418.

15 Bardzo ciekawie mówił o tym w wywiadzie dla Guardiana Yuval Noah Harari https://wydarzenia.interia.pl/raport-media-zagraniczne/news-yuval-noah-harari-jak-zapobiec-nowej-erze-imperializmu,nId,7555849#utm_source=paste&utm_medium=paste&utm_campaign=chrome [dostęp: 12.05.2024].

straszona traktując globalizację jako emanację zatracenia wszelkich wartości. Społeczeństwo w dobie globalizacji oraz szybkiego przepływu informacji czerpie wzorce dotyczące życia głównie z krajów, gdzie proces globalizacji następował wcześniej, gdzie rozpoczęły się i zostały przepracowane osiągnięcia związane ze zmianami społecznymi i gospodarczymi wraz z towarzyszącymi im problemami społecznymi.

Wraz z postępem ekonomiczno-gospodarczym nastąpiło wiele zmian w życiu codziennym, dotyczy to również rozwoju wielu gałęzi naukowych, a także procesów edukacji, wychowania i socjalizacji. Szczególnie ten ostatni proces nabrał w kontekście globalizacji szczególnego znaczenia, przenosząc pośrednio ciężar niektórych zadań na środowisko otwarte takie jak media. W wyniku tych zachodzących zmian wzrastają wymagania dotyczące wielu dziedzin życia, także w zakresie dominującej roli technik informacyjnych. Zasadna więc wydaje się potrzeba ich wykorzystywania od najmłodszych lat, ponieważ nowoczesne mass media zdominowały funkcjonowanie człowieka. Justyna Dobrołowicz uważa, że obecnie media nie pełnią tylko swojej zasadniczej roli. Nie dostarczają jedynie istotnych informacji, ale również stanowią źródło kształtowania różnorodnych wartości oraz tożsamości. „Przyjmuje się przekonanie, że znajomość i rozumienie mediów oraz umiejętność korzystania z nich, to przepustka do aktywnego uczestnictwa w większości sfer naszego życia"[16]. Istotne zatem staje się, w sytuacji zmiany zachodzącej dzięki globalizacji, w sposobie przekazywania wiedzy codziennej i budowania postaw społecznych, opisywanych przez Margaret Mead w książce pt. *Kultura i tożsamość*, przekazywanie systemów aksjonoramtywnych poprzez przekaźniki ogólnospołeczne stricte medialne. Jednocześnie rosnąć powinny wartości, idee, kultura i religia i tożsamość w sferze związanej z życiem osobistym, rodzinnym i życiem codziennym. Oddziaływanie to ma charakter dwukierunkowy, zarówno pozytywny, jak i negatywny. Należy więc dążyć do tego, by pozytywne efekty oddziaływania procesu globalizacji na sferę społeczną dominowały nad negatywnymi.

W związku z opisanym powyżej procesem zachodzących zmian wspomniane zostało, iż konsekwencją tychże jest zmiana obecnych problemów społecznych, ich multiplikacja, a także powstanie w wyniku relacji społecznych, międzynarodowościowych i międzykulturowych, nowych problemów społecznych, z jakim obecnie boryka się ogólnie pojęta polityka społeczna i siłą rzeczy społeczeństwo.

Zaobserwowane problemy społeczne pogrupowane zostały w poniższym zestawieniu posiadającym oczywiście bardzo uogólnioną formę, która w części zostanie rozszerzona w dalszej części opracowania, są to:

- nierówności społeczne, wykluczenie społeczne procesy inkluzji i ekskluzji,
- zróżnicowanie płac – dochód minimalny, pauperyzacja uzawodowienia,

16 J. Dobrołowicz, *Wielka potrzeba edukacji medialnej*, w: *Edukacja medialna w kształceniu wczesnoszkolnym,* red. Z. Zbróg, Kielce 2008, s. 5, http://ir.nuozu.edu.ua:8080/bitstream/lib/3805/1/Volf%20article.pdf [dostęp: 12.05.2024].

- uczestnictwo w kulturze, akceptacja różnorodności kulturowej, multikulturalizm, liberalizacja i sekularyzacja,
- dostęp do edukacji,
- pauperyzacja edukacji – zmniejszenie się realne wartości wykształcenia,
- przestępczość i korupcja, (także niestety w przestrzeni edukacyjnej)
- jakość życia i jego jednostkowe poczucie,
- bezdomność i jej paneuropejski wymiar,
- starzenie się społeczeństwa,
- konsumpcjonizm,
- autoagresja i zachowania suicydalne,
- problemy psychiczne młodzieży,
- internet i zaburzenia młodzieży,
- rola rodziny i jej funkcji,
- problemy demograficzne- rozrodczość zastępowalność pokoleniowa,
- style życia, indywidualizacja i aspiracje życiowe.

W przypadku pierwszego wskazania dotyczącego nierówności społecznych oraz wykluczenia oraz procesów inkluzji i ekskluzji, należy podkreślić, że nierówności społeczne mają charakter stały w rzeczywistości społecznej. Według niektórych teoretyków filozofów i socjologów nierówności są wręcz naturalnym i potrzebnym elementem życia społecznego, powodującym pożądany ruch społeczny i jego zmiany. Także w kontekście rozwoju społecznego. Już Platon dostrzegał swoiste podziały klasowe, natomiast Kingsley Davies i Wilbert Moore w funkcjonalnej teorii stratyfikacji głosili, iż nierówność społeczna jest odwiecznym, nieodłącznym i koniecznym elementem wszelkich społeczeństw. Według teoretyków wszelkie funkcje społeczne w różnym stopniu zaspokajają wymogi funkcjonalne społeczeństwa. Autorzy podkreślali, że jedynym sposobem, by nakłonić ludzi do poświęceń są przywileje i tylko istnienie nierówności społecznych zapewnia motywacje do kształcenia się niezbędnych dla społeczeństwa jednostek[17]. Także Max Weber podkreślał, iż klasy społeczne są kategoriami analitycznymi, dzięki którym można opisać konkretną rzeczywistość społeczną. O ile w kwestiach funkcjonowania społecznego uznajemy ten fakt społeczny za funkcjonalny, o tyle w kontekście zaopiekowania każdej ze struktur nie można zgodzić się z sytuacją, w której zróżnicowanie w strukturze społecznej powoduje brak możliwości realizowania podstawowych potrzeb, na przykład według piramidy Masłowa.

Obecna sytuacja społeczna oraz geopolityczna związana z globalizacją powoduje, że coraz więcej środowisk zostaje marginalizowanych i coraz więcej grup wpada w wykluczenie. Sytuacja covidowa pokazała wyraźnie przepaść między wsią a mia-

17 K. Davis, W. Moore, *O niektórych zasadach uwarstwienia*, w: *Współczesne teorie socjologiczne*, red. A. Jasińska-Kania, L. M. Nijakowski, J. Szacki, M. Ziółkowski, WN Scholar, Warszawa 2006, t. 1, s. 438, patrz także: *Socjologia. Lektury*, red. P. Sztompka, M. Kucia, Wydawnictwo Znak, Kraków 2007, s. 437-445.

stem, między siecią internetową, między dostępem do komunikacji oraz szeregiem innych płaszczyzn życia społecznego. Można wręcz wskazać, iż pojęcie globalizacja ma z jednej strony charakterystyczny wpływ na podziały i ich skalę z drugiej strony nie przynosi pożądanego dostępu do osiągnięć rozwoju społeczno-gospodarczego.

Powyższe wprost wpływa na kolejny aspekt zarówno nierówności społecznych jak i wynikających z nich problemów społecznych. Odnosząc się do płaszczyzny gospodarki, która pełni ważną rolę w kontekście procesu globalizacji, należy zwrócić uwagę na brak charakterystycznego zróżnicowania płac, który został zakłócony poprzez wprowadzenie, programu płacy minimalnej. Doprowadziło to wprost do pauperyzacji sfery uzawodowienia oraz zachwiania równowagi w zakresie zróżnicowania płac, uwzględniającego wykształcenie, wkład w samo-dokształcanie i samodoskonalenie oraz zadania, jakie realizuje się w miejscu pracy w zakresie swoich obowiązków zawodowych. Przykładem wyraźnego problemu społecznego jest ukształtowana od kilku lat postawa obojętności zawodowej, w której widać wyraźnie, że osoby czynne zawodowo, widząc brak zasadności zdobywania wykształcenia i podnoszenia swoich kwalifikacji, zniechęcają się również do swojego zawodu. Najlepszą tego egzemplifikacją jest ucieczka nauczycieli do pracy fizycznej (Lidl, Biedronka, Aldi i inne)[18].

Opisywane powyżej elementy globalizacji wpływają bezpośrednio na kwestie jedności kulturowej i tożsamości kulturowej. Biorąc pod uwagę procesy poszerzania wiedzy i informacji w ramach procesu globalizacji, wyraźnym problemem społecznym jest zarówno uczestnictwo w kulturze, jak i akceptacja różnorodności kulturowej, bezpośrednio związanej z multikulturalizmem oraz liberalizacją i sekularyzacją zarówno religijną, jak i kulturową, czy powstawanie społeczeństw heterogenicznych, w których uczestniczyły państwa Europy Zachodniej w drugiej połowie XX wieku. Polskę powyższe procesy dotknęły dopiero w początkach XXI wieku. Od tego momentu widać wyraźnie niepokój społeczny dotyczący tożsamości kulturowej. Stworzenie charakterystycznych obozów postaw społecznych. Z jednej strony popierających i wspierających liberalizację codzienności, z drugiej strony walczących z płcią kulturową, ruchami społecznymi w zakresie równości i równouprawnienia, czy LGBTQ+. Obserwując scenę polityczno-społeczną widać wyraźnie ogromne podziały społeczne i wzrost agresji, a także aktów przemocy podszytych brakiem wzajemnej tolerancji.

Współczesnym problemem społecznym, będącym konsekwencją globalizacji jest również zarówno dostęp do edukacji jak i jej kondycja zarówno w kontekście podstawy programowej, jak i swobody realizacji procesu edukacji z uwzględnieniem braków kadrowych wśród nauczycieli. Wpływ na to mają, wspomniane wcześniej,

18 Szeroko problem ten opisywany jest w artykule R. Dobrzeniecki Łukasiewicz, *Kształtowanie postaw „obojętności zawodowej"– współczesny wymiar wynagradzania*, „Studia Społeczne" 1/2022, Wydawnictwo WSM, Warszawa 2022.

problemy finansowania nauczycieli oraz praktycznie polityczne zniszczenie tej grupy zawodowej i jej prestiżu, estymy, poważania społecznego, jak również manipulacje w podstawie programowej. Okazuje się, że o ile w początku wieku XXI nie mieliśmy problemu z tzw. drop outem w procesie edukacji, o tyle czas covidu oraz obecna codzienność wskazują, iż z systemu edukacyjnego „wypada" nam coraz więcej dzieci mimo obowiązku szkolnego. Wiele dzieci także „zniknęło" z systemu przy okazji ogromnej fali emigracji zarobkowej w 2004 roku.

W problematyce związanej z systemem edukacji i jakością kształcenia umieścić można także swoistą formę pauperyzacji edukacji i degradacji środowiska nauczycieli na każdym szczeblu zarówno w kształceniu podstawowym, jak i akademickim. Nie jest dobre jakościowo, kiedy nauczyciel, aby godnie żyć musi pracować na 2 czy 3 etatach. Inna sytuacja, co ciekawe, jest w przypadku systemu edukacyjnego i jakości życia nauczycieli w Finlandii, gdzie prestiż nauczyciela wynika z dalekosiężnego widzenia nauczania jako działań, które kształtują przyszłe pokolenia. W sytuacji Polski to widzenie nie ma pozytywnego wymiaru dalekosiężności.

Konsekwencją powyższego jest także zmniejszenie się realnej wartości wykształcenia, to także wspomniany wcześniej wynik nieracjonalnego podwyższania płacy minimalnej kształcenie w coraz mniejszym wymiarze czasu, a także wszechobecna korupcja akademicka zezwalająca na jawne łamanie prawa i wydawanie dyplomów na zasadzie płacę i wymagam.

Skalowanie problemów społecznych doprowadza do zagadnień związanych z przestępczością i korupcją, które można odnaleźć na każdej płaszczyźnie życia społecznego i gospodarczego. Można między bajki włożyć słynne słowa jednego z polityków, że wraz z przemianami lat osiemdziesiątych skończy się kolesiostwo i nepotyzm. Dzisiaj widać takie zachowania zarówno na arenie międzynarodowej, jak i w Polsce.

Inne z kolei jest podejście do problemu bezdomności. Widoczny jest jej paneuropejski wymiar, w którym zaakcentowany jest m.in. wzrost skali bezdomności i jej szerszy zakres, w znaczeniu obejmowania nie tylko mężczyzn, którzy byli największą grupą najczęściej kojarzoną z bezdomnością, ale także kobiet, dzieci oraz całych rodzin. W przypadku bezdomności jest to oczywiście problem globalny dotyczący każdego społeczeństwa niezależnie od miejsca jakości życia. Bezdomność uzależniona jest w tym przypadku od kultury danego społeczeństwa – w niektórych przypadkach ludzie nie mają pojęcia o bezdomności, a życie na ulicy jest ich stylem życia. Niezależnie jednak od zróżnicowania kulturowego, etnicznego i społecznego w Polsce i Europie zauważyć należy wyraźny wzrost problemu bezdomności także takiej, która nie ma ograniczeń państwowości, a osoby bezdomne szukają swojego miejsca w całej Europie[19].

19 R. Dobrzeniecki-Łukasiewicz, *Poławiacze pereł czyli eurobezdomność w nowych warunkach społeczno-ekonomicznych*, Wydawnictwo WSM, Warszawa 2015.

Ogromnym problemem społecznym, z którego coraz częściej zdajemy sobie sprawę nie tylko jako społeczeństwo, ale przede wszystkim z punktu widzenia polityki społecznej i gospodarki, jest starzenie się społeczeństwa i brak zastępowalności pokoleniowej wskazywanej przez Główny Urząd Statystyczny. Problemem staje się nie tylko sam fakt płynności na rynku pracy oraz same miejsca pracy, ale konsekwencje zmniejszenia się możliwości świadczenia emerytur osobom, które są obecnie na emeryturze oraz tym, które być może emeryturę dostaną, a jeśli już będzie ona możliwa do wypłacenia (raczej musi być) to problemem będzie jej wysokość, która gwarantowałaby godne życie i brak konieczności dorabiania. Paradoksalnie polityka podnoszenia progu emerytalnego, sekowana przez polskich polityków (stanowi również temat do polemik między PiS i KO), jest bardzo realna i nawet jeśli formalnie tego progu się nie podniesie to sami obywatele będą pracować, póki starczy im sił.

Ostatnie dane statystyczne wskazują, że od początku lat 90. XX wieku postępuje proces starzenia się społeczeństwa polskiego. Wyrażony jest on wzrostem liczby osób w wieku poprodukcyjnym i zmniejszającą się liczbą ludności w wieku przedprodukcyjnym i aktywnych zawodowo. Prognoza GUS na lata 2007-2035 i obecne dane pokazują przyspieszenie tego procesu[20]. Przewidywany jest dalszy wzrost tych wskaźników będący wynikową zmiany postaw i zachowań prokreacyjnych oraz wzorców tworzenia rodziny, odpływu ludności za granicę, wydłużania przeciętnego trwania życia i inne. Na skutek globalizacji, postępu cywilizacyjnego, poprawy jakości życia systematycznie rośnie odsetek ludzi w wieku poprodukcyjnym. Ostatnie dane pokazują, iż na świecie mediana wieku wzrosła z 21,5 roku w 1970 r. do ponad 30 lat w 2019 r., więcej niż 65 lat ma 9% populacji. Będzie miało to wpływ nie tylko na przyszłe kształtowanie polityki gospodarczej i ubezpieczeniowej, ale także na społeczny aspekt opieki medycznej wobec osób starszych, a także kreowanie ich aktywności społecznej i zawodowej. Już dzisiaj istotnym elementem jest poprawna i perspektywiczna opieka senioralna w zakresie pomocy w codziennych czynnościach, przygotowaniu posiłków, podawaniu leków. Seniorzy często potrzebują pomocy przy zakupach, sprawunkach czy choćby wyjściu na spacer. To zadania dla szerokiego spektrum wsparcia pomocowego.

Podobnie jak w przypadku bezdomności starzenie się społeczeństwa nie jest jedynie domeną Polski, ale dzieje się na całym świecie, co po części jest konsekwencją poziomu medycyny, zmian w charakterze pracy i życia (odejście od ciężkiej pracy na roli), a także pośrednio wynika z postawy konsumpcjonizmu, czasem mającego charakter hedonizmu codzienności. Konsumpcjonizm to postawa, w której jedną z podstawowych wartości jest posiadanie dóbr materialnych, pęd do wzbogacania

20 G. Ciura, J. Szymańczak, *Starzenie się społeczeństwa polskiego*, „Infos BAS" 2012/12(126), https://orka.sejm.gov.pl/wydbas.nsf/0/D5E35E200F187640C1257A29004A756B/$File/Infos_126.pdf, [dostęp: 12.05.2024].

się, walka o lepszą pozycję i sytuację społeczną. Konsumpcjonizm to zwiększenie uwagi na rzeczy materialne i często odrzucenie pozostałych wartości. Dla człowieka istotna staje się sama potrzeba posiadania czegoś nowego, poprawienia swojego wyglądu czy zdobycie nowego gadżetu tylko po to, by poczuć się lepiej i wyglądać lepiej we własnych oczach i oczach innych. Współczesny konsumpcjonizm to także, a może przede wszystkim brak wglądu na drugiego człowieka, uprzedmiotowienie człowieka oraz utrata poczucia życia ludzkiego jako wartości.

Wspomniane słowa Harari o osiągnięciu ludzkości odnosiły się generalnie do wojny w Ukrainie. Jednakże należałoby ubrać to w inny kontekst dodając, że nie tylko wojna w Ukrainie, ale praktycznie od lat 90 i wojna w byłej Jugosławii oraz wzrost konsumpcji to momenty, w których ludzkość zagubiła wartość drugiego człowieka. A dodatkowo świat jest uwikłany w kolejny konflikt (a raczej eskalację trwającego od dekad konfliktu) na linii Palestyna – Izrael, a także zaognienie polityki międzynarodowej Trumpa i na przykład „ruchy polityczne" wobec Grenlandii.

Brak wojen miał charakter doceniania ludzkiego życia jako wartości. Wojny to niszczenie ludzkości i jej systemu wartości, konsumpcjonizm to brak wrażliwości na drugiego człowieka i patrzenie jedynie na siebie i moje JA. Oba te elementy są obecnie konsekwencją światowego konfliktu i końca cywilizacji takiej, jaką znamy, a jaka została chociażby opisana w książce Fukuyamy pt. *Koniec człowieka*.

Kolejnym elementem, który jest konsekwencją poprzednich, to agresja, autoagresja i zachowania suicydalne. Dzisiaj wyraźnie obserwujemy wzrost zachowań nie tylko agresywnych, ale przede wszystkim autoagresji i wynikających z tego zachowań samobójczych[21]. Wzrost tychże zauważyć można właśnie w momencie poszerzenia się możliwości migracyjnych oraz komunikacyjnych, czyli koniec pod wieku XX. Problem wpływa bezpośrednio na kondycję społeczeństwa oraz jakość realizowanej opieki i wsparcia instytucjonalnego. Wzrost skali koniecznej pomocy psychologicznej, psychoterapeutycznej wzrost skali potrzeb zaopiekowania socjalnego powoduje, że samorządy lokalne coraz ciężej znoszą te obciążenia. W konsekwencji coraz więcej polskich dzieci z diagnozami czeka na kontakt z psychologiem po kilka miesięcy. Odnotywane są próby samobójcze już nie młodzieży, ale dzieci 11 czy 12-letnich. Zdarzają się także próby samobójcze 6 i 7 latków. Powstaje pytanie, jak trzeba zdegradować środowisko rodzinne i emocjonalne, żeby dochodziło do takich sytuacji?[22]. Problemy psychiczne młodzieży stanowią odrębny problem społeczny bardzo mocno jednak skorelowany z powyższym oraz mający charakter komplementarny z agresją, przemocą rówieśniczą, brakiem umiejętności wychowawczych rodziców i samobójstwami.

21 *Kondycja Psychiczna społeczeństwa polskiego a samobójstwa*, red. B. Hołyst, Wydawnictwo WSM, Warszawa 2013.

22 Patrz: https://www.mp.pl/pacjent/psychiatria/wywiady/307039,juz-6-letnie-dzieci-maja-zasoba-proby-samobojcze [dostęp: 12.05.2024].

Jednym z czynników wpływających na opisywaną rzeczywistość jest ogólnie pojmowany internet i wynikające z jego nadużywania zaburzenia młodzieży (dorosłych także), zagubienie, utrata umiejętności społecznych, zaburzenia w komunikacji, zaburzenia osobowościowe, samobójstwa i przejawy skrajnej agresji rówieśniczej oraz patologicznych zachowań przemocowych. Nadmierne korzystanie z treści internetowych powoduje szereg problemów, wpływa i wpływać będzie na jakość naszego dalszego społecznego funkcjonowania w myśl aforyzmu Zamoyskiego o losach Rzeczypospolitej uzależnionych od jakości wychowania.

Wspomniane problemy młodzieży są wynikową obecnej kondycji rodziny i wypełnianych w nich funkcji. Obecna rodzina przechodzi kryzys funkcjonalny, jest wewnętrznie rozbita. Zatracony został, przez płynność i ponowoczesność, cykl przekazywania wiedzy i umiejętności opisywanych przez Margaret Mead w książce pt. *Kultura i tożsamość*[23]. Obecnie „nauczycielem" jest internet i socialmedia. A nauczyciele z kolei zdobywają nieograniczone informacje, ale nie potwierdzone i nie zweryfikowane, stereotypizujące, stronnicze, antagonistyczne. Są też media, które kształtują osobowość wyindywidualizowaną, patrzącą nieprawidłowo na codzienność, stanowiące niekontrolowane medium, mogące zrobić ogromną krzywdę młodzieży a tym samym całemu społeczeństwu.

Dzisiejszy styl życia i indywidualizacja oraz aspiracje życiowe, często utworzone na wyrost przez współczesną młodzież na podstawie tego, co widzą w internecie powoduje, że świat, który przez młodzież widziany jest za pośrednictwem ekranu wydaje się być pięknym i pożądanym, a w zderzeniu z codziennością szkoły, rodziny, pracy i partnerów życiowych jest nie do przyjęcia. W takiej sytuacji młodzież separuje się, odsuwa od codzienności, zatraca w sieci. To, z oczywistych względów, wpływa na jakość życia i jego kondycję, powoduje także wzrost skali depresji i zachowań opisywanych wcześniej.

Oczywiście, opisane na bardzo ogólnym poziomie problemy społeczne to wycinek naszej rzeczywistości i nie sposób zamknąć problematyki w jednym artykule. Należy podkreślić, iż kwestia problemów społecznych ma charakter zmienny i rozwojowy – jak pisze Bauman płynny. To znaczy, że przyszłość może nam zgotować o wiele ciekawsze problemy społeczne.

Podsumowanie

Przedstawiony w artykule temat stanowi przegląd (desk research) dostępnych publikacji i opinii zawartych w pracach naukowych, pokazujący obraz kondycji społecznej na płaszczyźnie relacji, komunikacji i procesów globalizacji.

23 M. Mead, *Kultura i tożsamość studium dystansu międzypokoleniowego*, Wydawnictwo Naukowe PWN Warszawa 1978.

Globalizacja jest czymś obiektywnym, wymyka się spod kontroli zarówno instytucjom, jak i obywatelom. Jest czymś, co w sposób immanentny przekształca naszą codzienności i czego jesteśmy częścią, tym samym należy nauczyć się nią żyć. Unifikacja, z jaką mamy do czynienia od kilku dekad spowodowała, że problemy społeczne, z którymi wcześniej radziliśmy sobie w ramach naszych zasobów, obecnie nabrały charakteru międzynarodowego. Nie tylko za przyczyną wychodzenia ich poza granice państwa, ale także pojawiania się nowych problemów w naszym społeczeństwie. Za sprawą opisywanej mobilności i otwartości otrzymaliśmy prócz możliwości rozwoju także szereg zadań co, do których należało i należy podjąć systemowe działania.

Działania te odbywać się muszą zarówno na płaszczyźnie formalno-prawnej w zakresie obowiązującego prawa, jak i w dalszej kolejności instytucjonalnej, która bezpośrednio odpowiada za zapewnienie odpowiedniej ochrony socjalnej potrzebującym, wdrożenie programów pomocowych i inne działania minimalizujące problemy społeczne czy poprawiające sytuację grup znajdujących się w kryzysie lub odpowiednio odpowiadające na tworzący się problem. Istotne jest prawidłowe reagowanie na powstające problemy i wskazania instytucji rządowych i pozarządowych na sytuacje kryzysowe. Przykładem może być problematyka bezdomności na emigracji wśród emigrantów ekonomicznych, którym nie powiodło się za granicą. Istotne jest także wskazanie problemu eurosieroctwa jako konsekwencji emigracji, które odczuwaliśmy i odczuwamy niejednokrotnie do dziś a stanowi to istotny problem społeczny.

Nie da się zaprzeczyć, że globalizacja zdecydowanie służyła w pierwszej kolejności krajom wysoko rozwiniętym, będącym zainteresowanymi z jednej strony uzyskaniem dostępu do tanich zasobów naturalnych i ludzkich, a także wdrażaniem selektywnej polityki imigracyjnej, ochroną swoich rynków przed masową imigracją ekonomiczną z krajów rozwijających lub wchodzących w system globalny.

Współczesne procesy globalizacji wynikające ze swobodnego przepływu kapitału i towarzyszących mu uwarunkowań muszą mieć charakter pełny i racjonalny, zgodnie z potrzebami równego rozwoju i makroekonomicznych, społecznych, kulturowych i ekologicznych uwarunkowań.

Uwarunkowania równego rozwoju gospodarczego i społecznego pozwalają na koordynację działań w zakresie nie tylko kształtowania polityki społecznej, ale także szybkiego reagowania na pojawiające się tendencje zarówno w zakresie zmian określonych trendów społecznych jak i powstawania nowych niepokojących zachowań. Reakcja powinna mieć charakter zarówno w zakresie natychmiastowych działań, jak i uwarunkowań formalno-prawnych.

Bibliografia

1. Albrow W., *Introduction*, w: *Knowledge and socjety*, London 1990.
2. Czyżewski A., *Potrzeba koordynacji procesów globalizacji w skali światowej*, Szczecin 2008.
3. Davis K., Moore W., *O niektórych zasadach uwarstwienia*, w: *Socjologia. Lektury*, red. P. Sztompka, M. Kucia, Wydawnictwo Znak, Kraków 2007.
4. Davis K., Moore W., *O niektórych zasadach uwarstwienia*, w: *Współczesne teorie socjologiczne*, red. A. Jasińska-Kania, L.M. Nijakowski, J. Szacki, M. Ziółkowski, WN Scholar, Warszawa 2006, t. 1.
5. Dobrołowicz J., *Wielka potrzeba edukacji medialnej*, w: *Edukacja medialna w kształceniu wczesnoszkolnym*, red. Z. Zbróg, Kielce 2008.
6. Dobrzeniecki Łukasiewicz R., *Kształtowanie postaw „obojętności zawodowej"– współczesny wymiar wynagradzania*, „Studia Społeczne" 1/2022, Wydawnictwo WSM, Warszawa 2022.
7. Dobrzeniecki Łukasiewicz R., *Poławiacze pereł czyli eurobezdomność w nowych warunkach społeczno-ekonomicznych*, Wydawnictwo WSM, Warszawa 2015.
8. Flejterski S., Wahl P., *Ekonomia globalna. Synteza*, Difin, Warszawa 2003.
9. Giddens A., *Nowoczesność i tożsamość*, PWN Warszawa 2001.
10. *Globalizacja polityki światowej*, red. J. Baylis, S. Smith, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 2008.
11. *Kondycja Psychiczna społeczeństwa polskiego a samobójstwa*, red. B. Hołyst, Wydawnictwo WSM, Warszawa 2013.
12. Mead M., *Kultura i tożsamość studium dystansu międzypokoleniowego*, Wydawnictwo Naukowe PWN Warszawa 1978.
13. *Międzynarodowe stosunki gospodarcze*, red. J. Rymarczyk, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.
14. Misiak W., *Globalizacja – więcej niż podręcznik*, Difin, Warszawa 2007.
15. Rybiński K., *Globalizacja w trzech odsłonach*, Difin, Warszawa 2007.
16. Scholte J.A., *Globalizacja. Krytyczne wprowadzenie*, WSZiM, Sosnowiec 2006.
17. Stępień B., *Instytucjonalne uwarunkowania działalności przedsiębiorstw międzynarodowych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań 2009.
18. Stiglitz J., *Globalizacja*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.
19. *Szymański*, *Czy globalizacja musi być irracjonalna?*, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2007.
20. Wilkin, J., *Teoria wyboru publicznego. Główne nurty i zastosowania*, Wyd. Scholar, Warszawa 2012.
21. Zbroszczyk D., *Wybrane patologie społeczne w publicznej przestrzeni bezpieczeństwa*, „Przegląd policyjny"4(136)/2019.
22. Zorska A., *Ku globalizacji? Przemiany w korporacjach transnarodowych i w gospodarce światowej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.

Źródła internetowe

1. Ciura G., Szymańczak J., *Starzenie się społeczeństwa polskiego*, „Infos BAS"2012/12(126), https://orka.sejm.gov.pl/wydbas.nsf/0/D5E35E200F187640C1257A29004A756B/$File/Infos_126.pdf.
2. file://serwer01/users$/rdobrzeniecki/Downloads/Konflikty_spo%C5%82eczne_na_tle_kulturow.pdf.
3. https://forsal.pl/swiat/ukraina/artykuly/8357889,ukraina-rosja-harari-prawo-dzungli-najwiekszym-osiagnieciem-ludzkosci-zanik-wojen.html.
4. https://www.mp.pl/pacjent/psychiatria/wywiady/307039,juz-6-letnie-dzieci-maja-za-soba-proby-samobojcze.

5. https://wydarzenia.interia.pl/raport-media-zagraniczne/news-yuval-noah-harari-jak-zapobiec-nowej-erze-imperializmu,nId,7555849#utm_source=paste&utm_medium=paste&utm_campaign=chrome.

dr Lyudmila Prosandejeva
Menedżerska Akademia Nauk Stosowanych w Warszawie
ORCID: 0000-0002-5190-2966
Gennadiy Ilyin
Menedżerska Akademia Nauk Stosowanych w Warszawie

Studia Społeczne
ISSN 2081-0008
e-ISNN 2449-9714
str. 41–51

Problemy i perspektywy rozwoju kultury ukraińskiej w warunkach integracji europejskiej

Problems and prospects of the development of Ukrainian culture in the conditions of European integration

Streszczenie

Artykuł poświęcony jest analizie ukraińskiego doświadczenia dotyczącego włączenia do wspólnoty europejskiej, jak również ukazuje problemy i perspektywy kultury ukraińskiej w dzisiejszych warunkach. Podjęto się próby analizy poziomu kształtowania się pozytywnego wizerunku kultury ukraińskiej na arenie międzynarodowej. Celem publikacji jest przybliżenie obecnego stanu rozwoju kultury ukraińskiej w przestrzeni integracji europejskiej. Podjęto się przedstawienia dyskursu międzykulturowego w warunkach wielokulturowości Unii Europejskiej; analizy narzędzi realizacji polityki kulturalnej UE; zidentyfikowania priorytetów rozwojowych i sposobów współpracy Ukrainy z UE w sferze kulturalnej. Postawiono hipotezę, integracja Ukrainy z Unią Europejską stwarza sprzyjające warunki dla rozwoju kultury ukraińskiej poprzez rozszerzenie dialogu międzykulturowego, wdrażanie zasad pluralizmu kulturowego oraz wzmocnienie międzynarodowej obecności kulturowej Ukrainy, jednak proces ten jest utrudniony przez szereg barier strukturalnych, politycznych i informacyjnych. Metody badawcze obejmują ogólnonaukowe metody historyzmu, systematyki, uogólnień, analizy porównawczej kierunków rozwoju kultury europejskiej i ukraińskiej. Dokonano również analizy problemów i perspektyw rozwoju kultury ukraińskiej w procesie wchodzenia Ukrainy do wspólnoty europejskiej.

Słowa kluczowe: kultura ukraińska, integracja europejska, dialog międzykulturowy, polityka kulturalna, wielokulturowość, zasada równości, kulturowy obraz państwa.

Abstract

This article analyzes the Ukrainian experience of integration into the European community and highlights the problems and prospects of Ukrainian culture in today's circumstances. It attempts to analyze the level of development of a positive image of Ukrainian culture in the international arena. The aim of this publication is to present the current state of development of Ukrainian culture in the context of European integration. It attempts to present intercultural discourse in the context of the multiculturalism of the European Union; analyze the tools for implementing EU cultural policy; and identify development priorities and methods of cooperation between Ukraine and the EU in the cultural sphere. It hypothesizes that Ukraine's integration into the European Union creates favorable conditions for the development of Ukrainian culture by expanding intercultural dialogue, implementing the principles of cultural pluralism, and strengthening Ukraine's international cultural presence. However, this process is hampered by a number of structural, political, and informational barriers. Research methods include general scientific methods of historicism, systematics, generalizations, and comparative analysis of the development trends of European and Ukrainian culture. An analysis of the problems and prospects for the development of Ukrainian culture in the process of Ukraine's accession to the European community is also conducted.

Key words: ukrainian culture, european integration, cultural dialogue, cultural policy, multiculturalism, principle of equality, cultural image of the state.

Wstęp

Aktualność tematu niniejszego artykułu wynika z braku ukształtowanej wizji kierunków rozwoju kultury ukraińskiej na drodze do integracji europejskiej. Zbliżenie z Unią Europejską powoduje konieczność zwiększenia świadomości znaczenia roli kultury ukraińskiej w przestrzeni europejskiej, a co za tym idzie doskonalenia krajowej polityki kulturalnej. Właściwie z jednej strony kultura europejska przyciąga Ukrainę jako źródło cennego doświadczenia, które można wykorzystać, analizując perspektywy i konsekwencje różnorodnych przemian w sferze humanitarnej, które mogą mieć wpływ na status kraju, „wynieść" go na nowe horyzonty rozwoju, otworzyć ogromne możliwości wymiany naukowej, humanitarnej i twórczej. Z drugiej strony Ukraina jest interesująca dla Europy ze względu na bogactwo swojej tradycyjnej i nowoczesnej kultury narodowej. Takie określenie problemu pozwala przyjąć założenie, że integracja Ukrainy z europejską przestrzenią kulturową (w kontekście ogólnych procesów integracji europejskiej) jest niemożliwa bez uwzględnienia równorzędnej współpracy kulturalnej i wymiany kulturalnej. Celem niniejszego arty-

kułu jest analiza wyzwań, jakie stoją przed kulturą ukraińską w procesie integracji europejskiej oraz ocena możliwości jej rozwoju w kontekście wzajemnych wpływów kulturowych, politycznych i społecznych. Autorzy dążą do zbadania, w jaki sposób integracja z Unią Europejską wpływa na tożsamość narodową, ochronę dziedzictwa kulturowego oraz rozwój nowoczesnych praktyk kulturalnych na Ukrainie. Istotne było przybliżenie obecnego stanu rozwoju kultury ukraińskiej w przestrzeni integracji europejskiej; badania dyskursu międzykulturowego w warunkach wielokulturowości Unii Europejskiej; analiza narzędzi realizacji polityki kulturalnej UE; zidentyfikowane priorytety rozwojowe i sposoby współpracy Ukrainy z UE w sferze kulturalnej.

Proces integracji europejskiej niesie ze sobą zarówno szanse (modernizacja instytucji kultury, mobilność twórców, dostęp do funduszy europejskich), jak i zagrożenia (utrata lokalnej specyfiki, komercjalizacja kultury, marginalizacja języka ukraińskiego w przestrzeni medialnej). W związku z tym postawiono hipotezę, że integracja Ukrainy z Unią Europejską stwarza sprzyjające warunki dla rozwoju kultury ukraińskiej poprzez rozszerzenie dialogu międzykulturowego, wdrażanie zasad pluralizmu kulturowego oraz wzmocnienie międzynarodowej obecności kulturowej Ukrainy, jednak proces ten jest utrudniony przez szereg barier strukturalnych, politycznych i informacyjnych.

Metody badawcze obejmują ogólnonaukowe metody historyzmu, systematyki, uogólnień, analizy porównawczej tendencji w rozwoju współczesnej kultury europejskiej i ukraińskiej oraz ich wzajemnego oddziaływania. Autorzy zastosowali również następujące metody badawcze: porównanie polityki kulturalnej Ukrainy i wybranych krajów UE; analiza dokumentów, w tym badanie strategii integracyjnych, dokumentów rządowych, programów UE; wywiady eksperckie z przedstawicielami instytucji kultury, organizacji pozarządowych i środowiska akademickiego; studium przypadku tj. analiza konkretnych przykładów współpracy kulturalnej (wspólne festiwale, projekty digitalizacji dziedzictwa). Podjęto się również próby zbadania problemu dialogu międzykulturowego, analizy i synchronizacji ukraińskiego doświadczenia włączenia do wspólnoty europejskiej; problemów i perspektyw rozwoju kultury ukraińskiej na podstawie wartości europejskich w kontekście współczesnych wyzwań.

Stan i rozwój kultury pozostają zawsze w związku z ogólnym poziomem społeczeństwa. Wojna rosyjsko-ukraińska zaostrzyła rozwiązanie problemów kulturowych związanych z integracją europejską. Skuteczność wejścia Ukrainy do UE zależy od przestrzegania praw i wolności człowieka, zapewnienia stabilności politycznej i gospodarczej, wykorzenienia korupcji u władzy, umiejętności prezentacji kraju na arenie międzynarodowej, optymalizacji wizerunku Ukrainy jako państwa demokratycznego oraz wiarygodność i odpowiedzialność polityków.

W procesie rozwoju historycznego i kulturalnego społeczności światowe ogłaszają wyznaczenie kierunków strategicznych, co wynika z integracji i globalizacji. Przez długi czas procesy integracyjne rozwijały się w płaszczyźnie czysto ekonomicznej, jednak wojna w Ukrainie i zakrojony na szeroką skalę kryzys międzynarodowy zasadniczo zmieniły sytuację społeczno-kulturową i zaktualizowały poszukiwanie nowych rozwiązań i sposobów skutecznej współpracy nie tylko na płaszczyźnie gospodarczej, politycznej, społecznej, ale przede wszystkim kulturalnej.

Dziś, w warunkach wojny w kulturze ukraińskiej dokonują się ważne procesy transformacyjne, które odpowiadają wyzwaniom cywilizacyjnym, globalizacyjnym i paradygmatycznym zmianom w ewolucji świadomości. Kształtuje się pozytywny wizerunek Ukrainy, rozprzestrzeniają się jej wpływy w świecie oparte na wewnętrznych i zewnętrznych wytycznych demokracji, panuje otwartość w poznawaniu nowych wartości społeczno-kulturowych, upowszechniają się ukraińskie aktywa i osiągnięcia. Ukraina staje się epicentrum duchowej i empatycznej transcendencji. Głębia tajemnicy, sens życia i śmierci, wiara w życie wieczne zaczynają być pojmowane na nowy sposób. Wydaje się, że stanowi to istotny aspekt ukraińskiego rozumienia przezwyciężania traumatycznego doświadczenia wojny[1].

To jest mentalny fundament, na którym Ukraińcy budują w Ukrainie nową, wolną Europę z duchowym centrum kulturalnym, z odnowioną sztuką i kulturą, która jednocześnie poprawi estetyczny czas europejskiej twórczości kulturalnej.

Podczas konferencji we Lwowie 10 września 2022 roku polski polityk M. Czech podkreślił, że Ukrainy nie można uważać za granicę peryferyjną, ponieważ w kontekście światowym stanowi ona centrum egzystencjalnej konfrontacji demokracji z destrukcyjnym autorytaryzmem. M. Czech zaznaczył, że Ukraina jawi się jako terytorium zmieniające reguły gry, a w rzeczywistości jest to centrum, w którym rozstrzygają się nie tylko losy samego kraju, lecz także losy demokratycznego świata. Dlatego egzystencjalne interesy zachowania jedności Unii Europejskiej i NATO zależą od wyniku tej konfrontacji demokracji z autorytaryzmem na terytorium Ukrainy. Wszystko, co wstrząsa Ukrainą, stanowi zagrożenie nie tylko dla niej samej, lecz również jest sprzeczne z narodowymi i państwowymi interesami Europy[2].

W tej perspektywie słynny francuski powieściopisarz Maurice Druon podkreślał, że państwo nie musi posiadać ogromnego terytorium ani dużej populacji, aby stać

1 O. Tkaczenko, *Paryska deklaracja „Europo, w jaką my możemy wierzyć" i problemy współczesnej oświaty*, w: *Studia nad człowiekiem: zbiór prac naukowych Drohobyckiego Uniwersytetu Pedagogicznego im. Iwana Franki*, seria „Filozofia", numer specjalny, s. 165-177, Drohobycz, Ukraina 2022, DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.11.

2 M. Czech, *NATO should say that we accept you and give you an interim period*, Now, Lwów 2023, https://tvoemisto.tv/en/news/nato_should_say_that_we_accept_you_and_give_you_an_interim_period__miroslaw_czech_151162.html [dostęp: 16.05.2025].

się potężne. Wystarczy, aby naród rozwinął w sobie poczucie dumy, był zdolny do porywczości i aby przez długi czas rządził nim inteligentny monarcha, który byłby w stanie rozpalić w ludzkich duszach ogień wielkich dążeń[3]. Należy zatem uznać prawo Ukraińców do bycia godnymi synami swojej ojczyzny i do pracy nad rozwojem swojej kultury narodowej. Zwłaszcza że dziś na świecie żyje ponad 60 milionów Ukraińców, którzy nie porzucili swojego języka i swojej kultury. Dlatego Ukraińcy powinni zajmować znaczące miejsce kulturowe i cywilizacyjne w różnorodności rozwoju ludzkiego. Minęło sześć lat od publikacji Deklaracji Paryskiej, podpisanej w 2017 roku przez znanych myślicieli europejskich (Polskę, Niemcy, Anglię, Francję i inne kraje), w której przedstawili swoją wizję Europy i wezwali do powrotu do duchowych źródeł twórczości kulturalnej, do kultury i edukacji, od uważnego studiowania wielokulturowości, tradycji mentalnych różnych krajów. Deklaracja Paryska podkreśla znaczenie istnienia człowieka w dzisiejszym sprzecznym świecie, przepełnionym propagandą i manipulacją. Według czołowych intelektualistów europejskich istotą prawdziwej Europy jest jej dialogiczny charakter, który zakłada kształtowanie myślącej i wolnej jednostki, a nie jedynie specjalisty w określonej dziedzinie. Oznacza to wychowanie ludzkiej duszy, kształtowanie umiejętności troski o swój świat wewnętrzny, pielęgnowanie osoby jako wartości. Tylko taki sposób istnienia człowieka w świecie można nazwać europejskim. Dlatego Europa jawi się jako duchowa całość, która wewnętrznie obejmuje tradycję komunikacji międzykulturowej. Konceptualne ujęcie głębokich fundamentów wartości tradycji europejskich w ich duchowym wymiarze umożliwia zrozumienie perspektyw rozwoju współczesnej kultury ukraińskiej.

Austriacki historyk i teoretyk sztuki H. Zedlmayr zwraca uwagę, że współczesny krajobraz kulturowy i artystyczny starzejącej się Europy ulega radykalnemu odnowieniu. Jego zdaniem nadszedł czas, aby Ukraina stała się państwem europejskim[4]. Ukraiński historyk i publicysta Jarosław Hrycak zauważa, że wojna zasadniczo zmieniła sytuację. Współcześni naukowcy podkreślają, że kultura jest silniejsza niż geopolityka, ponieważ kształtuje wyobrażenia o przyszłości, których wcześniej nie było albo, których nie byliśmy w stanie sobie wyobrazić. Jeśli Ukraina wygra wojnę i zakończy niezbędne reformy, ma szansę stać się krajem wiodącym w regionie i zmienić równowagę sił w Europie. Wyłoni się nowe centrum Europy, które przesunię się w stronę Polski i Ukrainy, podczas gdy na naszych oczach równolegle maleje znaczenie Francji, Niemiec i Włoch. Badacze są przekonani, że Ukraina szybko się zmienia, ponieważ broni swojej niepodległości. Dlatego kultura i sztuka muszą szybko i empatycznie skorygować europejską paradygmatyczną wizję, odrzucając etycznie bezkompromisowo koncepcję „rosyjskiego pokoju", ponieważ walka o tożsamość

3 M. Le Pouvoir Druon, *Notes et Maximes*, Hachette, Paryż 1964, s. 13.

4 H. Zedlmayr, *Europa ist alt geworden. Warum die Ukraine die Zukunft Europas ist*, Der Standard, Wien 2022.

nie dopuszcza kompromisów moralnych. Innymi słowy, aby ugruntować suwerenną tożsamość, należy zaszczepić narodowi integralność etyczną opartą na głębokim zrozumieniu wielowymiarowości jego obecności w świecie[5].

Ukraina jako niepodległe państwo ogłasza dziś europejski wektor rozwoju, za który Ukraińcy przelali krew, broniąc demokratycznych zasad całego cywilizowanego świata. W kontekście historycznym Ukraina przez wiele stuleci była częścią dużej przestrzeni europejskiej, dlatego Ukraińcy podzielają demokratyczne wartości, przekonania, holizm praw i wolności obywatela, a także uznają zasady praworządności za matrycę systemu społecznego. Dlatego też dzisiejsza polityka Ukrainy nastawiona jest na trans-kulturację i ostateczne wejście w przestrzeń kulturową, polityczną, społeczną i gospodarczą Unii Europejskiej. Ten proces pozostaje zadaniem ważnym nie tylko z punktu widzenia stosunków gospodarczych i militarnych z UE, ale także z punktu widzenia podstaw aksjologii pluralistycznej, przejawiającej się we wspólnej mentalności, wspólnej świadomości, normach duchowych, kultury krajów europejskich[6].

W istocie niepowtarzalność, oryginalność i wielokulturowa różnorodność kultury ukraińskiej jest kluczową cechą odróżniającą Ukraińców od innych narodów i konsolidującą społeczeństwo ukraińskie. Jednocześnie pod wpływem regionalizacji i globalizacji kwestia zachowania narodowej tożsamości kulturowej pozostaje niezwykle aktualna. W takich warunkach wsparcie ukraińskiego produktu kulturalnego ma dla kraju znaczenie strategiczne, gdyż kultura kształtuje wizerunek kraju na arenie międzynarodowej, stanowi ważne narzędzie promocji jego interesów w polityce zagranicznej, a jednocześnie pełni funkcję czynnika jedności narodowej i konsolidacji narodu. Jednakże wiele wydarzeń i zjawisk artystycznych uznawanych w UE za integralną część sfery kulturalnej (muzea wirtualne, sztuka cyfrowa) pozostaje ignorowane przez odpowiednie organy kulturalne władz ukraińskich, brakuje tu odpowiedzialności na różnych poziomach. Szefowie publicznych organizacji kulturalnych nie mają należytego rozeznania w polityce kulturalnej oraz są pozbawieni jasnego celu i wizji wiodących ścieżek rozwoju, a ich działania charakteryzuje chaos, brak inicjatywy i brak niezbędnych kompetencji.

Problemy te wiążą się z pozostałościami poprzedniej epoki totalitaryzmu oraz formalnym podejściem do kultury, które są głęboko zakorzenione w strukturach organów zarządzających polityką kulturalną. Podejścia te nadal pozostają bez zasadniczych zmian zarówno na poziomie ustawodawstwa, jak i w świadomości różnych grup

5 Y. Hrytsak, *The Canary, the Historian, and the Ukrainian War*, *„Liberties: A Journal of Culture and Politics",* 2025/5/3, https://libertiesjournal.com/articles/the-canary-the-historian-and-the-ukrainian-war/.

6 M. Nekola, *War in Ukraine: Lessons for the Czech Republic & Europe*, University of Alabama, Alabama 2023, https://calendar.ua.edu/event/war_in_ukraine_lessons_for_the_czech_republic_europe_a_guest_lecture_by_dr_martin_nekola [dostęp: 16.05.2025].

Ukraińców. Dlatego jednym z kluczowych zadań współczesności jest kształtowanie i utrwalanie tożsamości narodowej w dążeniu do przezwyciężenia skutków rosyjskiej kolonizacji imperialnej. Niestety, w Ukrainie wciąż obecna jest długoletnia tradycja mówienia o zapóźnieniu względem Europy w dziedzinie rozwoju kulturowego, przy czym wydarzenia, zjawiska i tendencje w kulturze europejskiej często postrzegane są jako wzorce do naśladowania lub jako proces, do którego należy się włączyć z pozycji nadrabiania zaległości. W związku z tym badacze wskazują na istnienie tzw. kompleksu niższości Ukraińców, który powstał w wyniku złożonej historii Ukrainy, stagnacji gospodarczej oraz wyzwań związanych ze środowiskiem bezpieczeństwa.

Dlatego większość Ukraińców kieruje się przede wszystkim wartością przetrwania, a nie wartością osobistej i twórczej samorealizacji. Zatem brak poczucia bezpieczeństwa psychicznego i niewystarczająca świadomość podmiotowości indywidualnej i zbiorowej sprzyja rozwojowi nieufności Ukraińców do aspiracji indywidualnych i narodowych, a także przerzucaniu odpowiedzialności na różne okoliczności zewnętrzne. Taka sytuacja stwarza poczucie ciągłej nierównowagi psychicznej i niesprawiedliwości, co ugruntowuje wiarę Ukraińców w różne narracje propagandowe na temat obcego zarządzania, podczas gdy Europejczycy rzeczywiście bronią swoich demokratycznych praw i w sposób święty pielęgnują narodowe tradycje kulturowe. Dlatego ważnym kryterium rozwoju kulturalnego Ukrainy na ścieżce integracji z przestrzenią europejską jest usuwanie niższości Ukraińców, rozwój indywidualnej jednostki. Świadomość własnej tożsamości odgrywa dziś kluczową rolę w kształtowaniu społeczeństwa obywatelskiego. Poczucie osobistej wolności i odpowiedzialności za własne życie nie prowadzi automatycznie do zbiorowej i narodowej podmiotowości, lecz stanowi jej nieodzowny fundament. Zdaniem ukraińskich badaczy indywidualna podmiotowość jest silniej rozwinięta wśród osób wykształconych, mieszkających w dużych miastach, natomiast słabiej przejawia się u mieszkańców mniejszych miejscowości, zwłaszcza we wschodnich i południowych obwodach Ukrainy. Dlatego właśnie dziś, bardziej niż kiedykolwiek wcześniej, większość obywateli Ukrainy staje przed koniecznością uświadomienia sobie własnej roli i odpowiedzialności w procesie narodowego rozwoju.

Zatem dzisiaj, bardziej niż kiedykolwiek, większość Ukraińców zdaje sobie sprawę, że zakończył się długi okres sowiecko-rosyjskiej okupacji i rozpoczęły się na Ukrainie nieodwracalne procesy transformacyjne, które wymagają nie tylko innowacji państwotwórczych i określenia konkretnych priorytetów optymalizacji kulturowej Ukrainy, ale także woli politycznej samego społeczeństwa. Kultura jest dziś wiodącym narzędziem budowania zdrowego społeczeństwa demokratycznego w Ukrainie, kryterium kształtowania społeczeństwa obywatelskiego, elementem rozwoju regionalnego i reform politycznych. Koncepcja integracji europejskiej obejmuje interakcje międzykulturowe z przedstawicielami różnych narodowości, wielokulturowość,

zdolność adaptacji i kulturową synchronizację autentycznych, charakterystycznych aspektów. Wielokulturowość oznacza współistnienie kilku grup kulturowych w jednym społeczeństwie politycznym, które są w stanie odtworzyć swoją specyficzną tożsamość. Minione pokolenia stały się żywym przykładem wynalezienia procesów wielokulturowości i globalizacji, wykazując rozwarstwienie przestrzeni kulturowej, co wskazuje na brak holizmu i fuzję grup etnicznych oraz wskazuje na jednorodność kultur przy ciągłym dialogu i interakcjach.

Dialog między kulturami ukraińską i europejską przyczyni się do wyłonienia się nowych znaczeń, doprowadzi do pewnego zróżnicowania mentalności, otworzy nowe oblicza twórczych możliwości współpracy w UE oraz pomoże Ukraińcom zadeklarować swoją równość i tożsamość. Oprócz rozwiniętych tradycji kulturowych, zakorzenionych w życiu codziennym i codziennej działalności Europejczyków, istotne jest to, że kultura w krajach europejskich jest obszarem odpowiedzialności rządów krajowych oraz instytucji międzynarodowych - UNESCO, Rady Europy i innych różnorodnych strukturach UE, które wraz z organizacjami publicznymi wdrażają mechanizmy polityki kulturalnej. Ten rodzaj odpowiedzialności ma praktyczne, pozytywne konsekwencje dla kultur narodowych i może być wzorem do naśladowania w Ukrainie. Cechy polityki kulturalnej UE opierają się na kompetencjach europejskich organizacji. Należy też odpowiedzieć na pytanie, jaką rolę kultura pełni w społeczeństwie? Na kulturę można patrzeć z różnych perspektyw: kultura jako wykonawca misji dyplomatycznej; kultura jako sprawa narodowa; kultura jako „narzędzie" rozwiązywania powiązanych problemów społeczno-gospodarczych (rozwój sektora przemysłów kultury, rozwiązywanie problemu zatrudnienia, innowacyjna funkcja kultury, konsolidująca i stabilizująca rola kultury w oparciu o dialog międzykulturowy i rozwój miast).

Dlatego dla pomyślnego włączenia kultury ukraińskiej w europejską przestrzeń humanitarną podstawowym zadaniem jest zapewnienie jej reprezentatywności na poziomie międzynarodowym, co jest niemożliwe bez rzeczywistego wypełnienia wytworu kulturalnego własnymi treściami narodowymi. Produkt kulturalny nie będzie w stanie zainteresować europejskiej publiczności, jeśli nie będzie interesujący dla ukraińskiej. Zainteresowanie rodzi zainteresowanie praktyczne, stwarza perspektywy partnerstwa i wzajemnej wymiany międzykulturowej.

Kształtowanie pozytywnego wizerunku kultury ukraińskiej na arenie międzynarodowej zależy przede wszystkim od reprezentacji kultury ukraińskiej na świecie, w szczególności w Europie. Jest to możliwe na kilku poziomach: tworzenia odpowiednich instytucji informacyjnych i kulturalnych w miastach europejskich; wsparcia państwa dla indywidualnych wspólnych projektów kulturalnych i artystycznych inicjowanych przez sektor publiczny; wsparcia programów i projektów Komisji Europejskiej i Rady Europy.

Podsumowanie

Tym samym można wyciągnąć następujące wnioski. Obecny stan rozwoju kultury ukraińskiej w przestrzeni integracji europejskiej charakteryzuje się wzrostem ducha narodowego. Jednocześnie Rosja, realizując swoją imperialną politykę wobec Ukrainy, faktycznie utrudnia rozwój ukraińskiej sfery kulturalnej, dlatego społeczeństwo ukraińskie stoi przed bardzo trudnym zadaniem, gdyż musi stworzyć skuteczną bazę instytucjonalną, która umożliwi rozwój kultury. Współczesna kultura ukraińska jest w stanie ponownego przemyślenia podstawowych wartości i zasad, na których opiera się jej funkcjonowanie.

Dziś Ukraina płaci wysoką cenę – życiem swoich obywateli za integrację europejską i europejskie perspektywy swoich dzieci w przyszłości. Ukraińcy mają prawo do własnej przyszłości w rodzinie wolnych narodów europejskich, ale wraz z obroną integralności terytorialnej państwo ukraińskie musi jednocześnie rozpocząć walkę o światowy odbiór Ukraińców.

Wielu badaczy wskazuje, że jedną z charakterystycznych cech tożsamości Ukraińców jest poczucie niższości oraz utrata godności narodowej. Ponad siedemdziesiąt lat okupacji, katastrofalne klęski głodu (lata 1927, 1932-1933, 1947), masowe deportacje i egzekucje przedstawicieli elity kulturalnej i naukowej znacząco wpłynęły na zdolność Ukraińców do rozumienia oraz obrony własnych praw demokratycznych i wolności. Jak wynika z analizy oficjalnych deklaracji władz państwowych Ukrainy, wciąż nie utrwaliło się ostatecznie przekonanie, że ukraińska tożsamość kulturowa stanowi fundament budowy społeczeństwa obywatelskiego. Z tego względu, podobnie jak w każdym demokratycznym państwie europejskim, Ukraina stoi dziś przed wyzwaniem pełnego ukształtowania tej świadomości jako podstawy suwerenności i rozwoju.

Rozwój potężnego społeczeństwa obywatelskiego w Ukrainie zależy, jak w każdym państwie europejskim, od reform demokratycznych. Tylko silne społeczeństwo obywatelskie jest w stanie zbudować w Ukrainie zamożną Europę. W tym kontekście polityka kulturalna powinna opierać się na zasadzie „równy – równy", jest to przede wszystkim partnerstwo społeczne Europy i Ukrainy w procesie budowania kultury ukraińskiej na zasadach demokratycznych i wartościach europejskich. Idea współczesnej Ukrainy powinna opierać się na procesie pozbycia się przeszłości kolonialnej i kształtowaniu kultury ukraińskiej w oparciu o tradycje i postawy kultury narodowej.

Na obecnym etapie rozwoju społeczeństwa ukraińskiego kultura może zajmować kilka głównych pozycji. Po pierwsze, jest to jedno z ważnych narzędzi integracji europejskiej. Rozwijając sektor przemysłu kultury, unowocześniając politykę kulturalną i udoskonalając mechanizmy jej realizacji, można nakreślić wymiar skutecznej polityki zagranicznej integracji europejskiej i przybliżyć Ukrainę do pożądanych stan-

dardów europejskich. Po drugie, doświadczenia krajów europejskich pokazują znaczenie udziału sektora kultury w rozwoju społeczeństwa obywatelskiego i w rozwoju gospodarczym państwa, czyli w wewnętrznym życiu politycznym kraju. Jednocześnie ważnym wnioskiem z analizy polityki kulturalnej UE jest uznanie problemów sfery kultury za należące do najważniejszych priorytetów rządów krajowych. Dlatego konieczne jest wypracowanie własnego modelu polityki kulturalnej, adekwatnego do wymogów Ukrainy, dzięki któremu stanie się ona równorzędnym uczestnikiem wymiany kulturowej między państwami europejskimi.

Kultura ukraińska musi zachować równowagę między adaptacją do wspólnych standardów europejskich a ochroną własnej tożsamości. Integracja europejska sprzyja umiędzynarodowieniu ukraińskiej kultury, jednak nie gwarantuje automatycznego wzrostu jej roli bez świadomej polityki państwowej.

Konieczna jest aktywizacja młodego pokolenia twórców kultury, którzy będą łączyć dziedzictwo narodowe z innowacyjnością i otwartością na świat. Ukraina potrzebuje skutecznej strategii kulturalnej w ramach polityki zagranicznej i wewnętrznej, która zapewni jej rozpoznawalność na arenie europejskiej.

Istotne jest również to, że społeczeństwo ukraińskie jest coraz bardziej świadome potrzeby kultury jako platformy, za pośrednictwem której może wpływać na rozwój państwa jako całości. Kultura jest najważniejszym osiągnięciem, honorem i istotą narodu. Dlatego doskonalenie komunikacji międzykulturowej i równy dialog międzykulturowy, uwzględniający perspektywy rozwoju każdej z kultur w przestrzeni europejskiej, przyczyni się do najpełniejszej realizacji potencjału duchowego zarówno Ukraińców, jak i Europejczyków.

Do priorytetowych zadań rozwoju narodowego Ukrainy należy zaliczyć sferę kulturalną. Dopiero wypełnienie kultury ukraińskiej nowoczesnymi treściami narodowymi będzie w stanie „otworzyć" ją na Europę i świat. Doświadczenia polityki kulturalnej Unii Europejskiej wskazują, że rozwój jej mechanizmów i konkretnych narzędzi realizacji nie jest możliwy bez udziału publiczności kulturalnej. Dlatego „otwartość" polityki kulturalnej na obywateli Ukrainy stwarza ważny warunek jej „otwartości" na projekty partnerskie z państwami europejskimi i w ogóle związane z nimi perspektywy rozwoju. Jednocześnie Ukraina w warunkach rywalizacji w kontekście militarnym i kulturalnym powinna zmierzać w kierunku promowania własnej pozycji na każdym polu działania, a zwłaszcza kulturalnym.

Rozwój kultury ukraińskiej i jej udaną integrację z europejską przestrzenią kulturową utrudniają liczne czynniki i problemy istniejące w podstawie prawnej, systemie administracji państwowej i niektórych sferach społecznych. Pomimo nowych trendów rozwojowych ukraińska polityka kulturalna nadal nie charakteryzuje się rzetelnością i konsekwencją, opiera się na przestarzałych zasadach koncepcyjnych.

Udział w jej tworzeniu i wdrażaniu wielu struktur społeczeństwa obywatelskiego jest oczywiście niewystarczający. Wszystko to zachęca do dalszych badań nad perspektywami rozwoju kultury ukraińskiej; rolą czynników kulturowych i historycznych wpływających na politykę kulturalną państwa i jej rezultaty; strategiami współpracy w zakresie europejskiej i ukraińskiej polityki kulturalnej; problemami współczesnej kultury masowej związanymi z integracją Ukrainy z przestrzenią europejską.

W ten sposób przeprowadzone badania pozwalają stwierdzić, iż proces integracji europejskiej otwiera nowe możliwości dla rozwoju kultury ukraińskiej, wzmacnia jej interakcje międzykulturowe i sprzyja kształtowaniu pozytywnego wizerunku Ukrainy na arenie międzynarodowej. Jednocześnie skuteczna integracja wymaga przezwyciężenia szeregu wewnętrznych i zewnętrznych barier, które utrudniają pełne uczestnictwo Ukrainy w europejskiej przestrzeni kulturalnej. Dalsze perspektywy wymagają systemowej polityki kulturalnej opartej na otwartości, równości i wzajemnym szacunku.

Bibliografia

1. Błyniak O., Rykow A., *Główne problemy kursu integracji europejskiej Ukrainy*, "*Filozofia i politologia w kontekście współczesnej kultury"* 15/1/2023.
2. Zedlmayr H., *Europa ist alt geworden. Warum die Ukraine die Zukunft Europas ist*, Der Standard, Wien 2022.
3. Hrytsak Y., *The Canary, the Historian, and the Ukrainian War*, "*Liberties: A Journal of Culture and Politics"* 5/3/2025, https://libertiesjournal.com/articles/the-canary-the-historian-and-the-ukrainian-war.
4. Dir I. J., *Integracja europejska Ukrainy na współczesnym etapie: postawienie problem*, "*Czas Prawa"*, 1/2023.
5. Druon M., *Le Pouvoir: Notes et Maximes*, Hachette, Paryż 1964.
6. Guberski L., Andriuszczenko W., Mychalniczenko M., *Kultura, ideologia, osobowość*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kijowskiego, Kijów 2002.
7. Kołodnyj A. N., *Determinanty i perspektywy nowej religijności w kontekście życia religijnego Ukrainy*, w: *Nowe ruchy religijne w Europie i na Ukrainie*, 2006.
8. Mahera O. W., *Europejski wektor rozwoju kultury ukraińskiej*, "Zapiski naukowe" 3/2019.
9. Nekola M., *War in Ukraine: Lessons for the Czech Republic & Europe*, University of Alabama, Alabama 2023, https://calendar.ua.edu/event/war_in_ukraine_lessons_for_the_czech_republic_europe_a_guest_lecture_by_dr_martin_nekola.
10. Potulnyćkyj W. A., *Intelektualne wpływy Zachodu na życie duchowe ukraińskiej elity w XVII–XVIII wieku*, "Kijowska Starowina" 1/2001).
11. Szweć M. A., *Wpływ procesów integracji europejskiej na rozwój praktyk kulturowo-artystycznych na Ukrainie*, w: *Tradycyjne i innowacyjne podejścia do badań naukowych*, 2024.
12. Tkaczenko O., *Paryska deklaracja „Europo, w jaką my możemy wierzyć" i problemy współczesnej oświaty,* w: *Studia nad człowiekiem: zbiór prac naukowych Drohobyckiego Uniwersytetu Pedagogicznego im. Iwana Franki*, „Filozofia", numer specjalny 2022.
13. Czech M., *NATO should say that we accept you and give you an interim period*, *Lwów 2023,* https://tvoemisto.tv/en/news/nato_should_say_that_we_accept_you_and_give_you_an_interim_period_roslaw_czech_151162.html.

14. Hrytsak Y., *Pro widminu rosyjskoi kultury v Ukraini*, https://nv.ua/ukr/opinion/yaroslav-gricak-pro-vidminu-rosiyskoyi-kulturi-v-ukrajini-novini-ukrajini-50237652.html.

dr Julia Kobets
Przykarpacki Uniwersytet Narodowy
im. Wasyla Stefanyka w Iwano-Frankiwsku
ORCID: 0000-0001-9492-6119

dr Marcin Oskierko
Państwowa Akademia Nauk Stosowanych w Chełmie
ORCID: 0000-0003-3450-6037

dr Tetiana Strutynska
Przykarpacki Uniwersytet Narodowy im. Wasyla Stefanyka
w Iwano-Frankiwsku
ORCID: 0000-0003-3328-628X

dr Sławomir Żurawski
Państwowa Akademia Nauk Stosowanych w Chełmie
ORCID: 0000-0001-9527-3391

dr Dariusz Brążkiewicz
Akademia Bialska im. Jana Pawła II
ORCID: 0000-0002-5372-1210

Studia Społeczne
ISSN 2081-0008
e-ISNN 2449-9714
str. 53–72

Wpływ sytuacji demograficznej Ukrainy związanej z wojną na bezpieczeństwo globalne

The impact of Ukraine's demographic situation related to the war on global security

Streszczenie

Celem niniejszego artykułu jest zbadanie skutków demograficznych wojny w Ukrainie oraz ich wpływu na bezpieczeństwo globalne. Szczególną uwagę poświęcono konsekwencjom migracji, kryzysu żywnościowego i energetycznego oraz zmianom społeczno-gospodarczym zarówno w Ukrainie, jak i w krajach sąsiednich oraz na całym świecie. W pierwszej części opisano wpływ wojny na populację Ukrainy, w tym zmniejszenie

liczby ludności, starzenie się społeczeństwa oraz ich konsekwencje dla gospodarki i zdolności obronnych kraju. Następnie przedstawiono wyzwania i konsekwencje masowych migracji dla krajów przyjmujących uchodźców oraz ich wpływ na społeczeństwa, politykę i gospodarkę w Europie. W ostatniej części wskazano jak zmiany demograficzne, kryzys żywnościowy i energetyczny wywołane wojną wpływają na stabilność międzynarodową oraz zwiększają ryzyko konfliktów i napięć geopolitycznych na świecie. Problem badawczy sformułowano: w jaki sposób zmiany demograficzne wywołane wojną w Ukrainie wpływają na bezpieczeństwo globalne, w tym na stabilność polityczną, ekonomiczną i społeczną? Hipoteza badawcza zakłada, iż wojna w Ukrainie, prowadząc do masowych migracji, kryzysów gospodarczych oraz zmian demograficznych, istotnie destabilizuje region Europy Wschodniej i wpływa na bezpieczeństwo globalne, uwypuklając potrzebę międzynarodowej współpracy w celu zaradzenia tym wyzwaniom. Wykorzystane metody badawcze to analiza literatury przedmiotu, analiza raportów organizacji międzynarodowych, takich jak ONZ i UE, przegląd danych ukraińskich źródeł statystycznych oraz oficjalnych publikacji, także synteza danych statystycznych dotyczących migracji, struktury demograficznej i skutków ekonomicznych wojny.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo, wojna w Ukrainie, migracje, zmiany demograficzne, kryzys.

Abstract

The aim of this article is to examine the demographic effects of the war in Ukraine and their impact on global security. Particular attention was paid to the consequences of migration, the food and energy crisis, and socio-economic changes both in Ukraine and in neighboring countries and around the world. The first part describes the impact of the war on Ukraine's population, including population reduction, population ageing, and their consequences for the country's economy and defence capabilities. It then presents the challenges and consequences of mass migration for host countries and their impact on societies, politics and the economy in Europe. The last part indicates how demographic changes, food and energy crises caused by the war affect international stability and increase the risk of conflicts and geopolitical tensions in the world. The research problem was formulated: how do demographic changes caused by the war in Ukraine affect global security, including political, economic and social stability? The research hypothesis assumes that the war in Ukraine, leading to mass migrations, economic crises and demographic changes, significantly destabilizes the Eastern European region and affects global security, highlighting the need for international cooperation to address these challenges. The research methods used are the analysis of the literature on the subject, analysis of reports from international organizations, such as the UN or the EU, review of data from Ukrainian statistical sources and official publications, as well as a synthesis of statistical data on migration, demographic structure and economic effects of the war.

Key words: security, war in Ukraine, migration, demographic change, crisis.

Wstęp

Sytuacja demograficzna Ukrainy w kontekście trwającej wojny z Rosją stanowi istotny czynnik, który wpływa nie tylko na samą Ukrainę, ale również na bezpieczeństwo globalne. Konflikt zbrojny, rozpoczęty w 2014 r. i eskalowany w 2022 r., doprowadził do masowych migracji ludności, wysokiej śmiertelności wśród cywilów i żołnierzy, a także do poważnych zmian w strukturze demograficznej kraju.

Przymusowe przesiedlenia, uchodźstwo oraz straty ludzkie wywołały kryzys humanitarny, który ma dalekosiężne skutki dla stabilności regionu Europy Wschodniej i innych części świata. Malejąca populacja Ukrainy oraz jej starzejące się społeczeństwo wpływają na gospodarkę, system opieki zdrowotnej oraz zdolności obronne kraju. Jednocześnie napływ uchodźców do krajów sąsiednich zmienia dynamikę demograficzną w Europie, rodząc nowe wyzwania polityczne i społeczne.

Globalne bezpieczeństwo również pozostaje pod presją, ponieważ zmiany demograficzne wywołane wojną oddziałują na relacje międzynarodowe, politykę migracyjną, a także na napięcia związane z bezpieczeństwem energetycznym i żywnościowym. Konflikt uwydatnia złożone interakcje między demografią, migracjami a stabilnością polityczną, ukazując, jak regionalny kryzys może wpłynąć na porządek międzynarodowy. Przeprowadzenie analizy wpływu tych czynników na bezpieczeństwo globalne pozwala lepiej zrozumieć wyzwania, przed którymi stoi współczesny świat.

1. Skutki demograficzne w Ukrainie spowodowane wojną

Skutki demograficzne wojny w Ukrainie są jednym z najbardziej znaczących i długotrwałych aspektów konfliktu, który rozpoczął się w 2014 r. i nasilił w 2022 r. w wyniku pełnoskalowej inwazji Rosji. Konflikt ten wywołał głębokie zmiany w strukturze społecznej i demograficznej kraju, prowadząc do gwałtownego zmniejszenia liczby ludności. Wynika to zarówno z bezpośrednich strat ludzkich, jak i z masowych migracji, które na dużą skalę zmieniły obraz demograficzny Ukrainy.

W rezultacie zmian dotyczących ochrony zdrowia oraz opieki medycznej trwająca od 2014 r. wojna z Rosją negatywnie wpłynęła zarówno na sytuację ukraińskiej służby zdrowia, jak i ochronę stanu zdrowia mieszkańców Ukrainy w sytuacjach zagrożeń natury epidemiologicznej w odniesieniu do chorób zakaźnych.

Ukraina na przestrzeni lat zmagała się z powrotem niektórych chorób zakaźnych. W styczniu 2016 r. Ministerstwo Zdrowia Ukrainy podało do publicznej wiadomości, że w państwie dominuje wirus grypy typu H1N1, znany jako świńska grypa. Zgodnie z danymi podanymi przez resort zdrowia liczba osób chorych na grypę i cierpiących

na ostre infekcje wirusowe wyniosła 3,1 mln, a próg epidemiologiczny w 11 obwodach został przekroczony o 50%[1]. Następnie w styczniu 2018 r. Ukraina walczyła z epidemią odry, której przyczyną były nieodpowiednio zdefiniowane potrzeby szczepień przeciwko odrze oraz zwiększająca się migracja ludności w kraju[2]. Sytuacja epidemiologiczna odry w 2018 r. w Ukrainie wyniosła 53 219 przypadków zachorowań i charakteryzowała się bardzo dużym wzrostem w stosunku do 2017 r., kiedy zarejestrowano 4 792 przypadki chorych osób[3]. Najwięcej zachorowań na odrę zostało zarejestrowanych w zachodnich obwodach: obwodzie lwowskim, iwano-frankowskim, zakarpackim, tarnopolskim, winnickim, rówieńskim. Ponadto w Ukrainie w związku z brakiem odpowiedniej liczby szczepionek nastąpił wzrost zachorowań dzieci na gruźlicę. W 2018 r. według danych ukraińskiego ministerstwa zdrowia zarejestrowanych w kraju było 34 966 pacjentów z gruźlicą, z czego ok. 8 tys. na lekoodporną odmianę tej choroby[4].

Prowadzona na terytorium Ukrainy wojna i związane z nią masowe migracje stanowią zatem duże zagrożenie do rozwoju chorób zakaźnych, mających wpływ na sytuację epidemiczną kraju oraz państw przyjmujących uchodźców z Ukrainy. Niebezpieczeństwo rozprzestrzenienia się epidemii wzrasta w wyniku utrudnionego dostępu do świadczeń ochrony zdrowia przy zwiększonym zapotrzebowaniu na pomoc medyczną, ataków rosyjskich na personel medyczny oraz ograniczone możliwości przybycia z pomocą humanitarną do obszarów kontrolowanych przez rosyjskie wojska. Istotnym zagrożeniem zdrowotnym jest jednocześnie brak zaopatrzenia medycznego oraz dostępu do leków i szczepionek na choroby zakaźne[5].

W początkowej fazie wojny po 2014 r. w obawie o swoje bezpieczeństwo z obwodu ługańskiego i donieckiego uciekło około 70% personelu medycznego. Obawy o własne bezpieczeństwo nie wynikały z niesienia pomocy poszkodowanym w trakcie prowadzonych działań zbrojnych, ale z powodu gróźb separatystów w stosunku do personelu medycznego niosącego pomoc ratunkową. Działania te miały na celu zastraszenie personelu medycznego udzielającego pomocy – rekwirowano ambulanse oraz kradziono sprzęt medyczny. Podczas ostrzałów artyleryjskich 152 szpitale były celem ataków, w wyniku których dochodziło do ich uszkodzeń[6].

1 Rynek zdrowia, *Minister zdrowia Ukrainy: mamy epidemię grypy*, https://www.rynekzdrowia.pl/Uslugi-medyczne/Minister-zdrowia-Ukrainy-mamyepidemie grypy,158707,8.html, [dostęp: 30.01.2025].

2 V. Bakhnivskyi, *Zapadalność i umieralność z powodu odry na Ukrainie. Implikacja dla działań profilaktycznych*, „Zdrowie Publiczne i Zarządzanie" 2018/16/4, s. 233, wydanie elektroniczne https://www.ejournals.eu/Zdrowie-Publiczne-i-Zarzadzanie/2018/Tom-16-zeszyt-4/, [dostęp: 30.01.2025].

3 Ibidem, s. 235.

4 Ibidem, s. 239.

5 P. M. Nowicka, *Zagrożenia bezpieczeństwa zdrowotnego Ukrainy*, „Nowa Polityka Wschodnia", 2018/2(17), s. 36.

6 Ibidem, s. 37.

W rezultacie prowadzonych przez Rosję na terytorium Ukrainy działań wojennych brak odpowiednich leków oraz szczepień jest przyczyną występowania gruźlicy, odry, błonicy krztuśca czy polio. W czasie walk na całym terytorium Ukrainy wzrosła liczba przypadków zarażenia wirusowym zapaleniem wątroby typu A, B, C, D i E oraz wirusem HIV. Od rozpoczęcia konfliktu zbrojnego w Doniecku liczba infekcji HIV wzrosła o 30%. Na początku 2019 r. liczba nowych zakażeń wzrosła o 73%[7]. Wzrost zakażenia HIV nastąpił w wyniku różnych form aktywności seksualnej oraz kontaktów seksualnych o charakterze zarobkowym[8].

Wojna w Ukrainie ma również negatywny wpływ na psychikę zarówno dorosłych, jak i dzieci. Traumatyczne przeżycia związane z działaniami wojennymi zaburzają proces socjalizacji, wpływają na uzależnienia od alkoholu i narkotyków oraz potęgują występowanie wobec innych zachowań agresywnych[9].

W wyniku toczonych walk i ostrzałów przez Federację Rosyjską infrastruktury krytycznej niszczone są stacje filtracyjne czy obiekty wodociągów powodując ograniczenia w dostawie wody dla mieszkańców miast i wsi, a brak zaopatrzenia w bieżącą wodę stwarza doskonałe do rozwoju i transmisji patogenów powodujących choroby biegunkowe (Salmonella, Escherichia coli, Campylobacter, Vibrio cholerae), które w wyniku braku dostępu do leków i podstawowej opieki medycznej doprowadzić mogą do śmierci[10].

Pierwszym i najbardziej widocznym efektem wojny są bezpośrednie straty ludzkie. Walki zbrojne, bombardowania i inne działania wojenne przyczyniły się do śmierci tysięcy ludzi, zarówno żołnierzy, jak i cywilów. Poniżej na wykresie 1 przedstawiono populację Ukrainy w latach 2013-2023.

Skala strat wśród ludności cywilnej jest szczególnie niepokojąca, ponieważ często obejmuje osoby starsze, dzieci i kobiety, które nie mogą uciec z terenów objętych walkami. Pełnoskalowa agresja Rosji przyspieszyła depopulację Ukrainy. W wyniku wojny ginie znaczna liczba wojskowych i cywilów. Na portalu „Dzieci wojny" podane są następujące dane o dzieciach, które ucierpiały w czasie wojny w Ukrainie (24 lutego 2022 - 29 grudnia 2024):

- zginęło dzieci – 596 (wg danych Biura Prokuratora Generalnego Ukrainy);
- ranne dzieci – 1 727 (wg danych Biura Prokuratora Generalnego Ukrainy)
- zagubione dzieci – 1 937 (wg danych Narodowej Policji Ukrainy);
- deportowane dzieci – 19 546 (wg danych Narodowego Biura Informacyjnego);
- dzieci, które wróciły – 388 (wg danych Narodowego Biura Informacyjnego);

7 T.R. Dębowski, *Zagrożenia dla bezpieczeństwa dzieci zamieszkujących w strefie konfliktu na wschodniej Ukrainie*, „Nowa Polityka Wschodnia" 2020/1/(24), s. 139.
8 Ibidem, s. 139.
9 Ibidem, s. 148.
10 P. M. Nowicka, *Zagrożenia bezpieczeństwa zdrowotnego…*, op. cit., s. 40.

Wykres 1. Populacja Ukrainy w latach 2013-2023 (w mln)
Źródło: opracowanie na podstawie danych Państwowej Służby Statystyki Ukrainy, https://www.ukrstat.gov.ua.

- dzieci dotknięte przemocą seksualną – 16 (wg danych Biura Prokuratora Generalnego Ukrainy)[11].

Ponadto działania wojenne prowadzą do trwałych urazów fizycznych i psychicznych, które wpływają na jakość życia ocalałych. Utrata dużej liczby osób w wieku produkcyjnym dodatkowo komplikuje sytuację demograficzną kraju, pozbawiając go potencjału rozwojowego. Tymczasem sytuacja demograficzna w Rosji wydaje się stabilna. Owszem — dzietność jest tam od wielu lat poniżej poziomu zastępowalności pokoleń, ale wybuch wojny nie przyczynił się do jej nagłego spadku. Dzietność w Rosji w 2021 r. wynosiła 1,51. W 2022 r. było to 1,42. Na niemal identycznym poziomie (ok. 1,41) utrzymała się także w 2023 r.[12]

Jednym z najpoważniejszych skutków wojny są masowe migracje ludności. Miliony Ukraińców zostało zmuszonych do opuszczenia swoich domów. Wielu z nich schroniło się w krajach sąsiednich, takich jak Polska, Rumunia czy Węgry, podczas gdy inni znaleźli azyl w odleglejszych państwach Unii Europejskiej. Przymusowe przesiedlenia dotyczą nie tylko osób szukających ochrony przed bezpośrednim zagrożeniem, ale także tych, którzy stracili środki do życia z powodu zniszczeń infrastruktury i miejsc pracy. Proces ten prowadzi do poważnych zmian w strukturze demograficznej kraju, pozostawiając Ukrainę z coraz mniejszą liczbą ludności, szczególnie w regionach najbardziej dotkniętych działaniami wojennymi.

11 *Dzieci wojny*, https://childrenofwar.gov.ua/ [dostęp: 30.12.2024].
12 R. Ditrich, *Ukraińska demografia runęła. Rosyjska nadal trzyma się stabilnie*, https://forsal.pl/gospodarka/demografia/artykuly/9475076,ukrainska-demografia-runela-rosyjska-nadal-trzyma-sie-stabilnie.html [dostęp: 30.12.2024].

Zmiany demograficzne w Ukrainie są szczególnie widoczne w kontekście spadku liczby urodzeń i starzenia się społeczeństwa. Wojna znacznie ograniczyła możliwość zakładania rodzin, a także wpłynęła na plany rodzicielskie wielu osób. Brak stabilności, niepewność co do przyszłości oraz trudności ekonomiczne przyczyniają się do zmniejszenia liczby urodzeń, co dodatkowo osłabia potencjał demograficzny Ukrainy. W połączeniu z rosnącą liczbą osób starszych oraz mniejszą liczbą młodych ludzi Ukraina stoi przed poważnym wyzwaniem, jakim jest utrzymanie równowagi między grupami wiekowymi. Starzenie się społeczeństwa zagraża stabilności systemu opieki społecznej i emerytalnego, które już wcześniej borykały się z trudnościami finansowymi.

Masowe migracje, straty ludzkie oraz brak możliwości powrotu wielu uchodźców do kraju powodują niedobór wykwalifikowanej siły roboczej, co utrudnia odbudowę zniszczonej infrastruktury oraz rozwój gospodarczy. Dodatkowo migracje wewnętrzne, obejmujące przesiedlenia w obrębie samej Ukrainy, powodują przeciążenie zasobów w regionach względnie bezpiecznych, takich jak zachodnia część kraju. Ukraina, która już przed wojną zmagała się z problemami ekonomicznymi, teraz staje w obliczu jeszcze większych trudności wynikających z utraty siły roboczej. Poniżej na wykresie 2 przedstawiono populację Ukrainy w 2023 r. ze względu na podział ekonomiczny.

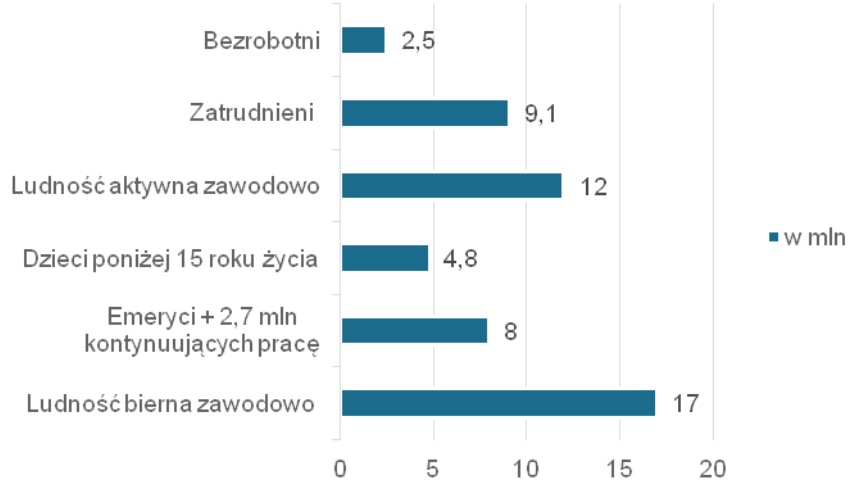

Wykres 2. Populacja Ukrainy w 2023 roku ze względu na podział ekonomiczny

Źródło: https://obserwatorgospodarczy.pl/2024/12/10/dzietnosc-na-ukrainie-jest-katastrofalnie-niska/.

W wyniku rosyjskiej agresji zniszczonych zostało tysiące zakładów przemysłowych, dróg, mostów i sieci energetycznych. Przemysł ciężki, który odgrywał kluczową rolę w gospodarce Ukrainy, został poważnie osłabiony, zwłaszcza w regionach Donbasu i Zaporoża.

W okresach zimowych Rosja nasila ataki rakietowe na obiekty energetycznej infrastruktury krytycznej w wielu regionach Ukrainy. Celami zmasowanych rosyjskich ataków były m.in. Dnieprzańska Elektrownia Wodna w Zaporożu, dronami Szahid zaatakowana została elektrownia w Ładyżynie w rejonie Winnicy, a pociskami manewrującymi zaatakowano obiekty infrastruktury energetycznej pod Lwowem. Celami ataków są równocześnie stacje przesyłowe i linie energetyczne, w wyniku czego wprowadzane są awaryjne przerwy w dostawie prądu. Ponadto w związku z rosyjskimi ostrzałami wyłączono bloki energetyczne w Rówieńskiej, Południowoukraińskiej oraz Chmielnickiej elektrowni atomowej. Przerwanie pracy, zakłócenia funkcjonowania oraz zniszczenie elementów systemów energetycznych Ukrainy dokonywane równocześnie są przez Rosyjskie cyberataki.

Ataki na infrastrukturę energetyczną powodują przerwy w dostawach prądu, co dodatkowo utrudnia funkcjonowanie firm i gospodarstw domowych. Produkt Krajowy Brutto Ukrainy w pierwszym roku wojny spadł o około 30%, co było jednym z największych załamań gospodarczych na świecie. Wiele firm zbankrutowało, a bezrobocie wzrosło do rekordowych poziomów, zwłaszcza wśród ludzi, którzy musieli opuścić swoje miejsca pracy z powodu walk lub migracji. Ukraina, będąca jednym z głównych eksporterów zboża na świecie, straciła część dostępu do portów Morza Czarnego, co znacząco ograniczyło handel międzynarodowy. Mimo porozumień dotyczących korytarzy zbożowych transport surowców rolnych stał się trudniejszy i droższy. Inflacja wzrosła, a ceny żywności i paliw podskoczyły, pogarszając sytuację finansową obywateli.

Ukraina otrzymuje ogromne wsparcie finansowe z Zachodu, zarówno w postaci bezpośrednich dotacji, jak i kredytów. Organizacje międzynarodowe, takie jak Międzynarodowy Fundusz Walutowy i Bank Światowy, angażują się w pomoc przy stabilizacji gospodarki i planowaniu przyszłej odbudowy. Kluczowym wyzwaniem na przyszłość będzie rekonstrukcja kraju, odbudowa infrastruktury oraz przyciągnięcie inwestorów zagranicznych, co będzie wymagało długofalowych reform i stabilizacji politycznej.

2. Pomoc międzynarodowa

Pomoc międzynarodowa odgrywa kluczową rolę w łagodzeniu skutków demograficznych wojny. Ponad 14,6 mln osób żyjących w Ukrainie potrzebuje pomocy humanitarnej. Skala tych potrzeb różni się w całym kraju, przy czym dziewięć obwodów położonych najbliżej linii frontu i wzdłuż granicy z Rosją i Białorusią ma największą skalę potrzeb i największą liczbę osób potrzebujących pomocy humanitarnej[13]. Poniżej na wykresie (wykres 3.) przedstawiono skalę liczby potrzebujących w latach 2016-2024 w Ukrainie.

13 Humanitarian Needs and Response Plan. Ukraine. Humanitarian Programme Cycle 2024, https://www.unhcr.org/ua/en/media/ukraine-hnrp-2024-humanitarian-needs-and-response-plan-ua-20240110-pdf [dostęp: 30.01.2024].

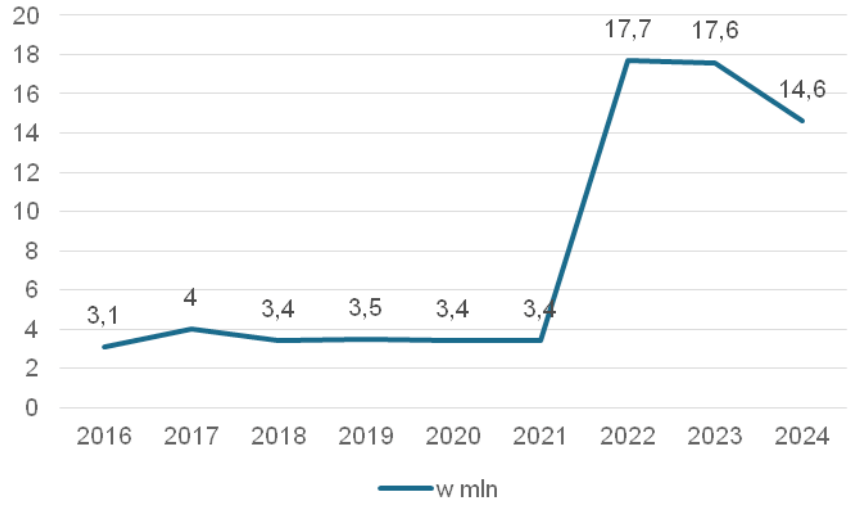

Wykres 3. Liczba osób potrzebujących w latach 2016-2024 w Ukrainie

Źródło: *Humanitarian Needs and Response Plan. Ukraine. Humanitarian Programme Cycle 2024,* https://www.unhcr.org/ua/en/media/ukraine-hnrp-2024-humanitarian-needs-and-response-plan-ua-20240110-pdf.

Osoby mieszkające na terenach wiejskich zgłaszają większe potrzeby w zakresie paliwa grzewczego w porównaniu z osobami mieszkającymi na terenach miejskich. Te szczególne warunki ze względu na ciągłe ograniczenia dostępu, sprawiają, że świadczenie pomocy ratującej życie jest niezwykle trudne, a w wielu przypadkach, niemożliwe. Poniżej przedstawiono podział osób potrzebujących według rejonów.

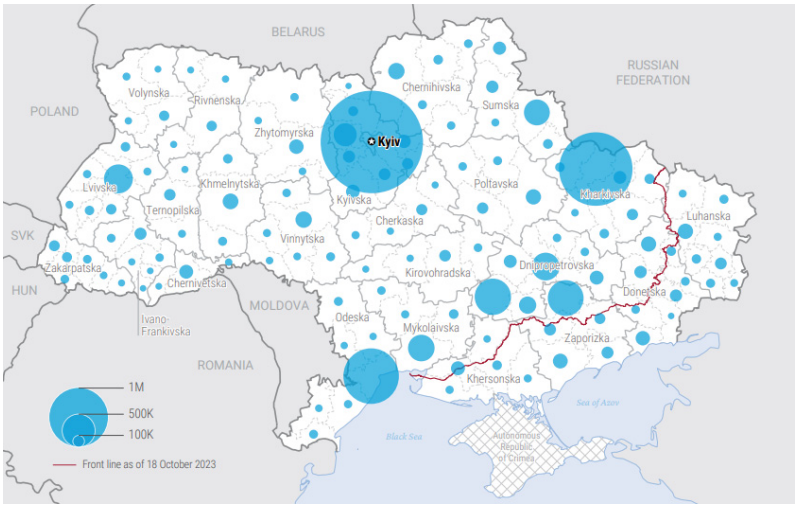

Rysunek 1. Podział osób potrzebujących według rejonów

Źródło: *Humanitarian Needs and Response Plan. Ukraine. Humanitarian Programme Cycle 2024,* https://www.unhcr.org/ua/en/media/ukraine-hnrp-2024-humanitarian-needs-and-response-plan-ua-20240110-pdf.

W latach 2022–2024 kwota pomocy humanitarnej UE dla ludności cywilnej dotkniętej wojną w Ukrainie wyniosła 1 mld euro. Państwa członkowskie przekazały 2,6 mld euro. Natomiast według planu ONZ dotyczącego potrzeb humanitarnych i reagowania (HNRP) w 2024 r. pomocy humanitarnej potrzebowało w Ukrainie 14,6 mln osób[14]. Na wykresie 4 przedstawiono jak UE i jej państwa członkowskie wspierają Ukrainę.

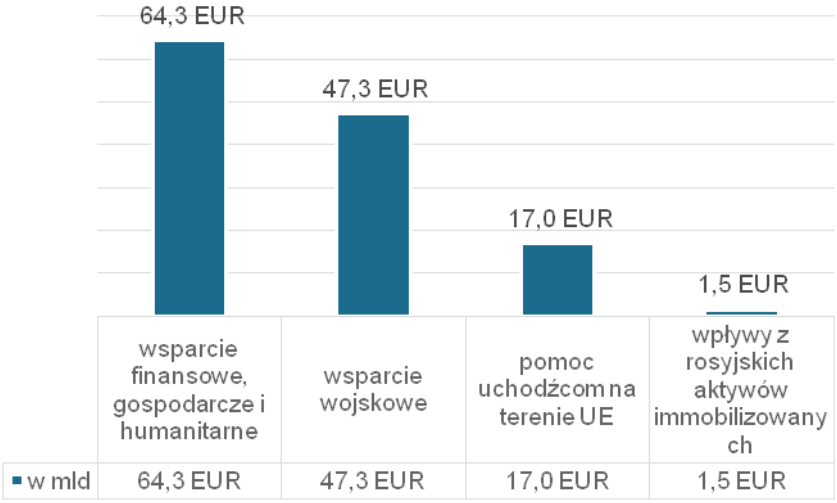

Wykres 4. Wsparcie dla Ukrainy udzielone przez UE i państwa członkowskie

Źródło: https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/eu-solidarity-ukraine/#humanitarian.

Wsparcie finansowe, humanitarne oraz polityczne ze strony Unii Europejskiej, ONZ i innych organizacji międzynarodowych ma na celu zapewnienie podstawowych warunków życia dla uchodźców oraz pomoc Ukrainie w odbudowie kraju. Jednak nawet przy znaczącym wsparciu międzynarodowym, odbudowa demograficzna wymaga długoterminowych działań, w tym polityk prorodzinnych, inwestycji w edukację oraz zachęcania uchodźców do powrotu.

W długoterminowej perspektywie Ukraina stoi przed wyzwaniem odbudowy zarówno swojej infrastruktury, jak i potencjału ludzkiego. Powrót uchodźców będzie wymagał stworzenia odpowiednich warunków ekonomicznych i bezpieczeństwa, które zachęcą ich do ponownego osiedlenia się w ojczyźnie. Kluczowe będzie także wspieranie młodego pokolenia, które odegra istotną rolę w odbudowie kraju. Rząd Ukrainy, we współpracy z międzynarodowymi partnerami, musi skupić się na rozwiązaniach umożliwiających zwiększenie liczby urodzeń, poprawę jakości życia oraz tworzenie miejsc pracy, aby przyciągnąć zarówno rodzimych mieszkańców, jak i potencjalnych migrantów z zagranicy.

14 EU solidarity with Ukraine, https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/eu-solidarity-ukraine/#humanitarian [dostęp: 30.12.2024].

Podsumowując skutki demograficzne wojny w Ukrainie są wielowymiarowe i obejmują zarówno straty ludzkie, masowe migracje, jak i zmiany w strukturze wiekowej społeczeństwa. Konflikt ten ukazuje, jak wojna może w sposób trwały wpłynąć na potencjał ludnościowy kraju oraz jego zdolność do odbudowy i rozwoju. Aby sprostać tym wyzwaniom, niezbędna jest szeroka współpraca międzynarodowa oraz wdrożenie długoterminowych strategii demograficznych, które pozwolą Ukrainie odzyskać stabilność i stworzyć fundamenty dla przyszłości.

3. Wpływ migracji na region i Europę

Konflikt zbrojny w Ukrainie, szczególnie jego eskalacja w 2022 r., doprowadził do największego kryzysu uchodźczego w Europie od czasów II wojny światowej. Miliony Ukraińców zostało zmuszonych do opuszczenia swoich domów w poszukiwaniu schronienia w krajach sąsiednich oraz innych państwach Unii Europejskiej. Kraje europejskie stanęły przed problemem przyjęcia ponad 7 mln uchodźców z Ukrainy[15]. Skutki tego masowego przemieszczenia ludności są złożone i mają dalekosiężny wpływ zarówno na Ukrainę, jak i na kraje przyjmujące. Migracje te rodzą szereg wyzwań, od konieczności zapewnienia podstawowej pomocy humanitarnej, przez integrację uchodźców, po zmiany demograficzne i społeczne, które kształtują politykę oraz życie codzienne w regionie.

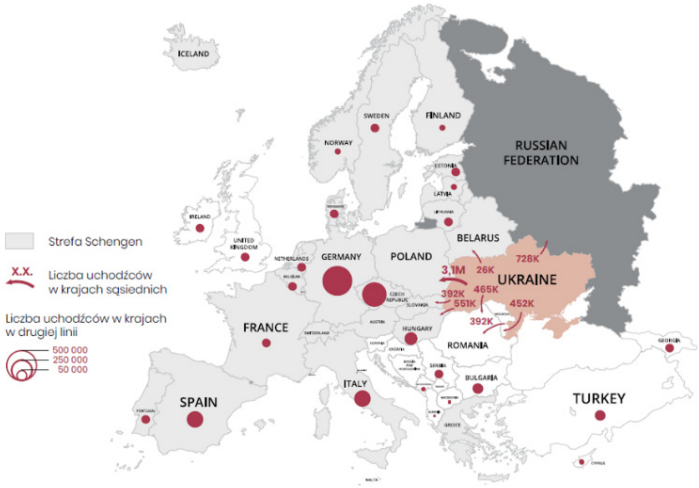

Rysunek 2. Kryzys uchodźczy – ruch graniczny z uchodźców wojennych Ukrainy do państw sąsiednich – stan na maj 2022 roku

Źródło: *Biała księga. Wyzwania systemowego wsparcia uchodźców na poziomie lokalnym i krajowym*, Wrocław 2022 r.

15 L. Kryvachuk, *Polityka społeczna w czasie wojny na Ukrainie: innowacje, migracje, deportacja ukraińskich dzieci* w: *Pomoc społeczna i służby ratownicze w obliczu wojny w Ukrainie*, red. B. Ziębińska, J. Młyński, E. Zdebska, Wydawnictwo Scriptun, Kraków 2023, s. 32.

Pierwszym i najbardziej widocznym efektem migracji jest presja na kraje sąsiadujące z Ukrainą, takie jak Polska, Rumunia i Węgry. Polska przyjęła największą liczbę uchodźców, którzy często znajdują się w trudnej sytuacji życiowej, pozbawieni środków do życia i dostępu do podstawowych usług. Władze krajów przyjmujących musiały w krótkim czasie dostosować swoje systemy pomocy społecznej, edukacji i opieki zdrowotnej do nagłego wzrostu liczby ludności. Szkoły w Polsce musiały przyjąć tysiące dzieci z Ukrainy, często bez znajomości języka polskiego, co wymagało dodatkowych nakładów na tłumaczy, nauczycieli oraz programy adaptacyjne. Podobnie systemy opieki zdrowotnej zostały obciążone wzmożonym zapotrzebowaniem na pomoc medyczną, w tym wsparcie psychologiczne dla osób, które ucierpiały w wyniku wojny.

Migracje wywołane wojną w Ukrainie mają także istotny wpływ na gospodarki krajów przyjmujących. Z jednej strony napływ ludności tworzy nowe możliwości, ponieważ wielu uchodźców szybko integruje się na rynku pracy, podnosząc swoje umiejętności i doświadczenie. W Polsce oraz innych krajach Europy Środkowo-Wschodniej migranci z Ukrainy zasilają sektory, w których wcześniej występowały niedobory siły roboczej, takie jak budownictwo, rolnictwo czy opieka nad osobami starszymi. Z drugiej strony skala migracji stanowi wyzwanie, szczególnie w kontekście zapewnienia godnych warunków zatrudnienia oraz uniknięcia marginalizacji społecznej. Nieuregulowana sytuacja prawna wielu uchodźców może prowadzić do ich wykluczenia z formalnego rynku pracy, co z kolei zwiększa ryzyko pracy w szarej strefie oraz pogłębia nierówności społeczne.

Do innych czynników wpływających na poziom migracji należą uwarunkowania demograficzne[16]. Zmiany demograficzne, które są skutkiem masowych migracji, mają również długoterminowy wpływ na kraje przyjmujące. Napływ młodych ludzi i rodzin z Ukrainy może przyczynić się do częściowego złagodzenia problemu starzenia się społeczeństw w Europie Środkowo-Wschodniej, które od lat borykają się z niskim wskaźnikiem urodzeń i emigracją własnej ludności. Jednak równocześnie proces ten wiąże się z koniecznością zapewnienia odpowiednich warunków integracji, takich jak nauka języka, uznawanie kwalifikacji zawodowych czy przeciwdziałanie napięciom społecznym wynikającym z różnic kulturowych. W wielu krajach obawy przed napływem uchodźców mogą być wykorzystywane przez niektóre grupy polityczne do podsycania nastrojów antyimigracyjnych, co dodatkowo utrudnia proces integracji i budowania społeczeństwa otwartego na różnorodność.

Wpływ migracji z Ukrainy jest również odczuwalny na poziomie Unii Europejskiej jako całości. Masowy napływ uchodźców wymusił na państwach członkowskich wy-

16 E. Łaźniewska, D. Trojszczak, K. Prytula, *Migracje z Ukrainy do państw członkowskich UE w latach 2014–2023*, „Rocznik Integracji Europejskiej" 17/2023, s. 224.

pracowanie wspólnego podejścia do zarządzania kryzysem migracyjnym. Wprowadzenie mechanizmów tymczasowej ochrony, które umożliwiają uchodźcom legalny pobyt, pracę oraz dostęp do usług publicznych, było ważnym krokiem w odpowiedzi na kryzys. Odpowiedzią Polski na powstały kryzys uchodźczy było przyjęcie ustawy o pomocy Ukraińcom w związku z konfliktem zbrojnym[17], która przewidywała w szczególności:

- prawo do 18-miesięcznego pobytu w Polsce, o ile przerwa w tym pobycie nie jest dłuższa niż 1 miesiąc;
- możliwość otrzymania numeru PESEL;
- możliwość otrzymania profilu zaufanego;
- pomoc w zapewnieniu przez wojewodów: zakwaterowania, wyżywienia, transportu do miejsc zakwaterowania, zapewnienia środków czystości i higieny osobistej;
- dostęp do służy zdrowia na takich samych zasadach jak obywatele polscy;
- dostęp do świadczeń na takich samych zasadach jak obywatele polscy, w tym przede wszystkim: świadczeń rodzinnych, świadczenia wychowawczego (500+, później 800+), świadczenia dobry start 300 zł, dofinansowania obniżenia opłaty rodzica za pobyt dziecka w żłobku lub u dziennego opiekuna;
- otrzymania jednorazowego świadczenia pieniężnego w wysokości 300 zł na osobę, przeznaczonego na utrzymanie, w szczególności na pokrycie wydatków na żywność, odzież, obuwie, środki higieny osobistej oraz opłaty mieszkaniowe;
- legalny dostęp do rynku pracy, jeżeli pracodawca zawiadomi w terminie 14 dni od dnia podjęcia pracy właściwy powiatowy urząd pracy oraz prowadzenia działalności gospodarczej.
- ułatwienia zostały również wprowadzone w zakresie dostępu do zawodu nauczyciela, lekarza/lekarki i pielęgniarza/pielęgniarki i dla studentów i studentek i pracowników oraz pracowniczek szkół wyższych.
- ważnym instrumentem było również finansowanie pobytu uchodźców wojennych z Ukrainy, którzy przebywali w prywatnych domach czy mieszkaniach. Wypłata świadczenia pieniężnego za zakwaterowanie i wyżywienie obywatelom Ukrainy, tzw. świadczenie 40 zł może być wypłacane przez okres maksymalnie 120 dni na osobę, od dnia przybycia obywatela Ukrainy na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.

W dniu 1 lipca 2024 r. zaczęły obowiązywać przepisy *Ustawy z dnia 15 maja 2024 r. o zmianie ustawy o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa oraz niektórych innych ustaw.* Wprowadzona w życie ustawa ma na celu zmianę, uzupełnienie lub przedłużenie funkcjonowania ram prawnych dla legalnego pobytu w Polsce obywateli Ukrainy, którzy emigrowali z Ukrainy

17 *Ustawa z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa*, (Dz.U. 2022 poz. 583).

w związku z konfliktem zbrojnym. Ponadto ustawa przedłuża okres obowiązywania tymczasowej ochrony dla obywateli Ukrainy[18] do 30 września 2025 r.[19]

Przyjęta ustawa rozszerzyła podmiotowy zakres pomocy o dwie kategorie cudzoziemców, tj. o małoletnie dzieci obywateli Ukrainy oraz o małoletnie dzieci małżonków obywateli Ukrainy nieposiadające ukraińskiego obywatelstwa. Od 1 lipca 2024 r. te kategorie osób mogą udać się do urzędu miasta\gminy i nabyć status UKR, co prowadzi do nabycia uprawnień np. opieki medycznej, zamieszkania w ośrodku grupowego zakwaterowania, świadczeń i pomocy socjalnej.

Jednakże różnice w podejściu poszczególnych państw członkowskich do kwestii finansowania i organizacji pomocy ukazują wyzwania związane z realizacją polityki solidarności na poziomie europejskim. W dłuższej perspektywie Unia Europejska będzie musiała zmierzyć się z pytaniem, jak zrównoważyć wsparcie dla uchodźców z Ukrainy z potrzebami innych grup migracyjnych oraz jak uniknąć napięć między państwami członkowskimi o różnym poziomie zaangażowania.

Nie można również zapominać o wpływie migracji na Ukrainę jako kraj wysyłający. Masowy odpływ ludności, szczególnie osób młodych i w wieku produkcyjnym, stanowi poważne wyzwanie dla odbudowy gospodarki i życia społecznego w kraju po zakończeniu wojny. Utrata wykwalifikowanych pracowników, takich jak lekarze, nauczyciele czy inżynierowie, pogłębia trudności związane z funkcjonowaniem kluczowych sektorów gospodarki. Jednocześnie istnieje potencjał, że część uchodźców powróci do Ukrainy po zakończeniu konfliktu, przywożąc nowe umiejętności, doświadczenia i kapitał społeczny, co może wspierać proces odbudowy kraju. Kluczowe będzie jednak stworzenie odpowiednich warunków powrotu, takich jak stabilność polityczna, bezpieczeństwo oraz możliwość podjęcia pracy i osiedlenia się w odbudowywanych miastach.

Agresja Rosji przeciwko Ukrainie z lutego 2022 r. skutkująca pełnowymiarowym międzynarodowym konfliktem zbrojnym między dwoma państwami sąsiadującymi z UE istotnie wpłynęła na rozwój znaczenia odporności w regulacjach unijnych, zarówno w aspekcie politycznym, prawnym[20], jak również gospodarczym. Według Sergiya Nikolaychuka – gubernatora Narodowego Banku Ukrainy, to właśnie masowa migracja 20% ludności Ukrainy do Europy stała się istotnym czynnikiem spadku PKB w 2022

18 *Decyzja wykonawcza Rady (UE) 2023/2409 z dnia 19 października 2023 r. w sprawie przedłużenia tymczasowej ochrony wprowadzonej decyzją wykonawczą (UE) 2022/382*, (Dz.Urz. UE L, 2023/2409, 24.10.2023). Zgodnie z decyzją do 4 marca 2025 r. przedłużono ochronę tymczasową udzielaną obywatelom Ukrainy uciekającym przed wojną.

19 *Ustawa z dnia 15 maja 2024 r. o zmianie ustawy o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa oraz niektórych innych ustaw,* (Dz.U. 2024 poz. 854).

20 Ł. Kułaga, *Wpływ wojny na Ukrainie na budowanie odporności Unii Europejskiej*, „Zeszyty Prawnicze", 24.2/2024, s. 45.

r.[21] Jak wynika z powyższego, migracje wywołane tym konfliktem mają wielowymiarowy wpływ na region i Europę. Z jednej strony stanowią ogromne wyzwanie w zakresie pomocy humanitarnej, integracji oraz zarządzania zmianami społecznymi i demograficznymi. Z drugiej strony mogą przynieść korzyści w postaci uzupełnienia niedoborów siły roboczej oraz zwiększenia różnorodności kulturowej w krajach przyjmujących. Wojna wciąż trwa i do momentu jej zakończenia nie istnieje zbiór przesłanek, na podstawie którego można byłoby formułować poprawne wnioski. Wystarczyłoby bowiem, aby w trakcie działań wojennych doszło do zdarzenia nieprzewidzianego, którego skutki okazałyby się zarówno głębokie (co do skali), jak i długotrwałe[22]. Kluczowe znaczenie będzie miało podejście wspólnotowe, zarówno na poziomie krajowym, jak i unijnym, które pozwoli na skuteczne zarządzanie kryzysem migracyjnym i wykorzystanie jego potencjalnych korzyści w długoterminowej perspektywie.

4. Wojna w Ukrainie a bezpieczeństwo globalne – scenariusze zakończenia

Wojna w Ukrainie, oprócz swoich bezpośrednich skutków humanitarnych i ekonomicznych, znacząco wpłynęła na globalne bezpieczeństwo, szczególnie w kontekście zmian demograficznych. Przemieszczenia ludności, kryzys energetyczny oraz żywnościowy[23], a także związane z nimi napięcia polityczne i społeczne, ukazują, jak lokalny konflikt może wywołać reakcje łańcuchowe na całym świecie.

Jednym z głównych skutków demograficznych wojny w Ukrainie jest masowa migracja ludności. Miliony uchodźców przekroczyło granice Ukrainy, szukając schronienia w krajach sąsiadujących oraz innych państwach Unii Europejskiej. Tak wielka skala migracji wpływa na destabilizację regionu Europy Wschodniej. Kraje takie jak Polska, Rumunia czy Węgry zostały zmuszone do przyjęcia ogromnej liczby uchodźców w krótkim czasie, co wywołało presję na systemy opieki społecznej, edukacji i służby zdrowia. Choć wiele państw zachowało solidarność wobec uchodźców, to w dłuższej perspektywie masowe migracje mogą prowadzić do napięć społecznych i politycznych. W niektórych przypadkach rosnące obawy związane z obciążeniem budżetów państwowych czy konkurencją na rynku pracy mogą być wykorzystywane przez ugrupowania populistyczne do wzmacniania retoryki antyuchodźczej.

21 S. Chugaievska, A. Dybała, R. Wisła, *Ukraiński kryzys migracyjny. Konsekwencje ekonomiczne dla krajów Unii Europejskiej i Ukrainy: wyzwania oraz ryzyka*, w: *Migracje i uchodźstwo ludności: trendy, problemy*, wyzwania, red. P. Szymczyk, I. Domina, Wydawnictwo Naukowe TYGIEL, Lublin 2023, s. 104.

22 M. Guzikowski, *Demografia i rynek pracy Ukrainy – niepewna powojenna przyszłość*, w: *Ekonomia wojny. Skutki społeczne, ekonomiczne i geopolityczne wojny w Ukrainie*, red. D. Niedziółka, M. Próchniak, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2023, s. 196.

23 S. Radziyevska, I. Us, *Wpływ kwestii bezpieczeństwa związanych z wojną na Ukrainie na przemiany w handlu światowym*, „Przegląd Strategiczny" 16/2023, s. 89.

Destabilizacja Europy Wschodniej jest także źródłem potencjalnych konfliktów wewnętrznych i międzypaństwowych. Kraje regionu, zmagając się z presją demograficzną, mogą stanąć w obliczu trudności związanych z równoważeniem interesów narodowych i potrzeb międzynarodowej solidarności. Rosnące napięcia mogą dodatkowo zwiększyć ryzyko sporów politycznych w samej Unii Europejskiej, gdzie różnice w podejściu do zarządzania kryzysem migracyjnym już teraz stają się widoczne.

Wojna w Ukrainie i wynikające z niej zmiany demograficzne mają także znaczenie dla bezpieczeństwa globalnego w kontekście kryzysu żywnościowego. Ukraina, będąca jednym z kluczowych eksporterów zbóż na świecie, odgrywa strategiczną rolę w zapewnieniu bezpieczeństwa żywnościowego dla wielu krajów rozwijających się[24]. Blokady portów, zniszczenia infrastruktury rolniczej oraz trudności logistyczne spowodowały gwałtowne zmniejszenie eksportu ukraińskich produktów rolnych, co szczególnie dotknęło kraje Afryki i Bliskiego Wschodu. Niedobory żywności i wzrost cen produktów rolnych przyczyniły się do eskalacji napięć społecznych w regionach już wcześniej dotkniętych konfliktami i niestabilnością, takich jak Sudan, Jemen czy Somalia. W skrajnych przypadkach kryzys żywnościowy może prowadzić do masowych migracji ludności z tych obszarów, tworząc kolejne fale uchodźców i dodatkowo obciążając społeczności przyjmujące.

Kryzys energetyczny, będący kolejną konsekwencją wojny w Ukrainie, również znacząco wpływa na globalne bezpieczeństwo. Redukcja dostaw gazu i ropy z Rosji do Europy zmusiła wiele państw do szybkiego poszukiwania alternatywnych źródeł energii, co zwiększyło rywalizację o dostęp do zasobów[25]. Kraje rozwijające się, które są mniej konkurencyjne na globalnym rynku energii, znalazły się w szczególnie trudnej sytuacji, co pogłębia istniejące nierówności między państwami północy i południa. Kryzys energetyczny prowadzi również do wzrostu napięć geopolitycznych, w tym zaostrzenia stosunków między państwami Zachodu a Rosją oraz Chinami, które starają się wzmocnić swoje wpływy na rynkach energetycznych i politycznych.

Długoterminowe skutki zmian demograficznych i kryzysów wynikających z wojny na Ukrainie podkreślają konieczność globalnej współpracy w zarządzaniu tymi wyzwaniami. Społeczność międzynarodowa musi nie tylko wspierać kraje dotknięte kryzysem, ale także opracować strategie przeciwdziałania skutkom masowych migracji, kryzysów żywnościowych i energetycznych. Szczególnie istotne będzie zaangażowanie organizacji międzynarodowych, takich jak ONZ, w mediacje konfliktów i zapewnienie pomocy humanitarnej.

24 B. Jóźwik, *Wojna Rosji z Ukrainą i globalne bezpieczeństwo żywnościowe. Znaczenie Europy Środkowej*, „Instytut Europy Środkowej" 935/(183/2023), https://ies.lublin.pl/komentarze/wojna-rosji-z-ukraina-i-globalne-bezpieczenstwo-zywnosciowe-znaczenie-europy-srodkowej/ [dostęp: 30.12.2024].

25 K. Pronińska, *Świat i Europa w obliczu kryzysu energetycznego: konsekwencje wojny, sankcji i rosyjskiej broni energetycznej*, „Rocznik Strategiczny" 2022/23, s. 145.

Wojna w Ukrainie znacząco wpłynęła na geopolitykę, gospodarkę i bezpieczeństwo międzynarodowe. W zależności od jej przebiegu i dalszego zaangażowania państw trzecich można wyróżnić kilka scenariuszy przyszłego wpływu konfliktu na stabilność światową.

1. Scenariusz deeskalacji i zamrożonego konfliktu.

W tym wariancie wojna kończy się poprzez negocjacje, a Ukraina i Rosja dochodzą do porozumienia, które skutkuje zawieszeniem broni lub zamrożeniem konfliktu na wzór sytuacji w Donbasie po 2014 r. Chociaż działania wojenne ustają, pozostają napięcia i brak rzeczywistego pokoju, co może prowadzić do okresowych eskalacji. W kontekście globalnego bezpieczeństwa oznacza to utrzymanie sankcji na Rosję, dalszą niestabilność w Europie Wschodniej i wzmożone przygotowania NATO do ewentualnych zagrożeń w przyszłości.

2. Scenariusz dalszej eskalacji i rozszerzenia konfliktu.

Jeżeli wojna przeciągnie się lub Rosja zdecyduje się na bardziej agresywne działania wobec Ukrainy, istnieje ryzyko dalszego wciągnięcia innych państw w konflikt. Możliwe są bezpośrednie starcia NATO i Rosji, np. poprzez incydenty na granicach lub użycie sił zbrojnych do ochrony dostaw dla Ukrainy. Najbardziej niepokojącym aspektem tego scenariusza jest możliwość użycia broni jądrowej taktycznej, co mogłoby prowadzić do niekontrolowanej eskalacji i globalnego kryzysu bezpieczeństwa.

3. Scenariusz zwycięstwa Ukrainy i osłabienia Rosji.

Jeśli Ukraina, dzięki wsparciu Zachodu, zdoła odbić okupowane terytoria, a Rosja nie będzie w stanie kontynuować wojny, może dojść do znacznego osłabienia reżimu Putina. Taki rozwój wydarzeń miałby istotne skutki globalne – osłabienie Rosji jako siły destabilizującej Europę, wzrost roli NATO oraz dalsza izolacja Rosji na arenie międzynarodowej. Mogłoby to doprowadzić do zmian politycznych w Rosji i potencjalnej destabilizacji wewnętrznej, co z kolei stwarza ryzyko chaosu w państwie posiadającym broń jądrową.

4. Scenariusz przeciągającego się konfliktu i wojny na wyniszczenie.

Wojna może trwać latami bez jednoznacznego rozstrzygnięcia, powodując dalsze zniszczenia i wyczerpanie obu stron. W takim przypadku globalne bezpieczeństwo cierpi na skutek nieustającej niestabilności gospodarczej, kryzysów energetycznych i surowcowych, a także dalszej migracji ludności z Ukrainy. Długotrwały konflikt może również prowadzić do zmęczenia społecznego na Zachodzie, co skutkowałoby zmniejszeniem wsparcia dla Ukrainy i ewentualnym wzrostem napięć wewnętrznych w Europie.

5. Scenariusz upadku Rosji i geopolitycznych zmian.

Jeśli wojna osłabi Rosję do tego stopnia, że doprowadzi do jej wewnętrznej dezintegracji, świat stanie przed nowymi wyzwaniami. Możliwe rozpadnięcie się Federacji Rosyjskiej na mniejsze państwa stwarza zagrożenie związane z kontrolą nad jej arsenałem nuklearnym i potencjalnym chaosem politycznym. Jednocześnie mogłoby to doprowadzić do zmiany układu sił na świecie – USA i Europa zyskałyby większy wpływ, natomiast Chiny mogłyby próbować przejąć kontrolę nad częścią rosyjskiego terytorium, zwłaszcza na Syberii.

Wojna w Ukrainie stanowi wyraźny przykład, jak lokalny konflikt może mieć globalne konsekwencje. Zmiany demograficzne, kryzysy gospodarcze i związane z nimi napięcia polityczne wpływają na stabilność i bezpieczeństwo w skali światowej. Z tego względu rozwiązanie tych problemów wymaga współpracy między państwami, nie tylko w zakresie reagowania na bezpośrednie skutki wojny, ale także w budowaniu trwałych struktur wsparcia i przeciwdziałania podobnym kryzysom w przyszłości.

Podsumowanie

Wojna w Ukrainie ujawnia dalekosiężne skutki konfliktów zbrojnych, które wykraczają daleko poza granice państwa objętego wojną. Zmiany demograficzne, będące jednym z najbardziej widocznych efektów tego konfliktu, mają wielowymiarowy wpływ na bezpieczeństwo Ukrainy, regionu Europy Wschodniej oraz całego świata. Przymusowe migracje, gwałtowne zmniejszenie liczby ludności oraz zniszczenia infrastruktury znacząco osłabiły potencjał gospodarczy i społeczny Ukrainy, co może utrudnić odbudowę kraju po zakończeniu wojny.

Na poziomie regionalnym migracja milionów uchodźców obciążyła systemy państw sąsiednich, takich jak Polska, Rumunia czy Węgry, które muszą stawić czoła wyzwaniom integracji społecznej, edukacji oraz rynku pracy. W dłuższej perspektywie może to prowadzić do napięć społecznych i politycznych, a także zmieniać strukturę demograficzną tych krajów. Z kolei w skali globalnej wojna w Ukrainie zaostrzyła kryzys żywnościowy i energetyczny, który dotknął zarówno państwa rozwijające się, jak i gospodarki wysoko rozwinięte. Wzrost cen żywności i surowców energetycznych pogłębił nierówności między krajami oraz zwiększył ryzyko nowych konfliktów.

Jednym z najważniejszych wniosków płynących z analizy skutków tego konfliktu jest potrzeba globalnej współpracy w zarządzaniu wyzwaniami wywołanymi przez zmiany demograficzne i migracje. Państwa muszą podjąć wspólne działania na rzecz ochrony ludności cywilnej, integracji uchodźców oraz przeciwdziałania skutkom kryzysów gospodarczych. Wsparcie organizacji międzynarodowych, takich jak ONZ czy UE, jest niezbędne, aby koordynować działania humanitarne i wzmacniać stabilność w regionach najbardziej dotkniętych konsekwencjami wojny.

Ponadto wojna w Ukrainie ukazuje, jak ważne jest budowanie odporności społeczności na kryzysy poprzez inwestowanie w systemy opieki zdrowotnej, edukacji oraz infrastrukturę. Działania te powinny być podejmowane zarówno na poziomie krajowym, jak i międzynarodowym, aby zapobiegać długotrwałym skutkom konfliktów zbrojnych. Wnioskiem o kluczowym znaczeniu jest również konieczność znalezienia politycznego rozwiązania konfliktu, które pozwoli zakończyć działania wojenne i rozpocząć proces odbudowy Ukrainy. Społeczność międzynarodowa musi podjąć wysiłki na rzecz zapewnienia pokoju, jednocześnie zwracając uwagę na potrzeby osób dotkniętych wojną. Podsumowując wojna w Ukrainie jest przykładem, jak lokalne wydarzenia mogą wywoływać globalne konsekwencje, zmieniając układ sił politycznych, gospodarczych i społecznych. Zrozumienie tych powiązań oraz podejmowanie skutecznych działań na rzecz ich rozwiązania jest kluczowe dla budowania stabilności i bezpieczeństwa w przyszłości.

Bibliografia

Literatura

1. Bakhnivskyi V., *Zapadalność i umieralność z powodu odry na Ukrainie. Implikacja dla działań profilaktycznych*, „Zdrowie Publiczne i Zarządzanie" 2018/16/4, wydanie elektroniczne, https://www.ejournals.eu/Zdrowie-Publiczne-i-Zarzadzanie/2018/Tom-16-zeszyt-4/.
2. Chugaievska S., Dybała A., Wisła R., *Ukraiński kryzys migracyjny. Konsekwencje ekonomiczne dla krajów Unii Europejskiej i Ukrainy: wyzwania oraz ryzyka*, w: *Migracje i uchodźstwo ludności: trendy, problemy, wyzwania*, red. P. Szymczyk, I. Domina, Wydawnictwo Naukowe TYGIEL, Lublin 2023.
3. Dębowski T.R., *Zagrożenia dla bezpieczeństwa dzieci zamieszkujących w strefie konfliktu na wschodniej Ukrainie*, „Nowa Polityka Wschodnia" 2020/1/(24).
4. Guzikowski M., *Demografia i rynek pracy Ukrainy – niepewna powojenna przyszłość*, w: *Ekonomia wojny. Skutki społeczne, ekonomiczne i geopolityczne wojny w Ukrainie*, red. D. Niedziółka, M. Próchniak, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2023.
5. Kryvachuk L., *Polityka społeczna w czasie wojny na Ukrainie: innowacje, migracje, deportacja ukraińskich dzieci,* w: *Pomoc społeczna i służby ratownicze w obliczu wojny w Ukrainie*, red. B. Ziębińska, J. Młyński, E. Zdebska, Wydawnictwo Scriptun, Kraków 2023.
6. Kułaga Ł., *Wpływ wojny na Ukrainie na budowanie odporności Unii Europejskiej*, „Zeszyty Prawnicze" 24/2/2024.
7. Łaźniewska E., Trojszczak D., Prytula K., *Migracje z Ukrainy do państw członkowskich UE w latach 2014–2023*, „Rocznik Integracji Europejskiej" 17/2023.
8. Nowicka P. M., *Zagrożenia bezpieczeństwa zdrowotnego Ukrainy*, „Nowa Polityka Wschodnia" 2018/2/ (17).
9. Pronińska K., *Świat i Europa w obliczu kryzysu energetycznego: konsekwencje wojny, sankcji i rosyjskiej broni energetycznej*, „Rocznik Strategiczny" 2022/23.
10. Przybylska-Maszner B., *Wpływ wojny w Ukrainie na rozwój polityki bezpieczeństwa i obrony Unii Europejskiej*, „Politeja" 88/2024.
11. Radziyevska S., Us I., *Wpływ kwestii bezpieczeństwa związanych z wojną na Ukrainie na przemiany w handlu światowym*, „Przegląd Strategiczny" 16/2023.

Źródła prawa

1. Decyzja wykonawcza Rady (UE) 2023/2409 z dnia 19 października 2023 r. w sprawie przedłużenia tymczasowej ochrony wprowadzonej decyzją wykonawczą (UE) 2022/382, (Dz. Urz. UE L, 2023/2409, 24.10.2023). Zgodnie z decyzją do 4 marca 2025 r. przedłużono ochronę tymczasową udzielaną obywatelom Ukrainy uciekającym przed wojną.
2. Ustawa z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa, (Dz.U. 2022 poz. 583).
3. Ustawa z dnia 15 maja 2024 r. o zmianie ustawy o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa oraz niektórych innych ustaw, (Dz.U. 2024 poz. 854).

Netografia

1. Ditrich R., *Ukraińska demografia runęła. Rosyjska nadal trzyma się stabilnie*, https://forsal.pl/gospodarka/demografia/artykuly/9475076,ukrainska-demografia-runela-rosyjska-nadal-trzyma-sie-stabilnie.html.
2. *Dzieci wojny*, https://childrenofwar.gov.ua/.
3. *EU solidarity with Ukraine*, https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/eu-solidarity-ukraine/#humanitarian.
4. *Humanitarian Needs and Response Plan. Ukraine. Humanitarian Programme Cycle 2024*, https://www.unhcr.org/ua/en/media/ukraine-hnrp-2024-humanitarian-needs-and-response-plan-ua-20240110-pdf.
5. Jóźwik B., *Wojna Rosji z Ukrainą i globalne bezpieczeństwo żywnościowe. Znaczenie Europy Środkowej*, „Instytut Europy Środkowej", 935/(183/2023), https://ies.lublin.pl/komentarze/wojna-rosji-z-ukraina-i-globalne-bezpieczenstwo-zywnosciowe-znaczenie-europy-srodkowej/.
6. *Obserwator gospodarczy*, https://obserwatorgospodarczy.pl/2024/12/10/dzietnosc-na-ukrainie-jest-katastrofalnie-niska/.
7. Państwowa Służba Statystyki Ukrainy, https://www.ukrstat.gov.ua.
8. *Rynek zdrowia*, Minister zdrowia Ukrainy: mamy epidemię grypy, https://www.rynekzdrowia.pl/Uslugi-medyczne/Minister-zdrowia-Ukrainy-mamyepidemie grypy,158707,8.html.

dr Wiesław Barszczewski
Akademia Bialska im. Jana Pawła II
ORCID 0000-0002-2943-5732

dr Zdzisław Małkowski
ORCID: 0009-0002-7604-0802

dr Zbigniew Skwarek
Akademia Sztuki Wojennej
ORCID: 0000-0002-9083-4695

Marek Chwała
Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie
ORCID: 0000-0003-3853-1897

Studia Społeczne
ISSN 2081-0008
e-ISNN 2449-9714
str. 73–89

Społeczne i gospodarcze skutki największych katastrof jądrowych w sektorze energetycznym– studium przypadku

Social and economic consequences of major nuclear disasters in the energy sector – a case study

Streszczenie

W artykule przedstawiono problematykę zagrożeń w sektorze energetyki jądrowej na przykładzie elektrowni w Czarnobylu i Fukushimie. Celem artykułu jest próba odpowiedzi na problem badawczy: czy elektrownie jądrowe są bezpieczne? Przyjęto hipotezę, która zakłada że wykorzystanie elektrowni jądrowych nie eliminuje ryzyka wystąpienia katastrof. Do analizy problemów zastosowano metodę studium przypadku. W opracowaniu przedstawiono zagadnienia dotyczące ogólnej typologii katastrof, problematyki energetyki jądrowej, następnie zaprezentowano przypadki wybranych katastrof oraz dokonano syntezy skutków społecznych i gospodarczych w opisanych przypadkach. Wykazano, że opracowane przez człowieka technologie zawsze opatrzone są pewnym stopniem ryzyka, zwłaszcza jeśli na ich wykorzystanie nałożą się

błędy ludzkie oraz siły przyrody. W zakończeniu dokonano podsumowania skutków katastrof oraz przedstawiono wnioski.

Słowa kluczowe: innowacje, katastrofy, energetyka jądrowa.

Abstract

This article discusses the risks present in the nuclear energy sector, employing examples of the Chernobyl and Fukushima power plants. The aim of the article is to attempt to answer the research question: are nuclear power plants safe? The hypothesis which was assumed is that the use of nuclear power plants does not eliminate the risk of disasters. A case study method was used to analyze the problems. The conducted research presents issues related to the general typology of disasters and the challenges of nuclear energy, then presents selected disaster cases and synthesizes the social and economic consequences in the described cases. It was shown that technologies developed by humans always carry a certain degree of risk, especially when human error and natural forces come into play. The conclusion summarizes the consequences of the disasters and presents the study's findings.

Key words: innovation, disasters, nuclear energetics.

Wstęp

Problemy energetyki stanowią obecnie jedno z kluczowych wyzwań dla bezpieczeństwa. Można je rozpatrywać zarówno w ujęciu regionalnym, jak i globalnym. Taki też charakter mają katastrofy powstałe na skutek niefortunnych zdarzeń wynikających z działania człowieka oraz sił natury. Przybierają one charakter zagrożeń nadzwyczajnych, ponieważ ich cechy wskazują, że są to zjawiska o charakterze szczególnym, ponadprzeciętnym, na swój sposób wręcz spektakularnym, które w sposób gwałtowny, nieoczekiwany niosą zagrożenie dla życia, zdrowia i mienia na dużą skalę. Inaczej mówiąc, zagrożenia nadzwyczajne to zjawiska lub wydarzenia, które zagrażają zdrowiu, życiu ludzi oraz mieniu w sposób nieoczekiwany, masowy, na znacznym obszarze, przynosząc duże straty[1].

Przedmiotem rozważań w niniejszym artykule są kwestie zagrożeń wynikające z wykorzystywania energetyki jądrowej, które w szczególnych przypadkach stają się źródłem katastrof. Zakres analizy obejmuje dwa przypadki katastrof, które odbiły się szerokim echem w opinii społeczności międzynarodowej, a mianowicie w elektrowniach w Czarnobylu i Fukushimie.

W obliczu licznych problemów występujących w różnych obszarach funkcjonowania człowiekowi towarzyszą dwa skrajne uczucia. Są to: potrzeba bezpieczeństwa, wa-

1 S. Jarmoszko, W. Barszczewski, *Bezpieczeństwo społeczne w sytuacjach krytycznych*, UPH, Siedlce 2017, s. 174.

runkująca spokojny byt i rozwój ludzi oraz poczucie zagrożenia, które zakłóca, a czasami niweczy obrane cele i zamiary[2]. Obok obszernego katalogu zjawisk natury, jak erupcje wulkanów, trzęsienia ziemi, zderzenia z obiektami kosmicznymi, huragany, powodzie, tsunami, lawiny śnieżne i błotne, pożary, śnieżyce i silne mrozy, zagrożenie niosą także katastrofy infrastruktury zbudowanej przez człowieka[3]. Wraz z rozwojem cywilizacyjnym człowiek coraz bardziej ingeruje w naturalne prawa przyrody, budując urządzenia, które niestety nie są wolne od wad. W wyniku błędów i niedoskonałości procesów technologicznych dochodzi do katastrof i awarii. Skutki takich zdarzeń pochłaniają ofiary i powodują straty materialne. Występujące coraz częściej katastrofy w dużej mierze wynikają z permanentnych zmian środowiskowych, powstających na skutek działalności człowieka. Sposób funkcjonowania współczesnego świata obrazuje Heraklit z Efezu swoim stwierdzeniem: *panta rhei*.

Wysoka ranga zagadnień bezpieczeństwa inicjuje potrzebę prowadzenia analiz i poszukiwania rozwiązań, tym bardziej że wciąż pojawiają się komunikaty donoszące o pojawiających się różnych zagrożeniach i ich skutkach. Aby przeżyć i prawidłowo rozwijać się, istnieje potrzeba podejmowania szeregu działań w celu zaspokojenia pojawiających się potrzeb. Realizacja potrzeby bezpieczeństwa nierozerwalnie wiąże się z eliminacją zagrożeń. W ostatnich latach zmieniło się również rozumienie samego pojęcia „zagrożenie". Powiększył się katalog źródeł zagrożeń. Należy jednak zaznaczyć, że dotychczasowe niebezpieczeństwa nie zniknęły, lecz obok nich pojawiły się zupełnie nowe. Zjawisko globalizacji sprawia, że świat staje się zespołem naczyń połączonych. Integracja polityczna i gospodarcza powodują, że problemy państw przestały być indywidualne, a stają się wspólne. Natomiast ich konsekwencje mogą mieć charakter międzynarodowy. Procesy te widoczne są również w sferze bezpieczeństwa. Zagrożenia stają się globalne, a tym samym wspólne dla wielu państw. Tak więc biorąc pod uwagę przestrzenny aspekt bezpieczeństwa, można mówić o bezpieczeństwie globalnym, a w efekcie z tworzeniem tzw. „jednego świata" lub inaczej „globalnej wioski".

1. Katastrofy jako zagrożenia we współczesnym świecie

Katastrofy od zawsze stanowią element otoczenia, w którym funkcjonuje człowiek. Początkowo było to oddziaływanie żywiołów, wobec których był bezsilny i współcześnie niestety najczęściej nadal z nimi przegrywa. Jednakże niektóre zjawiska człowiek nauczył się częściowo przewidywać, choć nadal nie potrafi ich ujarzmić. Wobec wybuchów wulkanów, tornad, czy trzęsień ziemi jedyne co może zrobić, to starać się zminimalizować ich skutki.

2 A. Skrabacz, *Bezpieczeństwo społeczne. Podstawy teoretyczne i praktyczne*, Elipsa, Warszawa 2012, s. 81.

3 S. Jarmoszko, *Realizacja potrzeby bezpieczeństwa a źródła patologii społecznej*, w: *Człowiek w sieci zniewolonych dróg,* red. M. Jędrzejko, W. Bożejewicz, AH, Pułtusk 2007, s. 88.

Rozwój cywilizacji ukazał szereg nowych zjawisk, będących wynikiem intensywnego rozwoju przemysłu. Pojawiły się katastrofy przemysłowe, transportowe, budowlane i inne, które nazwano katastrofami antropogenicznymi lub cywilizacyjnymi. Dołączyły one do katalogu katastrof naturalnych i wspólnie godzą w bezpieczeństwo ludzi i mienia.

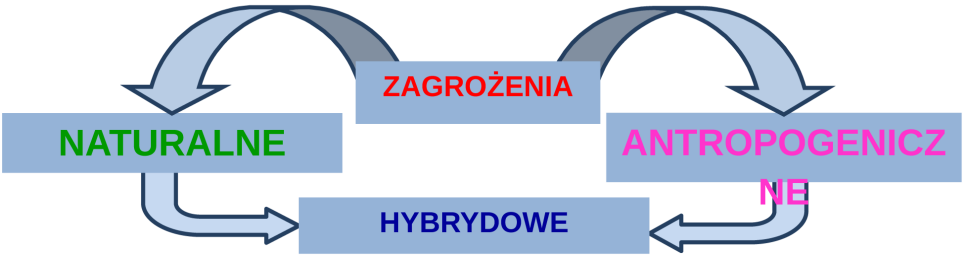

Rysunek 1. Rodzaje katastrof
Źródło: opracowanie własne.

Obecnie do najważniejszych przyczyn pojawiania się katastrof zalicza się czynniki środowiskowe oraz technologiczną sferę życia. Wykorzystanie zdobyczy nauki i techniki, obcych naturalnemu środowisku, powoduje naruszenie równowagi w przyrodzie. Antropogeniczne przekształcenie środowiska naturalnego, poszerzenie technosfery, a także wysoka wrażliwość społecznej sfery życia na klęski żywiołowe i technologiczne, przejawiają się potęgowaniem negatywnych skutków katastrof[4].

Rozwój urbanizacji powoduje powstawanie zagrożeń o charakterze masowym. Takie zdarzenia stanowią coraz większe wyzwania zarówno dla służb ratowniczych, jak i instytucji odpowiedzialnych za zapewnienie bezpieczeństwa. Pomimo rozbudowy i unowocześniania infrastruktury krytycznej, walka z katastrofami najczęściej sprowadza się do likwidacji ich skutków. Takie podejście jest nieefektywne, ponieważ każda kolejna katastrofa powoduje niepowetowane, w wielu przypadkach nieodwracalne straty w środowisku i społeczeństwie. Ograniczenie się do usuwania skutków katastrof wynika ze:

1. Złożoności prognozowania – ponieważ przewidywanie wystąpienia zagrożenia wymaga uwzględnienia różnorodnych czynników, a zatem modelowanie działań prewencyjnych jest skomplikowane.
2. Utrudnień w podziale obowiązków – utrzymanie obiektów ochronnych spoczywa na różnych organizacjach, zarówno państwowych, jak i samorządowych oraz prywatnych.

4 Por. M. Hajder, M. Nycz, L. Jasiura, *Katastrofy naturalne i technologiczne Przyczyny, modelowanie matematyczne w warunkach nieokreśloności*, Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania z siedzibą w Rzeszowie, Rzeszów 2014, s. 5.

3. Niedoskonałej struktury organizacyjnej – monitoring środowiska i infrastruktury na poziomie regionalnym jest niewystarczający, ponieważ jest realizowany przez znaczną liczbę jednostek, które nie mają obowiązku prognozowania katastrof.
4. Ograniczeń w procesach prawno-politycznych – wiele zagrożeń ma często charakter globalny, a więc zapobieganie im wymaga współpracy międzynarodowej, co jest procesem wyjątkowo długotrwałym i kosztownym. Taki stan przyczynia się do zwiększania strat wynikających z braku odpowiednich działań zapobiegawczych[5].

Przedstawione poniżej przypadki katastrof w sektorze energetycznym stanowią przykłady bezradności człowieka wobec sytuacji, w których działanie infrastruktury wymknęło się spod kontroli. Wydarzenia cechuje różne miejsce ich wystąpienia, różne przyczyny, przebieg oraz skutki. Dzieli je także spory interwał czasowy, co pokazuje, że pomimo zgromadzonych przez ludzkość doświadczeń oraz znacznego postępu technologicznego, nadal nie udało się wyeliminować zagrożenia.

2. Problematyka energetyki jądrowej

Świat poszukuje nowych dróg rozwoju. Energetyka jest jednym z kluczowych elementów gospodarki narodowej, który ma wpływ na funkcjonowanie innych gałęzi. Istotnym czynnikiem bezpieczeństwa energetycznego jest wzrastające zapotrzebowanie na energię w połączeniu ze spekulacyjnymi zmianami cen ropy naftowej i gazu na świecie.

W związku z ciągłym rozwojem gospodarczym zakłada się, że globalne zapotrzebowanie na energię wzrośnie do 2040 roku o ok. 50%, z czego zdecydowana większość (ok. 80%) prawdopodobnie będzie nadal opierać się na paliwach kopalnych jak węgiel, ropa, czy gaz ziemny[6]. Sektor energetyczny na świecie zmuszony jest do transformacji polegającej na odwróceniu proporcji na rzecz zmniejszenia w rynku udziału energetyki konwencjonalnej, przy jednoczesnym rozwoju nowych technologii.

Zauważalny jest trend zmierzający w kierunku tzw. zielonych technologii, które stają się coraz bardziej opłacalne, jednak nie są one w stanie w pełni zaspokoić gwałtownie rosnących potrzeb, co wynika z przykładu struktury produkcji energii w Polsce (Rysunek 2).

5 Ibidem, s. 8-9.

6 M. Dorociak, *Jak zazieleniają się globalne spółki naftowe? Strategie koncernów wobec zmian klimatycznych i transformacji energetycznej*, 300GOSPODARKA, Warszawa 2019, s. 21.

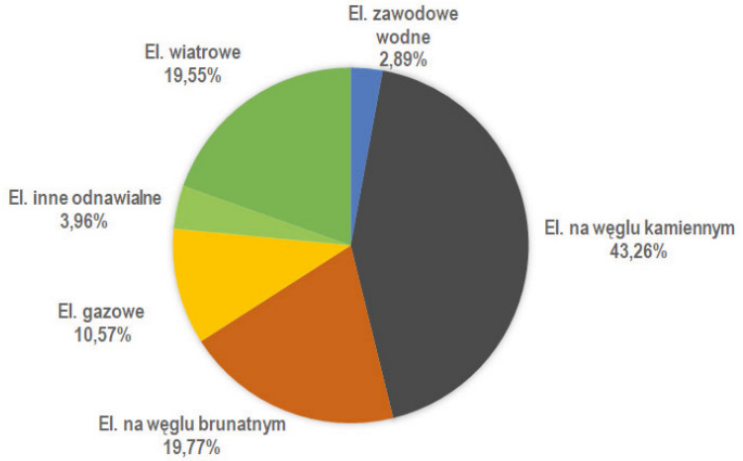

Rysunek 2. Struktura produkcji energii elektrycznej w Polsce w lutym 2024 roku

Źródło: https://www.rynekelektryczny.pl/produkcja-energii-elektrycznej-w-polsce/.

Efektywność energetyczna jest jednym z głównych czynników rozwoju przedsiębiorczości i innowacyjności. Z tego względu energetyka jądrowa jest najbardziej efektywnym i alternatywnym rozwiązaniem dla paliw kopalnych w coraz trudniejszej sytuacji związanej z wytwarzaniem energii. Istotne jest, że ta technologia charakteryzuje się brakiem emisji zanieczyszczeń takich jak pyły, popioły, czy gazy cieplarniane. Nie do przecenienia jest również czynnik ekonomiczny, ponieważ w perspektywie czasu energia jądrowa może być znacznie tańsza od innych źródeł. W wielu krajach (w tym także w Polsce) przyjęto, że wdrożenie energetyki jądrowej znacząco przyczyni się do podniesienia poziomu ich bezpieczeństwa energetycznego. Jednocześnie zastąpienie starzejących się, wysokoemisyjnych bloków węglowych stanowi element przeciwdziałania zmianom klimatu. Obecnie promuje się wykorzystanie technologii niskoemisyjnych. Zmiany wpłyną korzystnie zarówno na kondycję planety, jak również na gospodarki i konsumentów. Jednocześnie przyczynią się do poprawy jakości życia, zwiększenia oferty dla konsumentów, a także do obniżenia rachunków za energię.

Prace nad rozwojem energetyki jądrowej na świecie trwają od lat 50. XX wieku. Pierwszy reaktor jądrowy uruchomiono w grudniu 1942 roku w Chicago. Inny amerykański reaktor, uruchomiony pod koniec 1951 roku jako pierwszy na świecie dostarczył energię elektryczną, która pozwoliła zaświecić cztery żarówki o mocy 200 W. W maju 1954 roku w Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich uruchomiono pierwszą na świecie elektrownię atomową o niewielkiej mocy. W kolejnych latach ścieżką rozwoju energetyki jądrowej podążały: Wielka Brytania, Francja, Włochy, Niemcy i Szwecja. Chociaż przełom tysiącleci przyniósł umiarkowany rozwój ener-

getyki jądrowej, to kolejne państwa rozważają uruchomienie programów jądrowych. Należą do nich Arabia Saudyjska, Argentyna, Brazylia, Egipt, Indonezja, RPA, Sudan, Tajlandia, Turcja, Zjednoczone Emiraty Arabskie, Wietnam, a ostatnio ruszyły prace w Polsce[7].

Trwają ciągłe poszukiwania innowacyjnych i zarazem bezpiecznych rozwiązań w energetyce jądrowej. Obecnie przyjętą koncepcją jest zapewnienie bezpieczeństwa elektrowni jądrowych poprzez sekwencję poziomów bezpieczeństwa, uzyskanych dzięki zastosowaniu różnych środków technicznych i przedsięwzięć organizacyjnych[8].

Perspektywiczne technologie dla energii jądrowej, to reaktory wodne ciśnieniowe (Pressurized Water Reactor), które charakteryzują się wysokim stopniem bezpieczeństwa (ani jednej awarii z dużymi uwolnieniami do środowiska), natomiast w przypadku ewentualnej awarii mniejszym obszarem oddziaływania radiacyjnego. Są one obecnie najbardziej rozpowszechnione na świecie[9].

3. Przypadki katastrof w sektorze energetyki jądrowej

Katastrofa w Czarnobylu

Jednym z „okrętów flagowych" energetyki jądrowej lat 80. w ówczesnym ZSRR była elektrownia usytuowana w północnej części Ukrainy, przy granicy z Białorusią, 18 km od Czarnobyla, miasta zamieszkiwanego przez 14 tys. obywateli. Pierwszy z czterech reaktorów elektrowni został oddany do eksploatacji w 1977 roku. Ostatni – czwarty, został uruchomiony w 1983 roku pod naciskiem kierownictwa Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego. Nie przeprowadzono jednak koniecznych prób bezpieczeństwa. 26 kwietnia 1986 roku wydarzyła się tam awaria, uznawana za najpoważniejszą w historii przemysłu jądrowego i jak oceniono – „największą, jaką można sobie wyobrazić"[10]. Doszło do niej w wyniku wybuchu w reaktorze jądrowym typu RBMK-1000 umiejscowionym w bloku nr IV.

7 T. Młynarski, *Energetyka jądrowa wobec globalnych wyzwań bezpieczeństwa energetycznego i reżimu nieproliferacji w erze zmian klimatu*, UJ, Kraków 2016, s. 29-31.

8 *Bezpieczeństwo elektrowni jądrowej*, Państwowa Agencja Atomistyki, https://www.gov.pl/web/paa/bezpieczenstwo-elektrowni-jadrowej [dostęp: 8.02.2025].

9 *Program polskiej energetyki jądrowej*, Załącznik do uchwały nr 141 Rady Ministrów z dnia 2 października 2020 r. (poz. 946).

10 M. Hilbk, *Czarnobyl Baby. Reportaże z pogranicza Ukrainy i Białorusi*, Carta Blanca, Warszawa 2012, s. 262.

Rysunek 3. Po eksplozji reaktora w elektrowni w Czarnobylu

Źródło: https://www.wolniej.com/30-rocznica-katastfory-historia-miasta.

Eksplozja była skutkiem wielu czynników i okoliczności, począwszy od złych uregulowań prawnych, poprzez propagandowe postrzeganie roli pozyskiwania energii z elektrowni atomowych, błędy konstrukcyjne, proceduralne oraz błędy ludzkie w procesie eksploatacji. Stwierdzono konieczność zmiany parametrów pracy turbiny, związaną z zaległym testem bezpieczeństwa pracy urządzeń. Podczas testu wyłączono mechanizm automatycznego włączania się mechanizmów awaryjnego chłodzenia reaktora. Dla potrzeb testu obniżono wprawdzie moc reaktora, ten jednak okazał się niestabilny i reakcje w nim zachodzące wymknęły się spod kontroli. Samoczynnie gwałtownie zwiększyła się liczba reakcji łańcuchowych w reaktorze. Ilość wytwarzanej energii była tak duża, że zaczęły się palić elementy konstrukcji. Zdolność reaktora do przyrostu mocy przewyższała możliwości zastosowanych zabezpieczeń. W wyniku źle podjętej przez operatorów akcji mającej na celu ustabilizowanie reaktora został on uszkodzony i na skutek zachodzących reakcji chemicznych wydzieliły się tlen i wodór. Zapalił się także grafit znajdujący się w reaktorze. W nocy 26 kwietnia o godz. 01.24 mieszanina nagromadzonych gazów spowodowała wybuch reaktora i zniszczenie obudowy systemu bezpieczeństwa oraz konstrukcji bloku[11].

W wyniku eksplozji i pożaru 2 pracowników zginęło na miejscu, 29 natomiast poddanych zostało śmiertelnej dawce promieniowania[12]. Oprócz pracowników elektrowni byli to głównie strażacy biorący udział w akcji gaszenia pożaru, którzy nie byli poinformowani i przygotowani na zagrożenie związane z promieniowaniem[13]. Do szpitali trafiło 237 osób. U 134 wykryto ostrą chorobę popromienną[14]. Nie okre-

11 Ibidem, s. 260-261.
12 S. J. Spignesi, *100 największych katastrof wszech czasów*, Bellona, Warszawa 2007, s. 122.
13 F. M. Cataluccio, *Czarnobyl*, Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2013, s. 89.
14 G. Jezierski, *Energia jądrowa wczoraj i dziś*, Wydawnictwa Naukowo-Techniczne, Warszawa 2005, s. 427.

ślono jednak dokładnej liczby zgonów na skutek promieniowania, a dane są jedynie szacunkowe. Podaje się, że do atmosfery dostało się 3,5 – 4,5 % paliwa zawartego w rdzeniu[15]. Pozostały w reaktorze grafit płonął przez kilka następnych dni. Na skutek wybuchu materiały radioaktywne zostały wyniesione na dość dużą wysokość i poddane działaniu wiatrów, które poniosły je nad obszar znacznej części Europy, co obrazuje Rysunek 4.

W dwa dni po wybuchu ewakuowano 48 tys. mieszkańców miasta Prypeć, zamieszkanego przez pracowników elektrowni i ich rodziny[16]. Wyznaczono trzydziesto- kilometrową strefę bezpieczeństwa, z której w dniach od 27 kwietnia do 7 maja 1986 roku wysiedlono ok. 116 tys. osób. Kolejne 220 tys. w trzech najbardziej poszkodowanych republikach przesiedlono w późniejszym okresie. Do usuwania szkód powstałych w wyniku wybuchu reaktora skierowano ekipy specjalistów, których nazwano „likwidatorami"[17]. Zniszczony blok elektrowni otoczono betonowym sarkofagiem.

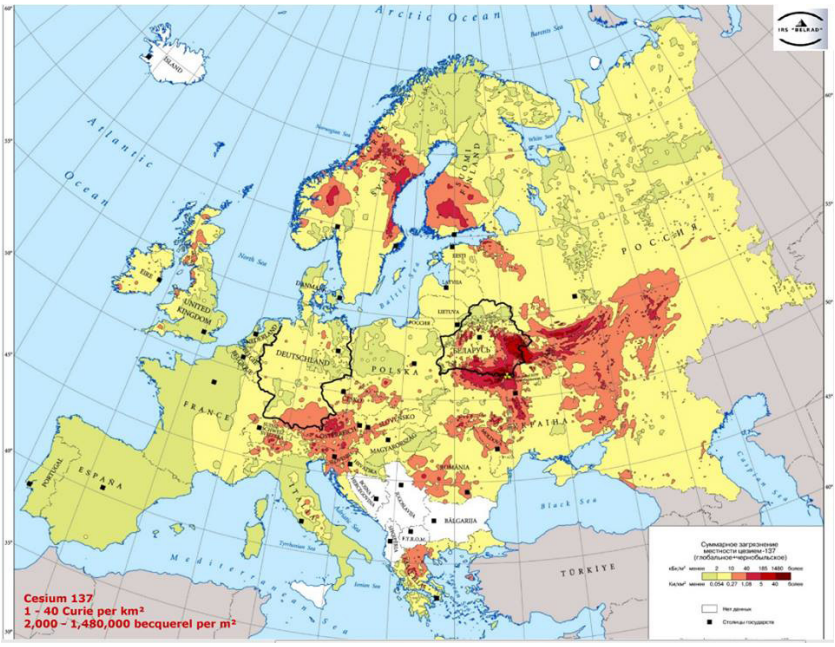

Rysunek 4. Mapa opadu radioaktywnego po katastrofie w Czarnobylu

Źródło: https://x.com/Anna_M_Dyner/status/724977529484918784/photo/1.

15 *Awaria elektrowni w Czarnobylu - przykład zasięgu skażenia promieniotwórczego*. Terroryzm nuklearny. Witryna poświęcona groźbie potencjalnego ataku terrorystycznego z wykorzystaniem broni jądrowej lub środków promieniotwórczych powodujących skażenie terenu i ludzi, http://atomowyterroryzm.republika.pl /czarnobyl.htm [dostęp: 10.02.2025].

16 M. Hilbk, *Czarnobyl Baby. Reportaże z pogranicza Ukrainy i Białorusi*, Carta Blanca, Warszawa 2012, s. 21.

17 A. Radecki, *Postnuklearna modlitwa*, „Przekrój" 12/2013, s. 41.

Analiza katastrofy w Czarnobylu wskazuje jednoznacznie na udział człowieka jako czynnika sprawczego. To ludzie zbudowali urządzenia, których działanie wymknęło się im spod kontroli. Konstrukcja reaktora oraz standardy zabezpieczeń wykorzystanych w czarnobylskiej elektrowni, opracowane przez radzieckich inżynierów, były dalekie od stosowanych wówczas rozwiązań w innych elektrowniach na świecie[18].

Katastrofa w Fukushimie

11 marca 2011 roku pod dnem Oceanu Spokojnego u wybrzeży Japonii miało miejsce trzęsienie ziemi o sile 9 stopni w skali Richtera. Wywołana nim gigantyczna fala tsunami spowodowała katastrofę w japońskiej elektrowni jądrowej Fukushima. Nastąpiła tam awaria systemów chłodzenia i doszło do stopienia się prętów paliwowych na skutek braku chłodzenia reaktora[19]. Była to największa awaria nuklearna od wybuchu reaktora w elektrowni w Czarnobylu w 1986 roku[20].

Rysunek 5. Fala tsunami w Fukushimie

Źródło: https://wiadomosci.onet.pl/swiat/5-rocznica-katastrofy-w-fukushimie-zobacz-archiwalne-zdjecia/djjmqj.

Fala tsunami o wysokości 1,5 m wyższej niż pierwotnie przewidywano, pokonała zbudowane zabezpieczenia i zalała zbiorniki z paliwem do zapasowych generatorów. Sytuacja uniemożliwiła również korzystanie z akumulatorów zapasowych. Wystąpiły

18 A. Strupczewski, *Czarnobyl: jak do tego doszło*, http://atom.edu.pl/index.php/bezpieczenstwo/prawda-o-czarnobylu/przyczyny-awarii.html [dostęp: 10.02.2025].

19 *Seismic Damage Information*, Nuclear and Industrial Safety Agency, https://archive.is/20110312001345/http://www.businessweek.com/news/2011-03-11/japan-orders-evacuation-from-near-nuclear-plant-after-quake.html [dostęp: 12.02.2025].

20 *Japan raises nuclear crisis to same level as Chernobyl,* https://www.reuters.com/article/idUSTRE72A0SS20110412/ [dostęp: 12.02.2025].

problemy ze schładzaniem rdzeni reaktorów, dlatego też podjęto decyzję o kontrolowanym wypuszczeniu pary wodnej, która powodowała emisję materiałów promieniotwórczych do atmosfery. Doszło także do uszkodzenia miejsca przechowywania wypalonego paliwa, a jego uwolnienie spowodowało dodatkową emisję materiałów promieniotwórczych do atmosfery. Nastąpiło skażenie okolicznych bliższych i dalszych terenów, a także skażenie wody jodem-131, co pokazano na Rysunku 6.

Rysunek 6. Zasięg skażenia po eksplozji reaktora w Fukushimie

Źródło: https://3obieg.pl/promieniowanie-z-fukushimy-skazilo-caly-ocean-spokojny/.

W pierwszym dniu katastrofy ewakuowano mieszkańców z terenów w promieniu 2 km od elektrowni. Na skutek eskalacji zagrożenia następnego dnia ewakuacją objęto ludność zamieszkałą w odległości do 10 kilometrów. 12 marca doszło do eksplozji wodoru w reaktorze nr 1, która spowodowała zniszczenie ścian i dachu w budynku reaktora nr 1. W wyniku braku właściwego chłodzenia reaktorów 16 marca 2011 roku w obiektach reaktorów nr 3 i 4 doszło do pożarów, a poziom radiacji znacznie wzrósł. W celu alternatywnego podtrzymania procesu chłodzenia reaktora wykorzystano śmigłowce, które zrzucały wodę na przegrzewający się reaktor nr 3 oraz baseny z wypalonym paliwem jądrowym[21]. Władze elektrowni podjęły wówczas decyzję o ewakuacji z terenu elektrowni całego personelu. Pomimo ewakuacji prowadzone były działania na ziemi, w rejonie bezpośredniego zagrożenia promieniowaniem. Tu zadania podjęli się bohaterscy pracownicy elektrowni, których światowe media szybko określiły jako 50 samurajów z Fukushimy.

21 J. Piwowarski, A. Czop, *Tradycja i nowoczesność jako aspekty profilaktyki w niektórych problemach bezpieczeństwa Azji Południowo-Wschodniej*, „Zeszyt Naukowy" Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa Publicznego i Indywidualnego „Apeiron" w Krakowie 5/2011, Kraków 2011, s. 311-312.

W wyniku problemów z reaktorami w elektrowni nie odnotowano ofiar śmiertelnych. Natomiast jedna osoba zmarła przygnieciona suwnicą wskutek trzęsienia ziemi, dwie osoby zostały porwane przez tsunami, kilkanaście osób zostało zranionych odłamkami w czasie wybuchów. Natomiast około 10 tys. osób zginęło wskutek trzęsienia ziemi i tsunami, ponad 15 tys. zaginionych.

Rok po katastrofie elektrowni atomowej w Fukushimie opublikowano raport dotyczący jej przyczyn i zaniedbań. Wypadek, do którego doszło 11 marca 2011 roku w japońskiej elektrowni jądrowej Fukushima to „katastrofa spowodowana również przez człowieka", a nie tylko przez trzęsienie ziemi i tsunami – oceniła komisja ds. zbadania tragedii w japońskim parlamencie. Elektrownia jest elementem infrastruktury, a zatem jest oczywiste, że winę ponosi jej twórca, czyli człowiek.

4. Skutki katastrof w Czarnobylu i Fukushimie

Analiza przedstawionych przypadków katastrof pokazała złożony charakter katastrof. Oprócz sił natury również działalność człowieka przyczynia się do powstawania zagrożeń i to zarówno bezpośrednio dla niego, jak i dla otoczenia, w którym funkcjonuje. Zagrożenia powstają na skutek rozwoju cywilizacyjnego, gdzie źródłami są nowoczesne technologie, a także niewłaściwa gospodarka osiągnięciami myśli technicznej. Po katastrofie w Fukushimie eksperci ustalili najwyższy, tj. 7 stopień zagrożenia w skali zagrożeń jądrowych, co stawia tę katastrofę na równi z katastrofą w Czarnobylu, która miała miejsce 25 lat wcześniej.

Rysunek 7. Siedmiostopniowy system stopniowania rodzajów awarii

Źródło: https://www.ekologia.pl/srodowisko/najwieksze-katastrofy-jadrowe-w-historii/.

W wymienionych elektrowniach zastosowano różne typy reaktorów. Na szczególną uwagę zasługuje fakt, że reaktor w Czarnobylu miał inne zastosowanie niż inne typowe stosowane reaktory, gdyż oprócz produkcji energii elektrycznej miał także przeznaczenie militarne[22].

W opisanych przypadkach efekty ludzkiej działalności przeplatają się z czynnikami oddziaływania środowiska przyrodniczego, w istotny sposób wpływając na **bezpieczeństwo w obszarze społecznym**. Wprawdzie bezpośrednio na skutek obu przedstawionych wydarzeń w elektrowniach, śmierć poniosło stosunkowo mało osób (Czarnobyl – 31, Fukushima – 1 i to przygnieciona elementami konstrukcji elektrowni), to liczba ewakuowanych była ogromna. Istnieje także wiele szacunkowych danych dotyczących ewentualnych zgonów na skutek choroby popromiennej i wynikających z niej komplikacji zdrowotnych, jednak znacznie różnią się one w zależności od źródła, zatem trudno je sprecyzować[23].

Ewakuacja po katastrofie w Czarnobylu została przeprowadzona bardzo szybko, na co wskazuje S. Aleksiejewicz, powołując się w swojej pracy na opinie mieszkańców skażonej strefy[24]. Podobną ocenę sytuacji prezentuje F. M. Cataluccio podając, że w ciągu dwóch godzin ewakuowano mieszkańców miasta Prypeć, gdzie mieszkała większość pracowników elektrowni[25]. Działania prowadzone były więc pod presją czasu. Ewakuowani w wielkim pospiechu rozstawali się ze swoim dorobkiem, co było źródłem głębokiej traumy, ponieważ doświadczyły utraty dotychczasowego środowiska życia. Pojawiła się także kwestia rozbicia rodzin, utraty dotychczasowych więzi społecznych, a także problemy z asymilacją ofiar po ewakuacji w nowym miejscu zamieszkania. Ewakuowano i wysiedlono ponad 350 tys. osób[26]. W przypadku Fukushimy było to ponad 156 tys.[27]

Przedstawione przypadki należy traktować także jako **katastrofy psychologiczne**, które stały się bronią ekologów w walce z energetyką jądrową. Tereny objęte skażeniem w opisanych przypadkach to znaczne obszary Europy oraz Oceanu Spokojnego. Takie dane stanowią źródło narracji dla organizacji ekologicznych, które podkreślają, że elektrownie atomowe stanowią zagrożenie dla bezpieczeństwa ekologicznego

22 *Katastrofa elektrowni w Czarnobylu i katastrofa elektrowni Fukushima*, ZPE, https://zpe.gov.pl/a/przeczytaj/DSH4FLawa [dostęp: 15.02.2025].

23 (https://smoglab.pl/jakie-sa-prawdziwe-skutki-awarii-elektrowni-jadrowych-w-czarnobylu-i-fukushimie/ [dostęp: 20.10.2024].

24 S. Aleksiejewicz, *Czarnobylska modlitwa. Kronika przyszłości,* Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2012, s. 186.

25 Zob. F. M. Cataluccio, *Czarnobyl*, Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2013, s. 16.

26 M. Kuźmiński, *Uwaga awaria*, „Tygodnik Powszechny" 43/2013, https://www.tygodnikpowszechny.pl/uwaga-awaria-144014 [dostęp: 15.02.2025].

27 A. Leszkowska, *Raport o stanie Fukushimy*, https://www.sprawynauki.edu.pl/archiwum/dzialy-wyd-elektron/307-ochrona-srodowiska/4323-raport-o-stanie-fukushimy [dostęp: 15.02.2025].

na świecie. Po awariach w elektrowniach w Czarnobylu i Fukushimie w niektórych państwach wstrzymano budowę nowych bloków jądrowych. Ze względów politycznych – głównie pod naciskiem środowisk ekologicznych – miały również miejsce wyłączenia istniejących i funkcjonujących urządzeń. Dodać należy, że w przypadku obu katastrof prognozowano duże liczby osób, które zostaną dotknięte chorobą popromienną, skutkującą masowymi zgonami, co na szczęście się nie spełniło.

Po wybuchu reaktora rosło przerażenie. Na skutek ogólnej niewiedzy panowało przekonanie, że skażeni nawet najmniejszą dawka promieniowania zachorują na nowotwory. Część społeczności dotkniętej katastrofą wpadła w pogłębiającą się spiralę izolacji społecznej, złego stanu zdrowia i ubóstwa. Niemiecka reporterka M. Hilbk podjęła próbę sportretowania życia ofiar katastrofy w Czarnobylu. Stwierdziła, że jednym z jej skutków był także rozwój patologii – zwłaszcza alkoholizmu. W niektórych przypadkach trauma spowodowała, że przyjęto zwyczaj „pić na dobre", czyli permanentnie znajdować w stanie upojenia alkoholowego[28]. Wydarzenia w ZSRR przyniosły także alienację ofiar w nowym miejscu zamieszkania. Jedna z poszkodowanych opowiadała: „Od pierwszych dni poczuliśmy, że jesteśmy czarnobylanami, teraz już odtrąconymi, nazywanymi świetlikami"[29].

Spektakularny wymiar wydarzeń stał się także inspiracją dla artystów – na kanwie opisanych katastrof powstały między innymi filmy, np. „Znieważona ziemia" – dramat (Francja, Niemcy, Polska, 2011 rok), „Czarnobyl. Reaktor strachu" – horror (USA 2012 rok) dotyczące Czarnobyla, czy „Bohaterowie z Fukushimy" – dramat (Japonia, Hongkong, 2020 rok).

Należy także zwrócić uwagę na **wymiar gospodarczy**, przejawiający się zniszczeniem kosztownej infrastruktury, do jakiej należą elektrownie jądrowe. Po katastrofie w Czarnobylu część terenów dotkniętych promieniowaniem do dnia dzisiejszego pozostaje wyłączona z funkcjonowania. Miasto Prypeć, w którym mieszkała większość załogi elektrowni oraz okolice pozostają nadal niezamieszkanym skansenem. Na te tereny zapuszczają się jedynie turyści żądni ekstremalnych wrażeń.

Po wydarzeniach w Fukushimie wyłączono w Japonii wszystkie reaktory aż do 2015 roku, przechodząc w tym okresie na paliwa kopalne[30]. Następnie rząd Niemiec podjął rozważania nad projektem zamknięcia wszystkich 17 elektrowni na swoim terenie. Wynikiem katastrofy były również inne problemy gospodarcze, jak np. wstrzyma-

28 Zob. M. Hilbk, *Czarnobyl Baby. Reportaże z pogranicza Ukrainy i Białorusi*, Carta Blanca, Warszawa 2012, s. 33,48.

29 S. Aleksiejewicz, *Czarnobylska modlitwa. Kronika przyszłości,* Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2012, s. 462.

30 *Nuclear reactor restarts in Japan have reduced LNG imports for electricity generation*, s. 3. https://www.energy.gov/sites/default/files/2024-06/086.%20U.S.%20Energy%20Info.%20Admin.%2C%20Today%20in%20Energy%2C%20Nuclear%20reactor%20restarts%20in%20Japan%20have%20reduced%20LNG%20imports%20for%20electricity%20generation.pdf)

nie produkcji samochodów oraz ich części przez firmę Honda, co skutkowało m.in. spadkiem sprzedaży aut oraz problemami innych producentów, wykorzystujących podzespoły wytwarzane przez Japończyków. Po katastrofie dostawy części do Europy ustalono na 50% zaplanowanych komponentów[31].

Podsumowanie

Z dostępnych materiałów źródłowych wynika, że katastrofy w Czarnobylu i Fukushimie uznane zostały za wielkie tragedie w historii świata. Przeciętnemu człowiekowi kojarzą się przede wszystkim ze „złowrogim promieniowaniem", które niesie śmierć. Skutkuje także podtrzymywaniem powstałych mitów o konsekwencjach tamtych zdarzeń. Podsumowując analizę przypadków, można stwierdzić, że liczba bezpośrednich ofiar śmiertelnych była nieznaczna. Ewakuowano za to dużą liczbę ludności.

W wymiarze psychologicznym przedstawione katastrofy przyniosły szok, skutkujący powstawaniem mitów na temat szkodliwości tej technologii, funkcjonujących do dzisiaj w niektórych kręgach społecznych. Występuje wiele innych zagrożeń, które przynoszą duże straty zarówno w wymiarze społecznym jak i gospodarczym, jednak nie odbijają się tak szerokim echem, jak katastrofy w Czarnobylu i Fukushimie. Może to wynikać z przekonania, że wykorzystywanie „atomu" zajmuje szczególne miejsce w postrzeganiu kwestii bezpieczeństwa. Uszkodzenie elektrowni skutkowało przerwami w wytwarzaniu energii elektrycznej, co miało konsekwencje w wymiarze zarówno lokalnym jak też globalnym (w wyniku czasowego zerwania łańcuchów dostaw). W dłuższej perspektywie – jak podają źródła – moce dawek na zagrożonych terenach są obecnie zdecydowanie mniejsze, niż pierwotnie zakładano. Obecnie w większości miejsc nie odnotowuje się wzrostu radioaktywności. Ta istotna informacja pozwala uspokoić nastroje i usunąć wątpliwości związane ze zjawiskiem promieniowania. Pokazuje także, że strach towarzyszący ludziom jest w głównej mierze miarą ich niewiedzy[32]. Ludność zamieszkująca przeważające obszary Europy dotknięte promieniowaniem nie odniosła znaczących uszczerbków na zdrowiu. W krajach skandynawskich promieniowanie naturalne jest miejscami wyższe, niż zanotowane po wydarzeniach w Czarnobylu.

W niniejszym artykule potwierdzono przyjętą hipotezę, że wykorzystanie elektrowni jądrowych nie eliminuje ryzyka wystąpienia katastrof. Jednakże we współczesnym świecie rozwój sektora energetycznego jest niezbędnym elementem funkcjonowania społeczeństw. Wskutek stałego rozwoju cywilizacyjnego wzrosła liczba czynników

31 *Honda zmniejsza produkcję o połowę*, WP, http://moto.wp.pl/kat,89554,title,Honda-zmniejsza-produkcje-o-polowe,wid,13298666,wiadomosc.html [dostęp: 19.02.2025].

32 K.W. Fornalski, *Byłem w Czarnobylu, byłem w Fukuszimie, byłem w Hiroszimie*, „Postępy Techniki Jądrowej" 58/4/2015, s. 26.

stanowiących zarówno pośrednie jak i bezpośrednie zagrożenie dla zdrowia i życia ludzi. Stanowią one również źródła zagrożeń dla ekologiczno-kulturowego środowiska człowieka[33]. W związku z powyższym niezbędne jest doskonalenie procedur i rozwiązań technicznych zapewniających bezpieczeństwo. Jak w swoim opracowaniu uznał niemiecki socjolog U. Beck, ciągle rozwijające się społeczeństwo jest społeczeństwem ryzyka, ponieważ ludzie wciąż muszą mierzyć się z mnożącymi się zagrożeniami, które unieważniają podstawy i kategorie dotychczasowego myślenia i działania. Zatem należy przyjąć, że rozwój cywilizacyjny stanowi źródło nowych zagrożeń[34]. Konieczna staje się edukacja dla bezpieczeństwa, która nie pozwoli na budowanie mitów wokół nowoczesnych rozwiązań. Człowiek wpadł w pułapkę ciągle poszukując bezpieczeństwa w różnych wymiarach. Jest to źródłem napięć zarówno w wymiarze jednostkowym, jak również społecznym. Jak podkreślają autorzy literatury przedmiotu, współczesne społeczeństwo żyje w okresie zwanym Epoką Lęków, bądź Epoką Stresu[35].

Bibliografia

Literatura

1. Aleksiejewicz S., *Czarnobylska modlitwa. Kronika przyszłości,* Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2012.
2. Beck U., *Społeczeństwo ryzyka: w drodze do innej nowoczesności*, Scholar, Warszawa 2002.
3. Cataluccio F. M., *Czarnobyl*, Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2013.
4. Dorociak M., *Jak zazieleniają się globalne spółki naftowe? Strategie koncernów wobec zmian klimatycznych i transformacji energetycznej*, 300GOSPODARKA, Warszawa 2019.
5. Fornalski K.W., *Byłem w Czarnobylu, byłem w Fukuszimie, byłem w Hiroszimie*, „Postępy Techniki Jądrowej" 58/4/2015.
6. Hajder M., Nycz M., Jasiura L., *Katastrofy naturalne i technologiczne Przyczyny, modelowanie matematyczne w warunkach nieokreśloności*, Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania z siedzibą w Rzeszowie, Rzeszów 2014.
7. Hilbk M., *Czarnobyl Baby. Reportaże z pogranicza Ukrainy i Białorusi*, Carta Blanca, Warszawa 2012.
8. Hobfoll, S. E., *Stres, kultura i społeczność. Psychologia i filozofia stresu*, GWP, Gdańsk 2006.
9. Jarmoszko S., Barszczewski W., *Bezpieczeństwo społeczne w sytuacjach krytycznych*, UPH, Siedlce 2017.
10. Jarmoszko S., *Realizacja potrzeby bezpieczeństwa a źródła patologii społecznej*, w: *Człowiek w sieci zniewolonych dróg*, red. M. Jędrzejko, W. Bożejewicz, AH, Pułtusk 2007.
11. Jezierski G., *Energia jądrowa wczoraj i dziś*, Wydawnictwa Naukowo-Techniczne, Warszawa 2005.

33 Zob. A. Pieczywok, *Człowiek w sytuacji ograniczonej wolności i zniewolenia*, w: *Psychospołeczne uwarunkowania zachowań jednostek i grup społecznych w sytuacjach zagrożeń. Wybrane problemy*, red. K. Loranty, AON, Warszawa 2010, s. 157.

34 Zob. U. Beck, *Społeczeństwo ryzyka: w drodze do innej nowoczesności*, Scholar, Warszawa 2002, s. 31.

35 S. E. Hobfoll, *Stres, kultura i społeczność. Psychologia i filozofia stresu*, GWP, Gdańsk 2006, s. 19.

12. Młynarski T., *Energetyka jądrowa wobec globalnych wyzwań bezpieczeństwa energetycznego i reżimu nieproliferacji w erze zmian klimatu*, UJ, Kraków 2016.
13. Pieczywok A., *Człowiek w sytuacji ograniczonej wolności i zniewolenia*, w: *Psychospołeczne uwarunkowania zachowań jednostek i grup społecznych w sytuacjach zagrożeń. Wybrane problemy*, red. K. Loranty, AON, Warszawa 2010.
14. Piwowarski J., Czop A., *Tradycja i nowoczesność jako aspekty profilaktyki w niektórych problemach bezpieczeństwa Azji Południowo-Wschodniej*, „Zeszyt Naukowy" Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa Publicznego i Indywidualnego „Apeiron" w Krakowie 5/2011, Kraków 2011.
15. Radecki A., *Postnuklearna modlitwa*, „Przekrój" 12/2013.
16. Skrabacz A., *Bezpieczeństwo społeczne. Podstawy teoretyczne i praktyczne*, Elipsa, Warszawa 2012.
17. Spignesi S. J., *100 największych katastrof wszech czasów*, Bellona, Warszawa 2007.

Netografia

1. *Awaria elektrowni w Czarnobylu - przykład zasięgu skażenia promieniotwórczego*, http:// atomowyterroryzm.republika.pl /czarnobyl.html.
2. *Bezpieczeństwo elektrowni jądrowej*, Państwowa Agencja Atomistyki, https://www.gov.pl/web/paa/bezpieczenstwo-elektrowni-jadrowej.
3. *Honda zmniejsza produkcję o połowę*, WP, http://moto.wp.pl/kat,89554,title,Honda-zmniejsza-produkcje-o-polowe,wid,13298666,wiadomosc.html.
4. *Japan raises nuclear crisis to same level as Chernobyl,* https://www.reuters.com/article/idUSTRE72A0SS20110412/.
5. *Katastrofa elektrowni w Czarnobylu i katastrofa elektrowni Fukushima*, ZPE, https://zpe.gov.pl/a/przeczytaj/DSH4FLawa.
6. Kuźmiński M., *Uwaga awaria*, „Tygodnik Powszechny" 43/2013, https://www.tygodnikpowszechny.pl/uwaga-awaria-144014.
7. Leszkowska, A. *Raport o stanie Fukushimy*, https://www.sprawynauki.edu.pl/archiwum/dzialy-wyd-elektron/307-ochrona-srodowiska/4323-raport-o-stanie-fukushimy.
8. *Nuclear reactor restarts in Japan have reduced LNG imports for electricity generation*, https://www.energy.gov/sites/default/files/2024-06/086.%20U.S.%20Energy%20Info.%20Admin.%2C%20Today%20in%20Energy%2C%20Nuclear%20reactor%20restarts%20in%20Japan%20have%20reduced%20LNG%20imports%20for%20electricity%20generation.pdf.
9. *Seismic Damage Information, Nuclear and Industrial Safety Agency,* https://archive.is/20110312001345/http://www.businessweek.com/news/2011-03-11/japan-orders-evacuation-from-near-nuclear-plant-after-quake.html.
10. Strupczewski A., *Czarnobyl: jak do tego doszło*, http://atom.edu.pl/index.php/bezpieczenstwo/prawda-o-czarnobylu/przyczyny-awarii.html.

Marek Chwała
Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie
ORCID: 0000-0003-3853-1897

Studia Społeczne
ISSN 2081-0008
e-ISNN 2449-9714
str. 91–101

Ochrona ludności i obrona cywilna w kontekście bezpieczeństwa społecznego

Population protection and civil defence in the context of social security

Streszczenie

Celem artykułu jest przedstawienie roli ochrony ludności i obrony cywilnej oraz ich znaczenia w zapewnianiu bezpieczeństwa w sytuacjach kryzysowych. Artykuł skupia się na aktualnych zagrożeniach i potrzebach rozwoju systemu ochrony ludności w Polsce. W pierwszej części przedstawiono definicję pojęcia oraz główne działania podejmowane w ramach ochrony ludności, takich jak zapobieganie klęskom żywiołowym, ochrona zdrowia publicznego i infrastruktury krytycznej. Następnie przedstawiono obronę cywilną jako elementu systemu bezpieczeństwa oraz jej zadania. W podsumowaniu dokonano oceny skuteczności systemu ochrony ludności i obrony cywilnej oraz wskazano kluczowe wyzwania, takie jak niedostateczna edukacja społeczeństwa i potrzeba lepszej organizacji zasobów. Problem badawczy sformułowano: w jaki sposób system ochrony ludności i obrony cywilnej wpływa na pomoc społeczną oraz jakie wyzwania wiążą się z jego funkcjonowaniem? Hipoteza badawcza zakłada, że ochrona ludności i obrona cywilna odgrywają kluczową rolę w zapewnianiu bezpieczeństwa społecznego, jednak system ten wymaga optymalizacji oraz lepszej edukacji społeczeństwa w zakresie przygotowania na sytuacje kryzysowe. W ramach badania wykorzystano metody badawcze takie jak analiza literatury przedmiotu oraz aktów prawnych dotyczących ochrony ludności i obrony cywilnej. System ochrony ludności i obrony cywilnej w Polsce jest dostosowany do warunków pokoju, ale wymaga lepszego przygotowania na ewentualność konfliktu zbrojnego oraz większego zaangażowania społeczeństwa w działania prewencyjne i edukacyjne.

Słowa kluczowe: ochrona ludności, obrona cywilna, pomoc społeczna, zarządzanie kryzysowe, bezpieczeństwo publiczne.

Abstract

The aim of the article is to present the role of civil protection and civil defense in the context of social assistance and their importance in ensuring security in crisis situations. The article focuses on the current threats and the need for the development of the civil protection system in Poland. The first part provides a definition of the concept and the main actions taken in the field of civil protection, such as the prevention of natural disasters, the protection of public health and critical infrastructure. Then civil defence as an element of the security system and its tasks were presented. Subsequently, it describes how civil protection and civil defence activities support social assistance. The summary assesses the effectiveness of the civil protection and civil defence system and identifies key challenges such as insufficient education of the population and the need for better organisation of resources. The research problem was formulated: how does the civil protection and civil defence system affect social assistance and what challenges are associated with its functioning? The research hypothesis assumes that civil protection and civil protection play a key role in ensuring social security, but this system requires optimization and better education of the public in the field of preparation for crisis situations. The study used research methods such as the analysis of the literature on the subject and legal acts on civil protection and civil defense. The civil protection and civil defence system in Poland is adapted to peacetime conditions, but it requires better preparation for the possibility of armed conflict and greater involvement of society in preventive and educational activities.

Key words: civil protection, civil protection, social assistance, crisis management, public security.

Wstęp

We współczesnych czasach, gdy działania wojenne rozgrywają się tuż przy granicy Rzeczpospolitej Polskiej, a agresja na Polskę jest znacznie bardziej realna, niż miało to miejsce w ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat, odpowiednia ochrona, ale też przygotowanie ludności na wypadek wojny, mają znaczenie priorytetowe. Państwa starają się opracować odpowiednie systemy, dzięki którym ludność cywilna w przypadku agresji będzie zabezpieczona w możliwie największym stopniu.

Również w Polsce podejmowane są działania na rzecz doskonalenia systemu ochrony ludności. Działania te mają zapewnić bezpieczeństwo ludności cywilnej zarówno w czasie pokoju, jak i w czasie wojny. Jak istotne są działania takich formacji w dniach próby, można się było przekonać w dziejach Polski już wielokrotnie, jak choćby podczas obrony Lwowa w dniach 1-22 listopada 1918 roku, gdy tylko spontaniczne działania młodych Polaków pozwoliły na utrzymanie miasta[1], czy obrony przez cywili Warszawy we wrześniu 1939 roku, dzięki której miasto broniło się dłu-

1 A. Leinwand, *Obrona Lwowa,* Oficyna Wydawnicza Volumen, Warszawa 1991.

żej, niż ktokolwiek wcześniej mógłby to zakładać[2]. Celem artykułu jest zaprezentowanie zadań ochrony ludności i obrony cywilnej w kontekście bezpieczeństwa.

1. Pojęcie i zadania ochrony ludności

W literaturze przedmiotu nie opracowano jednej, powszechnie akceptowanej definicji ochrony ludności. Przez lata badacze postrzegali to pojęcie w sposób zróżnicowany. Wydaje się, iż kres tej sytuacji położyła ustawa z dnia 5 grudnia 2024 roku, w której ochronę ludności zdefiniowano, jako: „System składający się z organów administracji publicznej wykonujących zadania mające na celu zapewnienie bezpieczeństwa ludności przez ochronę życia i zdrowia ludzi, mienia, w tym zwierząt, infrastruktury niezbędnej do zaspokojenia potrzeb bytowych, dóbr kultury i środowiska w sytuacji zagrożenia, zwanych „organami ochrony ludności", podmiotów wykonujących te zadania, zwanych „podmiotami ochrony ludności", oraz zasobów ochrony ludności"[3]. W tej samej ustawie podkreśla się, że w momencie wprowadzenia stanu wojennego lub wojny, ochrona ludności staje się obroną cywilną[4]. Zadania ochrony cywilnej wynikają przede wszystkim z tego, co stanowi największe zagrożenie w czasach pokoju:

- ochrona przed klęskami żywiołowymi,
- reagowanie na kryzysy humanitarne,
- ochrona zdrowia publicznego,
- ochrona środowiska,
- bezpieczeństwo publiczne,
- ochrona infrastruktury krytycznej.

W czasie pokoju w polskich warunkach, jednym z największych zagrożeń są klęski żywiołowe. Gwałtowne wichury, trąby powietrzne, pożary, powodzie czy osuwiska co jakiś czas burzą spokój lokalnych społeczności. Czasami obejmują nawet większe terytoria. W takiej sytuacji szczególnie istotne jest wczesne powiadamianie i szybkie reagowanie ludności. Ochrona ludności cywilnej wyraża się w działaniach, które zmierzają do zapewnienia bytu człowieka, bez względu na rodzaj i przyczyny niebezpieczeństwa. Dlatego opracowano system wczesnego powiadamiania, który sytuacji zagrożenia, np. klęską żywiołową pozwala na tyle wczesne powiadomienie ludności, by ta zdążyła się schronić lub ewakuować[5].

2 L. Dobroszycki, M. Drozdowski, M. Getter, A. Słomczyński, *Cywilna obrona Warszawy we wrześniu 1939 r.*, PWN, Warszawa 1963.

3 Ustawa z dnia 5 grudnia 2024 r. o ochronie ludności i obronie cywilnej (Dz.U. 2024 poz. 1907).

4 Art. 2, pkt 3 ustawy z dnia 5 grudnia 2024 r. o ochronie ludności i obronie cywilnej (Dz.U. 2024 poz. 1907).

5 B. Michailiuk, *Funkcjonowanie budowli ochronnych w aspekcie ochrony ludności* [w:] *Paradygmaty badań nad bezpieczeństwem. Jednostki, grupy i społeczeństwa*, red. M. Kopczewski, A. Kurkiewicz, S. Mikołajczak, tom 2, Wyd. Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa, Poznań 2015, s. 592.

Niezwykle istotne jest również w tym kontekście planowanie oraz edukacja. Bez wątpienia ta ostatnia jest realizowana dzięki przedmiotowi Edukacja dla bezpieczeństwa, która w zakresie odpowiednim dla wieku uczniów, jest realizowana już od przedszkola, aż po szkołę średnią włącznie. Założono, że edukacja ludności w zakresie bezpieczeństwa powinna obejmować głównie zagadnienia, które są związane z ochroną ludności. Potwierdzeniem istotności powyższego zagadnienia jest już sam fakt zastąpienia przysposobienia obronnego edukacją dla bezpieczeństwa. Wcześniej nauczany przedmiot, mający charakter stricte pro-obronny, zastąpiono kształceniem bardziej ogólnym, w jakim znaczną rolę odgrywa reagowanie w przypadkach zagrożenia życia albo zdrowia. Zrezygnowano między innymi z nauczania terenoznawstwa oraz umiejętności czytania map na rzecz tematyki ratownictwa medycznego i zachowania w sytuacjach kryzysowych[6].

Edukacja dotyczy również szkoleń oraz kampanii edukacyjnych, które powinny być organizowane po to, żeby odpowiednio wcześnie przygotować ludność na możliwe pojawienie się wydarzeń, które na ich terenach mogą wystąpić. Dla jednych będzie to edukacja z zakresu sposobu zachowania w przypadku wystąpienia powodzi. Dla innych pożaru, osuwisk, huraganów czy trąb powietrznych. Mogą to być również zagrożenia innego typu, np. terroryzmem. Edukacja ludności, by ta potrafiła się odpowiednio w takich sytuacjach zachować, jest bezcenna.

Kolejne zadanie ochrony cywilnej to reagowanie na kryzysy humanitarne. Ostatnie lata pokazały, że mogą wystąpić różne zdarzenia, które sprawią, że niezbędne będą działania z zakresu pomocy humanitarnej. Celem pomocy humanitarnej jest ocalenie życia ludzkiego i zmniejszenie cierpienia, a także zachowanie godności ludzkiej, przez to zaś ułatwienie powrotu do normalnej egzystencji. Stąd pomoc humanitarna polega często na dostarczaniu żywności oraz wody pitnej, a także zapewnianiu podstawowej higieny, czy dostępu do urządzeń sanitarnych, schronienia i podstawowej pomocy medycznej. Polega ona również na ułatwianiu powrotu do normalnego życia wszelkim osobom, które zostały zmuszone do migracji, w tym również organizacji obozów i zagwarantowaniu bezpieczeństwa, a także dostępu do informacji. Pomoc humanitarna może być udzielana przez podmioty krajowe, a także zewnętrzne, szczególnie gdy rozmiary katastrofy uniemożliwiają dotkniętemu nią państwu poradzenie sobie z jej skutkami[7]. W zakresie pomocy humanitarnej szczególne zasługi w skali globalnej mają takie podmioty międzynarodowe, jak: Organizacja Narodów Zjednoczonych, Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża, czy Światowa Organizacja Zdrowia.

6 P. Kłos, *Edukacja dla bezpieczeństwa jako element przygotowania obronnego młodzieży,* w: *Współczesne wyzwania obronności*, red. J. Walczak, C. Sochala, Stowarzyszeni Ruch Wspólnot Obronnych, Warszawa 2013, s. 146.

7 P. Grzebyk, E. Mikos – Skuza, *Pomoc humanitarna – uwagi wstępne,* w: *Pomoc humanitarna w świetle prawa i praktyki,* red. P. Grzebyk, E. Mikos – Skuza, Scholar, Warszawa 2016, s. 9.

Ochrona zdrowia publicznego, to kolejne zadanie ochrony ludności. W ostatnich czasach można się było przekonać, jak istotny jest omawiany czynnik. W Polsce, w dobie pandemii Covid – 19, właśnie podmioty odpowiedzialne za ochronę ludności odegrały wiodącą rolę zarówno w monitorowaniu, jak i kontroli rozprzestrzeniania się tej choroby zakaźnej. W zapewnieniu bezpieczeństwa brały czynny udział podmioty takie, jak: Państwowa i Ochotnicza Straż Pożarna, Policja, Służba Zdrowia, czy Wojsko Polskie, które szczepiło Polaków[8].

Wiele miejsca poświęca się dziś ochronie środowiska, ekologii. Również na tym polega ochrona ludności, aby wspomagać rozwój działań proekologicznych, jak choćby promowanie korzystania z odnawialnych źródeł energii. Działania te polegają również na zrównoważonym zarządzaniu zasobami wodnymi czy leśnymi, celem zapobiegania dalszej degradacji środowiska[9].

Niemniej istotne są również zadania z zakresu bezpieczeństwa publicznego. Bezpieczeństwo publiczne, to „zapewnienie nienaruszalności: życia, zdrowia, godności, wolności, majątku, porządku prawnego oraz instytucji państwa"[10]. Pod tym względem szczególne oczekiwania kierowane są w stronę takich podmiotów, jak Policja czy służby ratunkowe. Tego typu podmioty odpowiedzialne są między innymi za reagowanie w sytuacjach zagrożeń natury kryminalnej, ale nie tylko. Także w sytuacjach wypadków drogowych, kolejowych czy lotniczych. W warunkach polskich, szczególnie często dochodzi do wypadków drogowych. Wówczas interweniuje nie tylko Policja, ale również Państwowa Straż Pożarna, jak również Ochotnicza Straż Pożarna, czy Pogotowie Ratunkowe[11].

Szczególnym zadaniem służb w tym zakresie jest również prewencja i edukacja. Ochrona Infrastruktury Krytycznej ma znaczenie priorytetowe. Dostęp do wody pitnej jest niezbędny w sytuacji, gdy na danym terenie znajdują się ludzie. Odpowiednie służby muszą zabezpieczyć dostęp do wody, czy do urządzeń energetycznych w taki sposób, by można było z nich korzystać w razie potrzeby. Warto mieć na uwadze, że nawet w czasie pokoju mogą zdarzyć się akty sabotażu czy działania o charakterze terrorystycznym, które zostaną podjęte wyłącznie w celu spowodowania zagrożenia dla zdrowia i życia ludzkiego, przykładowo doprowadzenia do masowych zatruć[12].

8 R. Kalinowski, *Ochrona Ludności – bezpieczeństwo – nauka – edukacja*, UPH, Siedlce 2011, s. 34.
9 J. Piłżys, *Obrona Cywilna w Polsce. Współczesność i perspektywy*, Adam Marszałek, Toruń 2019, s. 58.
10 J. Wojnarowski, J. Babula, *Bezpieczeństwo militarne Rzeczpospolitej Polskiej*, Warszawa 2004, s. 14.
11 A. Czop, *System bezpieczeństwa publicznego w Polsce*, „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje"12/2012, red. W Hrynicki, J. Piwowarski, Kraków 2012, s. 74
12 Ibidem, s. 74-75.

2. Obrona cywilna

Pojęcie obrony cywilnej znalazło się w przepisach prawa międzynarodowego, a dokładnie w treści art. 61 Protokołu dodatkowego[13] dodanego do Konwencji Genewskich z 12 sierpnia 1949 roku o ochronie ofiar wojny[14]. Wynika z niego, iż przez obronę cywilną rozumie się wypełnianie wszystkich albo niektórych zadań humanitarnych, które zmierzają do ochrony ludności cywilnej przed niebezpieczeństwami działań zbrojnych lub klęsk żywiołowych, jak też zapewnienie warunków koniecznych do przeżycia[15].

Obrona cywilna w rozumieniu prawa międzynarodowego stanowi zatem ochronę ludności cywilnej przed zagrożeniem każdego rodzaju, tak w czasie wojny, jak też klęsk żywiołowych. Pojęcie powyższe mieści w swojej treści również zakres działania związanego z tworzeniem warunków niezbędnych do przeżycia. Obrona cywilna ma własny znak – błękitny trójkąt na pomarańczowym tle. Znak ten identyfikuje służby obrony cywilnej, w tym personel, budynki oraz sprzęt, które są wykorzystywane do realizacji zadań obrony cywilnej.

W nawiązaniu do służb medycznych oraz humanitarnych podczas działań wojennych wprowadzony został znak czerwonego krzyża, a także czerwonego półksiężyca lub czerwonego lwa oraz słońca na białym polu. Znaki te zastosowano dla krajów, które nie chcą używać symboli czerwonego krzyża albo czerwonego półksiężyca z powodów kulturowych czy religijnych.

Konwencja Genewska dotycząca obrony cywilnej obowiązuje wszystkie państwa, które podpisały odpowiednie umowy i tym samym zobowiązały się do jej przestrzegania. Jednak trudno byłoby z pełną odpowiedzialnością stwierdzić, że konwencja genewska dotycząca obrony cywilnej, jest przestrzegana zawsze. Wystarczy przypomnieć sobie wydarzenia, które wciąż mają miejsce na Ukrainie, gdzie Rosjanie atakują personel Czerwonego Krzyża, konwoje udające się z pomocą humanitarną, zabijają lub biorą do niewoli wolontariuszy.

W dziedzinie obrony cywilnej Polskę obowiązują ratyfikowane dokumenty międzynarodowe. Szczegółowy katalog zadań obrony cywilnej został zawarty, we wspomnianym już powyżej, pierwszym Protokole dodatkowym do konwencji genewskich z dnia 12 sierpnia 1949 r., dotyczącym ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów

13 Protokół Dodatkowy do konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 r., dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych, sporządzony w Genewie 8 czerwca 1977 r. (Dz. U. z 1994 r., nr 41, poz. 175). Sporządzonego dnia 8 czerwca 1977 roku w Genewie, dotyczącego ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych, tekst protokołu stanowi załącznik do (Dz. U. z 1992 r. nr 41, poz. 175).

14 Pierwsza Konwencja Genewska – dot. polepszenia losu rannych i chorych w armiach czynnych na lądzie. Druga Konwencja Genewska – dot. polepszenia losu rannych, chorych i rozbitków Sił Zbrojnych na morzu.

15 F. R. Krynojewski, *Obrona cywilna Rzeczypospolitej Polskiej*, Rytm, Warszawa 2012, s. 49.

zbrojnych, który Rzeczpospolita Polska przyjęła 19 września 1991 r. Do zadań obrony cywilnej należą:

- służba ostrzegawcza,
- ewakuacja,
- przygotowanie i organizowanie schronów,
- obsługa środków zaciemniania,
- ratownictwo,
- służby medyczne, włączając w to służby medyczne oraz opiekę religijną,
- walka z pożarami,
- wykrywanie i oznaczanie niebezpiecznych stref,
- odkażanie i inne podobne działania ochronne,
- zapewnianie doraźnych pomieszczeń i zaopatrzenia,
- doraźna pomoc w celu przywrócenia i utrzymania porządku w strefach dotkniętych klęskami,
- doraźne przywrócenie działania niezbędnych służb użyteczności publicznej,
- doraźne grzebanie zmarłych,
- pomoc w ratowaniu dóbr niezbędnych do przetrwania,
- dodatkowe rodzaje działalności niezbędne do wypełnienia któregoś z zadań wyżej wymienionych, w tym planowanie i prace organizacyjne[16].

Zadania obrony cywilnej obejmują szeroki zakres działań mających na celu ochronę ludności w sytuacjach kryzysowych, obejmując zarówno prewencję, ratownictwo, jak i zapewnienie warunków do przetrwania oraz przywrócenia normalnego funkcjonowania społeczności dotkniętych zagrożeniem.

3. Działania obrony cywilnej

Podczas stanu wojennego, czy wojny likwidację nadzwyczajnych zagrożeń podejmują praktycznie wszelkie siły oraz środki pozostające w dyspozycji na danym obszarze. Odbywa się to pod kierownictwem odpowiedniego miejscowo organu do spraw obrony cywilnej (wójt, burmistrz, starosta, wojewoda).

Planowanie na wypadek wystąpienia sytuacji kryzysowej staje się skuteczną techniką pozwalającą na zmaganie się z niepewnością oraz zmiennością[17]. Celem planowania jest zapewnienie skutecznego zarządzania i efektywnego reagowania na sytuacje kryzysowe[18]. Warto zaznaczyć, że planowanie powinno uwzględniać kontekst oto-

16 Ibidem.

17 B. Kosowski, *Planowanie w systemie zarządzania bezpieczeństwem sfery cywilnej* w: *Wybrane zagadnienia z zakresu planowania cywilnego w systemie zarządzania kryzysowego RP,* red. D. Wróblewski, Centrum Naukowo-Badawcze Ochrony Przeciwpożarowej im. Józefa Tuliszkowskiego Państwowy Instytut Badawczy, Józefów 2014, s. 94.

18 Ibidem, s. 95.

czenia, którego jest przedmiotem, bowiem tylko ścisły związek planowanych działań ze środowiskiem, którego one dotyczą, może dawać szanse na opanowanie sytuacji kryzysowej i sprawne nią zarządzanie.

Ciągle rozwijany w Polsce system zarządzania kryzysowego dąży do utrzymania pożądanego społecznie poziomu bezpieczeństwa w takich obszarach jak ochrona życia i zdrowia obywateli, bezpieczeństwo i ochrona infrastruktury krytycznej a w przypadku zaistnienia sytuacji kryzysowej, możliwie najszybszego powrotu do tego poziomu. Ogół przedsięwzięć realizowanych przez administrację publiczną, mający zapewnić powyższe cele określa się mianem planowania cywilnego, którego następstwem jest tzw. gotowość cywilna[19].

Zadania obrony cywilnej to również przygotowywanie społeczeństwa na wypadek wystąpienia sytuacji kryzysowych. Powinno się to odbywać w formie ćwiczeń i szkoleń. Jednak wydaje się, że zadania te w Polsce są wykonywane w stopniu niewystarczającym. Można założyć, że gdyby przeciętnego mieszkańca Krakowa czy Warszawy zapytano, gdzie znajduje się najbliższy schron, nie potrafiłby wskazać takiego miejsca, a przecież są to absolutne podstawy. Jednym z ważniejszych zadań obrony cywilnej, które ma decydujący wpływ na efektywność prowadzonej akcji ratowniczej oraz udzielenie pomocy poszkodowanej ludności w wypadku zagrożeń czasu wojny, jest wykrywanie zagrożeń i ostrzeganie, a także alarmowanie polegające na:

a) uzyskaniu informacji o zbliżaniu się albo stwierdzeniu faktu zaistnienia na określonym terenie niebezpieczeństwa dla zdrowia oraz życia ludzi związanego ze stosowaniem środków rażenia czy wystąpienia klęsk żywiołowych, skażeń chemicznych (toksycznymi albo bojowymi środkami trującymi) lub promieniotwórczych (reaktorów jądrowych, broni jądrowej);
b) określaniu rodzaju, miejsca, skali oraz skutków zaistniałych zagrożeń i oznaczaniu stref niebezpiecznych;
c) ostrzeganiu oraz alarmowaniu ludności o zbliżającym się niebezpieczeństwie i informowaniu o zalecanych zasadach postępowania (zachowania się) obywateli w danej sytuacji[20].

19 „Jest to wyrażenie stosowane w strukturach NATO (Civil Preparedness), którego używa się w dokumentach dla określenia stanu zdolności sektora cywilnego (niemilitarnego) w zakresie sprostania warunkom zagrożeń czasu pokoju i wojny. Gotowość cywilna oznacza stan zorganizowania społeczeństwa (państwa), jego determinację (wolę) i możliwości (środki i umiejętności), pozwalające na podjęcie w określonym czasie, miejscu i zakresie, zorganizowanego, adekwatnego do sytuacji i efektywnego działania zgodnie z przygotowanymi planami lub improwizacji stosownie do zadań wynikających z rzeczywistego zagrożenia", w: J. Walas-Trębacz, J. Ziarko, *Podstawy zarządzania kryzysowego. Cz. 1, Zarządzanie kryzysowe w administracji publicznej,* Wyd. Krakowskiej Akademii im. A. Frycza Modrzewskiego, Kraków 2010, s. 133.

20 J. Pilżys, *Obrona Cywilna w Polsce…*, op. cit., s. 60.

Obecnie w Polsce funkcjonuje już system powiadamiania, dzięki któremu obywatele mogą zostać w porę ostrzeżeni przed niebezpieczeństwem. Alert RCB dociera w postaci wiadomości SMS na komórkę każdej osoby znajdującej się na danym terenie. Ponadto, bez trudu można znaleźć na stronach internetowych praktycznie każdej gminy informatory, w których opisywane są zasady postępowania w sytuacjach kryzysowych[21]. Każda jednostka samorządu terytorialnego ma również przygotowane plany ewakuacji ludności w razie wystąpienia zagrożenia.

Zadania z zakresu ratownictwa podejmują przede wszystkim służby medyczne, jak chociażby Pogotowie Ratunkowe, szpitale, ośrodki zdrowia. Jednak nie tylko one. Działania ratunkowe w takich sytuacjach mogą podjąć również państwowe ratownictwo morskie i medyczne, chemiczne czy radiacyjne oraz techniczne) i organizacje ratownicze o charakterze społecznym (jak np. Górskie Ochotnicze Pogotowie Ratunkowe, czy Tatrzańskie Ochotnicze Pogotowie Ratunkowe i Wodne Ochotnicze Pogotowie Ratunkowe oraz Polski Czerwony Krzyż), jak również prywatne firmy ratownicze. Wszystkie wymienione organizacje udzielają pierwszej pomocy w razie zagrożenia[22].

Kolejne działanie obrony cywilnej podejmowane w celu zapewnienia bezpieczeństwa społecznego, to dekontaminacja. Polega ona na usuwaniu skutków zanieczyszczeń chemicznych, biologicznych lub radiologicznych. Głównym celem dekontaminacji jest możliwie jak najszybsze usunięcie zagrożenia, które jest związane ze skażeniem osoby poszkodowanej, a także uniknięcie wtórnego skażenia osób trzecich, sprzętu oraz budynków (w tym również szpitali)[23].

Na koniec coś, bez czego ludności cywilnej trudno byłoby przetrwać w warunkach wojennych – pomoc humanitarna. Zadania obrony cywilnej w tym zakresie to przede wszystkim dostarczenie żywności i wody pitnej, odzieży. Jeśli zdarzenie ma miejsce w jesienno – zimowej porze, to również zapewnienie schronienia przed zimnem, wilgocią. Biorąc pod uwagę pomoc humanitarną, obronę cywilną można postrzegać w wymiarze międzynarodowym, ponieważ w tym aspekcie bardzo wyraźnie zacierają się granice, a personel i wolontariusze docierają tam, gdzie jest taka potrzeba, bez względu na to, czy jest to ich ojczyzna.

Podsumowanie

W artykule wskazano obszar działań przypadających na zadania ochrony ludności i obrony cywilnej Są one zróżnicowane i teoretycznie powinny gwarantować bezpieczeństwo ludności cywilnej. Trzeba przyznać, że system jest odpowiednio dosto-

21 *Obrona Cywilna. Informator powszechnej samoobrony ludności, Namysłów* 2020.

22 F.R. Krynojewski, *Obrona cywilna Rzeczpospolitej Polskiej*, Difn, Warszawa 2012, s. 86.

23 A. M. Kamiński, *Ujednolicenie prawa w zakresie systemowych rozwiązań ochrony ludności i obrony cywilnej,* w: *Współczesna obrona cywilna – wyzwania, ryzyko, zagrożenia*, red. A. J. Gawęcka, J. Wojtycza, Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie, Piotrków Trybunalski 2018, s. 67-76.

sowany do sytuacji kryzysowych w warunkach pokoju. Zarówno Państwowa Straż Pożarna, jak i Ochotnicza Straż Pożarna, na których w znacznej mierze opiera się system KSRG, wielokrotnie udowadniały swoją przydatność w sytuacjach klęsk żywiołowych, wypadkach drogowych, czy innych miejscowych zagrożeniach. Podobnie w każdej sytuacji można liczyć na Pogotowie Ratunkowe czy Wojska Obrony Terytorialnej. W warunkach pokoju te służby gwarantują bezpieczeństwo zarówno na szczeblu lokalnym, jak i regionalnym czy ogólnokrajowym. Jednak system nie odpowiada na pytanie, co w razie wybuchu wojny, gdy strażacy ochotnicy zostaną zmobilizowani? Powstanie swego rodzaju wyrwa, którą bardzo trudno będzie zastąpić. Na te pytania dziś nie ma satysfakcjonującej odpowiedzi, ale warto zwrócić uwagę, że dziś w razie alarmu pierwsi na miejsce zdarzenia docierają strażacy, bo na ogół mają najbliżej do miejsca zdarzenia. Oni dysponują odpowiednim sprzętem i umiejętnościami, by ratować ludzi. Jednak w przypadku wybuchu wojny tych ludzi nie będzie w miejscu zamieszkania. Można założyć, że dobrym rozwiązaniem byłoby szersze włączenie społeczeństwa w kwestie obrony cywilnej. Dobrym pomysłem mogłoby być włączenie w kwestie obrony cywilnej emerytowanych strażaków. Ci ludzie mają odpowiednie kompetencje, kwalifikacje i umiejętności, a jeśli ukończyli 60 lub w przypadku podoficerów i oficerów – 63 rok życia, już nie będą podlegali mobilizacji. Warto byłoby wziąć pod uwagę ich doświadczenie i w większości przypadków także chęć pomocy.

Kolejna kwestia, to edukacja i przygotowanie ludności na zdarzenia kryzysowe. O ile większość społeczeństwa zdaje sobie sprawę, co ma robić w razie powodzi, pożaru czy huraganu, np. skąd wziąć worki z piaskiem do budowania zabezpieczeń przed powodzią, to już niewielu wie, gdzie znajdują się schrony w pobliżu ich miejsca zamieszkania. Jeszcze mniej osób potrafi posługiwać się bronią, gdyby zaszła taka potrzeba. Podobnie, jak niewiele osób wie, jak się zachować w razie zagrożenia atakiem jądrowym, czy bronią chemiczną. Owszem, jednostki samorządu terytorialnego publikują na swoich stronach informatory wskazujące, jak powinna się zachować ludność cywilna w sytuacjach kryzysowych. Czy jednak można przyjąć, że do każdego taki informator dociera? Czy każda starsza osoba korzysta z Internetu? Czy ci, którzy z niego korzystają, zawsze wchodzą na stronę gminy i czytają takie informacje? Wydaje się, że taka wiedza powinna być przekazywana w sposób dostępny dla każdego. Może w formie drukowanej broszury, którą otrzymywałby każdy mieszkaniec gminy i którą mógłby mieć w domu, by z niej skorzystać w razie potrzeby.

Należy postawić zatem pytanie: czy w ogóle jest się czym martwić? Czy Polska jest zagrożona wojną? Jak pokazuje praktyka ostatnich lat, działania zbrojne na terenie Polski są możliwe w perspektywie kolejnych lat, a nawet, gdyby przyjąć, że nie ma realnych przesłanek wskazujących na możliwość klasycznego konfliktu zbrojnego na ziemiach polskich, to przecież już jesteśmy świadkami działań dezinformacyjnych,

czy wojny hybrydowej. To działania równie groźne, jak klasyczna broń i warto mieć to na uwadze opracowując plany obrony. Ochrona ludności i obrona cywilna odgrywają kluczową rolę w zapewnianiu bezpieczeństwa społecznego, jednak system ten wymaga optymalizacji oraz lepszej edukacji społeczeństwa w zakresie przygotowania na sytuacje kryzysowe, tym samym postawiona hipoteza badawcza została potwierdzona.

Bibliografia

Literatura

1. Czop A., *System bezpieczeństwa publicznego w Polsce*, „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka-Praktyka- Refleksje" 12/2012, red. W Hrynicki, J. Piwowarski, Kraków 2012.
2. Dobroszycki L., Drozdowski M., Getter M., Słomczyński A., *Cywilna obrona Warszawy we wrześniu 1939 r.,* PWN, Warszawa 1963.
3. Grzebyk P., Mikos – Skuza E., *Pomoc humanitarna – uwagi wstępne,* w: *Pomoc humanitarna w świetle prawa i praktyki,* red. P. Grzebyk, E. Mikos – Skuza, Scholar, Warszawa 2016.
4. Kalinowski R., *Ochrona Ludności – bezpieczeństwo – nauka – edukacja*, UPH, Siedlce 2011.
5. Kamiński A. M., *Ujednolicenie prawa w zakresie systemowych rozwiązań ochrony ludności i obrony cywilnej,* w: *Współczesna obrona cywilna – wyzwania, ryzyko, zagrożenia*, red. A. J. Gawęcka, J. Wojtycza, Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie, Piotrków Trybunalski 2018.
6. Kłos P., *Edukacja dla bezpieczeństwa jako element przygotowania obronnego młodzieży,* w: *Współczesne wyzwania obronności*, red. J. Walczak, C. Sochala, Stowarzyszeni Ruch Wspólnot Obronnych, Warszawa 2013.
7. Kosowski B., *Planowanie w systemie zarządzania bezpieczeństwem sfery cywilnej,* w: *Wybrane zagadnienia z zakresu planowania cywilnego w systemie zarządzania kryzysowego RP*, red. D. Wróblewski, Centrum Naukowo-Badawcze Ochrony Przeciwpożarowej im. Józefa Tuliszkowskiego Państwowy Instytut Badawczy, Józefów 2014.
8. Krynojewski F. R., *Obrona cywilna Rzeczypospolitej Polskiej*, Rytm, Warszawa 2012.
9. Leinwand A., *Obrona Lwowa,* Oficyna Wydawnicza Volumen, Warszawa 1991.
10. Michailiuk B., *Funkcjonowanie budowli ochronnych w aspekcie ochrony ludności*, w: *Paradygmaty badań nad bezpieczeństwem. Jednostki, grupy i społeczeństwa*, red. M. Kopczewski, A. Kurkiewicz, S. Mikołajczak, tom 2, Wyd. Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa, Poznań 2015.
11. *Obrona Cywilna. Informator powszechnej samoobrony ludności, Namysłów* 2020.
12. Pilżys J., *Obrona Cywilna w Polsce. Współczesność i perspektywy*, Adam Marszałek, Toruń 2019.
13. Wojnarowski J., Babula J., *Bezpieczeństwo militarne Rzeczpospolitej Polskiej*, Warszawa 2004.

Źródła prawa

1. Protokół Dodatkowy do konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 r., dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych, sporządzony w Genewie 8 czerwca 1977 r. (Dz. U. z 1994 r., nr 41, poz. 175).
2. Ustawa z dnia 5 grudnia 2024 r. o ochronie ludności i obronie cywilnej (Dz.U. 2024 poz. 1907).

dr Edyta Tkaczyk
Menedżerska Akademia Nauk Stosowanych w Warszawie
ORCID: 0000-0001-9831-6430

Studia Społeczne
ISSN 2081-0008
e-ISNN 2449-9714
str. 103–119

Rady narodowe jako terenowe organy władzy państwowej w Polskiej Rzeczpospolitej Ludowej

National Councils as local state authority bodies in the Polish People's Republic

Streszczenie

Celem artykułu jest przybliżenie czytelnikowi instytucji, jakimi były rady narodowe funkcjonujące w okresie Polskiej Rzeczpospolitej Ludowej. Był to niższy organ obok Rady Państwa i Sejmu. Problem badawczy postawiony w niniejszym artykule skupia się na tym, czy rady narodowe były instytucją prawa konstytucyjnego, czy też były jedynie produktem praktyki, dla których podstawa prawna istniała w Konstytucji? Istota rad narodowych realizowała się na podstawie Konstytucji PRL. Teza artykułu brzmi, że rady narodowe miały swój wzór w Konstytucji PRL i były wykorzystywane w terenie. Ten wzorzec był tworzony na podstawie uchwały, co dawało obraz dotyczący form rad narodowych. Minusem tworzonych rad narodowych było to, że trudniej było sobie poradzić z pewnymi niedopowiedzeniami w tekście Konstytucji. Istnienie rad narodowych nie było do końca jasne. Metoda badawcza zastosowana w niniejszym artykule to metoda prawno-dogmatyczna. Źródłem poznawczym były materiały i akty prawne pozyskane z okresu PRL.

Słowa kluczowe: Rady Narodowe, Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, samorząd mi, uchwały, Polska Rzeczpospolita Ludowa.

Abstract

The aim of this article is to familiarize the reader with the institutions of national councils operating during the Polish People's Republic. These were lower bodies, alongside the Council of State and the Sejm. The research question posed in this article focuses

on whether national councils were constitutional law institutions, or were they merely a product of practice for which the legal basis existed in the Constitution. The essence of national councils was based on the Constitution of the Polish People's Republic. The article's thesis is that national councils had their model in the Constitution of the Polish People's Republic and were used in the field. This model was created based on a resolution, which provided a framework for the formation of national councils. The disadvantage of creating national councils was that it was more difficult to address certain ambiguities in the text of the Constitution. The existence of national councils was not entirely clear. The research method used in this article is a legal-dogmatic one. The research source was materials and legal acts obtained from the Polish People's Republic period.

Key words: national councils, Constitution of the Polish People's Republic, territorial self-government, resolutions, Polish People's Republic.

Wstęp

Rady narodowe w Polsce Ludowej był to przedstawicielski organ władzy istniejący w latach 1944-1990, którego usytuowanie ustrojowe ulegało zmianom na przestrzeni lat. Artykuł ukazuje, jak funkcjonowały rady narodowe po II wojnie, gdzie władze komunistyczne dążyły do ograniczenia roli samorządu terytorialnego. W artykule postawiono tezę, że rady narodowe były jednak terenowymi organami władzy państwowej. Wynikało to z ich terytorialnego zakresu działania, który ograniczał się jedynie do działania jednostek administracji państwowej. Nie ustalały one same własnych kompetencji, a ich zakres działania ustalał głównie Sejm w Konstytucji, ustawach i uchwałach, a także Rada Państwa w dekretach z mocą ustawy i uchwałach. Działały one na podstawie przepisów prawnych. Były one nadzorowane przez nadrzędne organy władzy państwowej, a więc Sejm, Radę Państwa i rady wyższego stopnia, ale właśnie z punktu widzenia legalności ich działania i realizacji wytyczonej przez Sejm zasadniczych linii polityki państwowej była dyskusyjna. W Konstytucji PRL[1] od 1973 r. szósty rozdział był poświęcony terenowym organom władzy i administracji państwowej[2]. Odnosiło się to do dwóch rodzajów organów tj. rad narodowych jako terenowych przedstawicielskich organów władzy państwowej oraz wojewodów, prezydentów lub naczelników miast, a także naczelników dzielnic i gmin jako terenowych organów administracji państwowej[3]. Art. 43 ust. 1 Konstytucji brzmiał, iż:

1 S. Zawadzki, *Teoretyczne aspekty reformy władz terenowych*, „Państwo i Prawo" 1974/4, s. 3.

2 Dz. U. z 1973 r., Nr 38, poz. 225.

3 Pierwszymi aktami prawnymi dotyczącymi rad narodowych były: 1) dekret z 21 sierpnia 1944 r. o trybie powoływania władz administracji ogólnej, w myśl którego Rady Narodowe, jako ciała przedstawicielskie samorządu terytorialnego, otrzymały uprawniania do wykonywania kontroli społecznej nad organami administracji państwowej; 2) ustawa z 11 września 1944 r. o organizacji i zakresie działania rad narodowych, określająca rady jako organy uchwałodawczej i samorządowe; 3) dekret z 23 listopada 1944 r. o organizacji i zakresie

„terenowymi organami władzy państwowej i podstawowymi organami samorządu społecznego ludu pracującego miast i wsi w gminach, miastach, dzielnicach większych miast i województwach są rady narodowe". Wskazywało to jednoznacznie, że rady narodowe były tylko i wyłącznie terenowymi organami władzy państwowej. Oznaczało to również, że w poszczególnych jednostkach administracyjno-terytorialnych, nie było żadnych innych organów władzy państwowej[4].

Treść zawartej w przytoczonym powyżej przepisie normy prawnej może być jednak wyjaśniona dopiero po przedstawieniu pojęcia terenowych organów władzy państwowej i organów samorządu społecznego[5]. Rady narodowe jako terenowe organy władzy państwowej w tamtym czasie powinny były posiadać jakieś cechy charakterystyczne dla organów władzy państwowej w ogóle. Dotyczyło to przede wszystkim ich kompetencji i pełnionej przez nie roli ustrojowej, a także formy organizacyjnej[6]. Rady narodowe były jednak terenowymi organami władzy państwowej[7]. Przejawiało się to w tym, że ich zakres terytorialny działania ograniczał się tylko do danej jednostki administracyjnej. Po drugie, w odniesieniu do takich organów jak Sejm i Rada Państwa, ich zakres rzeczowy działania obowiązywał je w większym kręgu przepisów prawnych niż organy naczelne. Były to więc nie tylko postanowienia Konstytucji, lecz także przepisy ustawowe oraz przepisy oparte na ustawach. Po trzecie, nie miały one mocy prawnej do ustalania własnych kompetencji. Ich zakres działania ustalał tylko i wyłącznie Sejm i Rada Państwa. Odbywało się to w Konstytucji, ustawach i uchwałach, a także w dekretach z mocą ustawy i uchwałach[8]. Po czwarte, ich rzeczowy zakres działania zgodnie z art. 43 ust. 1 Konstytucji PRL dotyczył spraw o znaczeniu lokalnym. Ponadto rady narodowe były nadzorowane przez nadrzędne organy władzy państwowej, czyli Sejm, Radę Państwa i rady wyższego stopnia, związane to było z zakresem legalności ich działania i realizacji wytyczonej przez Sejm zasadniczych linii polityki państwowej, jednocześnie jednak – jako organy terenowe – wykazywały swoją specyfikę.

działania samorządu terytorialnego rozwijający status rad narodowych jako reprezentantów tego samorządu.

4 Z. Leoński, *Rady Narodowe i terenowe organy administracji państwowej a lokalne organy Najwyższej Izby Kontroli*, „Państwo i Prawo" 1977/5, s. 32.

5 K. Siarkiewicz, *Trzeci etap reformy terenowych organów władzy i administracji państwowej PRL*, „Państwo i Prawo" 1975/6, s. 5.

6 T. Fuks, *Rady Narodowe. Samorząd Terytorialny,* Książka i Wiedza, Warszawa 1985, s. 62.

7 Jako pierwsza powstała 18 lutego 1944 r. Wojewódzka rada narodowa w Lublinie. W lutym powołano również rade narodową miasta Warszawy. Ogółem w czasie okupacji powstało osiem wojewódzkich, ponad sto miejskich i powiatowych oraz około trzysta gminnych rad narodowych.

8 E. Tkaczyk, *Dekrety z mocą ustawy w polskim prawie konstytucyjnym*, Wydawnictwo i. Profesora Leszka J. Krzyżanowskiego WSM w Warszawie, Warszawa 2022, s. 14.

Art. 1 ustawy z dnia 25 stycznia 1958 r.[9] o radach narodowych[10] stanowił, że rady narodowe w gminach, miastach, dzielnicach miast i województwach były organami władzy państwowej i podstawowymi organami samorządu społecznego ludu pracującego miast i wsi, wyrażając jego wolę. Jednocześnie ustawa wyjaśniała w wielkim skrócie, jak należy rozumieć charakter rad jako terenowych organów władzy państwowej, jak zaś jako podstawowych organów samorządu społecznego. W związku z powyższym rady narodowe były terenowymi organami władzy państwowej i zobowiązane były do kierowania się całokształtem rozwoju społeczno-gospodarczego terenu. Ponadto poprzez swoją aktywność oddziaływały na wszystkie jednostki administracji i gospodarki na danym terenie, inspirując ich działalności oraz sprawując nad nimi kontrolę, natomiast jako podstawowe organy samorządu społecznego organizowały samodzielnie zaspakajanie potrzeb ludności swego terenu na podstawie miejscowych inicjatyw[11]. Te kompetencje rad narodowych były ze sobą ściśle związane. Wszystkie te działania były zarazem działalnością polegającą na ukierunkowaniu całokształtu rozwoju społeczno-gospodarczego i kulturalnego terenu oraz na oddziaływaniu na wszystkie jednostki administracji i gospodarki na danym terenie, na inspirowaniu ich działalności i sprawowaniu nad nimi kontroli[12]. Należy podkreślić, że dopiero w późniejszym czasie rady narodowe, które występowały w obydwu tych rolach także wcześniej, zostały opisane w ustawach o radach narodowych, a następnie w Konstytucji PRL. Rady Narodowe uznaje się jako podstawowe organy samorządu społecznego.

Z art. 43 ust. 1 Konstytucji PRL dla ustawodawcy wynikało kilka obowiązków. Ustawodawca był zobowiązany do określenia sposobu dokonania odpowiedniego podziału administracyjnego państwa na gminy, miasta, dzielnice większych miast i województw. Dodatkowo był zobowiązany do określenia sposobu powoływania rad narodowych we wskazanych jednostkach administracyjnych, z uwzględnieniem postanowień zawartych w Konstytucji, dotyczących tej sprawy. Ponadto był zobowiązany do określenia rzeczowego zakresu działania rad narodowych w taki sposób, aby można było je uznać za terenowe organy władzy państwowej. Ustawodawca był również zobowiązany do możliwie ścisłego rozgraniczenia kompetencji rad narodowych poszczególnych stopni. Chodziło bowiem o taki sposób rozgraniczenia kompetencji, aby sprawy o znaczeniu lokalnym należały do decyzji rad odpowiedniego szczebla, w zależności od stopnia lokalności tych spraw, ich znaczenia z punktu widzenia interesów i potrzeb ludności poszczególnych jednostek administracyjno-terytorialnych. Ostatnim obowiązkiem ustawodawcy było ustalenie organizacji i trybu działania rad

9 Dz. U. z 1954 r. Nr 5, poz. 16.

10 Ustawa z dnia 25 stycznia 1958 r. *o radach narodowych* (Dz. U. z 1975 r. Nr 26, poz. 139).

11 J. Borkowski, *Zagadnienia doskonalenia administracji państwowej w świetle uchwały VII Zjazdu Partii,* „Państwo i Prawo" 1976/1-2, s. 70.

12 M. Jaroszyński, *Decentralizacja i samorząd w państwie socjalistycznym,* „Państwo i Prawo" 1961/6, s. 225.

w taki sposób, aby były one w stanie realizować powierzone im funkcje terenowych organów władzy państwowej i podstawowych organów samorządu społecznego[13].

Zgodnie z art. 43 ust. 1 ustawodawca realizował wszystkie nałożone obowiązki. Te rozwiązania skupiały się na ustawie z 25 stycznia 1958 r. o radach narodowych, w szczególności po dokonaniu reform dokonanych w latach 1972[14], 1973[15] i 1975[16] r., które dokonały się w trzech kolejnych etapach. Zwiększenie znaczenia rad narodowych jako terenowych organów władzy państwowej znalazło m.in. swój wyraz w zmianie art. 51 ust. 2 Konstytucji PRL (ustawą z dnia 22 lipca 1973 r.).

W nowelizacji Konstytucji PRL z dnia 28 maja 1975 r. w art. 43 ust. 2 ustanowiono, że organem władzy państwowej i samorządu społecznego w dwu jednostkach podziału administracyjnego tego samego stopnia miała być wspólna rada narodowa. Natomiast zgodnie z ustawą z dnia 28 maja 1975 r. o dwustopniowym podziale administracyjnym państwa oraz o zmianie ustawy o radach narodowych, dotyczyło to możliwości tworzenia wspólnych rad narodowych dla miast i gmin[17]. Kwestie podziału państwa na województwa zostały określone w ustawie. Ustawa wskazała dwustopniowy podział administracyjny państwa oraz wymieniła z nazwy wszystkie 49 – nowo utworzone województwa i podała siedziby wojewódzkich organów władzy i administracji państwowej i ich nazwy, w tym także Radę Narodową Województwa Wrocławskiego i Miasta Wrocławia, jak też przyjęła ogólną zasadę, że zmiany w tym zakresie mogły być dokonane wyłącznie w formie ustawy. Wymieniona tu ustawa postanowiła też, że rada narodowa stopnia wojewódzkiego mogła uchwalić utworzenie wspólnej rady narodowej dla miasta i sąsiadującej z nim gminy[18]. Wspólna rada narodowa zapewniała wykonywanie zadań przewidzianych dla obydwu jednostek podziału administracyjnego, dążąc do harmonijnego ich rozwoju oraz integracji społecznej i gospodarczej[19]. Niniejsza ustawa określiła kwestie tworzenia, łączenia i znoszenia gmin. Zmiany ich granic oraz ustalenie siedziby gminnych organów władzy i administracji państwa oraz nazw gmin następowało w drodze rozporządzenia Ministra Administracji, Gospodarki Terenowej i Ochrony Środowiska, wydanego na wniosek właściwego terenowego organu administracji państwowej stopnia wojewódzkiego, po zasięgnięciu opinii rady narodowej jednostki podziału administracyjnego, której zmiana dotyczyła. W identycznym trybie miała następować zmiana granic miast.

13 S. Iwanowski, *W sprawie pojęcia samorządu,* „Państwo i Prawo" 1974/11, s. 96.
14 Dz. U. z 1972 r. Nr 49, poz. 312.
15 Dz. U. z 1973 r. Nr 47, poz. 276.
16 Dz. U. z 1975 r. Nr 16, poz. 91.
17 S. Gebert, *Rady narodowe i terenowe organy administracji państwowej,* „Państwo i Prawo" 1973/12, s. 11.
18 S. Gebert, *Organizacja i zadania gminnych rad narodowych,* „Państwo i Prawo" 1972/12, s. 5.
19 M. Jaroszyński, *Zagadnienia samorządu,* „Państwo i Prawo" 1974/6, s. 8.

Do dnia 1 czerwca 1975 r.[20], w którym następowało wejście w życie dwustopniowego podziału administracyjnego państwa, w strukturze rad narodowych można było wyróżnić trzy stopnie. Pierwszy stopień skupił się na radach gminnych, radach miejskich miast małych, jak też tworzonych nielicznie wspólnych rad narodowych dla miast i gmin. Drugi stopień skupił się na radach powiatowych oraz radach miast, wydzielonych z powiatów. Natomiast trzeci stopień dotyczył rad wojewódzkich oraz rad miast wydzielonych z województw, tj. Warszawy, Łodzi, Krakowa, Wrocławia i Poznania. Inna kwestia dotyczyła rad dzielnicowych, które były radami najniższego stopnia w miastach podzielonych na dzielnice, ich zadania były różne, w zależności od tego, czy było to miasto wydzielone z województwa, czy też stanowiło powiat (w praktyce dotyczyło to tylko Gdańska i Szczecina), jak i od tego, jakie zadania zostały przekazane im przez konkretną radę miejską. Jeśli chodzi o panujące ówcześnie struktury rad narodowych, to wskazywano na dwa stopnie. Pierwszy stopień stanowiły rady miejskie, rady gminne, rady wspólne miast i gmin oraz rady dzielnicowe w większych miastach i były one radami stopnia podstawowego. Drugi stopień stanowiły rady wojewódzkie, a następnie Rada Narodowa Miasta Stołecznego Warszawy, Rada Narodowa Miasta Krakowa, Rada Narodowa Miasta Łodzi oraz Rada Narodowa Województwa Wrocławskiego i Miasta Wrocławia jako rada wspólna dla województwa i miast stopnia wojewódzkiego i były to rady stopnia wojewódzkiego. Ponadto istniały jeszcze dwa stopnie w strukturze terenowych organów administracji państwowej.

Rady narodowe były traktowane jako terenowe organy przedstawicielskie ludu pracującego. Sprawy należące do rad skupiały się wyłącznie w sprawach należących do ich właściwości terytorialnej i rzeczowej. Chodziło więc o sprawy o znaczeniu lokalnym, przy czym stopień lokalności tych spraw odpowiadać miał stopniowi zajmowanemu przez radę narodową w strukturze organów władzy państwowej. Rady stanowiły organy przedstawicielskie władzy państwowej. Ich obowiązkiem było reprezentowanie w swej działalności interesów i woli ludności pracującej danej jednostki administracyjno-terytorialnej. Podstawą takiego rozumowania był art. 2 Konstytucji PRL. Ponadto art. 44 Konstytucji PRL, stanowił, że rady narodowe wyrażają wolę ludu pracującego oraz rozwijają jego inicjatywę twórczą i aktywność w celu pomnażania sił, dobrobytu i kultury narodu. Zasadą ich powołania i przedstawicielskiego charakteru był głos ludności w wyborach powszechnych, równych, bezpośrednich i w głosowaniu tajnym oraz zasada odpowiedzialności radnych przed wyborami.

Rady narodowe były organami kadencyjnymi jako organy pochodzące z wyborów powszechnych[21]. Początkowo długość kadencji była określona na okres trzech lat,

20 Dz. U. z 1975 r. Nr 16, poz. 91.

21 M. Jaroszyński, *Z problematyki podwójnego podporządkowania,* „Państwo i Prawo" 1957/12, s. 951.

następnie przedłużając ją do lat czterech, równając ją zatem z kadencją Sejmu. Natomiast ustawa z dnia 10 lutego 1976 r. o zmianie Konstytucji PRL przyjęła odmiennie, że kadencję rad narodowych poszczególnych stopni określa ustawa. W dniu 31 marca 1977 r. ustawą o zmianie ustawy o radach narodowych[22], Sejm ustalił czteroletnią kadencję rad stopnia wojewódzkiego, jak i stopnia podstawowego. Zgodnie z ówcześnie obowiązującą ordynacją wyborczą do Sejmu i rad narodowych, kadencja rad narodowych, podobnie jak i Sejmu, liczyła się od dnia wyborów[23].

1. Rady narodowe i ich zadania

Do zadań rad narodowych należało sprawowanie władzy państwowej ludu pracującego w sprawach o znaczeniu lokalnym, a tym samym i wyrażanie w swej działalności interesów i woli ludności pracującej swojej jednostki administracyjno-terytorialnej[24]. Było to wyrazem sensu tworzenia rad narodowych. Dotykało to wszystkich sfer ich działalności i ujęte było zarówno w Konstytucji, jak i ustawodawstwie zwykłym. „Chodziło o wskazanie na zadania rad narodowych, mieszczące się w powyższej formule ogólnej, ale wyrażone w sposób bardziej szczegółowy. Zawarte w art. 44 do 49 postanowienie Konstytucji PRL dotyczyło tej problematyki. Z postanowień art. 44 i 45 wynikały postanowienia polegające na rozwijaniu twórczej inicjatywy i aktywności ludu pracującego, przyciąganiu coraz szerszych rzesz ludzi pracy do udziału w rządzeniu państwem"[25]. Wykonanie tego zadania miało prowadzić, jak wskazywał art. 44 do „pomnażania sił, dobrobytu i kultury narodu". Realizacja tego zadania była koniecznym warunkiem osiągnięcia wskazanego celu. W Konstytucji nie wymieniono form realizacji wskazanego zadania przez rady narodowe (poza postanowieniami art. 9), uregulowanie tej sprawy pozostawiła ustawodawstwu zwykłemu, jak i twórcy inicjatywie samych rad[26].

Kolejne zadanie rad narodowych było zawarte w art. 46 Konstytucji PRL. Zadanie to realizowało się w tym, że rady narodowe kierowały się całokształtem rozwoju społeczno-gospodarczego i kulturalnego. Jednocześnie wpływały na wszystkie jednostki administracji i gospodarki na swoim terenie, inspirując i koordynując ich działalność oraz sprawując nad nimi kontrole. To zadanie skupiło się na tym, iż dotyczyło jednostek podporządkowanych bezpośrednio radom oraz jednostek, na których działalność rady wywierały wpływ poprzez realizacje funkcji koordynacyjnej. Na-

22 Dz. U. z 1977 r. Nr 11, poz. 44.

23 S. Gebert, *Ordynacja wyborcza do rad narodowych,* Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1954, s. 3.

24 F. Siemieński, *Prawo konstytucyjne*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa - Poznań 1980, s. 313.

25 F. Siemieński, *Prawo…*, s. 313.

26 W. Morawski, E. Rączka, *Ewolucja podziału terytorialnego w Polsce Ludowej,* „Państwo i Prawo" 1954/7-8, s. 81.

leży zauważyć, iż Konstytucja nie określiła form kierowania przez rady narodowe rozwojem społeczno-gospodarczym i kulturalnym swego terenu i wpływania na działające na danym terenie jednostki administracji i gospodarki. Z art. 46 oraz z art. 43 ust. 1 Konstytucji można wyprowadzić tezę, że wpływ rad narodowych nie mógł ograniczać się jedynie do inspiracji, koordynacji i kontroli. Chodziło bowiem o to, że w pewnym zakresie rady narodowe były organami decydującymi, gdyż kierowały one całokształtem rozwoju społeczno-gospodarczego i kulturalnego oraz były terenowymi organami władzy państwowej i podstawowymi organami samorządu społecznego. Z Konstytucji nie można jednak wyprowadzić zasady mówiącej, w jakim zakresie rady miały być organami decydującymi, a w jakim zaś organami inspirującymi, koordynującymi i kontrolnymi. Do zadań rad narodowych należało kierowanie – decydowanie w zakresie działalności gospodarczej, społecznej i kulturalnej o znaczeniu lokalnym. To podyktowane było charakterem działalności rad jako terenowych organów władzy państwowej i podstawowych organów samorządu społecznego. To uwypuklał także art. 46 Konstytucji, w którym wskazywano na obowiązek rad narodowych wiązania potrzeb terenu z celami i zadaniami ogólnopaństwowymi. Z Konstytucji PRL wynikało, że działalność uwzględniająca potrzeby terenu nie mogła stać w sprzeczności z zadaniami ogólnopaństwowymi, przeciwnie miała prowadzić do ich wykonania[27].

Kolejnym zadaniem rad narodowych wypływającym z art. 49 ust. 1 Konstytucji PRL było takie wykorzystywanie wszelkich zasobów i możliwości terenu, które miało prowadzić do jego wszechstronnego rozwoju gospodarczego i kulturalnego. Nagrodą za takie działanie było coraz lepsze zaspokajanie potrzeb ludności w zakresie zaopatrzenia i usług dla rozbudowy instytucji i urządzeń komunalnych, oświatowych i kulturalnych, sanitarnych i sportowych. Wiązało się to z należytym wykorzystaniem miejscowych surowców i miejscowej siły roboczej, w rozwijaniu gospodarki danego regionu na podstawie jego własnych możliwości. Rozwój gospodarki regionu miał być środkiem prowadzącym do coraz lepszego zaspokajania potrzeb ludności[28].

Rady narodowe miały za zadanie troszczyć się o codzienne potrzeby i interesy ludności. Nie chodziło tylko o potrzeby i interesy materialne, lecz o traktowanie jednostki jako obywatela. Wynikało to z art. 46 Konstytucji. Do zadań rad należało zwalczanie wszelkich przejawów samowoli i biurokratycznego stosunku do obywatela, sprawowanie i rozwijanie kontroli społecznej nad działalnością urzędów, przedsiębiorstw, zakładów i instytucji.

Zgodnie z art. 48 Konstytucji PRL rady narodowe dbały o: utrzymanie porządku publicznego i czuwanie nad przestrzeganiem praw obowiązujących w państwie, ochronę

27 S. Rozmaryn, *Ustawa w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, Warszawa 1964, s. 126.

28 E. Iserzon, *Prawotwórcza działalność organów administracji państwowej*, „Państwo i Prawo" 1963/5-6, s. 832.

własności społecznej, zabezpieczenie praw obywateli, współdziałanie w umacnianiu obronności i bezpieczeństwa państwa. Zadania te były wykonywane nie tylko przez organy władzy i administracji państwowej, ale także przez organy sądowe i prokuratorskie[29]. Wprawdzie z Konstytucji wynikało współdziałanie rad narodowych z innymi organami tylko odnośnie umacniania obronności i bezpieczeństwa państwa, to jednak termin współdziałanie był całkowicie usprawiedliwiony także przy wykonywaniu przez rady innych, wskazanych w niniejszym artykule zadań.

Do zadań rad narodowych należało uchwalanie terenowych planów społeczno-gospodarczych i budżetów. Chodziło bowiem o planowe ujęcie realizowanych zadań, które powinno znaleźć odzwierciedlenie w podstawowych aktach uchwalanych corocznie przez każdą radę narodową. Niniejsze akty były odbiciem wszechstronnego rozwoju, a zarazem podstawową formą kierowania przez rady działalnością gospodarczą, społeczną i kulturalną. Konstytucja nie regulowała ani trybu uchwalenia przez rady wskazanych aktów, ani ich zakresu. Konstytucja PRL określała jedynie, że rady uchwalają plany społeczno-gospodarcze jako pełniące zarazem funkcje organów wykonawczych i zarządzających. Kwestie zakresu i trybu uchwalania omawianych aktów w świetle art. 55 Konstytucji należało uznać za materie ustawowe[30].

We wstępie oraz art. 4, 5 i 7 Konstytucji uwzględnione były regulacje zadań rad narodowych. Przepisy te określały zadania wszystkich organów władzy polskiego ludu pracującego oraz funkcje państwa, w tym zadania rad narodowych. Wskazywano na ich związek z postanowieniami zawartymi w rozdziale 6 Konstytucji PRL, dotyczącymi zadań rad narodowych, jak też związek przy regulacji tej problematyki w ustawodawstwie zwykłym oraz interpretacji sformułowań ustaw zwykłych.

2. Tryb pracy rad narodowych i ich organy wewnętrzne

W Konstytucji PRL dwa artykuły poświęcone były problematyce organów wewnętrznych i trybu pracy rad narodowych. Chodziło o art. 50 dotyczący trybu pracy rad narodowych i prezydiów rad narodowych oraz art. 53 dotyczący komisji rad. Omawiane artykuły były postanowieniami ogólnymi, które szerzej zostały opisane w ustawie o radach narodowych. Ustawa z dnia 10 lutego 1976 r. o zmianie Konstytucji PRL[31] uregulowała, że wewnętrznymi organami kierowniczymi rad narodowych będą prezydia. Zgodnie z art. 55 Konstytucji, sprawy z zakresu wewnętrznej organizacji i trybu pracy rad narodowych uznane zostały za materie ustawowe. Były one też przedmiotem ustawy o radach narodowych.

29 S. Rozmaryn, *Konstytucja jako ustawa zasadnicza Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej,* Warszawa 1967, s. 17.

30 F. Siemieński, *Prawo…*, s. 314.

31 Dz. U. z 1976 r. Nr 5, poz. 29.

Rady narodowe jako organy kolegialne musiały działać na podstawie swoich wewnętrznych organów kierowniczych[32]. Rady narodowe jako terenowe przedstawicielskie organy władzy państwowej były organami wieloosobowymi. „Organami wewnętrznymi, kierowniczymi rad narodowych były ich prezydia, przewidziane w art. 50 ust. 2 Konstytucji, jak też przewodniczących rad narodowych. Konstytucja stanowiła, że: <<rady narodowe wybierają ze swego grona prezydia do kierowania przygotowaniem sesji i prowadzenia obrad, koordynowania prac komisji oraz udzielania pomocy radnym w wykonywaniu mandatu>>"[33]. Oznaczało to, że członków swego prezydium wybierała rada, a mogli nimi być wyłącznie członkowie danej rady. Prezydia spełniały cztery podstawowe zadania: a) kierowały przygotowaniem sesji, b) prowadziły obrady, c) koordynowały prace komisji, d) udzielały pomocy radnym w wykonywaniu mandatu. „Wprawdzie Konstytucja nie stanowiła wprost, że rada narodowa mogła odwołać prezydium lub poszczególnych jego członków, także taki wniosek mogła wysnuć z postanowienia dotyczącego wyboru prezydium przez radę"[34].

Ustawa o radach narodowych określiła skład oraz zadania prezydiów rad narodowych. Do składu prezydium rady wchodzili: przewodniczący rady, jego zastępcy oraz przewodniczący stałych komisji rady. Przewodniczący rady narodowej i jego zastępcy działali do czasu wyboru na te stanowiska kolejnych osób na następną kadencje. Do zadań prezydium rady narodowej należało reprezentowanie jej na zewnątrz i organizowanie jej pracy, jak też w szczególności: ustalanie projektu rocznego planu pracy rady, przygotowywanie i zwoływanie sesji, organizowanie działalności komisji oraz koordynowanie ich prac, udzielanie radnym pomocy w wykonywaniu mandatu, czuwanie nad zabezpieczeniem praw radnych i członków komisji niebędących radnymi, jak też składanie radzie informacji o swojej pracy. Ustawa mogła zlecić prezydiom także inne zadania.

Zgodnie z ustawą o radach narodowych wewnętrznym organem kierowniczym rady był przewodniczący rady narodowej. Przewodniczący w szczególności: otwierał sesje rady i przewodniczył obradom, zwoływał posiedzenia prezydium i przewodniczył obradom, jak też w zakresie poleconym mu przez prezydium podejmował czynności w jego imieniu. W praktyce na stanowiska swych przewodniczących wybierani byli zwykle pierwsi sekretarze odpowiednich komitetów PZPR lub inni czołowi działacze odpowiednich komitetów Frontu Jedności Narodu, zaś na stanowiska zastępców przewodniczącego czołowi działacze stronnictw sojuszniczych.

32 W. Zakrzewski, *O podstawach działalności prawotwórczej Rządu*, „Państwo i Prawo" 1966/7-8, s. 9.

33 W. Zakrzewski, *W sprawie zasad działalności prawotwórczej organów administracji*, „Państwo i Prawo" 1963/7, s. 127.

34 F. Siemieński, *Prawo konstytucyjne*, s. 316.

Art. 53 Konstytucji stanowił, że: „Rady narodowe powołują komisje dla poszczególnych dziedzin swojej działalności. Komisje rad narodowych utrzymują stałą ścisłą więź z ludnością, mobilizują ją do współudziału w realizacji zadań rady, wykonują z ramienia rady kontrolę społeczną oraz występują z inicjatywą wobec rady i jej organów". Z postanowienia tego wynikało szereg wniosków.

Zgodnie z Konstytucją PRL, powołanie komisji było podstawowym obowiązkiem rad narodowych, a nie zaś ich uprawnieniem. Obowiązkiem rady było powołanie co najmniej kilku komisji, z których każda miała zajmować się daną dziedziną działalności rady. Innymi słowy, powoływanie przez radę komisji charakteryzowało się tym, że były one powołane dla poszczególnych dziedzin swojej działalności. Podział w zakresie działalności rady na poszczególne dziedziny, czy inaczej mówiąc traktowanie ich jako poszczególne, to rzecz względna. W sprawie tej decydowały same rady, uwzględniając postanowienia ustawy.

Oznaczało to tyle, że w każdym przypadku komisji miało być tyle, aby w sumie obejmowały one swoją działalnością wszystkie dziedziny działalności rady. Liczba komisji miała być różna ze względu na rady tego samego stopnia, ale działające w różnych warunkach społecznych i gospodarczych, a zatem zajmujące się też i różną problematyką. Różnicie mogły wyrażać się w nazwach zakresów działań komisji poszczególnych rad narodowych.

Do podstawowych zadań komisji rad narodowych należało: a) utrzymanie stałej i ścisłej więzi z ludnością; b) mobilizowanie ludności do współdziałania w realizacji zadań rady, c) wykonywanie z ramienia rady kontroli społecznej, d) występowanie z inicjatywą wobec rady i jej organów. Inne zadania mogły wynikać z ustawy o radach narodowych, jak też z regulaminów poszczególnych rad. Były one też ujęte w art. 40 ustawy o radach narodowych[35]. Jeśli chodzi o uprawnienia kontrolne komisji, to nie mogły się one łączyć z uprawnieniami nadzorczymi, gdyż te ostatnie należały wyłącznie do rady. W każdym bądź razie Konstytucja gwarantowała komisjom nadzorcze uprawnienia w zakresie kontroli społecznej. Komisje kontrolowały odpowiedni krąg jednostek, organów, przedsiębiorstw, zakładów, instytucji, mogły nawet udzielać im pewnych zaleceń, nie mogły jednak wydawać im żadnych poleceń. Te ostatnie w omawianym przypadku mogła wydawać tylko rada lub, gdy przewidywała to ustawa, prezydium rady.

Ponadto komisje mogły występować z wnioskiem wobec: własnej rady, prezydium rady, przewodniczącego rady, organu wykonawczego i zarządzającego rady oraz wobec innych komisji. Komisja nie miała prawa występowania z inicjatywą wobec kierowników wydziałów odpowiednich urzędów, podporządkowanych odpo-

35 W. Zakrzewski, *Wpływ Sejmu PRL II kadencji na działalność prawotwórczą rządu*, „Państwo i Prawo" 1962/5-6, s. 816.

wiednim terenowym organom administracji państwowej. Wymienione powyżej wydziały nie były organami rady, ani też nie były samodzielnymi organami administracji specjalnej.

Zgodnie z ustawą o radach narodowych komisje podlegały w całej swej działalności swojej radzie narodowej, przez którą były nadzorowane, a w konsekwencji obowiązane były na jej żądanie przedkładać do zatwierdzenia swoje plany prac, składać sprawozdania w terminach ustalonych przez radę, podejmować działalność nie tylko z własnej inicjatywy, lecz także na zlecenie rady.

Konstytucja nie określała składu komisji ani nie określiła, że w ich skład wchodzili wyłącznie radni. Konstytucja PRL przyjęła zasadę, że w skład komisji rad mogli być wybierani aktywiści niebędący radnymi. Zasadę taką powtórzyła też ustawa o radach narodowych, jednakże pod pewnymi warunkami. A mianowicie w tym względzie ustaliła dwa ograniczenia, po pierwsze, że liczba osób spoza rady nie mogła przekraczać połowy składu komisji oraz po drugie, że przewodniczącym komisji mógł być tylko radny.

Konstytucja w art. 50 ust. 1 stanowiła, że: „rady narodowe obradują na sesjach", zaś ustawa o radach narodowych sesjom rad poświęciła rozdział zbudowany z 12 artykułów. Zgodnie z ustawą o radach narodowych, rady pracowały ciągle, a więc na posiedzeniach. Należy podkreślić, że rady miały swoje sesje[36]. Na tzw. posiedzeniach zwoływane były przez własne organy wewnętrzne kierownicze tj. przez swoje prezydia. Ponadto w praktyce tzw. sesje rad składały się zawsze z jednego posiedzenia, odmiennie niż to ma miejsce z reguły w przypadku Sejmu. Organ pracujący w tym trybie zwoływany był na sesje przez organ wobec niego zewnętrzny, ale też istniało tu rozróżnienie sesji i posiedzeń organu. W ustawie o radach narodowych przyjęto w rzeczywistości tryb pracy ciągłej, niewątpliwie bardziej demokratyczny, bo prowadzący do zwiększenia roli i znaczenia rad narodowych w terenowym aparacie władzy i administracji państwa, niż tryb sesyjny. Należy podkreślić, że w Konstytucji i ustawie o radach narodowych posłużono się terminem sesje rad narodowych, a nie posiedzenia.

Ustawa o radach narodowych przewidywała dwa typy sesji rad: sesje zwyczajne i sesje nadzwyczajne. Sesje zwyczajne odbywały się w terminach przewidzianych w planie pracy, uchwalonym corocznie przez każdą radę narodową i określającym głównie zagadnienia porządku obrad. Odbywały się one co najmniej 4 razy w roku. Natomiast sesje nadzwyczajne zwoływane były w razie potrzeby. Radę na sesję nadzwyczajną należało zwołać, jeżeli żąda tego we wniosku pisemnym co najmniej 1/4 radnych, wskazując równocześnie proponowany przedmiot obrad. Rada narodowa obrado-

36 W. Zakrzewski, *Zagadnienie podstawy prawnej aktów normatywnych administracji PRL*, „Państwo i Prawo" 1961/10, s. 476.

wała przy obecności co najmniej połowy ogólnej liczby radnych. Obrady rady narodowej były jawne, ale w razie potrzeby można było zarządzić tajność obrad. Dokonywał tego przewodniczący rady z własnej inicjatywy lub na wniosek prezydium rady w sytuacji, jeśli wymagało tego dobro państwa. Uchwały rady zapadały zwykłą większością głosów i podejmowane były w głosowaniu jawnym. Głosowanie tajne kartkami stosowane było w przypadkach przewidzianych w obowiązujących przepisach, jak również na podstawie decyzji samej rady. Rady narodowe uchwalały swoje regulaminy.

3. Działalność Rad narodowych i nadzór nad nimi

Nadzór nad działalnością rad narodowych regulował art. 32 Konstytucji PRL[37]. Stanowił on, że: „Rada Państwa sprawuje zwierzchni nadzór nad radami narodowymi. Szczególne uprawnienia Rady Państwa w tej dziedzinie określa ustawa"[38]. Natomiast drugi artykuł tj. 54, stanowił, że „Rada narodowa uchyla uchwałę rady narodowej niższego stopnia, jeżeli uchwała jest sprzeczna z prawem lub niezgodna z zasadniczą linią polityki państwa". W art. 43, 46, 52 i 55 pośrednio regulowano tę problematykę[39].

Nadzór zwierzchni przejawiał się w sprawowaniem nadzoru nad organami wszystkich stopni. Nadzór ten mógł być sprawowany nad organami w różnych pionach organów, a nie tylko w pionie organów władzy państwa. Zawsze jednak był on sprawowany przez organy naczelne. W danym przypadku chodziło o zasadę, że uprawnienia nadzorcze Rady Państwa dotyczyć miały rad narodowych wszystkich stopni, a nie tylko rad wojewódzkich[40]. Uprawnienia te oraz ich zakres miała określać ustawa zwykła. Wyznaczało to Radzie Państwa taką rolę, że mogła sprawować swe funkcje w omawianym względzie dopiero na podstawie ustawy zwykłej, a nie bezpośrednio na podstawie Konstytucji. W konsekwencji chodziło o to, że ustawą zwykłą nie mogło pozbawiać się Rady Państwa uprawnień nadzorczych nad radami narodowymi stopnia podstawowego.

W Konstytucji nie wskazano celu oraz środków prawnych dotyczących nadzoru nad działalnością rad narodowych, sprawowanego przez Radę Państwa i rad stopnia wojewódzkiego. Kwestie te regulowała ustawa o radach narodowych. Określała ona, że celem nadzoru nad radami narodowymi było zapewnienie zgodności ich działania z prawem i zasadniczą linią polityki państwa oraz udzielanie pomocy w skutecznym realizowaniu poruczonych im zadań.

37 K. Biskupski, *Niektóre problemy socjalistycznego parlamentaryzmu*,„Państwo i Prawo" 1956/10, s. 555.

38 E. Tkaczyk, *Dekrety…*, s. 153.

39 S. Zawadzki, *Komitety kontroli społecznej w systemie rad narodowych,* „Państwo i Prawo" 1974/4, s. 36.

40 S. Gebert, *Komentarz do ustawy z dnia 25 stycznia 1958 r. o radach narodowych, wg stanu prawnego na 31 grudnia 1960 r.,* Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1961, s. 249.

Art. 80 ustawy o radach narodowych, regulował kwestie, że Rada Państwa miała sprawować zwierzchni nadzór nad radami narodowymi. Rada Państwa zarządzała wybory do rad narodowych oraz czuwała nad prawidłowym ich przebiegiem. Rozpatrywała ona sprawozdania rad stopnia wojewódzkiego oraz poszczególnych rad niższego stopnia i ich działalności, jak też udzielała im wytycznych. Podejmowała ona czynności celem upowszechnienia osiągnięć rad narodowych. Dodatkowo czuwała nad prawidłowością wyborów prezydiów i komisji rad narodowych. Jednocześnie uchylała uchwały rad stopnia wojewódzkiego w przypadku, gdy były one sprzeczne z prawem lub zasadniczą linią polityki państwa, jak też mogła z tych samych powodów uchylać uchwały rad narodowych stopnia podstawowego. Miała też uprawnienia do rozwiązania rady narodowej, jeśli rada swoją działalnością systematycznie naruszała prawo lub zasadniczą linię polityki państwa.

Jedyny środek nadzoru nad radami narodowymi Konstytucja wymieniała w art. 54, czyli sytuację, gdy uchwały były sprzeczne z prawem lub zasadniczą linią polityki państwa. Nie wskazywała ona natomiast na inne znane środki nadzoru, które dotyczyły zatwierdzania uchwał, zmianę uchwał, udzielania wytycznych, rozpatrywania sprawozdań rad niższego stopnia. Takie środki mogła przewidywać ustawa zwykła. Ustawa o radach narodowych, określała, że radom narodowym przysługiwały w zasadzie te same środki nadzoru, co Radzie Państwa w ramach nadzoru zwierzchniego, z wyjątkiem zarządzania wyborów rad i czuwania nad prawidłowym ich przebiegiem, jak też rozwiązywania rad narodowych niższego stopnia. Na mocy art. 55 Konstytucji PRL, rady narodowe wszelkie środki nadzoru nad radami niższego stopnia mogły stosować jedynie na podstawie ustaw zwykłych i w granicach przez nie zakreślonych[41].

Jeśli uchwała rady narodowej była sprzeczna z prawem lub zasadniczą linią polityki państwa, wówczas rada narodowa stopnia wojewódzkiego lub Rada Państwa miały obowiązek taką uchwałę uchylić. Niezgodność z prawem skupiła się na naruszeniu ustaw, dekretów z mocą ustawy, a także uchwał Rady Państwa podejmowanych w trybie art. 30 ust. 1 pkt 11 Konstytucji PRL, a więc na podstawie upoważnienia ustawy. Jeśli chodzi o sprzeczność z zasadniczą linią polityki państwa, oznaczało to natomiast naruszenie uchwał Sejmu i rządu, określających właśnie politykę państwa w poszczególnych dziedzinach, były to głównie uchwały o planach społecznego, gospodarczego i kulturalnego rozwoju kraju, jak też tzw. uchwały problemowe.

Patrząc na funkcję i rolę rad narodowych, to przez prawie blisko 40 lat rozwoju socjalistycznej państwowości stanowiły one zawsze fundamentalną instytucję ustrojową, dzięki której idea ludowładztwa mogła przybrać swój realny kształt. Oddziaływały one bowiem na realizację socjalistycznych przeobrażeń, jakie zaszły w kraju

41 E. Tkaczyk, *Dekrety…*, s. 108.

od chwili wyzwolenia. Na trwałe złączyły się w świadomości społecznej z pojęciem władz terenowych i gospodarzy terenu.

Podsumowanie

Ustawa o systemie rad narodowych była istotnym dowodem koherentnej realizacji programu demokratycznych reform, uchwalonego przez IX Nadzwyczajny Zjazd PZPR.

Była aktem, który wyrażał społeczno-polityczną doniosłość tych rad. Stanowiła swoiste odbicie dwóch, przeciwległych rozwiązań ustrojowych demokracji i socjalizmu. Chodziło o to, by wprowadzony ustawą mechanizm samorządowy działał sprawnie i był odpowiedzią na oczekiwania społeczne.

Dla rozwoju demokracji socjalistycznej w tamtym okresie, w tym demokracji lokalnej wyrażonej w instytucji rad narodowych podwaliną była marksistowsko-leninowska teoria. Dlatego też wprowadzenie w życie ustawy o radach narodowych zależało od stworzenia ku temu właściwych warunków społeczno-politycznych przez wszystkie ogniwa Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej we współdziałaniu ze stronnictwami sojuszniczymi – Zjednoczonym Stronnictwem Ludowym i Stronnictwem Demokratycznym oraz od działalności Patriotycznego Ruchu Odrodzenia Narodowego, zespalającego wszystkie siły społeczne i obywateli kierujących się ówczesnymi konstytucyjnymi zasadami ustrojowymi.

Ustawa o radach narodowych zaczęła obowiązywać po jej wejściu w życie, czyli z dniem ogłoszenia tj. 29 stycznia 1958 roku. Natomiast w sensie społecznym weszła ona w pełni w życie, gdy znalazła swój wyraz w codziennej praktyce rad narodowych, gdy w realizacji zadań swego samorządu we współrządzeniu i współodpowiedzialności za sprawy kraju wzięły powszechny udział szerokie społeczności mieszkańców.

Bibliografia

Literatura

1. Biskupski K., *Niektóre problemy socjalistycznego parlamentaryzmu*, „Państwo i Prawo" 1956/10.
2. Borkowski J., *Zagadnienia doskonalenia administracji państwowej w świetle uchwały VII Zjazdu Partii*, „Państwo i Prawo" 1976/1-2.
3. Fuks T., *Rady Narodowe. Samorząd Terytorialny,* Książka i Wiedza, Warszawa 1985.
4. Gebert S., *Ordynacja wyborcza do rad narodowych,* Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1954.
5. Gebert S., *Komentarz do ustawy z dnia 25 stycznia 1958 r. o radach narodowych, wg stanu prawnego na 31 grudnia 1960 r.,* Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1961.
6. Gebert S., *Organizacja i zadania gminnych rad narodowych*, „Państwo i Prawo" 1972/12.
7. Gebert S., *Rady narodowe i terenowe organy administracji państwowej,* „Państwo i Prawo" 1973/12.

8. Iserzon E., *Prawotwórcza działalność organów administracji państwowej*, „Państwo i Prawo" 1963/5-6.
9. Iwanowski S., *W sprawie pojęcia samorządu,* „Państwo i Prawo" 1974/11.
10. Jaroszyński M., *Z problematyki podwójnego podporządkowania,* „Państwo i Prawo" 1957/12.
11. Jaroszyński M., *Decentralizacja i samorząd w państwie socjalistycznym,* „Państwo i Prawo" 1961/6.
12. Jaroszyński M., *Zagadnienia samorządu,* „Państwo i Prawo" 1974/6.
13. Leoński Z., *Rady Narodowe i terenowe organy administracji państwowej a lokalne organy Najwyższej Izby Kontroli,* „Państwo i Prawo" 1977/5.
14. Morawski W., E. Rączka, *Ewolucja podziału terytorialnego w Polsce Ludowej,* „Państwo i Prawo" 1954/7-8.
15. Rozmaryn S., *Ustawa w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, Warszawa 1964.
16. Rozmaryn S., *Konstytucja jako ustawa zasadnicza Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej,* Warszawa 1967.
17. Siarkiewicz K., *Trzeci etap reformy terenowych organów władzy i administracji państwowej PRL,* „Państwo i Prawo" 1975/6.
18. Siemieński F., *Prawo konstytucyjne*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa – Poznań 1980.
19. Tkaczyk E., *Dekrety z mocą ustawy w polskim prawie konstytucyjnym*, Wydawnictwo im. Profesora Leszka J. Krzyżanowskiego WSM w Warszawie, Warszawa 2022.
20. Zakrzewski W., *O podstawach działalności prawotwórczej Rządu*, „Państwo i Prawo" 1966/7-8.
21. W. Zakrzewski, *W sprawie zasad działalności prawotwórczej organów administracji*, „Państwo i Prawo 1963/7.
22. Zakrzewski W., *Wpływ Sejmu PRL II kadencji na działalność prawotwórczą rządu*, „Państwo i Prawo" 1962/5-6.
23. Zakrzewski W., *Zagadnienie podstawy prawnej aktów normatywnych administracji PRL*, „Państwo i Prawo" 1961/10.
24. Zawadzki S., *Teoretyczne aspekty reformy władz terenowych,* „Państwo i Prawo" 1974/4.
25. Zawadzki S., *Komitety kontroli społecznej w systemie rad narodowych,* „Państwo i Prawo" 1974/4.

Źródła prawa

1. Ustawa z dnia 22 listopada 1973 r. o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (Dz. U. z 1973 r. Nr 38, poz. 225).
2. Ustawa z 11 września 1944 r. *o organizacji i zakresie działania rad narodowych* (Dz. U. z 1946 r. Nr 3, poz. 26).
3. Ustawa z dnia 25 stycznia 1958 r. *o radach narodowych* (Dz. U. z 1954 r. Nr 5, poz. 16).
4. Ustawa z dnia 29 listopada 1972 r. *o utworzeniu gmin i zmianie ustawy o radach narodowych* (Dz. U. z 1972, Nr 49, poz. 312).
5. Ustawa z dnia 22 listopada 1973 r. *o zmianie ustawy o radach narodowych* (Dz. U. z 1973, Nr 47, poz. 276).
6. Ustawa z dnia 28 maja 1975 r. *o dwustopniowym podziale administracyjnym Państwa oraz o zmianie ustawy o radach narodowych* (Dz. U. z 1975, Nr 16, poz. 91).
7. Ustawa z dnia 28 maja 1975 r. *o dwustopniowym podziale administracyjnym Państwa oraz o zmianie ustawy o radach narodowych* (Dz. U. z 1975 r. Nr 16, poz. 91).
8. Ustawa z dnia 10 lutego 1976 r. o zmianie Konstytucji Poleskiej Rzeczypospolitej Ludowej (Dz. U. z 1976 r. Nr 5, poz. 29).

9. Ustawa z dnia 31 marca 1977 r. *o zmianie ustawy o radach narodowych* (Dz. U. z 1977 r. Nr 11, poz. 44).
10. Obwieszczenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 9 lipca 1975 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy z dnia 25 stycznia 1958 r. *o radach narodowych* (Dz. U. z 1975 r. Nr 26, poz. 139).
11. Dekret z 21 sierpnia 1944 r. *o trybie powoływania władz administracji* ogólnej *I-ej i II-ej instancji* (Dz. U. z 1944 r. Nr 2, poz. 8).
12. Dekret z 23 listopada 1944 r. *o organizacji i zakresie działania samorządu terytorialnego* (Dz. U. z 1944 r. Nr 14, poz. 74).

dr Aleksandra Chyc
Menedżerska Akademia Nauk Stosowanych w Warszawie
ORCID: 0000-0003-2063-8127

Studia Społeczne
ISSN 2081-0008
e-ISNN 2449-9714
str. 121–133

Europejski Kodeks Dobrej Administracji a kultura organizacyjna w administracji publicznej

The European Code of Good Administrative Behavior and Organizational Culture in Public Administration

Streszczenie

Celem artykułu jest przeprowadzenie analizy wpływu Europejskiego Kodeksu Dobrej Administracji na kształtowanie kultury organizacji w administracji publicznej państw członkowskich UE. Kodeks, promując wartości takie jak bezstronność, przejrzystość, odpowiedzialność i orientacja na obywatela, przyczynia się do budowania kultury zaufania i profesjonalizmu. Implementacja Kodeksu wiąże się z wprowadzeniem nowych standardów i procedur, co wymusza formalizację i podnosi kompetencje urzędników, prowadząc do postawy służebnej. Niemniej jednak skuteczność Kodeksu jest zróżnicowana i zależy od kontekstu krajowego oraz zaangażowania w jego wdrażanie. Teza postawiona w artykule brzmi: kodeks stanowi istotne narzędzie transformacji kultury organizacyjnej w administracji publicznej, choć jego pełny potencjał wymaga konsekwentnej implementacji i zmiany mentalności wewnątrz struktur administracyjnych. Metodami badawczymi była analiza literatury przedmiotu oraz źródeł internetowych.

Słowa kluczowe: administracja, zarządzanie, kultura organizacji, Europejski Kodeks Dobrej Administracji.

Abstract

The aim of the article is to analyse the impact of the European Code of Good Administrative Behaviour on shaping the organisational culture in public administration of EU

Member States. By promoting values such as impartiality, transparency, responsibility and citizen orientation, the Code contributes to building a culture of trust and professionalism. The implementation of the Code involves the introduction of new standards and procedures, which forces formalisation and raises the competences of officials, leading to a service attitude. However, the effectiveness of the Code is varied and depends on the national context and commitment to its implementation. The thesis put forward in the article is: the Code is an important tool for the transformation of organisational culture in public administration, although its full potential requires consistent implementation and a change of mentality within administrative structures. The research methods were an analysis of the literature on the subject and Internet sources.

Key words: administration, management, organizational culture, European Code of Good Administrative Behavior.

Wstęp

Współczesna administracja publiczna stoi przed wyzwaniem nie tylko efektywnego realizowania zadań, ale również budowania zaufania społecznego i działania w sposób etyczny oraz transparentny. W tym kontekście Europejski Kodeks Dobrej Administracji odgrywa istotną rolę jako instrument kształtujący standardy postępowania administracyjnego w Unii Europejskiej. Niniejszy artykuł analizuje wpływ tego Kodeksu na kulturę organizacyjną w administracji publicznej, ze szczególnym uwzględnieniem jego potencjału do promowania wartości takich jak bezstronność, orientacja na obywatela i profesjonalizm, a także wyzwań związanych z jego implementacją.

Europejski Kodeks Dobrej Administracji to zbiór zasad, które mają zapewnić obywatelom Unii Europejskiej dostęp do sprawiedliwej, skutecznej i przejrzystej administracji. Kodeks promuje m.in. takie wartości jak: służba, niezależność, odpowiedzialność, rozliczalność, wydajność i przejrzystość. Służy jako przewodnik dla urzędników i informacja dla obywateli, jakich standardów mogą oczekiwać od administracji. Choć nie ma on mocy wiążącej stanowić może istotny element kształtowania kultury organizacyjnej administracji państwowej.

Kultura organizacyjna zaś odnosi się do wartości, norm i zachowań, które kształtują sposób działania instytucji. Istotne jest, iż kultura organizacji wpływa na sposób, w jaki instytucje traktują obywateli, realizują zadania i podejmują decyzje. W artykule starano się wykazać, iż EKDA wpływa na kulturę organizacyjną, ponieważ jego przestrzeganie staje się standardem podnoszącym jakość funkcjonowania administracji państwowej, zaś jego nieprzestrzeganie może prowadzić do negatywnych konsekwencji.

1. Kultura organizacyjna

Kultura organizacyjna rozumiana potocznie to zbiór wewnętrznych praktyk i norm współpracy. Składają się na nią także: ogólna atmosfera panująca w firmie, rytuały zespołowe, systemy wartości firmy oraz postawy pracowników. Są to istotne elementy, które identyfikują organizację, zwiększają poczucie przynależności wśród zatrudnionych oraz pozwalają ujednolicić metody współpracy[1].

Kulturę organizacyjną można zdefiniować jako normy społeczne i systemy wartości stymulujące pracowników, właściwy klimat organizacyjny, sposób zarządzania, podzielane znaczenia i symbole, schematy poznawcze, wymogi zachowania[2].

Powyższe sugerować może, że termin kultura organizacyjna stosowany jest najczęściej w badaniach w ramach dyscypliny nauki o zarządzaniu i jakości. Jednakże współcześnie odnotowywany jest wzrost badań interdyscyplinarnych, łączących wiele dyscyplin naukowych. Tak też jest w obszarze nauk o polityce i administracji, gdzie zauważalny jest wzrost implementacji dorobku naukowego nauk o zarządzaniu oraz dorobku z innych dyscyplin naukowych. Niniejszy artykuł wykazuje również tę prawidłowość.

Do głównych funkcji kultury organizacyjnej należy zaliczyć m.in.:

- umożliwienie zrozumienia misji i strategii organizacji oraz identyfikacji podstawowego celu organizacji przez uczestników,
- umożliwienie integracji uczestników,
- umożliwienie integracji wokół środków przyjętych dla realizacji celów firmy oraz zwiększenie zaangażowania pracowników,
- umożliwienie stosowania jednolitych sposobów pomiaru i kryteriów oceny efektów,
- umożliwienie polepszenia sposobów działania i przeformułowania celów, jeśli potrzebna jest zmiana,
- oferowanie wspólnego języka i aparatu pojęciowego,
- definiowanie granic grupy, kryteriów przyjęcia i odrzucenia, umożliwienie kształtowania granic między grupami,
- wyznaczanie zasad władzy i kryteriów statusu, umożliwienie unikania konfliktów na tle władzy, negatywnych emocji, agresywnych działań,
- określenie sposobu uzyskania autorytetu,
- określenie jak i kiedy można krytykować osoby sprawujące władzę, ich decyzje i propozycje[3].

1 *Jak budować kulturę organizacyjną?* https://www.hays.pl/blog/insights/-jak-budowac-kulture-organizacyjna- [dostęp: 05.05.2024].

2 B. Nogalski, *Kultura organizacyjna. Duch organizacji*, Oficyna Wydawnicza Ośrodka Postępu Organizacyjnego, Bydgoszcz 1998, s. 105.

3 Ł. Sułkowski, *Procesy kulturowe w organizacjach*, Dom Organizatora, Toruń 2002, s. 56.

Istotne jest również uwzględnienie specyficznej roli, jaką pełni w państwie administracja publiczna, gdy analizujemy aspekty związane z jej kulturą organizacyjną. Można tego dokonać poprzez rozważenie determinantów, które kształtują kulturę organizacyjną m.in.

1. Typ otoczenia – kultura narodowa wywiera znaczący wpływ na normy i wartości jej uczestników, a także na normy i wartości organizacji działających w kraju. Nie bez znaczenia jest także wpływ kultur lokalnych, regionalnych oraz aktualny system wartości danego społeczeństwa
2. Typ organizacji – kultura organizacyjna zależna jest od branży oraz technologii. Ważna jest także forma własności, intensywność konkurencji i warunki panujące na rynku. W czasie recesji kultura organizacyjna jest bardziej restrykcyjna, natomiast w okresie dostatku pozwala sobie na większą swobodę.
3. Cechy organizacji – historia, wiek i wielkość przedsiębiorstwa mają istotne znaczenie dla jego kultury organizacyjnej. W firmie z długimi tradycjami występują na ogół tendencje do konserwatyzmu i rytualizmu w przeciwieństwie do młodych i niewielkich przedsiębiorstw. Niebagatelny wpływ na kulturę organizacyjną ma także dominujący styl kierowania. W stylu autokratycznym kultura skoncentrowana jest wokół wartości takich jak posłuszeństwo, dyscyplina, lojalność. W stylu demokratycznym kultura jest bardziej otwarta i zorientowana na samodzielność pracowników.
4. Cechy uczestników – każdy członek organizacji wnosi swój indywidualny wkład do kultury organizacyjnej. Duże znaczenie ma więc struktura wiekowa pracowników. W przedsiębiorstwach, gdzie mamy do czynienia z pracownikami starszymi wiekiem, kultura będzie skoncentrowana wokół wartości takich jak tradycja, spokój i bezpieczeństwo. Natomiast młodzi pracownicy wnoszą więcej dynamiki, otwartości na zmiany oraz skłonności do ryzyka. Na właściwości kultury organizacyjnej wpływa również struktura zatrudnienia z podziałem na płeć[4].

Co za tym idzie kultura organizacyjna pełni rolę: 1)integracyjną tj. wszystkie składniki kultury organizacyjnej są określone i utrzymane w jednym środowisku; kształtują one wspólne wzory myślenia, wierzeń, uczuć i wartości; 2) percepcyjną, tj. kultura organizacyjna wyznacza sposób postrzegania środowiska i nadawania znaczenia społecznemu i organizacyjnemu życiu; 3) adaptacyjną tj. kultura organizacyjna stabilizuje rzeczywistość dzięki wypracowaniu gotowych schematów reagowania na zmiany zachodzące w otoczeniu.

Można zatem stwierdzić, iż kultura organizacyjna spełnia również potrzeby bezpieczeństwa, przynależności i przewidywalności. Dlatego istotne okazuje się uwzględ-

4 M. Kopczewski, B. Pączek, M. Tobolski, *Istota kultury organizacyjnej w zarządzaniu przedsiębiorstwem produkcyjnym*, w*: Innowacje w zarządzaniu i inżynierii produkcji*, red. R. Knosala, Oficyna Wydawnicza Polskiego Towarzystwa Zarządzania Produkcją, Opole 2012, s. 932-933.

nianie aspektów kultury organizacyjnej w analizach poświęconych funkcjonowaniu administracji publicznej państw.

2. EKDA

Europejski Kodeks Dobrej Administracji, przyjęty przez Parlament Europejski w 2001 r. stanowi zbiór zasad dobrej administracji w pracach instytucji unijnych, promując najwyższe standardy administracji. EKDA zostały postawione dwa, podstawowe cele. Po pierwsze miał on stać się przewodnikiem dla urzędników, a po drugie źródłem kompletnej informacji dla jednostek na temat przysługujących im praw w kontaktach z organami i instytucjami administracji. Kodeks ten stanowi narzędzie Europejskiego Rzecznika Praw Obywatelskich przy prowadzeniu dochodzenia w zakresie niewłaściwego administrowania w instytucjach, organach, urzędach i agencjach unijnych, z wyjątkiem Trybunału Sprawiedliwości UE w zakresie prowadzonych spraw sądowych oraz przy podejmowaniu działań polegających na promowaniu dobrego administrowania[5].

Jak już wspomniano Europejski Kodeks Dobrej Administracji stanowi standardy dobrej praktyki administracyjnej w organach i instytucjach Unii Europejskiej i chociaż ma on charakter „miękkiego prawa", jest to kolejny w Europie dokument, który przyczynia się do podniesienia poziomu pracy urzędników i wzmocnienia ochrony prawa do dobrej administracji.

Cytując za H. Babiuch: „działania urzędnika administracji, zarówno polskiej, jak i Unii Europejskiej, nie podlegają jedynie ocenie z punktu widzenia sprawdzenia zgodności ich działania z obowiązującymi przepisami prawa, gdyż taka ocena byłaby niepełna. Dla realizacji prawa jednostki do dobrej administracji szczególnie ważne jest życzliwe i uprzejme odnoszenie się do osób, gotowość świadczenia pomocy, wskazywania zainteresowanym właściwych organów i funkcjonariuszy, rozsądne i szybkie postępowanie niezależnie od źródła nakazanych czy postulowanych zachowań. Dlatego w dążeniu do dobrej administracji istotne znaczenie przypisuje się uzupełniającym regulacjom pozytywnym i zalecanym, obiektywnym kryteriom, wskazanym ogólnie w EKDA"[6].

Należy podkreślić, iż Europejski Kodeks Dobrej Administracji stanowi swoiste uzupełnienie prawa do dobrej administracji ustanowionego w art. 41 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej. Z kolei w polskim porządku prawnym prawo do dobrej administracji można wywodzić z postanowień Konstytucji RP oraz wielu ustaw, a szczególnie z Kodeksu postępowania administracyjnego, Ordynacji podatkowej

5 A. I. Jackiewicz, *Prawo do dobrej administracji w świetle Karty Praw Podstawowych,* „Państwo i Prawo" 2003/7, s. 73.

6 H. Babiuch, *Europejski Kodeks Dobrej Administracji a polska procedura i praktyka administracyjna,* „Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy" 1/2007, s. 5-15.

oraz praktyk urzędniczych[7]. Co za tym idzie, można pokusić się o stwierdzenie, że w polskim porządku prawnym odnajdujemy bez trudności unormowania korespondujące z zaleceniami europejskimi. Mało tego, polskie regulacje przyjmują rozwiązania prawne niekiedy znacznie szersze niż standard przewidziany dla Unii Europejskiej. Problemem jednak jest mogąca się pojawić i pojawiająca się rozbieżność między powinnością a rzeczywistością działania administracji publicznej.

EKDA wyodrębnił szereg następujących zasad: praworządności (art. 4), niedyskryminowania (art. 5), współmierności (art. 6), zakaz nadużywania uprawnień (art. 7), bezstronności i niezależności (art. 8), obiektywności (art. 9), zgodnego z prawem oczekiwania oraz konsekwentnego działania i doradztwa (art. 10), uczciwości (art. 11), uprzejmości (art. 12), odpowiadania na pisma w języku obywatela (art. 13), potwierdzenia odbioru podania (art. 14), zobowiązania do przekazania sprawy do właściwej jednostki organizacyjnej instytucji (art. 15), prawo wysłuchania i złożenia oświadczeń (art. 16), stosownego terminu podjęcia decyzji (art. 17), obowiązek uzasadnienia decyzji (art. 18), nakaz zawarcia informacji o możliwościach odwołania (art. 19), obowiązek przekazania podjętej decyzji (art. 20), nakaz ochrony danych (art. 21), obowiązek udzielenia informacji (art. 22), umożliwienia dostępu do publicznych dokumentów (art. 23) oraz prawo złożenia skargi do Europejskiego Rzecznika Praw Obywatelskich (art. 26)[8].

Cytując za M.R. Pirek: „(…) część zasad posiada bowiem charakter uniwersalny. Do tych zasad należą: praworządność, bezstronność, niezależność, rozpatrywanie sprawy w rozsądnym terminie, wysłuchanie strony, uzasadnienie decyzji, niedyskryminacja oraz dostęp do informacji"[9]. Co za tym idzie, można odnaleźć je również w preferowanych wartościach kultury organizacyjnej danej instytucji.

Wartym przytoczenia jest opracowane przez K. Szczepańską zestawienie obrazujące charakterystykę zasad dobrego rządzenia według standardów wyznawanych przez poszczególne instytucje[10], pokazujące jak szerokie zastosowanie dobrych standardów administracyjnych oraz tych wynikających z kultury organizacyjnej ma miejsce we współczesnych instytucjach na całym świecie, co obrazuje tabela nr 1.

7 Z. Niewiadomski, *Czy prawo do dobrej administracji jest pojęciem normatywnym?,* w: *Prawo do dobrej administracji*, Materiały ze Zjazdu Katedr Prawa i Postępowania Administracyjnego, Warszawa 2003.

8 Zob. *Europejski kodeks dobrej praktyki administracyjnej,* Europejski Rzecznik Praw Obywatelskich, Unia Europejska 2015.

9 M.R. Pirek, *Prawo do dobrej administracji – ujęcie doktrynalno-judykaturalne,* Wydawnictwo naukowe Archaegraph, Łódź 2023, s. 59

10 K. Szczepańska, *Zasady dobrego rządzenia w wybranych standardach*, w: *Prawo do dobrej administracji w wymiarze krajowym i europejskim*, red. A. Gołębiowska, P.B. Zientarskki, Kancelaria Senatu, Warszawa 2019, s. 30-33; zob. szerzej w: W. Szumowski, *Próba identyfikacji zakresu i zasad koncepcji dobrego rządzenia*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie" 2017, nr 2 (962), s. 109-111.

Tabela 1. Charakterystyka zasad dobrego rządzenia według wybranych instytucji

Zasada	Opis zasady
Doskonalenie zarządzania w sektorze publicznym	Bank Światowy – poprawa programowania inwestycji publicznych i procesu budżetowania, wzmocnienie zarządzania personelem oraz skuteczności i efektywności instytucji publicznych oraz restrukturyzacja lub prywatyzacja spółek publicznych.
Odpowiedzialność	• Bank Światowy – ponoszenie przez urzędników odpowiedzialności za swoje działania oraz ponoszenie odpowiedzialności przez polityków wobec społeczności, którą reprezentują. • Afrykański Bank Rozwoju – podawanie do wiadomości publicznej informacji na temat podejmowanych przez władze działań oraz ponoszenie odpowiedzialności przez demokratycznie wybrane władze za działania podjęte w ramach sprawowania władzy. • Azjatycki Bank Rozwoju – wprowadzenie mechanizmów nadzoru nad urzędnikami publicznymi oraz ustalenie kryteriów oceny skuteczności ich działań oraz egzekwowanie odpowiedzialności urzędników publicznych za podejmowane działania. • Organizacja Narodów Zjednoczonych – decydenci w administracji publicznej powinni odpowiadać za podejmowane decyzje przed obywatelami oraz instytucjami do tego uprawnionymi. • Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju – rządzący są w stanie i chcą pokazać, w jakim stopniu podejmowane przez nich działania i decyzje są spójne z wcześniej uzgodnionymi i jasno zdefiniowanymi celami.
Rządy prawa lub praworządność	• Bank Światowy – stworzenie stabilnego otoczenia prawnego dla przedsiębiorstw prywatnych. • Afrykański Bank Rozwoju – istnienie systemu prawnego i sądowniczego, w którym prawo jest jasne, pewne i stabilne, a sądy niezależne. • Organizacja Narodów Zjednoczonych – przepisy prawa powinny być sprawiedliwe i egzekwowane bezstronnie, zwłaszcza ustawodawstwo dotyczące praw człowieka. • Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju – rządzący dążą do ustanowienia spójnych i przejrzystych przepisów prawa.
Transparentność	• Bank Światowy – dostęp do właściwej, terminowej i rzetelnej informacji publicznej (informacje o gospodarce, o sytuacji na rynku, a także o intencjach rządzących). • Afrykański Bank Rozwoju – publiczny dostęp do informacji na temat planowanej i realizowanej polityki i strategii rządzących. • Azjatycki Bank Rozwoju – publiczny dostęp do informacji i jasność w zakresie istniejących regulacji i podejmowanych przez rządzących decyzji. • Organizacja Narodów Zjednoczonych – swobodny przepływ informacji. Wszelkie niezbędne informacje powinny być dostarczone interesariuszom tak, aby były zrozumiałe i możliwe do monitorowania. • Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju – sposób działania administracji umożliwiający odpowiednią kontrolę jej działania (w tym podejmowania decyzji) przez właściwe instytucje oraz społeczność zainteresowaną funkcjonowaniem administracji.

Partycypacja interesariuszy	• Afrykański Bank Rozwoju – proces, w którym interesariusze mogą wywierać wpływ na decyzje dotyczące polityki publicznej i brać udział w kontroli nad zasobami instytucji publicznych, które mają wpływ na ich życie, zapewniając w ten sposób kontrolę poczynań rządu. • Azjatycki Bank Rozwoju – elastyczność systemów rządowych zapewniająca interesariuszom możliwość poprawy projektowania i wdrażania programów i projektów publicznych. • Organizacja Narodów Zjednoczonych – równy udział mężczyzn oraz kobiet w podejmowaniu decyzji zarówno bezpośredni, jak i za pośrednictwem uprawnionych instytucji, które reprezentują ich interesy. • Komisja Europejska – jakość, adekwatność, skuteczność i efektywność podejmowanych przez rządzących działań zależy od zapewnienia szerokiego udziału interesariuszy w całym „łańcuchu polityki".
Zapobieganie korupcji	Afrykański Bank Rozwoju – przeciwdziałanie wszelkim formom sprzeniewierzania majątku publicznego lub urzędu publicznego.
Stabilność	Azjatycki Bank Rozwoju – istnienie stabilnych ram prawnych obejmujących określone prawa i obowiązki, a także mechanizmy ich egzekwowania i rozstrzygania sporów w sposób bezstronny, trwałość podstawowych rozwiązań prawnych i systemowych.
Reagowanie	Organizacja Narodów Zjednoczonych – instytucje publiczne i realizowane przez nie procesy powinny służyć wszystkim zainteresowanym interesariuszom.
Dążenie do konsensusu	Organizacja Narodów Zjednoczonych – uwzględnianie stanowiska różnych grup interesów w celu osiągnięcia porozumienia.
Równość	Organizacja Narodów Zjednoczonych – wszyscy obywatele oraz grupy interesów powinny mieć równe szanse.
Skuteczność i efektywność	• Organizacja Narodów Zjednoczonych – instytucje publiczne powinny realizować zadania, które spełniają potrzeby interesariuszy przy jednoczesnym jak najlepszym wykorzystaniu zasobów. • Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju – zapewnienie wysokiej jakości usług publicznych, w tym usług świadczonych dla obywateli, w najlepszej cenie, i zapewnienie, że efekty jej działania będą zgodne z pierwotnymi intencjami polityków. • Komisja Europejska – prowadzone przez instytucje publiczne działania muszą prowadzić do realizacji jasnych celów w sposób terminowy, zapewniając to, co potrzebne społeczności, na podstawie oceny przyszłego wpływu oraz doświadczenia z przeszłości.
Wizja	• Organizacja Narodów Zjednoczonych – wizja rozwoju – rządzący powinni mieć długoterminową wizję rozwoju uwzględniającą poprawę jakości rządzenia i rozwoju danego obszaru z uwzględnieniem aspektów historycznych, kulturowych i społecznych. • Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju – wizja przyszłości – przewidywanie przyszłych problemów na podstawie danych i trendów oraz kreowanie strategii z uwzględnieniem przyszłych kosztów i przewidywanych zmian otoczenia.
Responsywność	Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju – elastyczność reagowania na zmiany społeczne, uwzględnianie oczekiwań społeczeństwa obywatelskiego w identyfikacji ogólnego interesu publicznego, zdolność do modyfikacji sposobu działania.
Otwartość	Komisja Europejska – rządzący powinni aktywnie komunikować swoje działania i podejmowane decyzje oraz używać języka, który jest zrozumiały dla ogółu społeczeństwa.

Odpowiedzialność	Komisja Europejska – określenie jasnych ról poszczególnych instytucji w procesach ustawodawczych i wykonawczych, każda z instytucji publicznych musi wyjaśnić działania, które podejmuje, i wziąć za nie odpowiedzialność.
Spójność	Komisja Europejska – przywództwo polityczne i odpowiedzialność ze strony instytucji publicznych w celu zapewnienia całościowego podejścia w ramach systemu sprawowania rządów.

Źródło: opracowanie K. Szczepańska na podstawie: W. Szumowski, *Próba identyfikacji zakresu i zasad koncepcji dobrego rządzenia*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie" 2017/2/(962), s. 109-111.

3. Wpływ EKDA na kulturę organizacyjną w administracji publicznej

Już M. Weber pisał *o idealnej biurokracji*[11]. Poniżej przybliżenie cech tej doskonałej:

- Hierarchiczność – organizacja biurokratyczna jest stworzona na zasadzie hierarchiczność tzn. urzędnik jest podporządkowany decyzjom przełożonego.
- Bezosobowość (jako podstawa działania) – urzędnik nie może występować poza swoje uprawnienia i obowiązki wyznaczone przez normy prawne, które regulują ich podział
- Depersonalizacja – urzędnik posiada pewną władzę, której obywatel powinien się podporządkować, nie wynika z jego osobistych cech a z nadanych mu uprawnień, gdyż jest to jego podstawowe i stałe zajęcie.
- Kwalifikacje formalne (podstawa zatrudnienia i awansu) – na bazie tej zasady odbywają się rekrutacje na stanowiska kierownicze, awanse i wynagrodzenia są regulowane normami prawnym.
- Specjalizacja i podział pracy – działanie urzędników jest regulowane za pomocą odpowiednich norm prawnych, istnieje precyzyjny podział zadań i uprawnień.
- Skuteczność – zagwarantowane przez wysoki poziom specjalizacji, zawodowe kwalifikacje urzędników i depersonalizacje ich działań.
- Merytokratyzm – zależność kariery w biurokracji od osiągnięć.
- Komunikacja odbywa się w drodze pisemnej[12].

O tym, że tematyka kultury organizacyjnej nie jest obca administracji publicznej, dowodzą tematy różnorodnych materiałów informacyjnych i licznych artykułów opracowanych m.in. na stronach internetowych polskiej służby cywilnej[13].

Wielkim wyzwaniem dla administracji jest tworzenie kultury organizacyjnej nowego typu, a więc kultury pozostającej w opozycji m.in. do kultury narzekania, czy kultury zhierarchizowanej. Wymaga to wielu zmian zarówno w sposobie sprawowania władzy

11 Pojęcie *idealnej biurokracji* analizował M. Weber, więcej M. Mijal, *Max Weber i kontynuatorzy w badaniach nad organizacjami, w***:** *Zarządzanie, organizacje i organizowanie – przegląd perspektyw teoretycznych*, red. K. Klincewicz, UW, Warszawa 2016, s. 157-172.

12 P. Solarz, *Biurokracja w funkcjonowaniu aparatu państwowego w Polsce po 1989 roku*, Wydawnictwo Vizja Press & It, Warszawa 2013, s. 35-36.

13 https://www.gov.pl/web/sluzbacywilna/zarzadzanie-wiekiem [dostęp: 05.05.2025].

organizacyjnej, jak i w pojmowaniu roli administracji. Kultura organizacyjna stanowi ważne narzędzie kształtowania zachowań pracowników administracji, zapewnia organizacji społeczną równowagę, kształtuje postawy umożliwiające osiąganie celów, integruje pracowników wokół misji, kształtuje wizerunek urzędnika i urzędu[14].

Jak już wspomniano powyżej Europejski Kodeks Dobrej Administracji, przyjęty przez Parlament Europejski, stanowi zbiór zasad etycznego i proceduralnego postępowania administracji publicznej w Unii Europejskiej. Jego implementacja wywiera znaczący wpływ na kształtowanie kultury organizacji w administracji państwowej państw członkowskich, w tym Polski.

Kodeks, który promuje wartości takie jak bezstronność, przejrzystość, odpowiedzialność i efektywność w działaniu organów administracji sprzyja wprowadzeniu tych zasad do codziennej praktyki administracyjnej i przyczynia się do budowania kultury opartej na zaufaniu publicznym i profesjonalizmie**.** Urzędnicy są zobowiązani do podejmowania decyzji w sposób obiektywny, uzasadniony i zrozumiały dla obywateli, co z kolei wzmacnia poczucie uczciwości i sprawiedliwości w relacjach między administracją a społeczeństwem.

Ponadto Kodeks kładzie nacisk na orientację na obywatela poprzez wymóg uprzejmego traktowania, udzielania jasnych i wyczerpujących informacji oraz rozpatrywania spraw bez nieuzasadnionej zwłoki. W dłuższej perspektywie, takie podejście może prowadzić do zmiany mentalności urzędników z postawy biurokratycznej na postawę służebną, gdzie potrzeby obywateli stają się priorytetem.

Implementacja Kodeksu często wiąże się z koniecznością wprowadzenia nowych procedur i standardów pracy, co z kolei wymusza większą formalizację i profesjonalizację wewnątrz organizacji. Szkolenia dla urzędników z zakresu etyki i procedur administracyjnych przyczyniają się do podnoszenia ich świadomości i kompetencji, co jest kluczowe dla trwałej zmiany kultury organizacyjnej.

Jednakże wpływ Kodeksu nie jest jednolity i zależy od wielu czynników, takich jak stopień implementacji przepisów unijnych w danym kraju, kultura prawna i polityczna, a także zaangażowanie kierownictwa administracji w promowanie wartości Kodeksu. W niektórych przypadkach Kodeks może być postrzegany jedynie jako formalny zbiór przepisów, bez realnego przełożenia na codzienne praktyki i wartości organizacji.

Warto podkreślić, że na sposób funkcjonowania współczesnej biurokracji/administracji należy patrzeć z perspektywy oczekiwań obywatela i konfiguracji zmian zachodzących w otoczeniu bliższym i dalszym administracji. Elementy nowoczesnego

14 I. Seredocha*, Kultura organizacyjna w jednostkach administracji samorządowej i jej znaczenie,* https://www.prawo.pl/samorzad/kultura-organizacyjna-w-jednostkach-administracji-samorzadowej-i,78664 [dostęp: 05.05.2025].

zarządzania jak najbardziej mogą być implementowane do warunków funkcjonowania administracji publicznej.

Powyższe pozwala stwierdzić, iż Europejski Kodeks Dobrej Administracji stanowi istotny instrument kształtowania kultury organizacji w administracji publicznej, promując wartości etyczne, orientację na obywatela i profesjonalizację. Kultura organizacyjna daje poczucie przynależności, identyfikuje postawy pracowników, wzmacnia wzorce zachowań, ogniskuje wysiłek wokół realizacji misji[15]. Jego skuteczność, jak już wspomniano, zależy jednak od zaangażowania i konsekwencji w jego implementacji na poziomie krajowym i lokalnym. Idąc za P. Romaniukiem, który pisze o zarządzaniu humanistycznym i wspierającej je kulturze organizacyjnej[16], możemy pokusić się o stwierdzenie, iż dokument taki jak EKDA, mimo iż nie ma charakteru wiążącego, stanowi istotne wsparcie w procesach usprawniających sprawne zarządzanie w administracji. Europejski Kodeks Dobrej Administracji (EKDA) może być postrzegany jako ważny element kultury organizacyjnej, szczególnie w instytucjach UE, ponieważ promowanie zasad dobrej administracji wpływa na sposób działania urzędników i wpływa na postrzeganie instytucji przez obywateli.

Podsumowanie

W artykule została dokonana analiza, jak Europejski Kodeks Dobrej Administracji oddziałuje na kulturę organizacyjną w administracji publicznej krajów członkowskich UE. Dowodzi, że Kodeks kładąc nacisk na bezstronność, przejrzystość, odpowiedzialność i koncentrację na obywatelu, wspiera tworzenie kultury opartej na zaufaniu i profesjonalizmie. Wprowadzenie Kodeksu implikuje nowe standardy i procesy pracy, co prowadzi do większej formalizacji i podnosi kwalifikacje urzędników, sprzyjając postawie służebnej. Efektywność Kodeksu różni się jednak w zależności od kraju i zaangażowania we wdrożenie. Kodeks jest ważnym narzędziem zmiany kultury organizacyjnej w administracji publicznej, ale jego pełne wykorzystanie wymaga konsekwentnego wdrażania i zmiany myślenia wewnątrz administracji.

Podsumowując EKDA może w istotny sposób wpływać na kulturę organizacyjną administracji poprzez:

- Promocję zasad – EKDA uszczegółowia prawo do dobrej administracji, co oznacza, że instytucje UE, ich organy i jednostki powinny działać zgodnie z zasadami bezstronności, sprawiedliwości i w rozsądnym terminie.

15 J. Szaban, *Zachowania organizacyjne. Aspekt międzykulturowy*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2007, s. 446.

16 P. Romaniuk, *Kultura organizacyjna narzędziem wspierającym zarządzanie humanistyczne w jednostkach samorządu terytorialnego*, w: *Edukacja humanistyczna w kontekście technicyzacji w XXI wieku. W poszukiwaniu pedagogicznej równowagi*, red. T. Graca, D. Łażewska, Wydawnictwo WSGE, Józefów 2017, s.229-248.

- Poprawę jakości administracji – Kodeks przyczynia się do polepszenia jakości usług administracyjnych, ponieważ pomaga zrozumieć, jakich standardów można oczekiwać od administracji.
- Usprawnienie kontaktów z obywatelami – dzięki jasnym zasadom i standardom, urzędnicy mogą lepiej i sprawniej obsługiwać obywateli.
- Zwiększenie zaufania społecznego – kultura organizacyjna oparta na zasadach dobrej administracji może zwiększyć zaufanie obywateli do instytucji UE.
- Narzędzie kontrolne – Kodeks może być wykorzystywany przez instytucje kontrolne, takie jak Rzecznik Praw Obywatelskich, do badania ewentualnych przypadków niewłaściwego administrowania.

Bibliografia

1. Babiuch H., *Europejski Kodeks Dobrej Administracji a polska procedura i praktyka administracyjna,* „Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy" 1/2007.
2. *Europejski kodeks dobrej praktyki administracyjnej,* Europejski Rzecznik Praw Obywatelskich, Unia Europejska 2015.
3. https://www.gov.pl/web/sluzbacywilna/zarzadzanie-wiekiem.
4. Jackiewicz A.I., *Prawo do dobrej administracji w świetle Karty Praw Podstawowych,* „Państwo i Prawo" 2003/7.
5. *Jak budować kulturę organizacyjną?,* https://www.hays.pl/blog/insights/-jak-budowac-kulture-organizacyjna-.
6. Kopczewski M., B. Pączek, M. Tobolski, *Istota kultury organizacyjnej w zarządzaniu przedsiębiorstwem produkcyjnym*, w*: Innowacje w zarządzaniu i inżynierii produkcji*, red. R. Knosala, Oficyna Wydawnicza Polskiego Towarzystwa Zarządzania Produkcją, Opole 2012.
7. Mijal M., *Max Weber i kontynuatorzy w badaniach nad organizacjami,* w: *Zarządzanie, organizacje i organizowanie – przegląd perspektyw teoretycznych*, red. K. Klincewicz, UW, Warszawa 2016.
8. Niewiadomski Z., *Czy prawo do dobrej administracji jest pojęciem normatywnym?,* w: *Prawo do dobrej administracji*, Materiały ze Zjazdu Katedr Prawa i Postępowania Administracyjnego, Warszawa 2003.
9. Nogalski B., *Kultura organizacyjna. Duch organizacji*, Oficyna Wydawnicza Ośrodka Postępu Organizacyjnego, Bydgoszcz 1998.
10. Pirek M.R., *Prawo do dobrej administracji – ujęcie doktrynalno-judykaturalne,* Wydawnictwo naukowe Archaegraph, Łódź 2023.
11. Romaniuk P., *Kultura organizacyjna narzędziem wspierającym zarządzanie humanistyczne w jednostkach samorządu terytorialnego*, w: *Edukacja humanistyczna w kontekście technicyzacji w XXI wieku. W poszukiwaniu pedagogicznej równowagi*, red. T. Graca, D. Łażewska, Wydawnictwo WSGE, Józefów 2017.
12. Seredocha I.*, Kultura organizacyjna w jednostkach administracji samorządowej i jej znaczenie,* https://www.prawo.pl/samorzad/kultura-organizacyjna-w-jednostkach-administracji-samorzadowej-i,78664.html.
13. Solarz P., *Biurokracja w funkcjonowaniu aparatu państwowego w Polsce po 1989 roku*, Wydawnictwo Vizja Press & It, Warszawa 2013.
14. Sułkowski Ł., *Procesy kulturowe w organizacjach*, Dom Organizatora, Toruń 2002.

15. Szaban J., *Zachowania organizacyjne. Aspekt międzykulturowy*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2007.
16. Szczepańska K., *Zasady dobrego rządzenia w wybranych standardach*, w: *Prawo do dobrej administracji w wymiarze krajowym i europejskim*, red. A. Gołębiowska, P.B. Zientarskki, Kancelaria Senatu, Warszawa 2019.
17. Szumowski W., *Próba identyfikacji zakresu i zasad koncepcji dobrego rządzenia*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie" 2017/2/(962).

dr Renata Stefaniak
Uniwersytet w Siedlcach
ORCID: 0000-0003-1243-5194

mgr Piotr Sznura
Uniwersytet w Siedlcach
ORCID: 0009-0007-3156-0683

Studia Społeczne
ISSN 2081-0008
e-ISNN 2449-9714
str. 135–148

Miejsce systemu GS1 w zarządzaniu logistycznym łańcuchem dostaw

The place of the GS1 system in logistics supply chain management

Streszczenie

Rozwój techniczno-technologiczny przyczynił się do powstania systemów, które wspierają poprawność realizacji działań w łańcuchach dostaw. Sprawność i bezpieczeństwo przepływu dóbr można osiągnąć dzięki stosowaniu systemu GS1. Celem pracy jest zaprezentowanie standardów systemu GS1 oraz wskazanie jego miejsca w zarządzaniu logistycznym łańcuchem dostaw. W niniejszym artykule zastosowano metodę analizy literatury przedmiotu, a także posłużono się interpretacją oraz wnioskowaniem. Całość pracy podsumowano i uzupełniono szeregiem przypisów. W artykule wskazano korzyści z prowadzenia systemu GS1, a także podkreślono jego użyteczność, która wynika z zastosowania przejrzystej symboliki kodów kreskowych. Z wprowadzonych standardów GS1 w dzisiejszym czasie korzystają między innymi przedsiębiorstwa zaangażowane w proces transportowy oraz sami konsumenci, którzy szybciej otrzymują zamówione towary. Symbolika zawarta w kodach kreskowych jest również dobrym rozwiązaniem, gdyż pozwala zakodować dowolną ilość informacji, a dzięki temu, można zauważyć pozytywny wpływ na usprawnienie procesów logistycznych. Wprowadzenie GS1 pozwala znacząco obniżyć koszty ponoszone przez poszczególne przedsiębiorstwa oraz całą branżę logistyczną.

Słowa kluczowe: kody kreskowe, łańcuch dostaw, system GS1, zarządzanie, zarządzanie logistyczne, zarządzanie łańcuchem dostaw.

Abstract

Technical and technological development has contributed to the creation of systems that support the correct implementation of activities in supply chains. The efficiency and security of the flow of goods can be achieved by using the GS1 system. The aim of the article is to present the GS1 system standards and indicate its place in the management of the logistics supply chain. This study uses the method of analyzing the literature on the subject, as well as interpretation and reasoning. The entire work is summarized and supplemented with a number of footnotes. The article indicates the benefits of running the GS1 system, and also emphasizes its usefulness, which results from the use of transparent barcode symbology. The introduced GS1 standards are currently used by, among others, companies involved in the transport process and consumers themselves, who receive ordered goods faster. The symbology contained in barcodes is also a good solution, because it allows for encoding any amount of information, and thanks to this, a positive impact on the improvement of logistics processes can be seen. The introduction of GS1 allows for a significant reduction in costs incurred by individual companies and the entire logistics industry.

Keywords: barcodes, supply chain, GS1 system, management, logistics management, supply chain management.

Wstęp

Sprawność gospodarek poszczególnych krajów jest uzależniona między innymi od efektywności działania łańcuchów dostaw. W ich obszarze bardzo ważne są centra logistyczne, w których to korzysta się z różnych rozwiązań technicznych, umożliwiających sprawne identyfikowanie oraz dystrybuowanie towarów. Jednym z takich rozwiązań jest system GS1, który jest już międzynarodowym systemem znakowania towarów od blisko 50 lat. W szerokim ujęciu taki system jest zbiorem standardów, który pozwala podejmować efektywną współpracę między dowolnymi podmiotami w łańcuchach dostaw. Służy on do identyfikowania przesyłek oraz ich lokalizacji[1]. Celem pracy jest zaprezentowanie standardów systemu GS1 oraz wskazanie jego miejsca w zarządzaniu logistycznym łańcuchem dostaw. W niniejszym opracowaniu zastosowano metodę analizy literatury przedmiotu, a także posłużono się interpretacją oraz wnioskowaniem. W artykule wskazano korzyści z prowadzenia systemu GS1, a także podkreślono użyteczność systemu GS1, która wynika z zastosowania przejrzystej symboliki kodów kreskowych. Z wprowadzonych standardów GS1 obecnie korzystają między innymi przedsiębiorstwa zaangażowane w proces transportowy oraz sami konsumenci, którzy szybciej otrzymują zamówione towary. Symbolika zawarta w kodach kreskowych jest również dobrym rozwiązaniem, gdyż pozwala

1 M. Wróbel, *Potencjalne możliwości integracji usług logistycznych realizowanych na potrzeby poczty i rynku TS*, Uniwersytet Ekonomiczny, Katowice 2013, s. 419-420.

zakodować dowolną ilość informacji, a dzięki temu, można zauważyć pozytywny wpływ na usprawnienie procesów logistycznych.

1. Korzyści wprowadzenia GS1

W każdej branży okresowo udaje się wprowadzić takie rozwiązania, które można określić mianem kamieni milowych. Dla branży transportowej i logistycznej właśnie takim rozwiązaniem były kody kreskowe oraz standardy bazujące na GS1. Szacuje się, że wprowadzenie takich rozwiązań pomogło skrócić czas przyjęcia towaru do magazynu nawet o 66%. Zyskał na tym aspekt efektywności działania przestrzeni magazynowych. Jednocześnie GS1 pozwoliło na wyraźne zmniejszenie popełnianych błędów wynikających z działalności człowieka. Dzięki GS1 większość procedur realizowana jest systemowo przy wykorzystaniu specjalnych rozwiązań elektronicznych. Całkowicie został wyeliminowany problem bazowania wyłącznie na ręcznym wprowadzaniu przesyłek do systemu. GS1 przyczynił się do tego, że wprowadzanie danych przesyłki do systemu odbywa się na zasadzie elektronicznego sczytania za pomocą czytników kodów kreskowych, gdzie możliwość popełnienia błędu w zasadzie nie występuje[2].

Korzyści można odnaleźć również w obszarze ekonomicznym, co sprowadza się do osiągania oszczędności. Wprowadzenie GS1 pozwoliło znacząco obniżyć koszty ponoszone przez poszczególne przedsiębiorstwa oraz całą branżę logistyczną. Nie mniej istotna jest oszczędność czasu, którą także można wyrazić w pieniądzu poprzez możliwość przyjęcia większej liczby zleceń. Takie korzyści wynikały z faktu, że bez utraty efektywności w działaniu, a nawet dokonując poprawy w tym obszarze, można było zrezygnować z wewnętrznych etykiet. Cały proces przewozu przesyłki zyskał na przejrzystości, gdyż od początku do końca możliwym stało się bazowanie na jednej uniwersalnej etykiecie. Po stronie zaleceń zapisuje się jeszcze możliwość szybkiego dostosowania do nowych odbiorców, którzy bazują na standardzie GS1. Jest to standard uznawany za skrajnie elastyczny, do którego może się dołączać dowolna liczba użytkowników. Odbywa się to również z korzyścią dla samych odbiorców, którzy mogą pozyskiwać zamówione produkty po prostu szybciej. Bazowanie całej gospodarki na jednym standardzie jest korzystne, gdyż pozwala to osiągnąć bardzo szybko poziom maksymalnej wydajności[3].

Kolejną korzyścią wynikającą z wprowadzenia systemu GS1 jest zwiększenie przejrzystości przepływu towarów. Duża jest w tym zasługa rozwiązań informatycznych

2 E. Hałas, *Czy i dlaczego warto wprowadzić standardy oznaczeń (kodów)do monitorowania przekazywania gotówki?*, GS1 Polska, Poznań 2016, s. 35.

3 K. Wołoszyn, J. Toczyńska, *Analiza wdrożenia systemu informatycznego kodów kreskowych wspomagającego obsługę gospodarki magazynowej*, Politechnika Śląska, Katowice 2019, s. 153-154.

oraz stworzonych aplikacji, które w czasie rzeczywistym pozwalają śledzić przepływ towaru między dostawcami a odbiorcami. Jest to zaleta odnosząca się do sprawności działania całego łańcucha dostaw. Niezależnie od stopnia złożoności łańcucha dostaw czynnik przejrzystości zawsze jest na bardzo wysokim poziomie dzięki GS1. Następnie przechodzi się do korzyści w postaci ujednolicenia prowadzonej dokumentacji. Przekłada się to na zwiększenie stopnia płynności i wymiany informacji między nadawcą a odbiorcą. Jest to korzyść wynikająca głównie z tytułu wprowadzenia standardu interfejsu EDI. Posługiwanie się dokładnie takimi samymi wzorami dokumentów przyczynia się do tego, że odczyt danych następuje intuicyjnie. Spajane jest to poprzez zwiększenie efektywności zarządzania zwrotami oraz zasobami indywidualnymi. Proces integracji, w który włączają się strony, staje się dużo bardziej przewidywalny. Standard pozwala na automatyczne odczytanie szczegółowych informacji o paczce[4].

Powyższe rozważania jednoznacznie potwierdziły, że wprowadzenie systemu GS1 było dobrym rozwiązaniem, gdyż korzyści odnotowują wszyscy uczestnicy łańcucha dostaw. Korzystają na tym nie tylko przedsiębiorstwa zaangażowane w proces transportowy, ale również sami konsumenci, którzy szybciej pozyskują zamówione towary.

2. Symbolika kodów kreskowych

Użyteczność systemu GS1 wynika również z zastosowania przejrzystej symboliki kodów kreskowych. W ich zakresie dokonano podziału na trzy uzupełniające się kategorie. Dla przykładu korzystając ze standardu GS1 w detalicznych punktach kasowych najczęściej korzysta się z kodów kreskowych EAN/UPC. W ich zakresie występuje bardziej szczegółowy podział na kody typu: EAN-8, EAS-13, UPC-A oraz UPCE-E. Z kolei, jeśli zachodzi potrzeba przyjęcia towaru w magazynie lub na zapleczu to dobrze sprawdzi się symbolika kodów ITF-14 oraz GS-128. Skupiając się na uszczegółowieniu informacji przekazywanych przy wykorzystaniu etykiet w 2014 roku podjęto decyzję o wprowadzeniu symboliki GS1 DataBar. Służą one do kodowania danych dodatkowych, gdzie korzysta się z identyfikatorów zastosowania. Z takiej symboliki w otwartym środowisku bardzo często korzystają partnerzy handlowi. Zależnie od potrzeb symbolika może być wykorzystywana jako samodzielny kod kreskowy lub część złożonego symbolu GS1. Może składać się on z trzech różnych typów, a jeden z nich przedstawiono na rysunku 1.

4 M. Gubała, J. Popielas, *Podstawy zarządzania magazynem w przykładach*, Wyd. Instytut Logistyki i Magazynowania, Poznań 2015, s. 19.

Rysunek 1. Symbolika GS1 DataBar

Źródło: *System GS1 – kody kreskowe, RFID, standardy kodowania informacji,* https://www.rfidpolska.pl/system-gs1-standardy-kodowania-informacji/, [dostęp: 5.02.2024].

Kolejną grupę stanowi symbolika o oznaczeniu GS1 DataMatrix. Cechą charakterystyczną takiej symboliki jest to, że korzysta się przy niej z dwuwymiarowego kodu. Jest to korzystne rozwiązanie, gdyż struktura została tak przewidziana, aby dawała możliwości do kodowania wszystkich identyfikatorów zastosowania. Graficznie występuje w formie macierzy i może występować jako kwadraty lub prostokąty. Ze względu na taką budowę do odczytania treści w niej zaszyfrowanych niezbędne jest skorzystanie ze skanerów typu 2D[5]. Najczęściej tą symbolikę stosuje się podczas wdrażania systemu GS1 w ochronie zdrowia (rysunek 2).

Rysunek 2. Symbolika GS1 DataMatrix

Źródło: *System GS1 – kody kreskowe, RFID, standardy kodowania informacji,* https://www.rfidpolska.pl/system-gs1-standardy-kodowania-informacji/, [dostęp: 5.02.2024].

Przechodząc do poszczególnych rozwiązań, to w praktyce najczęściej na rynku spotkać się można z symboliką EAN oraz UPC. Jej cechą charakterystyczną jest to, że może być odczytywana w dowolnym kierunku, a do tego powinna się znaleźć na wszystkich produktach, które są skanowane w punktach sprzedaży detalicznej. Jednak nic nie stoi na przeszkodzie, aby z takiej symboliki skorzystać w większych jednostkach handlowych. Bardzo często dokładnie tego typu symbole spotykane są na produktach spożywczych[6]. Istnieje kilka odmian tej symboliki, które przestawiono na rysunku 3.

5 *System GS1 – kody kreskowe, RFID, standardy kodowania informacji,* https://www.rfidpolska.pl/system-gs1-standardy-kodowania-informacji/ [dostęp: 5.02.2024].

6 *Podręcznik stosowania systemu GS1*, Wyd. Instytut Logistyki i Magazynowania, Poznań 2018, s. 11.

Rysunek 3. Symbolika w kodzie EAN-8 oraz UPC-E

Źródło: *Podręcznik stosowania systemu GS1*, Wyd. Instytut Logistyki i Magazynowania, Poznań 2018, s. 11.

W przypadku, gdy dana jednostka produktowa nie będzie dystrybuowana poprzez wykorzystanie detalicznych punktów sprzedaży, to wówczas możliwe staje się skorzystanie z symboliki ITF-14. Cechą charakterystyczną tej symboliki jest to, że ze względu na sam układ, bardzo dobrze sprawdza się jako nadruk na tekturze. W praktyce symbolika wykorzystywana jest do kodowania numerów identyfikacyjnych jednostek handlowych. Na rysunku 4 przestawiono symbolikę kodu ITF-14.

Rysunek 4. Graficzne przedstawienie symboliki ITF-14

Źródło: *Podręcznik stosowania systemu GS1*, Wyd. Instytut Logistyki i Magazynowania, Poznań 2018, s. 11.

Nie mniej interesująca jest symbolika GS1-128. Jak sama nazwa wskazuje bazuje ona na kodzie 128, będąc jednocześnie zastrzeżonym przez organizację GS1 patentem. Wykorzystywana jest do kodowania dodatkowych informacji, które stanowią uzupełnienie do pakietów danych przesyłanych przy wykorzystaniu numeru GTIN[7]. Przyjęto, że tej symboliki nie można stosować w punktach sprzedaży detalicznej. Na rysunku 5 przestawiono symbolikę kodu GS1-128.

Rysunek 5. Graficzne przedstawienie symboliki GS1-128

Źródło: *Podręcznik stosowania systemu GS1*, Wyd. Instytut Logistyki i Magazynowania, Poznań 2018, s. 11.

7 *Podręcznik stosowania systemu GS1*, Wyd. Instytut Logistyki i Magazynowania, Poznań 2018, s. 11.

Tak duża różnorodność symboliki dla standardu GS1 jest korzystna, gdyż pozwala zakodować dowolną ilość informacji, jednocześnie nie zaburzając przepływu wymiany pakietami danych. Jest to symbolika, która bezpośrednio wpływa na usprawnienie procesów logistycznych.

3. Zasady stosowania kodów kreskowych

Kody kreskowe na opakowaniach umieszczane są na różne sposoby, jednak w tym zakresie duży nacisk został położony na standaryzację, aby nie zaburzało to funkcjonalności łańcuchów dostaw. Bardzo często spotyka się rozwiązanie wmontowywania kodów kreskowych w szatę graficzną opakowania. Równie dobrze taki kod kreskowy może być formą wydruku umieszczoną na opakowaniu, a dokładniej na linii pakującej. Bardzo dobrze na rynku przyjęły się drukowane etykiety, które następnie są naklejane na opakowanie z produktami do wysyłki. Przechodząc do samych zasad, to odnoszą się one do takich parametrów, jak: wielkość, marginesy, kolory i kontrast, jakość oraz lokalizacja. Co do zasady, kody kreskowe mogą mieć różne wielkości pod warunkiem, że nie przekraczają ściśle określonych parametrów. Przewidzianych zostało kilkadziesiąt różnych kombinacji, gdzie znaczenie ma również jakość urządzenia, przy wykorzystaniu, którego wykonuje się wydruku etykiety. Co do zasady, jeśli urządzenie potrafi zapewnić odpowiednią jakość, to etykieta może przyjmować mniejsze wymiary. Przykładowo dla współczynnika powiększania na poziomie 0,80 wymiary dla standardu EAN-13 podane w mm mogą wynosić 29,83x20,73. Jeśli natomiast jest to standard EAN-8 to dokładnie przy tym samym współczynniku powiększania wymiary będą wynosić już tylko 21,38x17,05[8].

Pozostając jeszcze w obszarze czynnika wielkości, należy również uwzględniać docelowe środowisko skanowania kodu. Przy wydrukach, które będą wykorzystywane w przestrzeniach detalicznych zmniejszanie wielkości etykiety może być adekwatne do jakości wydruku. W przypadku towarów, które będą umieszczane w magazynach, wielkości muszą być odpowiednio większe, aby pozwalały na sprawny odczyt. Przestrzeganie tej zasady zapewnia możliwość skanowania kodów z większej odległości. Jeśli opakowanie na to pozwala powinno się stosować raczej większe rozmiary etykiet. Szczególnie wysokość ma znaczenie, ponieważ wpływa na sprawność odczytu. Kolejną ważną zasadą jest konieczność bazowania na jasnych marginesach. Dotyczy się to wszystkich rodzajów kodów kreskowych, gdzie jasność marginesu uwzględniana jest przed pierwszą oraz po ostatniej kresce kodu. Zależnie od wielkości samego kodu kreskowego, również wielkość marginesu będzie inna i proporcjonalnie dopasowana. Nacisk kładziony jest na to, aby

8 J. Pałasiński, *Zastosowanie i zasady tworzenia kodu kreskowego EAN*, Wyd. Akademia Rolnicza, Kraków 2013, s. 25.

w obrębie marginesu nie były umieszczane żadne dodatkowe napisy lub grafiki, gdyż mogłoby to zaburzać odczyt[9].

Bardzo ważne jest przestrzeganie zasad z zakresu kolorów oraz kontrastu, co pośrednio jest wynikiem działania skanerów. Większość z nich działa na zasadzie współczynnika odbicia światła. Tym samym koniecznością jest zachowanie odpowiednio dużego kontrastu pomiędzy jasnymi oraz ciemnymi kreskami. Niedopuszczalne jest, aby na kreskach występowały jakiekolwiek przerwy, które przykładowo są wynikiem źle dobranej gęstości farby. Przy drukowaniu kodów kreskowych powinno się bazować przede wszystkich na prostych kolorach. Zaleca się stosowanie kolorów jednolitych. Budowa skanera wymusza stosowanie większych skanerów, gdyż parametry odpowiednie dla oka nie zawsze będą wystarczające. Skaner wymaga jeszcze większej dokładności. Kreski jasne powinny być drukowane przy wykorzystaniu kolorów pomarańczowego lub czerwonego. Z kolei kreski ciemne to: czarny, niebieski oraz zielony. Etykiety, co do zasady, mogą być drukowane na dowolnej powierzchni, jednak przed ich naniesieniem wymaga się przeprowadzenia odpowiednich testów, aby mieć pewność, że kontrast będzie wystarczający. Dotyczy się to przede wszystkim powłok o wysokim połysku lub przezroczystych[10].

Kolejna zasada odnosi się do kwestii technicznej, gdzie duży nacisk kładziony jest na jakość druku oraz okresowo kontrolowanie zadanych parametrów. Należy upewnić się, że po czasie, i to w całym procesie, warunki druku nie uległy pogorszeniu. Dochodzi do tego potrzeba przestrzegania umiejscowienia kodu kreskowego na poszczególnych jednostkach, co ma bezpośrednie przełożenie na sprawność skanowania. W przypadku jednostek detalicznych należy kod umieścić w takim miejscu, aby był łatwo dostępny dla skanera. Jest to wymóg odnoszący się do całego kodu, włącznie z cyframi, które można odczytać wzrokowo. Zdarzają się przypadki, gdzie produkty umieszczane są w wielopakach. W takim przypadku fundamentalną zasadą jest zwracanie uwagi na to, aby dwa kody kreskowe, odnoszące się do różnych numerów, nie były widoczne na tym samym opakowaniu. Dla każdego multipaku należy zastosować oddzielny kod kreskowy. Jeśli dla produktów umieszczonych wewnątrz multipaku przewidziane są kody kreskowe, to muszą być odpowiednio zasłonięte[11].

Zupełnie innych zasad należy przestrzegać przy stosowaniu opakowania z taśmy. Wówczas na takiej taśmie może znajdować się wiele takich samych kodów kreskowych, co zwiększy prawdopodobieństwo wystąpienia przynajmniej jednego, który nie będzie załamany lub ucięty i łatwy do odczytania. We wszystkich formach pako-

9 A. Kosmacz-Chodorowska, *Wszystko o kodzie kreskowym XXI wieku, czyli wymogi techniczne kodu UCC/EAN-128*, Wyd. Instytut Logistyki i Magazynowania, Poznań 2016, s. 68-69.

10 W. Wieczerzycki, *E-logistyk@*, Wyd. PWE, Warszawa 2012, s. 18-19.

11 K. Pałucha, *Wykorzystanie systemów kodowania wyrobów w logistyce produkcji*, Wyd. Politechnika Śląska, Gliwice 2016, s. 11-12.

wania zaleca się umieszczanie nadruków na możliwie gładkich powierzchniach, gdyż to z nich najłatwiej dokonać odczytu przy wykorzystaniu skanera. Duży nacisk musi być położony na jakość oraz miejsce zastosowanego nadruku. Niedopuszczalne jest, aby nadruk z kodem kreskowym znalazł się na zgrzewie, szwie lub innym trudno dostępnym miejscu. Jest to parametr szczególnie ważny, na który należy zwracać uwagę przy pakowaniu produktów o nieregularnych kształtach. Co do miejsca umieszczania kodu kreskowego, w standardowym wariancie jest to prawa dolna, tylna ścianka opakowania. Przy czym koniecznością jest zastosowanie odpowiedniego marginesu, aby nie dopuścić do sytuacji, w której odczytanie skanerem będzie niemożliwe. W praktyce nie powinno się przekraczać granicy 8 mm od krawędzi opakowania[12].

Kolejne zasady przewidziane są przy umieszczaniu etykiet na jednostkach niedetalicznych. Zaleca się, aby na każdej jednostce transportowej znajdowały się przynajmniej dwie etykiety umieszczone na sąsiadujących bokach. Jeśli zachodzi potrzeba umieszczania kodu kreskowego na pudle lub skrzyni, to musi się ona znajdować na wysokości przynajmniej 32 mm od podstawy. Do tego od boku powinien być zachowany odstęp wynoszący przynajmniej 19 mm. Jeszcze inne standardy przewiduje się dla znakowania palet, gdzie etykieta kreskowa powinna być umieszczona w dolnej części w przedziale 400-800mm od podstawy jednostki. Do tego koniecznością jest zachowanie odstępu 50 mm od krawędzi bocznej. Może się zdarzyć przypadek, że wysokość tacki będzie mniejsza niż 50 mm, to wówczas koniecznością jest zastosowanie interpretacji kodu na lewo od symbolu kodu. Natomiast, jeśli wysokość jest mniejsza niż 32 mm, to wówczas symbol kodu umieszczany jest na wierzchniej ściance. Ułożenie etykiety powinno być poprowadzone prostopadle względem krótszego boku[13].

Na bazie powyższych rozważań wykazano, że omówione zasady są formą standaryzacji, co usprawnia proces logistyczny. Respektowanie tych zasad przyczynia się do minimalizowania błędów i innych problemów doświadczanych przez operatorów oraz dystrybutorów.

4. Wpływ systemu GS1 na integrację łańcuchów dostaw

Gospodarki są ze sobą powiązane poprzez setki, jeśli nie tysiące różnego rodzaju łańcuchów dostaw. Niezależnie od długości oraz złożoności danego łańcucha dostaw zawsze stosowany jest system GS1. Jest to rozwiązanie bardzo korzystne, które zwiększa efektywność działania poszczególnych łańcuchów dostaw. Przede wszystkim szybkość działania wynika z tego, że GS1 jest rozwiązaniem, które pozwala ustandaryzować proces przepływu produktów na świecie oraz dołączonych do nich

12 T. Jałowiec, *Towaroznawstwo dla logistyki*, Wyd. Difin, Warszawa 2011, s. 82.
13 M. Ciesielski, *Instrumenty zarządzania logistycznego*, Wyd. PWE, Warszawa 2016, s. 51-52.

informacji. Zaletą takiego rozwiązania jest również to, że każdy uczestnik łańcucha dostaw ma dostęp do zweryfikowanych danych. W całym łańcuchu dostaw wprowadzenie GS1 przyczyniło się do usprawnienia procesów: magazynowych, logistycznych, a nawet sprzedażowych. Szczególnie ten ostatni obszar jest istotny, gdyż skrócenie czasu dostarczania przesyłek zwiększa skłonności społeczeństwa do konsumpcjonizmu, co pozwala jeszcze bardziej rozwijać się łańcuchom dostaw, którzy próbują sprostać zamówieniom odbiorców. Standardy GS1 to także możliwość monitorowania postępów zachodzących w łańcuchach dostaw, co pośrednio poprawia względy bezpieczeństwa[14].

W zasadzie dopiero zaadaptowanie systemu GS1 na potrzeby łańcuchów dostaw umożliwiło bezbłędną identyfikację produktów. Dotyczy się to również możliwości szybkiego zlokalizowania opakowań zbiorczych oraz jednostek logistycznych. System GS1 jest to na tyle rozbudowane narzędzie, że pozwala zlokalizować dowolny obiekt znajdujący się w łańcuchu dostaw. Jest on też na tyle intuicyjny, że na rynku jest rozpatrywany w kategoriach szczególnego alfabetu dla biznesu. Poszczególni uczestnicy łańcuchów dostaw, którzy korzystają się z systemu GS1, osiągają wiele korzyści. Przede wszystkim przedsiębiorstwom łatwiej jest zapewnić bezpieczeństwo produktom, a także monitorować dostawy. Jest to system, który usprawnia proces transakcji w ramach dostaw. Wynika to pośrednio z faktu, że minimalizuje się formalności, które muszą spełnić przedsiębiorstwa. Nie bez znaczenia pozostaje fakt, że wprowadzenie systemu GS1 jako standardu znacząco zmniejszyło liczbę marnowanych produktów, przy jednoczesnym zmniejszeniu stopnia zużywanych produktów[15].

Łatwość w dostępie do tych wszystkich informacji pozwala podejmować lepsze decyzje biznesowe. Jest to system, który wpisuje się w aktualne trendy dbania o środowisko naturalne. Procedury, które udało się wprowadzić w kontekście GS1, przyczyniają się do coraz wyraźniejszego zmniejszania śladu środowiskowego, co jest najbardziej widoczne w rozbudowanych łańcuchach dostaw. Jeśli strony chcą dokonać darowizny produktowej w ramach łańcucha dostaw, to system GS1 wspiera taki proces. Standardy GS1 bardzo szybko spotkały się z pozytywną odpowiedzią w łańcuchach dostaw, gdyż ich międzynarodowy charakter pozwala na sprawne przesyłanie informacji oraz usprawnianie procesów logistycznych. Jest to standard, który w stopniu znaczącym wspomaga międzyoperacyjność przedsiębiorstw korzystających z łańcuchów dostaw. Jednym z takich obszarów jest integracja komunikacji magazynowej. Przykładem takiego rozwiązania było podjęcie się współpracy Unilever z DHL i stworzenie łańcucha dostaw bazującego na standardzie GS1[16].

14 A. Domagała, *Standardy GS1 w transporcie i logistyce*, GS1, Poznań 2018, s. 16.

15 A. Bujak, *Zarządzanie i funkcjonowanie współczesnego i perspektywistycznego łańcucha dostaw*, Wyd. Wyższa Szkoła Bankowa, Wrocław 2015, s. 53-54.

16 J. Niemczyk, E. Stańczyk-Hugiet, B. Jasiński, *Sieci międzyorganizacyjne - współczesne wyzwanie dla teorii i praktyki zarządzania*, Wyd. CH. Beck, Warszawa 2022, s. 96-97.

W wyniku podjętych działań skupiono się na standaryzacji procesów oraz systemie komunikacji elektronicznej. Zaadaptowane rozwiązania bazowały nie tylko na identyfikatorach GS1, ale również standardach kodów kreskowych i to było kluczowe, aby przyspieszyć tempo dostarczania przesyłek. W sumie korzysta się aż z 16 standardów bazujących na GS1. W praktycznym ujęciu firmy decydując się na taką inwestycję, stworzyły system, który oferuje dogodne warunki do zarządzania danymi, również tymi lokalizacyjnymi. Unikalny system pozwala generować automatyczne komunikaty z zakresu potwierdzenia odbioru oraz nadania. Szybko okazało się, że wprowadzony system bazujący na standardach GS1 pozwala sprawnie kontrolować i zarządzać stanami magazynowymi. Jest to rozwiązanie, które bardzo dobrze wpłynęło na jakość wymiany informacji między stronami. Stworzyło to przestrzeń do adaptowania w życie nowych rozwiązań biznesowych, przez co w wielu obszarach łańcuch dostaw stworzony wspólnie przez Unilever oraz DHL stał się inspiracją dla innych międzynarodowych koncernów. Z czasem okazało się, że to wprowadzone rozwiązanie o kilka lat przyspieszyło wdrożenie programu konsolidacji SAP[17].

Poszukując przykładów wpływu standardów GS1 na łańcuchy dostaw przywołuje się firmę transportową GEFKO. Jest to przedsiębiorstwo, które stara się rozwijać łańcuchy dostaw w branżach uznawanych za strategiczne. Na bazie GS1 udało się stworzyć kilka bardzo dobrze funkcjonujących łańcuchów dostaw w branży elektronicznej oraz samochodowej. Wprowadzenie standardu pozwoliło na uzyskanie większej efektywności w zakresie fizycznego przepływu towarów, przy jednoczesnej poprawie sprawności przepływu informacji. System w większym stopniu pozwala spełnić oczekiwania dostawców oraz punktów detalicznych. Duży nacisk został położony na znakowanie oraz symbolikę EDI. Skupiono się na tym, aby wszyscy uczestnicy łańcucha dostaw korzystali dokładnie z tych samych rozwiązań. Poszukując rozwiązania lepszego działania łańcuchów dostaw, stwierdzono po czasie, że należy powołać menedżera ds. przepływów, który będzie skupiać się na śledzeniu przepływów fizycznych oraz informacyjnych. Standard GS1 bardzo szybko pozwolił osiągnąć efekt satysfakcjonującej konsolidacji przepływów po stronie dostawców[18].

W samej konsolidacji skupiono się na efektywnym wykorzystaniu palet, które pochodzą od dużej liczby dostawców. Aby taki efekt był osiągany, zdecydowano się, korzystając z GS1, przekazywać stronom skonsolidowane powiadomienia o wysyłce. Standard umożliwia w jednym powiadomieniu zawrzeć wiele informacji, w tym specyfikację artykułów, numery referencyjne oraz specyfikację zamówienia. Już w pierwszym miesiącu po wprowadzeniu standardu GS1 w łańcuchu dostaw udało się uzyskać zgodność z terminami dostaw na poziomie przeszło 98%. Zyskał na

17 E. Gołembska, *Współczesne trendy i kształtowanie wizji logistyki przyszłości*, Wyd. PWE, Warszawa 2015, s. 78.

18 H. Brdulak, *Megatrendy ich wpływ na branżę TSL*, Wyd. PWE, Warszawa 2014, s. 18-19.

tym również obszar przejrzystości transportu towarów. Jest to na tyle rozbudowane rozwiązanie, że obejmuje wszystkich dostawców kierujących się do dowolnej liczby sklepów. Efektywność odnotowywana jest także w zakresie możliwości śledzenia nie tylko pojedynczych paczek, ale również zbiorczych palet. Te wszystkie rozwiązania pozwalają odnotować wyraźnie wyższy poziom satysfakcji u klientów. W istocie łańcuch zyskał przez to, że udało się wyeliminować problem stosowania nadmiernej ilości oznaczeń, gdyż system pozwala korzystać z jednej uniwersalnej etykiety[19].

W większości łańcuchów dostaw bazuje się na jednym szablonie etykiety GS1. Przez rynek zostało to tak dobrze przyjęte, że każdego dnia w samej tylko Polsce drukowanych jest kilkadziesiąt tysięcy etykiet, które następnie umieszczane są na paczkach i włączane do łańcuchów dostaw. Etykieta GS1 traktowana jest jako baza umożliwia dokonywanie szybkiego skanowania na każdym etapie procesu transportowego, nie tylko w magazynach, ale również punktach przeładunkowych. Globalnie jest to korzystne, gdyż każdy nowy podmiot bazuje na tych samych standardach, przez co nie ma potrzeby stosowania etykiet pomocniczych. Nic nie stoi na przeszkodzie, aby poszczególne łańcuchy dostaw korelowały ze sobą, a z czasem nawet się łączyły. Wprowadzenie systemu GS1 stworzyło dogodną przestrzeń do wprowadzania wszelkich modyfikacji praktycznie w każdym łańcuchu dostaw, co ma jeszcze bardziej poprawiać efektywność oraz zmniejszać koszty[20].

W ostatnich kilkunastu latach można zauważyć trend zmniejszania się liczby łańcuchów dostaw na rzecz tworzenia się bardziej rozbudowanych rozwiązań. Pozwala to na istnienie łańcuchów dostaw, które działają w skali globalnej. Takie rozwiązania wpływają pozytywnie na integrowanie się dostawców oraz poszukiwanie rozwiązań, które będą odpowiadać każdej stronie. To wszystko przyczynia się do tego, że łańcuchy dostaw przekształcane są w łańcuchy wartości. Potencjał informacyjny, który znajduje się w systemie GS1 pozwala prowadzić dialog z kupującym i to w dwóch kierunkach. Jednocześnie cały czas prowadzone są działania na rzecz adoptowania w obszarze łańcuchów dostaw nowoczesnej infrastruktury teleinformatycznej. Na koniec zwraca się uwagę na to, że dzięki GS1 stopniowo następują zmiany w kulturze korporacyjnej podmiotów zaangażowanych w łańcuchy dostaw. W praktyce sprowadza się to do zwiększania otwartości przedsiębiorstw na potrzeby konsumentów oraz innych podmiotów łańcuchów dostaw[21].

Powyższe rozważania jednoznacznie potwierdziły, że standardy GS1 są czymś bardzo dobrym dla efektywności działania łańcuchów dostaw. Stworzyło to przestrzeń nie

19 P. Blaik, R. Matwiejczuk, *Logistyczny łańcuch tworzenia wartości*, Wyd. Uniwersytet Opolski, Opole 2018, s. 41-42.

20 S. Konecka, *Ryzyko zakłóceń w zarządzaniu łańcuchami dostaw*, Wyd. Uniwersytet Ekonomiczny, Poznań 2015, s. 66.

21 M. Kramarz, W. Kramarz, *Analiza zakłóceń w wybranym ogniwie łańcucha dostaw branży motoryzacyjnej*, Wyd. PWE, Warszawa 2012, s. 436.

tylko do tworzenia większych łańcuchów dostaw, ale również nawiązywania współpracy bazując na już istniejących rozwiązaniach. Dzięki GS1 łańcuchy dostaw mogą realizować funkcję pomocniczości względem siebie.

Podsumowanie

Podsumowując można stwierdzić, że wprowadzenie systemu GS1 do było dobrym rozwiązaniem w zakresie branży logistycznej i funkcjonowania łańcucha dostaw. Z tego nowoczesnego rozwiązania korzystają przede wszystkim przedsiębiorstwa zaangażowane w proces transportowy oraz sami konsumenci, którzy szybciej otrzymują zamówione towary. Wprowadzona różnorodność symboliki dla standardu systemu GS1 ma dobre strony, gdyż dzięki niej można zakodować dowolną ilość informacji w kodzie kreskowym, jednocześnie nie zaburzając przepływu wymiany pakietami danych. Symbole kodów kreskowych mają bezpośredni wpływ na usprawnienie procesów logistycznych. Na podstawie powyższych rozważań można zauważyć, że forma standaryzacji systemu GS1 usprawnia proces logistyczny. Respektowanie zasad korzystania z systemu, przyczynia się do minimalizowania błędów i innych problemów doświadczanych przez operatorów oraz dystrybutorów logistycznych. Standardy GS1 są istotne dla efektywności działania logistycznych łańcuchów dostaw. System ten pozwolił na stworzenie przestrzeni nie tylko do tworzenia większych łańcuchów dostaw, ale również nawiązywania współpracy w ramach już istniejących rozwiązań. Dzięki GS1 łańcuchy dostaw mogą realizować funkcję pomocniczości względem siebie. Dalsze badania można ukierunkować na ustalenie wpływu systemu GS1 na działalność konkretnych przedsiębiorstw z branży logistycznej.

Bibliografia

Literatura

1. Blaik P., Matwiejczuk R., *Logistyczny łańcuch tworzenia wartości*, Wyd. Uniwersytet Opolski, Opole 2018.
2. Brdulak H, *Megatrendy ich wpływ na branżę TSL*, Wyd. PWE, Warszawa 2014.
3. Bujak A., *Zarządzanie i funkcjonowanie współczesnego i perspektywistycznego łańcucha dostaw*, Wyd. Wyższa Szkoła Bankowa, Wrocław 2015.
4. Ciesielski M., *Instrumenty zarządzania logistycznego*, Wyd. PWE, Warszawa 2016.
5. Domagała A., *Standardy GS1 w transporcie i logistyce*, GS1, Poznań 2018.
6. Gubała M., Popielas J., *Podstawy zarządzania magazynem w przykładach*, Wyd. Instytut Logistyki i Magazynowania, Poznań 2015.
7. Gołembska E., *Współczesne trendy i kształtowanie wizji logistyki przyszłości*, Wyd. PWE, Warszawa 2015.
8. Hałas E., *Czy i dlaczego warto wprowadzić standardy oznaczeń (kodów)do monitorowania przekazywania gotówki?*, GS1 Polska, Poznań 2016.
9. Jałowiec T., *Towaroznawstwo dla logistyki*, Wyd. Difin, Warszawa 2011.

10. Konecka S., *Ryzyko zakłóceń w zarządzaniu łańcuchami dostaw*, Wyd. Uniwersytet Ekonomiczny, Poznań 2015.
11. Kosmacz-Chodorowska A., *Wszystko o kodzie kreskowym XXI wieku, czyli wymogi techniczne kodu UCC/EAN-128,* Wyd. Instytut Logistyki i Magazynowania, Poznań 2016.
12. Kramarz M, Kramarz W., *Analiza zakłóceń w wybranym ogniwie łańcucha dostaw branży motoryzacyjnej,* Wyd. PWE, Warszawa.
13. Niemczyk J., Stańczyk-Hugiet E., Jasiński B., *Sieci międzyorganizacyjne - współczesne wyzwanie dla teorii i praktyki zarządzania*, Wyd.CH. Beck, Warszawa 2022.
14. Pałasiński J., *Zastosowanie i zasady tworzenia kodu kreskowego EAN*, Wyd. Akademia Rolnicza, Kraków 2013.
15. Pałucha K., *Wykorzystanie systemów kodowania wyrobów w logistyce produkcji*, Wyd. Politechnika Śląska, Gliwice 2016.
16. *Podręcznik stosowania systemu GS1*, Wyd. Instytut Logistyki i Magazynowania, Poznań 2018.
17. Wieczerzycki W., *E-logistyk@,* Wyd. PWE, Warszawa 2012.
18. Wołoszyn K., Toczyńska J., *Analiza wdrożenia systemu informatycznego kodów kreskowych wspomagającego obsługę gospodarki magazynowej*, Politechnika Śląska, Katowice 2019.
19. Wróbel M., *Potencjalne możliwości integracji usług logistycznych realizowanych na potrzeby poczty i rynku TS*, Uniwersytet Ekonomiczny, Katowice 2013.

Netografia

1. *System GS1 – kody kreskowe, RFID, standardy kodowania informacji*, https://www.rfidpolska.pl/system-gs1-standardy-kodowania-informacji/.

mgr Martyna Gawlik
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Studia Społeczne
ISSN 2081-0008
e-ISNN 2449-9714
str. 149–163

Feminatywy w komunikacji biznesowej w języku polskim

Feminatives in business communication in Polish

Streszczenie

Artykuł koncentruje się na roli feminatywów w komunikacji biznesowej w języku polskim, ze szczególnym uwzględnieniem ich znaczenia dla równouprawnienia. Celem badania była ocena istotności wykorzystywania feminatywów w języku biznesowym. Postawiono trzy pytania badawcze: czy społeczeństwo zna pojęcie feminatywu, czy korzysta z feminatywów oraz czy uważa ich stosowanie za ważne? W badaniu zastosowano technikę CAWI. Ostatecznie w badaniu wzięło udział 78 osób. Hipoteza badawcza zakłada, że społeczeństwo postrzega feminatywy jako istotny element wspierający równość płci w komunikacji biznesowej. Wyniki wskazują, że większość respondentów zna pojęcie feminatywu, znaczna część z nich stosuje feminatywy, a 56 osób uznaje ich użycie za istotne. Feminatywy odgrywają kluczową rolę w kreowaniu równouprawnionej komunikacji biznesowej.

Słowa kluczowe: feminatyw; komunikacja; komunikacja biznesowa; równouprawnienie; społeczeństwo; biznes; kobiety.

Abstract

The article focuses on the role of feminine job titles in business communication in Polish, with particular emphasis on their significance for gender equality. The study aimed to assess the importance of using feminine job titles in business language. Three research questions were posed: whether society is familiar with the concept of feminine job titles, whether people use them, and whether they consider their usage important? The CAWI technique was applied in the study, with a total of 78 participants. The research hypothesis assumed that society perceives feminine job titles as a significant element supporting gender equality in business communication. The results indicate that the

majority of respondents are familiar with the concept, a significant portion uses feminine job titles, and 56 participants consider their use important. Feminine job titles play a key role in shaping gender-equal business communication.

Key words: feminative; communication; business communication; equality; society; business; women.

Wstęp

Celem niniejszego artykułu jest ocena istotności wykorzystywania feminatywów w komunikacji biznesowej, z uwzględnieniem ich roli w kształtowaniu równych i sprawiedliwych środowisk pracy. W obliczu rosnącej świadomości dotyczącej wpływu języka na rzeczywistość społeczną oraz potrzeby minimalizowania nierówności płciowych w miejscu pracy, istotne jest zrozumienie, jak feminatywy przyczyniają się do wspierania dążeń do równouprawnienia. Artykuł ma na celu pokazanie, w jaki sposób język kształtuje nasze postrzeganie ról zawodowych i wpływa na wizerunek kobiet oraz mężczyzn w kontekście zawodowym.

W pracy postawiono trzy pytania badawcze:
1. Czy społeczeństwo zna pojęcie „feminatywu"?
2. Czy społeczeństwo wykorzystuje feminatywy w komunikacji biznesowej oraz prywatnej?
3. Czy społeczeństwo uważa, iż stosowanie feminatywów jest istotne?

Te pytania stanowią podstawę do analizy, której celem jest sprawdzenie, czy społeczeństwo postrzega stosowanie feminatywów jako istotny element wspierający równość płci w komunikacji. W artykule postawiono hipotezę, że świadomość społeczna na temat feminatywów wpływa na ich powszechność i akceptację w komunikacji zawodowej oraz prywatnej.

Aby zweryfikować powyższe pytania, przeprowadzono badanie, w którym zastosowano technikę CAWI. W badaniu wzięło udział 78 osób, z czego 53 osoby to kobiety, a 25 to mężczyźni. Badanie miało charakter opisowy, a jego celem było uzyskanie odpowiedzi na pytanie, w jakim stopniu społeczeństwo zdaje sobie sprawę z istnienia feminatywów, stosuje je w komunikacji oraz postrzega ich rolę w kontekście równości płci?

Zebrane dane zostały szczegółowo przeanalizowane i zaprezentowane za pomocą wykresów oraz danych liczbowych, co pozwoliło na wyciągnięcie wniosków dotyczących znaczenia feminatywów w komunikacji i ich wpływu na równość w środowisku zawodowym. Wyniki badania wskazują, że społeczeństwo w dużej mierze uznaje stosowanie feminatywów za istotne w kontekście budowania równości płci w komunikacji.

Pomimo że badanie nie daje jednoznacznej odpowiedzi na temat wpływu feminatywów na równość płci, jego wyniki pokazują, jak społeczeństwo postrzega to zagadnienie. Sam temat feminatywów w komunikacji, zarówno w biznesie, jak i w życiu codziennym ma potencjał do kształtowania świadomości społecznej i może przyczyniać się do zmiany postrzegania ról płciowych oraz promowania równości.

1. Definicja pojęcia „feminatyw" i jego historia

Słowo „feminatyw" pochodzi od łacińskiego rzeczownika *femina,* który oznacza „kobieta"[1]. Feminatywy to rzeczowniki – żeńskie nazwy funkcji, stanowisk oraz zawodów, dla przykładu: *kierowniczka, lekarka, nauczycielka*, a także są to określenia kobiet, takie jak *słuchaczka, czytelniczka, petentka*. Najczęściej są one tworzone od nazw męskich przy pomocy przyrostków żeńskich[2].

Współcześnie wiele osób uważa, że feminatywy są nowym tworem, ale pierwsze wzmianki na ich temat pojawiają się już w języku prasłowiańskim, który dał początek polszczyźnie. Wówczas używano takich określeń jak: czarodejka (męski odpowiednik: czarodej) i gości (męski odpowiednik: gość)[3]. W XVI wieku w „Słowniku polszczyzny XVI wieku"[4] odnotowano feminatywy, takie jak: księżna, mistrzyni, łotryni i morderka[5]. Z kolei w „Słowniku języka polskiego" opracowanym przez Samuela Lindego w latach 1807-1814 pojawiły się formy filozofka i prezeska. Najwięcej wzmianek na temat feminatywów można jednak znaleźć w XX wieku.

We fragmencie „Poradnika językowego" z 1901 roku można przeczytać: „W miarę przypuszczenia kobiet do studiów uniwersyteckich może będziemy musieli stworzyć jeszcze magisterkę (farmacji), a może i adwokatkę, i nie cofniemy się przed tym, czego różnica płci wymaga od logiki językowej"[6]. Autor tekstu zwraca uwagę na fakt, iż stosowanie feminatywów wiąże się z wymogami logiki językowej. Jest to

1 S. Dubisz, *Raz jeszcze o feminatywach i feminizmie - uwagi spokojne*, „Poradnik Językowy" 5/2021, [dostęp: 3.03.2025], s. 111-113.

2 I. Chmura-Rutkowska, *Nierówność płci w języku. Poradnik dla nauczycielek i nauczycieli,* red. nauk. R. Jesionek, A. Winczer, Warszawskie Centrum Innowacji Edukacyjno-Społecznych i Szkoleń, Warszawa 2022, [dostęp: 3.03.2025], str. 10.

3 L. Chomicz, *Vademecum feminatywów*, https://gs.uni.opole.pl/vademecum-feminatywow/, [dostęp: 3.03.2025].

4 K. Janicki, *Wielka Historia. Żeńskie końcówki, feminatywy w II RP. Używano ich w Polsce już 100 lat temu i nie wzbudzały kontrowersji,* https://wielkahistoria.pl/zenskie-koncowki-feminatywy-w-ii-rp-uzywano-ich-w-polsce-juz-100-lat-temu-i-nie-wzbudzaly-kontrowersji, [dostęp: 3.03.2025].

5 L. Chomicz, *Vademecum feminatywów*, https://gs.uni.opole.pl/vademecum-feminatywow/ [dostęp: 3.03.2025].

6 S. Surendra, *Kłopot z feminatywami*, https://wydawnictwo-silvarerum.eu/dr-s-surendra-klopot-z-feminatywami/#_ftn2 [dostęp: 3.03.2025].

naturalna kolej rzeczy, związana ze wkraczaniem kobiet w świat edukacji, a także pracy[7].

Pierwsza połowa XX wieku to okres zmian w obszarach edukacji, a także rynku pracy w Polsce. Kobiety zaczynały mieć coraz to większy dostęp do edukacji uniwersyteckiej oraz do różnych funkcji. Straty po I wojnie światowej przyczyniły się również do powstania wakatów w miejscach pracy, co niewątpliwie przyspieszyło powszechność zatrudniania kobiet[8]. Owe zmiany społeczne spowodowały także zmiany językowe, tworząc nowe formy, określające kobiety wykonujące dany zawód, który wcześniej był dla płci żeńskiej niedostępny[9].

W roku 1904 w „Poradniku Językowym" ukazał się protest czytelników, którzy chcieli wyrazić swój sprzeciw wobec „gwałcenia języka polskiego". Uważali oni bowiem, że łączenie żeńskiej formy „pani" z męską, np. „doktor" jest pogwałceniem polszczyzny, gdyż zgodnie z polską gramatyką prawidłową formą byłaby „doktorka"[10].

W 1934 roku Andrzej Sieczkowski – polski językoznawca stwierdził na łamach „Poradnika językowego", że: „jest rzeczą naturalną, że w czasach, gdy kobiety otrzymują doktoraty, katedry, itd., tworzą się odpowiednie tytułu, jak doktorka, docentka, profesorka, adwokatka"[11].

Spór między dwoma poglądami o stosowaniu i niestosowaniu feminatywów nie został rozstrzygnięty przed II wojną światową. Po 1945 roku językoznawcy zaczęli odwracać się od żeńskich form. Sytuacja zmieniła się dopiero w XXI wieku, gdzie pojawiło się większe zainteresowanie kwestią żeńskich nazw wykonawców zawodów i zarówno językoznawcy, jak i użytkownicy polszczyzny, częściej zaczęli zwracać uwagę na wątpliwości względem języka[12].

7 K. Stępień, *„Feminatywa w polskim dyskursie prasowym (na podstawie wybranych tygodników opinii)",* https://open.icm.edu.pl/server/api/core/bitstreams/6888dc46-092c-4100-9743-21becb9f8975/content*,* [dostęp: 3.03.2025].

8 S. Dubisz, *Raz jeszcze o feminatywach i feminizmie – uwagi spokojne.* „Poradnik Językowy" 5/2021, [dostęp: 3.03.2025], s.111-113.

9 M. Korczyńska *Feminatywy dla początkujących,* https://jakwychowywacdziewczynki.pl/feminatywy-dla-poczatkujacych/, [dostęp: 3.03.2025].

10 R. Zawiliński, *Jak się u nas tłumaczy?* „Poradnik Językowy" IV/1/1904, Warszawa [dostęp: 3.03.2025], s. 16.

11 A. Kiełkiewicz-Janowiak, «*Szanowna Pani Ministra! My, niżej podpisani, polscy intelektualiści, badacze i badaczki kultury…* » - *obserwując zmianę językową,* „Wybrane zagadnienia lingwistyki tekstu, analizy dyskursu i komunikacji międzykulturowej – In memoriam Profesor Anny Duszak (1950-2015)", red. U. Okulska, U. Topczewska, A. Jopek-Bosiacka, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2019, [dostęp: 3.03.2025], s. 235-258.

12 S. Dubisz, *Raz jeszcze o feminatywach i feminizmie – uwagi spokojne.* „Poradnik Językowy" 5/2021, [dostęp: 3.03.2025], s.111-113.

Część z nich tłumaczy niewykorzystywanie feminatywów trudnością ich wymowy. Jednak, jak zauważyła autorka[13] „Żeńskiej końcówki języka", powiedzenie „chirurżka", nie jest trudniejsze od wypowiedzenia słów, takich jak: bezwzględny czy zmarszczka. Argument ten wydaje się więc niezasadny. Ponadto język jest tworem żywym[14], a więc ulega on zmianom i ewolucji. Na ten proces wpływają, chociażby zmiany społeczne czy światopoglądowe. Naturalne więc jest, że wraz ze wzrostem aktywności zawodowej kobiet w różnych branżach, pojawiają się odpowiednie nazwy ich profesji.

Nad poprawnością językową w Polsce czuwa Rada Języka Polskiego przy Prezydium PAN. W 2019 roku opublikowała ona „Stanowisko Rady Języka Polskiego przy Prezydium PAN w sprawie żeńskich form nazw zawodów i tytułów"[15]. Podkreślono w nim, że na przestrzeni lat zmieniła się zarówno świadomość społeczna, jak i sposób postrzegania języka w kontekście feminatywów. Rada zwróciła także uwagę na negatywny wydźwięk, jaki przybrała społeczna dyskusja wokół tych form językowych.

Autorzy dokumentu podkreślili, że feminatywy używane były od dawna. Odnieśli się również do kwestii trudności i niekiedy żartobliwego brzmienia niektórych żeńskich form, podkreślając, że nie powinno to stanowić argumentu przeciw ich stosowaniu. Rada podsumowała swoje stanowisko, podkreślając wartość feminatywów w języku polskim i wskazując na potrzebę ich upowszechniania oraz wyrównywania językowych nierówności.

2. Feminatywy w kontekście biznesowym

Dynamiczna ewolucja rynku pracy otwiera nowe perspektywy dla równości płci, a kluczowym elementem tych zmian są feminatywy. Stanowią one nie tylko istotny aspekt językowy, ale również symbol społecznych i zawodowych przemian. Analizując znaczenie feminatywów oraz ich wpływ na środowisko pracy, wraz z konkretnymi przykładami ich użycia, dostrzegamy, jak te subtelne zmiany językowe mogą kształtować bardziej zrównoważone i inkluzywne miejsca pracy. Feminatywy to nie tylko kwestia słów, ale potężne narzędzie promujące równość i szacunek w profesjonalnym świecie.

13 M. Zachorowska, *Żeńska końcówka języka,* Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2023, [dostęp: 3.03.2025], s. 60-75.

14 M. Jarosz, *Ministra czy ministerka? Językoznawca Grażyna Majkowska o tym, jak feminatywy dzielą społeczeństwo*, „Rzeczpospolita – Kobieta", https://kobieta.rp.pl/wywiad/art39583811-ministra-czy-ministerka-jezykoznawca-grazyna-majkowska-o-tym-jak-feminatywy-dziela-spoleczenstwo, [dostęp: 3.03.2025].

15 *Stanowisko Rady Języka Polskiego przy Prezydium PAN w sprawie żeńskich form nazw zawodów i tytułów,* Rada Języka Polskiego, https://rjp.pan.pl/dokumenty-rady?view=article&id=1861:stanowisko-rjp-w-sprawie-zenskich-form-nazw-zawodow-i-tytulow&catid=99:dokumenty-rady, [dostęp: 3.03.2025].

Portal Pracuj.pl przeprowadził badanie, które pokazało, że 83% kobiet popiera używanie żeńskich form nazw stanowisk, a 78% chciałoby je widzieć w ogłoszeniach o pracę[16]. Feminatywy w miejscu pracy mają znaczący wpływ na postrzeganie kobiet w środowisku zawodowym. Stosowanie ich przede wszystkim podkreśla równość płci, ale nie tylko, bowiem pomaga ono również w przełamywaniu stereotypów związanych z płcią w miejscu pracy.

Feminatywy mogą być niezwykle istotnym narzędziem w szczególności w branżach, w których dominują mężczyźni. Ponadto stosowanie feminatywów w ogłoszeniach o pracę, czy dokumentach firmowych sprawia, że otoczenie postrzega organizację jako świadomą i szanującą różnorodność płciową, co może przyciągać do niej więcej osób. Dzięki takiemu podejściu, kobiety poszukujące pracy, widząc takie ogłoszenie, mogą poczuć się zachęcone do aplikowania na stanowiska, które tradycyjnie postrzegano jako „męskie"[17].

Implementowanie feminatywów do języka korporacyjnego wspomaga także budowanie bardziej inkluzywnego środowiska pracy, czyli takiego, które włącza do komunikacji każdą osobę, tym samym uwidaczniając ją[18]. Poprzez taki zabieg, firma pokazuje, iż jest gotowa na zmiany i aktywnie dąży do równości płci. Jest to niezwykle ważne, ponieważ wpływa na poczucie przynależności pracowników, co niewątpliwie oddziałuje na całą organizację. Język inkluzywny podkreśla obecność oraz znaczenie grup mniejszościowych, które współtworzą organizację, co sprawia, że ludzie łatwiej identyfikują się z firmą. Ponadto stosowanie języka inkluzywnego przeciwdziała nietolerancji i wykluczaniu osób, sprzyjając tworzeniu równego środowiska pracy[19].

Feminatywy stosowane są w różnorodnych branżach i zawodach, przykładowo:

- w branży technologicznej – w sektorze IT, gdzie kobiety są często niedoreprezentowane, używanie terminów takich jak „programistka", „inżynierka oprogramowania" czy „analityczka systemowa" może pomóc zmienić percepcję i zachęcić więcej kobiet do rozwoju w tej dziedzinie;
- w medycynie i nauce – tradycyjnie męskie tytuły, takie jak „doktor" i „profesor", mogą przyjąć formę „doktorka" i „profesorka", podkreślając osiągnięcia i kompetencje kobiet w tych prestiżowych zawodach;

16 E. Bryła, *Wyniki niemieckich badań: bez feminatywów naprawdę nie umiemy sobie wyobrazić, że chodzi o kobietę,* „Wysokie Obcasy", https://www.wysokieobcasy.pl/wysokie-obcasy/7,163229,31014923,wyniki-niemieckich-badan-bez-feminatywow-naprawde-nie-umiemy.html?disableRedirects=true, [dostęp: 3.03.2025].

17 *Język ofert pracy. Kobiety o feminatywach – badanie Pracuj.pl*, Pracuj.pl, https://media.pracuj.pl/149349-jezyk-ofert-pracy-kobiety-o-feminatywach-badanie-pracujpl, [dostęp: 3.03.2025].

18 *Słownik Języka Polskiego PWN*, Słownik Języka Polskiego PWN, https://sjp.pwn.pl/sjp/inkluzywny;3281554, [dostęp: 3.03.2025].

19 *Język inkluzywny w organizacji,* Uniwersytet SWPS, https://swps.pl/nauka-i-badania/nasze-dzialania/badania-i-wdrozenia/32961-jezyk-inkluzywny-w-organizacji, [dostęp: 3.03.2025].

- w sferze zarządzania –w świecie biznesu, gdzie kobiety coraz częściej zajmują wysokie stanowiska, terminy takie jak „dyrektorka", „menadżerka" czy „prezeska" mogą być używane do podkreślenia ich roli i autorytetu;
- w edukacji i szkolnictwie – feminatywy takie jak „nauczycielka", „wykładowczyni" czy „rektorka" naturalnie wpisują się w kontekst edukacyjny, podkreślając równość i szacunek dla pracy kobiet w tej dziedzinie[20].

Wdrażanie feminatywów do komunikacji w różnych branżach nie tylko odzwierciedla rzeczywistość zawodową kobiet, ukazując ich wpływ na różne środowiska, ale także przyczynia się do zmian społecznych, jednocześnie podkreślając ich obecność oraz osiągnięcia, zwłaszcza w branżach, które dotychczas kojarzono wyłącznie z mężczyznami.

Obecnie niewiele firm w Polsce wprowadziło feminatywy do oficjalnej komunikacji biznesowej, co oznacza, że w dokumentacjach wciąż widnieją nazwy męskie. Niemniej na oficjalnych stronach niektórych przedsiębiorstw można dostrzec feminatywy. Na przykład ING Bank Śląski w swoich komunikatach podkreśla widoczność zarówno kobiet, jak i mężczyzn, pisząc np. o „koleżankach i kolegach"[21]. IKEA w ogłoszeniach o pracę pisze o „pracownikach i pracowniczkach" oraz „sprzedawcach i sprzedawczyniach"[22]. Z kolei Żabka Polska w 2023 roku wprowadziła feminatywy w nazwach stanowisk, chcąc podkreślić szacunek wobec indywidualności oraz wyjątkowości „każdej pracowniczki i pracownika".[23] Jednakże to raptem kilka firm wykorzystujących żeńskie formy językowe. Zapewne nie są one jedyne, ale nie jest łatwo je odnaleźć.

Na arenie międzynarodowej sytuacja feminatywów wygląda różnie. Kluczową rolę odgrywa struktura języka, ponieważ nie każdy umożliwia tworzenie feminatywów. W Szwajcarii od 1993 roku w aktach prawnych oraz decyzjach administracyjnych eliminowane są formy męskie w celu likwidowania nierówności. Język niemiecki jest przykładem, w którym feminatywy są powszechnie używane. W Niemczech debata na temat feminatywów trwała już od lat osiemdziesiątych ubiegłego wieku. Efektem tego dyskursu było opracowanie „Maskuline und feminine Personenbezeichnungen in der Rechtssprache" w 1991 roku. Rezultatem było wprowadzenie do aktów legislacyjnych słownictwa niedyskryminującego ze względu na płeć. Umieszczono je także we wspólnym regulaminie ministerstw federalnych oraz w podręczniku techniki

20 *Feminatywy w pracy – walka o równość w świecie biznesu*, OtoBiznes, https://otobiznes.pl/feminatywy-w-pracy-walka-o-rownosc-w-swiecie-biznesu/, [dostęp: 3.03.2025].

21 *Po prostu*, ING Bank Śląski, https://www.ing.pl/o-banku/po-prostu, [dostęp: 3.03.2025].

22 *Oferty pracy w Polsce*, IKEA, https://jobs.ikea.com/pl/lokalizacja/polska-jobs/22908/798544/2, [dostęp: 3.03.2025].

23 *Feminatywy – wpis na LinkedIn*, Żabka Polska, https://pl.linkedin.com/posts/zabka-polska_feminatywy-activity-7032339979234099200-uz7S, [dostęp: 3.03.2025].

prawodawczej[24]. Dyskusja na temat feminatywów obejmuje również języki romańskie, w których możliwe jest tworzenie żeńskich nazw zawodów i stanowisk. Hiszpańscy językoznawcy są zgodni, że zmiany społeczne wpływają na ewolucję języka, co prowadzi do powstawania zarówno męskich, jak i żeńskich form nazw zawodów, np. *el doctor – la doctora* (odpowiednio: doktor i doktorka)[25]. W językach, które nie pozwalają na tworzenie feminatywów, stosuje się neutralne formy niewskazujące na płeć. Niektóre języki, jak szwedzki, wprowadziły neutralne płciowo zaimki[26].

Różnorodne podejścia do feminatywów, a także do języka inkluzywnego na świecie pokazują, że zmiany w komunikacji są potrzebne, a ludzie szukają rozwiązań, aby jak najbardziej dążyć do równości. W krajach, np. w Polsce, gdzie język umożliwia tworzenie feminatywów, ich wykorzystywanie wzmacnia widoczność kobiet w przestrzeni publicznej. W miejscach, gdzie nie ma możliwości utworzenia form żeńskich, wykorzystuje się neutralne słownictwo, które wspiera równość. Takie zabiegi pokazują, jak ważna jest komunikacja i jak bardzo wpływa ona na postrzeganie i kształtowanie postaw społecznych.

3. Wyniki badań

Badanie zostało przeprowadzone metodą CAWI za pomocą formularzy Google. Respondenci odpowiadali na pięć pytań zawartych w kwestionariuszu ankiety. W badaniu wzięło udział 78 osób, w tym 68% stanowiły kobiety i 32% mężczyźni (rys. 1). Największą grupę wiekową tworzyły osoby w wieku 18-27 lat – 72% uczestników badania. Z kolei grupy wiekowe 28-37 lat oraz 48-57 lat liczyły po 12% osób (rys. 2).

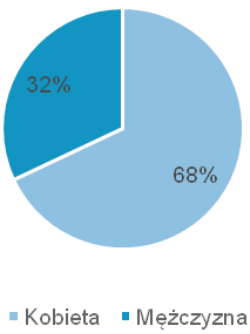

Rysunek 1. Struktura płci osób badanych

Źródło: opracowanie własne.

24 J. Iluk, *Przekład niemieckojęzycznych feminatywów w regulacjach prawnych na język polski*, „Studia Translatorica" 12/2021, [dostęp: 3.03.2025], s. 125-142.

25 M. Szojda-Pallado, *La piloto? Rodzaj żeński i nazwy zawodów po hiszpańsku*, https://www.serioiberio.pl/la-piloto-rodzaj-zenski-i-nazwy-zawodow-po-hiszpansku/, [dostęp: 3.03.2025].

26 K. Tubylewicz, *Skandynawska polityka jest kobietą*, OKO.press, https://oko.press/skandynawska-polityka-jest-kobieta, [dostęp: 3.03.2025].

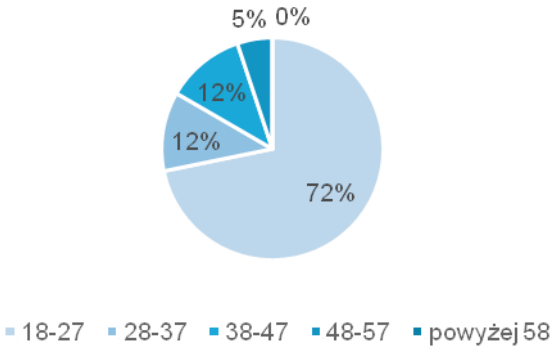

Rysunek 2. Struktura wieku osób badanych

Źródło: opracowanie własne.

Pierwszym pytaniem, na jakie odpowiadali badani, było: „Czy znany jest Pani/u termin feminatyw?". Przy pytaniu przedstawiono również definicję tego pojęcia. Znajomość terminu zadeklarowało 91% osób, natomiast 9% badanych przyznało, że nigdy wcześniej się z nim nie spotkało (rys. 3).

Rysunek 3. Znajomość feminatywów – wyniki badania

Źródło: opracowanie własne.

Następnie respondenci odpowiadali na pytanie: „Czy używa Pan/i feminatywów w komunikacji?" – 81% osób badanych stwierdziło, iż używają feminatywów w komunikacji, natomiast pozostała grupa, czyli 19% osób nie korzysta z feminatywów (rys. 4).

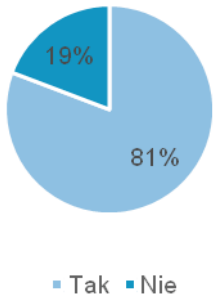

Rysunek 4. Używanie feminatywów w komunikacji – wyniki badania

Źródło: opracowanie własne.

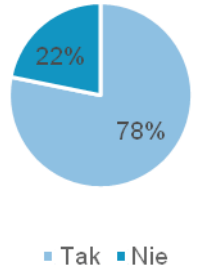

Rysunek 5. Wykorzystywanie feminatywów w rozmowach prywatnych – wyniki badania

Źródło: opracowanie własne.

Kolejne dwa pytania były podobne – respondenci zostali zapytani, czy dostrzegają wykorzystanie feminatywów w rozmowach prywatnych oraz biznesowych. Wyniki okazały się identyczne – w obu przypadkach 78% osób badanych zauważyło stosowanie feminatywów, natomiast 22% osób badanych tego nie dostrzega (rys. 5 i 6).

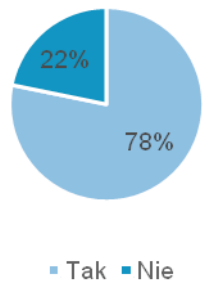

Rysunek 6. Wykorzystywanie feminatywów w rozmowach biznesowych

Źródło: opracowanie własne.

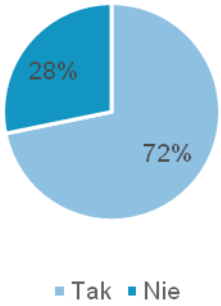

Rysunek 7. Istotność feminatywów – wyniki badania

Źródło: opracowanie własne.

Ostatnie pytanie dotyczyło znaczenia feminatywów: „Czy uważa Pan/i, że stosowanie feminatywów jest ważne?". 72% osób badanych uważa, że stosowanie feminatywów jest istotne, natomiast 28% osób badanych jest odmiennego zdania (rys. 7).

Badana grupa zdecydowanie jest za małą grupą, aby mówić o całokształcie, jednakże na podstawie powyższych danych, można spekulować o nastrojach społeczeństwa oraz ogólnym rozumieniu pojęcia wśród społeczeństwa.

4. Istotność feminatywów

Po wpisaniu w wyszukiwarkę grafiki internetowej następujących haseł: „kierowca", „policjant", „profesor", zauważyć można same męskie postaci. Zjawisko to podkreśla dominację męskich nazw oraz rodzaju gramatycznego, który bywa błędnie uznawany za neutralny, co przekłada się na postrzeganie rzeczywistości. Taki zabieg powoduje językową niewidzialność dziewcząt i kobiet, co oznacza, że nie uwzględnia się w narracji i opisie świata dziewcząt oraz kobiet, a także ich doświadczeń, co może być postrzegane jako bagatelizowanie bądź pomijanie żeńskich osiągnięć[27].

Firma Difference na zlecenie Banku BNP Paribas przeprowadziła badanie z wykorzystaniem metody eksperymentu, w którym wzięło udział 248 uczniów z klas I-VIII szkoły podstawowej. Dzieci zostały podzielone na dwie grupy. Pierwsza otrzymała zadanie, aby narysować: naukowca, pilota, policjanta. Polecenie dla drugiej grupy było nieco inne i brzmiało następująco: „Narysuj osobę, której pracą jest prowadzenie eksperymentów naukowych"; „Narysuj osobę, która pilotuje samolot", „Narysuj osobę, która chodzi w mundurze i łapie złodziei". W celu wyeliminowania nieporozumienia dzieci zostały poproszone, aby narysowanym postaciom nadać imiona.

27 I. Chmura-Rutkowska, *Nierówność płci w języku. Poradnik dla nauczycielek i nauczycieli,* red. nauk. R. Jesionek, A. Winczer, Warszawskie Centrum Innowacji Edukacyjno-Społecznych i Szkoleń, Warszawa 2022, [dostęp: 3.03.2025], s. 16.

Wnioski z eksperymentu są następujące:

1. Tylko 21% dzieci narysowało kobietę wykonującą dany zawód, gdy w poleceniu użyta była męska forma językowa. Gdy zastąpiono ją neutralnym słowem „osoba", liczba rysunków przedstawiających kobiety wzrosła do 37%.
2. Gdy zamiast o naukowcu w poleceniu mówiono jako o „osobie, która zajmuje się prowadzeniem eksperymentów naukowych", udział kobiet jako przedstawicielek tego zawodu w rysunkach dzieci wzrósł dwukrotnie – z 20% do 40%.
3. Trzeci wniosek był następujący: dziewczynki znacznie łatwiej dopuszczają możliwość, że to kobieta może wykonywać daną rolę zawodową. Uczennice w poleceniu widząc męską formę, w 39% narysowały kobietę, z kolei w przypadku zadania narysowania „osoby", kobietę rysowały w 63% przypadków.
4. Chłopcy natomiast, rysujący policjanta, naukowca czy pilota tylko w 2% przypadków rysowali kobietę. Gdy polecenie zawierało słowo „osoba", odsetek wzrósł, jednak tylko do 14%[28].

Analizując powyższy eksperyment, można dojść do wniosku, iż feminatywy są niezwykle istotne. Wspierają one widoczność kobiet w języku oraz w społeczeństwie. Pomagają podkreślać obecność i rolę kobiet w różnych zawodach i dziedzinach życia. Używanie męskich form jako domyślnych może prowadzić do niewidoczności kobiet. Ma to również istotne znaczenie w kontekście zawodowym, dlatego tak ważne jest stosowanie feminatywów, takich jak doktorka, inżynierka czy informatyczka**,** aby zawody te były naturalnie kojarzone także z kobietami. Kluczowe jest również edukowanie młodych pokoleń, które wchodząc na rynek pracy, wnoszą nowe spojrzenie na język i jego rolę w kształtowaniu rzeczywistości. Badanie przedstawione wyżej pokazało, że dzieci już od najmłodszych lat postrzegają świat przez pryzmat słów, które mogą silnie wpływać na ich światopogląd.

Feminatywy wpływają na równość i inkluzywność języka, a także pomagają w walce z utrwalonymi stereotypami płciowymi. Zawody, które tradycyjnie były kojarzone z mężczyznami, stają się bardziej otwarte i akceptowalne dla kobiet, kiedy żeńskie formy nazw tych zawodów są powszechnie używane. Ponadto, badanie Pracuj.pl przytoczone powyżej pokazało, że aż 83% kobiet popiera używanie żeńskich form nazw stanowisk[29].

Odwołując się do poprawności językowej, autorka zwraca uwagę na fakt, iż język polski posiada odpowiednik żeński, więc ignorowanie tej części języka jest sprzeczne z jego naturalną strukturą. Wcześniejsze rozważania wskazują, iż nie są to nowe two-

28 *Wystarczy słowo. Raport z badania na temat feminatywów*, BNP Paribas, https://lp.bnpparibas.pl/wystarczyslowo/utils/doc/Raport_z_badania_na_temat_feminatywów.pdf, [dostęp: 3.03.2025], s. 9-20.

29 *Język ofert pracy. Kobiety o feminatywach – badanie Pracuj.pl*, Pracuj.pl, https://media.pracuj.pl/149349-jezyk-ofert-pracy-kobiety-o-feminatywach-badanie-pracujpl, [dostęp: 3.03.2025].

ry, a formy już wcześniej występujące w języku polskim. Oczywiste jest, że pojawiają się również nowe rzeczowniki określające żeńskie zawody, ale wiąże się to z potrzebą kreowania nowych nazw, bowiem wcześniej dane profesje nie były dostępne dla kobiet i dlatego nie było konieczności, aby dana nazwa zawodu istniała. Naturalne jest również, że pierwsza styczność z nowymi feminatywami może budzić opór lub niechęć. Można przypuszczać, że z czasem nowe formy wejdą do polszczyzny, a społeczeństwo przestanie zwracać na nie uwagę i zacznie je stosować w codziennej komunikacji.

Badania przytoczone powyżej wskazują, że język wpływa na nasze myślenie i postrzeganie rzeczywistości. Używanie feminatywów może zmieniać sposób, w jaki postrzegamy kobiety i ich role w społeczeństwie. Ponadto stosowanie feminatywów stanowi pozytywny przykład dla młodych ludzi, a w szczególności kobiet oraz dziewcząt, poprzez pokazanie im, że mogą pełnić różne role zawodowe czy prywatne.

Podsumowanie

Feminatywy nie są jedynie kwestią językową, ale również ważnym elementem walki o równość płci i sprawiedliwość społeczną. Powyższe rozważania ukazały, że feminatywy nie są niczym nowym i pojawiają się w polszczyźnie od samego początku jej istnienia. Wyjaśniono także kwestię językową, która odwołuje się do fleksyjności języka polskiego, podkreślając tym samym, że stosowanie feminatywów nie jest niepoprawne z punktu gramatycznego. Analiza omawianego problemu w innych państwach ukazała, że stosowanie feminatywów oraz języka inkluzywnego, nie jest jedynie aspektem językowym, ale silnie odnosi się do kwestii kulturowych oraz społecznych, tym samym wpływając na postrzeganie kobiet i ról z nimi związanych. Debata dotycząca feminatywów oraz języka inkluzywnego prowadzona jest na całym świecie i w zależności od uwarunkowań językowych, podejście do żeńskich nazw stanowisk i zawodów mogą się różnić.

Przeprowadzone przez autorkę badanie wykazało, iż społeczeństwo w większości zna pojęcie feminatywu, stosuje je w komunikacji codziennej oraz zawodowej, a także uważa, iż stosowanie ich jest istotne. Powyższe rozważania ukazały, że wykorzystywanie feminatywów w komunikacji może wpływać na postrzeganie świata i roli kobiet w nim, a także jak odbierają i postrzegają tę sytuację najmłodsi.

Język jest tworem żywym i nieustannie się zmienia. Wpływają na to zmiany społeczne i światopoglądowe, co widoczne jest nie tylko w Polsce. Świadome kształtowanie rzeczywistości może mieć realny wpływ na przyszłe pokolenia, co ukazały badania przeprowadzone przez firmę Difference na zlecenie banku BNP Paribas. Edukacja w tym zakresie oraz promowanie języka inkluzywnego, w tym feminatywów, jest niezwykle istotne i ma niebagatelny wpływ na społeczeństwo.

Słowa mają moc, opisują i silnie kreują rzeczywistość. Wprowadzenie feminatywów do języka biznesowego i codziennego może przyczyniać się do tworzenia bardziej otwartego oraz równego środowiska, wolnego od uprzedzeń i nietolerancji. Umiejętne wykorzystywanie języka w praktyce może tworzyć lepsze miejsca wokół nas. Wobec tego warto dążyć do języka, który nie tylko służy do opisania otaczającego nas świata, ale również pomaga kształtować otaczającą nas rzeczywistość w duchu równości oraz wzajemnego szacunku.

Bibliografia

Literatura

1. Bryła E., *Wyniki niemieckich badań: bez feminatywów naprawdę nie umiemy sobie wyobrazić, że chodzi o kobietę,* „Wysokie Obcasy", 29.05.2024.
2. Chmura-Rutkowska I., w: *Nierówność płci w języku. Poradnik dla nauczycielek i nauczycieli*, red. nauk. R. Jesionek, A. Winczer, Warszawskie Centrum Innowacji Edukacyjno-Społecznych i Szkoleń, Warszawa 2022.
3. Dubisz S., *Raz jeszcze o feminatywach i feminizmie – uwagi* spokojne, „Poradnik Językowy" 5/2021.
4. Iluk Łukasz, Iluk Jan, *Przekład niemieckojęzycznych feminatywów w regulacjach prawnych na język polski*, „Studia Translatorica" 12/2021.
5. Janicki K., *Wielka Historia. Żeńskie końcówki, feminatywy w II RP. Używano ich w Polsce już 100 lat temu i nie wzbudzały kontrowersji*, https://wielkahistoria.pl/zenskie-koncowki-feminatywy-w-ii-rp-uzywano-ich-w-polsce-juz-100-lat-temu-i-nie-wzbudzaly-kontrowersji, 2019.
6. «*Szanowna Pani Ministra! My, niżej podpisani, polscy intelektualiści, badacze i badaczki kultury…* » - *obserwując zmianę językową,* „Wybrane zagadnienia lingwistyki tekstu, analizy dyskursu i komunikacji międzykulturowej – In memoriam Profesor Anny Duszak (1950-2015)", red. U. Okulska, U. Topczewska, A. Jopek-Bosiacka, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2019.
7. *Rada Języka Polskiego przy Prezydium Polskiej Akademii Nauk,* Rada Języka Polskiego, https://rjp.pan.pl/dokumenty-rady?view=article&id=1861:stanowisko-rjp-w-sprawie-zenskich-form-nazw-zawodow-i-tytulow&catid=99:dokumenty-rady, 2019.
8. *Słownik Języka Polskiego PWN*, Słownik Języka Polskiego PWN, https://sjp.pwn.pl/sjp/inkluzywny;3281554, 2025.
9. Zachorowska M., *Żeńska końcówka języka,* Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2023.
10. Zawiliński R, *Jak się u nas tłumaczy?,* „Poradnik Językowy" IV/1/1904.

Netografia

1. *Wystarczy słowo. Raport z badania na temat feminatywów*, BNP Paribas, dostęp online: https://lp.bnpparibas.pl/wystarczyslowo/utils/doc/Raport_z_badania_na_temat_feminatywów.pdf.
2. Chomicz L., *Vademecum feminatywów*, dostęp online: https://gs.uni.opole.pl/vademecum-feminatywow/.
3. *Po prostu*, ING Bank Śląski, dostęp online: https://www.ing.pl/o-banku/po-prostu.
4. *Oferty pracy w Polsce*, IKEA dostęp online: https://jobs.ikea.com/pl/lokalizacja/polska-jobs/22908/798544/2.

5. Jarosz M., *Ministra czy ministerka? Językoznawca Grażyna Majkowska o tym, jak feminatywy dzielą społeczeństwo*, „Rzeczpospolita – Kobieta", dostęp online: https://kobieta.rp.pl/wywiad/art39583811-ministra-czy-ministerka-jezykoznawca-grazyna-majkowska-o-tym-jak-feminatywy-dzieli-spoleczenstwo.
6. *Feminatywy w pracy – walka o równość w świecie biznesu*, OtoBiznes, dostęp online: https://otobiznes.pl/feminatywy-w-pracy-walka-o-rownosc-w-swiecie-biznesu/.
7. *Język ofert pracy. Kobiety o feminatywach – badanie Pracuj.pl*, Pracuj.pl, dostęp online: https://media.pracuj.pl/149349-jezyk-ofert-pracy-kobiety-o-feminatywach-badanie-pracujpl.
8. *Skandynawska polityka jest kobietą*, *OKO.press*, dostęp online: https://oko.press/skandynawska-polityka-jest-kobieta.
9. *Słownik Języka Polskiego PWN*, Słownik Języka Polskiego PWN, dostęp online: https://sjp.pwn.pl/sjp/inkluzywny;3281554.
10. Stępień K., *Feminatywa w polskim dyskursie prasowym (na podstawie wybranych tygodników opinii)*, dostęp online: https://open.icm.edu.pl/server/api/core/bitstreams/6888dc46-092c-4100-9743-21becb9f8975/content.
11. Surendra S., *Kłopot z feminatywami*, dostęp online: https://wydawnictwo-silvarerum.eu/dr-s-surendra-klopot-z-feminatywami/#_ftn2.
12. Szojda-Pallado M., *La piloto? Rodzaj żeński i nazwy zawodów po hiszpańsku*, dostęp online: https://www.serioiberio.pl/la-piloto-rodzaj-zenski-i-nazwy-zawodow-po-hiszpansku/.
13. *Język inkluzywny w organizacji*, Uniwersytet SWPS, dostęp online: https://swps.pl/nauka-i-badania/nasze-dzialania/badania-i-wdrozenia/32961-jezyk-inkluzywny-w-organizacji.
14. *Feminatywy – wpis na LinkedIn*, Żabka Polska, dostęp online: https://pl.linkedin.com/posts/zabka-polska_feminatywy-activity-7032339979234099200-uz7S.

dr Liliya Stachowiak
Menedżerska Akademia Nauk Stosowanych w Warszawie
ORCID: 0000-0003-0583-0874

Studia Społeczne
ISSN 2081-0008
e-ISNN 2449-9714
str. 165–181

Organizacja, funkcjonowanie i zarządzanie mikroprzedsiębiorstwem na wczesnym etapie jego rozwoju

Organization, operation and management of a micro-enterprise at an early stage of its development

Streszczenie

Artykuł stanowi analityczne studium problemów organizacyjnych, funkcjonalnych i zarządczych mikroprzedsiębiorstwa na wczesnym etapie jego rozwoju. Celem podjętych rozważań jest rozpoznanie istoty, dylematów, determinant i charakteru mikroprzedsiębiorstwa na wczesnym etapie jego rozwoju. Problemem badawczym jest wskazanie: przed jakimi problemami stoją mikro-przedsiębiorstwa we wczesnej fazie swego rozwoju? Znalezieniu odpowiedzi na pytanie problemowe powinno pomóc postawienie hipotezy: mikroprzedsiębiorstwa w gospodarce narodowej na etapie ich wczesnego rozwoju natrafiają na czynniki sprzyjające i ograniczające ten proces. Oznacza to konieczność bieżącego identyfikowania dylematów rozwojowych oraz uwzględniania istniejących w danym momencie uwarunkowań ich funkcjonowania. Metodami badawczymi pozwalającymi osiągnąć założony cel jest krytyczna analiza literatury przedmiotu, raportów i opracowań oceniających praktykę gospodarczą działalności mikroprzedsiębiorstw. Tak zidentyfikowany obraz, ujawniający wielowymiarowość strukturalną, funkcjonalną i zarządczą tych podmiotów gospodarczych pozwolił dostrzec zarówno obok pozytywnych jego stron, także jego negatywne oraz wskazać miejsce logistyki w praktyce gospodarczej obecnie jak i w przyszłości.

Słowa kluczowe: mikroprzedsiębiorstwo, wczesny etap funkcjonowania podmiotów gospodarczych.

Abstract

The article is an analytical study of the organizational, functional and management problems of a micro-enterprise at an early stage of its development. The aim of the considerations is to recognize the essence, dilemmas, determinants and character of a micro-enterprise at an early stage of its development. The research problem is to indicate: „What problems do microenterprises face in the early phase of their development?" Finding the answer to the problem question should be helped by formulating a hypothesis: „Micro-enterprises in the national economy, at the stage of their early development, encounter factors that support and limit this process. This means the need to identify development dilemmas on an ongoing basis and take into account the existing conditions for their functioning at a given moment. The research methods used to achieve the assumed goal are critical analysis of the literature on the subject, reports and studies assessing the economic practice of micro-enterprises. The image identified in this way, revealing the structural, functional and managerial multidimensionality of these economic entities, allowed us to see both its positive sides and its negative sides and indicate place of logistics in economic practice now and in the future.

Key words: micro-enterprise, early stage of operation of business entities.

Wstęp

Rozważania podjęte w artykule koncentrują uwagę na rozpoznaniu dylematów i determinant organizacji, funkcjonowania i zarządzania mikroprzedsiębiorstwem, będącym najmniejszym podmiotem gospodarczym w gospodarce narodowej. Dla jego funkcjonowania szczególnie istotny jest etap jego wczesnego rozwoju. Taki obszar tematyczny artykułu ma swoje uzasadnienie zarówno we względach teoretycznych tj. w fakcie potrzeby osobnego rozpatrywania, a nie jak to ma miejsce obecnie najczęściej w ramach MŚP, tego najbardziej elastycznego i prężnego podmiotu gospodarczego, jak i praktycznych, wynikających z rosnącej roli tych podmiotów w gospodarce narodowej. Głównym problem badawczy pracy, sformułowano w postaci pytania badawczego: przed jakimi problemami stoją mikroprzedsiębiorstwa we wczesnej fazie swego rozwoju? Udzielenie odpowiedzi na nie wymaga znalezienia odpowiedzi na zbiór pytań pomocniczych: jaka jest istota, charakter i specyfika mikroprzedsiębiorstwa? Jaką rolę odgrywają one w gospodarce? Przed rozwiązaniem jakich kwestii stoją one we wstępnej fazie swego rozwoju? Celem głównym rozważań podjętych w pracy jest dokonanie identyfikacji dylematów i determinant rozwojowych we wczesnym etapie ich rozwoju. Celem szczegółowym jest identyfikacja istoty mikroprzedsiębiorstwa i uwarunkowań jego działalności na etapie powstawania i wczesnego rozwoju oraz analiza ich miejsca i funkcjonowania w polskiej gospodarce narodowej. Osiągnięciu wskazanych celów oraz rozwiązaniu podjętych problemów badawczych służy hipoteza robocza pracy w brzemieniu: mikroprzedsiębiorstwa w gospodarce narodowej

na etapie ich wczesnego rozwoju natrafiają na czynniki sprzyjające jak i ograniczające ten proces, co oznacza konieczność bieżącego identyfikowania dylematów rozwojowych oraz uwzględniania istniejących w danym momencie uwarunkowań ich funkcjonowania.

Realizacja wskazanych problemów badawczych, osiągnięcie założonych celów oraz weryfikacja hipotezy roboczej ograniczona została podmiotem, przedmiotem, przestrzenią oraz czasem. Podmiotem podjętych rozważań są mikroprzedsiębiorstwa oraz instytucje mające wpływ na ich funkcjonowanie. Natomiast ograniczenia przedmiotowe koncentrują się na obszarach funkcjonalnych (organizacji, zarządzaniu, finansowaniu) mikroprzedsiębiorstw w gospodarce narodowej. Ograniczenia przestrzenne odnoszą się obszaru funkcjonowania tego podmiotu gospodarczego. Z kolei ograniczenia czasowe, zostały określone na lata wczesnego ich rozwoju. W toku podjętych rozważań skorzystano z licznego zbioru metod i narzędzi badawczych pozwalających na przeprowadzenie krytycznej analizy literatury przedmiotu, raportów i opracowań dotyczących działalności mikroprzedsiębiorstw. Materiałem źródłowym pracy są dostępne powszechnie źródła literatury (publikacje, opracowania, raporty, dokumenty), ograniczone do dziedziny wiedzy obejmującej zakres tematyczny i przedmiotowy pracy.

Nakreślona idea rozwiązania podjętej tematyki określonej tytułem artykułu narzuca w pierwszej kolejności dokonanie identyfikacji mikroprzedsiębiorstwa; następnie scharakteryzowanie etapu wczesnego jego rozwoju; by w zasadniczej części artykułu rozpoznać dylematy i determinanty rozwojowe mikroprzedsiębiorstwa na wstępnym jego etapie.

1. Pojęcie mikroprzedsiębiorstwa jako podmiotu gospodarczego

Mikroprzedsiębiorstwa lokując się w szerokiej grupie przedsiębiorstw, z których każde to podmiot gospodarczy prowadzący na własny rachunek działalność gospodarczą, produkcyjną lub usługową w celu osiągnięcia określonych korzyści, jest podmiotem gospodarczym, wyodrębnionym pod względem ekonomicznym, techniczno-organizacyjnym i prawnym. Przy czym wyodrębnienie ekonomiczne oznacza, że jego majątek ma ściśle określony status własnościowy, a dysponowanie nim leży tylko w gestii jego właścicieli, którzy odtwarzają i rozwijają samodzielnie działalność gospodarczą, polegającą na przetwarzaniu zasobów (siły roboczej, surowców, materiałów, wiedzy, informacji, umiejętności) w konkretne produkty (dobra, usługi) według ściśle określonych scenariuszy i racjonalnie podejmowanych decyzji. Natomiast wyodrębnienie techniczno-organizacyjne oznacza, że jest podmiotem racjonalnie zorganizowanym i profesjonalnie działającym w oparciu o dyspozycyjne zasoby (materialne i niematerialne), że posiada wyposażenie produkcyjne, przystosowane do wytwarzania określonych dóbr i usług według konkretnej technologii

oraz dysponuje określoną załogą, podporządkowaną mikroprzedsiębiorcy. Z kolei wyodrębnienie prawne oznacza, że posiada on osobowość prawną, którą nabywa po wpisaniu do rejestru handlowego, mając prawo do zawierania umów z kontrahentami, zaciągania zobowiązań, będąc jednocześnie zobowiązanym do przestrzegania praw gospodarczych. Ich funkcjonowanie musi zostać dostosowane do określonego sposobu zarządzania oraz kształtowania pożądanych stosunków społecznych (międzyludzkich)[1].

Postrzegając mikroprzedsiębiorstwa w szerokiej grupie przedsiębiorstw, lokuje się je w obszarze małych i średnich (MŚP) i jako takie, zobowiązane są do spełniania wskazanych wyznaczników. W ujęciu kodeksu cywilnego składają się na nie: oznaczenia indywidualizujące mikroprzedsiębiorstwa, tj. jego nazwa; własność nieruchomości albo ruchomości; prawa odnoszące się do nich oraz stanowiące następstwo specjalnych umów (najmu lub dzierżawy); prawa związane z wierzytelnościami, dotyczącymi papierów wartościowych, koncesji, licencji, zezwoleń, patentów oraz innych praw własności o charakterze przemysłowym; prawa autorskie oraz majątkowe prawa pokrewne; tajemnice firmowe oraz sposoby prowadzenia ksiąg i dokumentacji działalności gospodarczej[2].

Od mikroprzedsiębiorstwa oczekuje się także pełnienia określonych funkcji w gospodarce narodowej oraz w społeczeństwie danego kraju. Na plan pierwszy wysuwają się funkcje organizatora produkcji dóbr i usług zaspakajających potrzeby inwestycyjne i konsumpcyjne oraz organizatora stosunków międzyludzkich. Różnią się one formą i rodzajem; klasyfikacją według kryteriów ilościowych i jakościowych (według kryterium niezależności, formy własności, sposobu organizacji i zarządzania, pozycji rynkowej oraz rodzaju prowadzonej działalności). Ze względu na wielkość obecnie (w ślad za podziałami obowiązującymi w Unii Europejskiej) jako mikroprzedsiębiorstwo traktuje się podmiot gospodarczy zatrudniający mniej niż 10 pracowników, o rocznym obrocie (kwocie przyjętych pieniędzy) lub bilansie (zestawieniu aktywów i pasywów) poniżej 2 mln euro[3]. Natomiast ze względu na kryterium pozycji rynkowej przedsiębiorstwa, przypisuje się im rolę podmiotu konkurencji doskonałej.

1 Por. Z. Stachowiak, B. Stachowiak, *Mikroekonomia gospodarki rynkowej. Ujęcie instytucjonalnej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego. Warszawa 2013, s. 173-177.

2 Por. Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. 2017, poz. 459 ze zm., art.55); R. Kowalska, *Mikroprzedsiębiorstwo. Definicja i rola w gospodarce*, https://coworkingrynek28.pl/2024/02/22/mikroprzedsiebiorstwo-definicja-i-rola-w-gospodarce.

3 Por. Ustawa z dnia 2 lipca 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej, (Dz.U. 2016, poz. 1829 ze zm.); Ustawa Prawo przedsiębiorców - tekst jednolity na podstawie obwieszczenia z dnia 9 lutego 2024 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy - Prawo przedsiębiorców, (Dz.U. 2024 poz.236); Zalecenie Komisji z dnia 6 maja 2003 r. w sprawie definicji mikroprzedsiębiorstw oraz małych i średnich przedsiębiorstw [notyfikowane jako dokument nr C(2003) 1422], (Dz.U. L 124 z 20.5.2003, s. 36-41); Rozporządzenie Komisji Europejskiej nr 364 z dnia 25 lutego 2004r, (Dz.U. UE 28.2.2004).

Z kolei ze względu na kryterium rodzaju działalności mikroprzedsiębiorstwa można podzielić na: wytwarzające produkty (jeden produkt lub wiele produktów) oraz świadczące usługi (dla ludności lub dla innych przedsiębiorstw). Częstą sytuacją jest integracja różnych rodzajów działalności gospodarczej, takich jak: produkcyjnej z handlową i serwisową, czy też przemysłowej z badawczo-rozwojową itp.

Mikroprzedsiębiorstwo, podobnie jak inne przedsiębiorstwa, rozpatrywane być musi w ujęciu systemowym jako jedność sfery realnej, którą tworzą zasoby pracy, zasoby i stan środowiska naturalnego, stan wiedzy oraz technologii ze sferą regulacyjną. Sfera zaś regulacyjna jest to zespół mechanizmów społecznych umożliwiających dokonywanie się procesów realnych, którą tworzy zbiór informacji, powstałych w wyniku planowania, organizowania, motywowania i kontroli, sprzężonej z otoczeniem zewnętrznym[4].

Wskazane cechy mikroprzedsiębiorstw wskazują jednocześnie, iż są one wyjątkową grupą przedsiębiorstw, dalece zindywidualizowaną i bardzo zróżnicowaną. Łączy je jednak kilka wspólnych cech dla wszystkich przedsiębiorstw z sektora MŚP, są to: stosunkowo mała liczba pracowników, mały kapitał, mały jednostkowy udział i znaczenie na rynku; prosta struktura własnościowa i zarządcza (jego właściciel zazwyczaj zarządza samodzielnie firmą); samodzielny i prosty sposób zarządzania swoimi aktywami; niedostępność do niektórych form pozyskania kapitału; nie stosowanie niekorzystnych form organizacyjno-prawnych prowadzenia działalności; oraz niezależność (w przeważającej większości)[5].

Mikroprzedsiębiorstwo zazwyczaj jest pierwszą postacią przedsiębiorstwa i celem właściciela takiego podmiotu jest zazwyczaj ukierunkowanie na wzrost. Jego ewolucja następuje wraz z rozwojem[6], co oznacza przechodzenie do kolejnych grup w ramach sektora MŚP. Inną cechą charakterystyczną dla mikroprzedsiębiorstw jest fakt, że stanowią one zawsze przejaw przedsiębiorczości właścicieli takich firm, którzy określani są jako mikro-przedsiębiorcy. Przy czym status mikroprzedsiębiorstwa nie ma związku z prowadzoną działalnością gospodarczą. Może nim zostać zarówno osoba fizyczna (co ma najczęściej miejsce) jak i osoba prawna. Od ich pomysłowości i zaangażowania zależy ich miejsce na rynku[7].

Ich cechą charakterystyczną jest skłonność do podejmowania ryzyka; gotowość do

4 Por. J. Czupiał, M. Karaś, *Nowe idee w rozwoju teorii przedsiębiorstwa, w: Podstawy nauki o przedsiębiorstwi*e, red. J. Lichtarski, Wrocław 2005, s. 33.

5 Por. J. Wójcik, *Wybrane problemy w przygotowaniu produkcji nowego wyrobu w małych i średnich przedsiębiorstwach*, „Zeszyty Naukowe. Organizacja i Zarządzanie" 2015/83, s. 727.

6 Por. B. Mikołajczyk, M. Krawczyk, *Sektor przedsiębiorstw mikro, małych i średnich w krajach Unii Europejskiej*, „Studia Europejskie" 2006/2, s. 70.

7 Por. *Mikroprzedsiębiorca – Czym się zajmuje*?, KPR Kancelaria Restrukturyzacyjna, https://kpr-restrukturyzacja.pl/mikroprzedsiebiorca-czym-sie-zajmuje/, [dostęp:25.03.2024].Początek formularza

przyswajania nowej wiedzy; poszukiwawczy umysł; zdolność do obserwacji otoczenia i wyciągania wniosków z zachodzących zmian; umiejętność interakcji z otoczeniem, zdecydowanie i odpowiedzialność w postępowaniu, a także umiejętność wykorzystania okazji do twórczego działania[8]. To również jeden z powodów tak dużych różnic indywidualnych między mikroprzedsiębiorstwami. Ponieważ są one odzwierciedleniem przedsiębiorczości ich założycieli. Będą one tak samo różne, jak osoby je zakładające. Jednych cechują większa aktywność i zdolność do rozumienia potrzeb rynku lokalnego, innych zaś zdolność do wynajdywania nisz na rynku. Jeden mikroprzedsiębiorca szybciej zaabsorbuje nową technologię, co da mu przewagę rynkową, z kolei inny znajdzie sposób na optymalizację wykorzystania obecnej technologii, co da mu przewagę kosztową itd. Kierunki rozwoju i strategie przyjmowane przez mikroprzedsiębiorstwa są więc bardzo różne.

Mikroprzedsiębiorstwa są szczególną formą przejawu przedsiębiorczości. Szczególny rodzaj ich działalności ujawnia zróżnicowane, mocne, jak i słabe strony. Po stronie mocnych stron wskazać należy: niski poziom kosztów produkcji, zdolność do szybkiej zmiany rodzaju działalności, duży dynamizm i szybki rozwój, silną motywacje do pracy zarówno pracowników, jak i pracodawców, zdolność do szybkiego uczenia się, realizacje inwestycji sposobem gospodarczym, znacznie obniżającym koszty. Natomiast po stronie słabych stron dostrzec trzeba: niższą konkurencyjność cenową, niewielki poziom nowatorski i innowacyjny. Analiza bilansu mocnych i słabych stron ujawnia, że w ślad za charakterem działalności uwarunkowań mikroprzedsiębiorstw na rynku formułowane są różne ich oceny. W sektorach gospodarki, gdzie tzw. granica wejścia jest wysoka (tj. wymagany jest istotny nakład inwestycyjny przy wejściu na rynek), mikroprzedsiębiorstwa się nie sprawdzą. Z kolei ze względu na niski poziom kosztów produkcji, będący jedną z silnych stron mikroprzedsiębiorstw, odnajdują się one dobrze w obszarach np. usług czy produkcji rzemieślniczej[9].

Analizując warunki zewnętrzne funkcjonowania mikroprzedsiębiorstw, dostrzec należy zarówno czynniki konstruktywne ich rozwoju, wskazujące na szanse oraz możliwości ich funkcjonowania, jak i czynnik destrukcyjne, rodzące liczne zagrożenia i bariery dla nich. Największe znaczenie dla konstruktywnego funkcjonowania mają ułatwienia systemowe, krajowe jak i Unii Europejskiej dla prowadzenia działalności gospodarczej; rosnące zapotrzebowanie na zindywidualizowane produkty i usługi; globalizacja standardów w zakresie dobrych praktyk biznesowych; rosnące pole dostępu do nowych technologii oraz zwiększone możliwości wsparcia finansowego ich działalności. Natomiast największe znaczenie dla destrukcyjnego funkcjonowa-

8 Por. A. Postuła, B. Glinka, J. Pasieczny, *Oblicza przedsiębiorczości, Uniwersytet Warszawski*, Warszawa 2014, s. 62.

9 Por. A. Kamińska, *Regionalne determinanty rozwoju małych o średnich przedsiębiorstw*, Wyd. Difin, Warszawa 2011 s. 45 i nast. oraz A. Skowronek-Mielczarek, *Reakcja małych i średnich przedsiębiorstw na kryzys*, Wyd. CeDeWu, Warszawa 2016, s. 62 i nast.

nia mikroprzedsiębiorstw ma dalece zmienna koniunktura na rynkach; ujawniające się na poszczególnych rynkach sytuacje kryzysowe i stagnacyjne; silna konkurencja; znaczne obciążenia podatkowe; duże koszty pozyskania kapitału zewnętrznego; bariery na rynkach zaopatrzenia i zbytu oraz zawiłe i długotrwałe procedury administracyjne[10].

2. Problemy mikroprzedsiębiorstw na wczesnym etapie ich rozwoju

Mikroprzedsiębiorstwo jako najmniejszy podmiot gospodarczy, tak jak każdy inny prowadzący działalność gospodarczą, mając status wyodrębniona prawnego, organizacyjnego, terytorialnego i ekonomicznego, może prowadzić działalność handlową, usługową lub produkcyjną, w celu osiągnięcia konkretnych korzyści ekonomicznych (zysku). Ich skala i zakres jest zależna od dyspozycyjnych zasobów ludzkich, finansowych, materialnych i niematerialnych[11]. Podlega ono, podobnie jak każdy inny podmiot gospodarczy, konkretnym etapom rozwojowym, z których każdy oprócz szans zawiera w sobie liczne zagrożenia rozwojowe. Szczególnie ważny jest etap początkowy jego funkcjonowania, określany jako wczesny. Odwołując się do kryterium poziomu wyniku finansowego wyróżnia się w nim trzy jego fazy, a mianowicie fazy: zasiewu, rozruchu i rozwoju[12].

Faza zasiewu jest to najwcześniejsza faza rozwoju mikroprzedsiębiorstwa, która obejmuje wszelkie działania przygotowawcze związane z rozpoczęciem działalności. Jej długość może być różna, co zależy przede wszystkim od sektora, w którym działa. Dla tej fazy rozwoju charakterystyczne jest ryzyko inwestycyjne, ponieważ istnieje duże prawdopodobieństwo niepowodzenia projektu. Przedsiębiorstwo współpracuje na poziomie operacyjnym z inwestorami, którzy redukują ryzyko poprzez inwestowanie stosunkowo niewielkich środków. Często przekazywanie kolejnych środków finansowych do przedsiębiorstwa jest uzależnione od powodzenia kolejnych etapów danego projektu wcześniej uzgodnionego, wynikającego z biznesplanu.

Drugą jest *faza rozruchu*. Charakteryzuje się w porównaniu do poprzedniej fazy tym, że inwestycje związane z tą fazą rozwoju wiążą się z mniejszym ryzykiem niż inwestycje z fazy zasiewu. Przedsiębiorstwa mają już wtedy istniejący produkt, który może w krótkim czasie wygenerować przychody. Jest też szansa na osiągnięcie zysku finansowego. Inwestorzy w tej fazie rozwoju również wymagają uwzględnienia wysokiej premii za możliwe ryzyko niepowodzenia projektu.

10 Por. J. Baczewski i in., *Warunki zakładania i prowadzenia działalności gospodarczej w krajach UE*, Wyd. APRP, Warszawa 2001; A. Grycuka, P. Russela, *Uwarunkowania prowadzenia działalności gospodarczej w Polsce*, „Studia BAS" 2(58)/2019, Warszawa 2019.

11 Por. Ustawa z dnia 2 lipca 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej, (Dz.U. 2004 nr 173 poz. 1807, art.104-106).

12 Por. M. Mielec, *Preferowane fazy rozwoju przedsiębiorstwa,* https://www.private-equity.com.pl/preferowane-fazy-rozwoju-przedsiebiorstwa/.

Natomiast trzecia faza, określana jako *wczesny rozwój,* to faza rozwoju charakteryzująca się, w porównaniu do poprzednich tym, że z inwestycji realizowanych we wcześniejszych fazach przedsiębiorstwo wytworzyło już produkt. Z sukcesem produktu nadal łączy się ryzyko. Przedsiębiorstwo musi się zmagać z procesem uruchomienia produkcji, musi zostać wykonane wdrożenie rynkowe oraz pierwsza sprzedaż. Przedsiębiorstwu w tej fazie nadal jest brak środków na stworzenie stabilnej organizacji oraz na dalszą ekspansję. W tej fazie rozwoju inwestorzy mogą zwiększyć nakłady finansowe na wprowadzenie produktu na rynek, ponieważ ryzyko straty staje się powoli mniejsze niż w poprzednich fazach. Wraz z końcem wczesnego etapu rozwoju kończy się też niski wynik finansowy.

Gdy mikroprzedsiębiorstwo jest na początkowym etapie swego rozwoju, musi zmierzyć się z licznym zbiorem ważnych obligacji. Zależą one w znacznej mierze od przyjętego przez nie modelu biznesowego[13], który powinien, jeśli to jest możliwe, nawiązywać do jego historii; wskazać zdolności do podjęcia i rozwoju działalności, w tym źródeł ich finansowania ze środków własnych i zewnętrznych fizycznych (w tym osób bliskich, to jest rodzin, przyjaciół, znajomych) jak i instytucjonalnych; zdolności innowacyjnych; dopuszczać świadomości ryzyka biznesowego[14]. Istotnym elementem dla mikroprzedsiębiorstwa, w każdej fazie jego wczesnego rozwoju, jest wiedza o możliwych źródłach finansowania swojej działalności. Najczęściej w wyróżnia się według: prawa własności – kapitał własny i obcy; źródła pochodzenia – finansowanie wewnętrzne i zewnętrzne; czasu dysponowania kapitałem – finansowanie krótkoterminowe i długoterminowe; powodu inwestowania – finansowanie pierwotne, bieżącej działalności, rozwoju i procesów inwestycyjnych[15].

Pierwsze kryterium to prawo własności kapitału. Wyróżnia kapitał własny, a więc w przypadku mikroprzedsiębiorstw kapitał założyciela tego podmiotu. Kapitał własny to również kapitał udziałowców/wspólników, gdy tacy występują. Istotne jest to, że dawca takiego kapitału uczestniczy w podziale zysku. Wiąże się z tym również uczestnictwo w pokrywaniu ewentualnych strat. Literatura definiuje kapitał własny jako „wartość środków wniesionych przez właścicieli oraz środków wygospodarowanych przez przedsiębiorstwo w toku prowadzonej działalności gospodarczej"[16]. Kapitałem własnym jest więc również to, co mikroprzedsiębiorstwo wypracuje w toku swojej działalności i nie przeznaczy go na wypłatę z zysku. Drugim wyróżnianym rodzajem

13 Por. N. Grzenkowicz, *Podstawy funkcjonowania przedsiębiorstw,* Wydawnictwo Naukowe Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2008, s. 11.

14 Por. S. Wieczorek., J. Woźniak-Sztuka, *Wyceny przedsiębiorstw we wczesnej fazie rozwoju*, „KNoP" 2019/52, s. 89-99.

15 Por. A. Skowronek-Mielczarek, *Małe i średnie przedsiębiorstwa. Źródła finansowania*, C. H. Beck, Warszawa 2007, s. 20.

16 W. Dębski, *Teoretyczne i praktyczne aspekty zarządzania finansami firmy*, PWN, Warszawa 2005, s. 383.

kapitału jest kapitał obcy, a więc kapitał oddawany przez dawcę kapitału do dyspozycji przedsiębiorstwa na określony czas i na określonych warunkach. Określony czas oznacza, że po jego upłynięciu należy go zwrócić. Natomiast na określonych warunkach, oznacza sposób spłaty tego kapitału, odsetki jako wynagrodzenie dla dawcy za jego użyczenie lub inne warunki użyczenia kapitału (np. forma zabezpieczenia). Pozyskanie kapitału obcego wiąże się również z kosztami samego procesu pozyskania (używanie kapitału wiąże się z kosztami odsetek). Dawca kapitału, zwany w tym wypadku wierzycielem, może stawiać określone wymagania formalne, zanim podejmie decyzje o użyczeniu kapitału. Ich spełnienie wymaga zarówno czasu, jaki i może wymagać nakładów finansowych. W przypadku kapitałów obcych zazwyczaj wymagania te dotyczą zabezpieczenia wierzytelności w postaci np. gwarancji czy zastawu.

Drugim kryterium podziału jest źródło pochodzenia. Jest to kryterium własności kapitału. Zewnętrzne finansowanie, a więc kapitał pochodzący z poza firmy, może mieć charakter zarówno finansowania własnego jak i obcego[17]. W przypadku własnego finansowania zewnętrznego rośnie kapitał własny podmiotu. Mikroprzedsiębiorstwa mają tu często wiele ograniczeń (w sensie dostępności i skali takiego finansowania). Natomiast w przypadku finansowania zewnętrznego obcego rośnie zadłużenie.

Trzecie kryterium odnosi się do długości czasu, na jaki pozyskane zostało finansowanie. Zadłużenie krótkoterminowe oznacza wszelkiego rodzaju należności o okresie spłaty do 12 miesięcy. Jest to więc zazwyczaj finansowanie związane z bieżącym kredytowaniem np. kredyt kupiecki (odroczona płatność) lub kredyt obrotowy. Długoterminowe zadłużenie oznacza kapitały, których okres spłaty jest dłuższy niż 12 miesięcy. Zazwyczaj są to kredyty inwestycje lub pożyczki długoterminowe. Mogą one przybierać również inną formę, ale istotne jest to, że nie są one zaplanowane do spłaty w okresie 12 miesięcy.

Z kolei czwarte kryterium podziału źródeł finansowania ma związek z jego fazą rozwoju. W tym ujęciu finansowanie pierwotne jest warunkiem założenia działalności gospodarczej (kapitał założycielski). Co do zasady pokrywa ono opłaty związane z rejestracją przedsiębiorstwa i jego uruchomieniem, czyli zakupem majątku niezbędnego do podjęcia działalności. Finansowanie o charakterze bieżącym oznacza finansowanie obrotowe i ma charakter krótkoterminowego finansowania. Natomiast finansowanie rozwojowe wiąże się z realizacją planów inwestycyjnych w powiązaniu do strategii i kierunku rozwoju mikroprzedsiębiorstwa[18].

Charakterystyczną cechą mikroprzedsiębiorstw we wczesnym etapie ich rozwoju jest to, iż swoją działalność rozwijają przede wszystkim w skali lokalnej. Jednakże

17 Por. J. Grzywacz, *Kapitał w przedsiębiorstwie i jego struktura*, SGH, Warszawa 2008, s. 12.

18 Por. *Finansowanie małego przedsiębiorstwa w teorii i praktyce zarządzania*, red. H. Zadora, C.H. Beck, Warszawa 2009, s. 85-86.

przy obecnych możliwościach logistycznych i transportowych odgrywają ważną rolę w rozwoju regionalnym, mając szanse na konkurowanie z przedsiębiorstwami będącymi na rynku od kilku lat.

Powstające mikroprzedsiębiorstwa i te już funkcjonujące we wczesnym etapie ich rozwoju, są bardzo ważne dla rozwoju gospodarki kraju. Szacuje się, że stanowią one większość wszystkich firm działających na obszarze państwa. Są one traktowane wraz z małymi i średnimi przedsiębiorstwami jako stabilizatory gospodarki. Elastyczność w dostosowaniu się do warunków rynku i otwartość na wprowadzanie nowych rozwiązań pozwala na podnoszenie innowacyjności gospodarki[19].

3. Główne problemy rozwoju mikroprzedsiębiorstw we wczesnym etapie ich rozwoju

W gospodarce rynkowej przed mikroprzedsiębiorstwami we wczesnym etapie swego rozwoju pojawia się wiele kwestii do rozwiązania. Do głównych zaliczyć należy: brak środków finansowych, trudności w pozyskaniu kredytu, rosnące koszty pracy, skomplikowane prawo podatkowe, bariery innowacyjno-technologiczne, bariery prawne, ograniczony dostęp lub brak dostępu do informacji gospodarczych, brak potrzebnej wiedzy i umiejętności do wykorzystania Internetu w celu poszerzenia obszaru swojej działalności, słabe doświadczenie i niski poziom wiedzy pracowników; często brak stosownych kwalifikacji mikroprzedsiębiorców oraz menedżerów, jeśli tacy zostali zatrudnieni[20].

Najważniejszym problemem, z którym spotykają się mikroprzedsiębiorstwa we wczesnym etapie ich rozwoju, jest najczęściej brak dostatecznych środków finansowych. Ich brak spowalnia prace na gruncie organizacyjnym, produkcyjnym, handlowym, usługowym, zarządczym oraz w innych obszarach działań. Wraz ze swoim rozwojem i zmianą sytuacji sięgać może ono po bardzo zróżnicowane formy i źródła finansowania. Choć ich dostępność może być zróżnicowana branżowo i regionalnie. Oznacza to, iż dostępność do kapitału zależy w dużej mierze od indywidualnej sytuacji danego mikroprzedsiębiorstwa.

Finansowanie działalności mikroprzedsiębiorstwa w zasadzie nie różni się od finansowania działalności średniego przedsiębiorstwa lub nawet dużego (w bardzo ogólnym znaczeniu). Mogą one korzystać w zasadzie ze wszystkich, wcześniej wskazanych czterech rodzajów finansowania. Oznacza to, że mają one wiele różnych możliwości finansowania i pozyskiwania kapitału. Możliwości te nie są nieograniczone

19 Por. S. Jankiewicz, *Założenia do systemu wspierania małych średnich przedsiębiorstw,* w: *Przedsiębiorczość: szansą sukcesu rządu, gospodarki, przedsiębiorstw, społeczeństwa*, red. K. Piech, M. Kulikowski, Instytut Wiedzy, Warszawa 2003, s. 69.

20 Por. I. Steinerowska-Streb, *Zachowania rynkowe mikro-, małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce. Diagnoza. Analiza. Scenariusze rozwoju*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2017.

i nie zawsze są dostępne, co znacznie utrudnia planowanie i zarządzanie finansami w firmie. W praktyce są one jednak bardzo zróżnicowane pod względem charakteru, a co za tym idzie kosztem korzystania z nich. Mają również różny wpływ na stabilność sytuacji finansowej przedsiębiorstwa w krótkim i długim okresie. Oznacza to, że wybór źródeł finansowania nie może być przypadkowy. Kształtowanie struktury kapitału mikroprzedsiębiorstwa powinno zawsze być prowadzone z rozwagą i świadomością, gdyż w jego przypadku zdecydowanie szybciej może doprowadzić do likwidacji takiego podmiotu[21].

Literatura jak i praktyka dotycząca problemu pozyskiwania kapitału, postrzega to zagadnienie z punktu uwarunkowań wewnętrznych tj. tych, które mikroprzedsiębiorstwo samo ustala np. kwestie płynności finansowej oraz w grupie uwarunkowań zewnętrznych, czyli tych, które mikroprzedsiębiorstwu narzuca otoczenie np. dawcy kapitału[22]. Praktyka pokazuje, że właściciele i zarządzający mikroprzedsiębiorstwami kształtują strukturę kapitałową podległych im podmiotów biorąc pod uwagę wiele czynników równocześnie, prowadzących do ich kompilacji. Najczęściej jako determinanty wyboru formy finansowania działalności firmy i kształtowania ich struktury kapitałowej wskazuje się: potrzeby finansowe podmiotu, dostępność źródeł finansowania, dostępność do nich, koszt kapitału, sytuację finansową podmiotu, zmienność zysków, jego wielkość, możliwości wzrostu, branżę, w której działa, a także tarczę podatkową, zyskowność oraz strukturę aktywów mikroprzedsiebiorstw[23]. Ponieważ nie mają one ani dużego majątku, ani silnej pozycji rynkowej, ich możliwości rozwojowe są w praktyce ograniczone. Jeśli zaś mają one duży potencjał wzrostu, to mogą one być lepiej oceniane przez dawców kapitału oraz poprawić swoje możliwości pozyskania kapitału[24]. Na przeszkodzie przy próbie pozyskania kredytu przez mikroprzedsiębiorstwo natrafia ono często na niekorzystne decyzje banków komercyjnych, które go odmawiają lub proponują kredyt z wysokim oprocentowaniem. Powody tego są różne i zależne od istniejących uwarunkowań. Głównymi przyczynami są: brak aktywów, które są zabezpieczeniem dla banku w razie niemożliwości spłacenia przez mikroprzedsiębiorstwo pożyczki; niewystarczająco długo udokumentowana jego historia, która jawi się

21 Por. A. Skowronek-Mielczarek, *Małe i średnie przedsiębiorstwa. Źródła finansowania*, C. H. Beck, Warszawa 2007, s. 20.

22 Por. *Współczesne przedsiębiorstwo. Zasobowe czynniki sukcesu w konkurencyjnym otoczeniu*, red. J. Fryc, J. Jaworski, „Prace Naukowe Wyższej Szkoły Bankowości w Gdańsku" 4/2009, Gdańsk 2009, s. 213-215.

23 Por. D. Dziawgo, A. Zawadzki, *Finanse przedsiębiorstwa. Istota, narzędzia, zarządzanie*, Wyd. Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa 2011, s. 39; M. Kędzior, *Międzynarodowa struktura kapitału przedsiębiorstw. Ujęcie rachunkowości i finansów*, C.H. Beck, Warszawa 2011, s. 164.

24 Por. M. Kędzior, *Międzynarodowa struktura kapitału przedsiębiorstw. Ujęcie rachunkowości i finansów*, C.H. Beck, Warszawa 2011, s. 174 i nast.

bankom jako obca. Mikroprzedsiębiorstwo wówczas ma problem ze złożeniem wniosku o kredyt wraz z poprawnie przygotowanym biznesplanem[25].

Mikroprzedsiębiorstwa, którym udało się uzyskać kredyt, zazwyczaj zmagają się z wysokimi prowizjami i opłatami bankowymi oraz ze skomplikowanymi procedurami bankowymi. Sytuacja ta zmusza często mikroprzedsiębiorstwa do skorzystania z innych źródeł finansowania: factoringu, leasingu, poręczenia i gwarancji, funduszy unijnych, funduszy inwestycyjnych lub prywatnych źródeł finansowania.

Kolejnym istotnym problemem, ujawniającym się często w mikroprzedsiębiorstwach, jest dość wysoki koszt pracy[26]. Pracownicy zarabiają stosunkowo mało, przy wysokich kosztach zatrudnienia, na które składają się również różnego rodzaju narzuty, składki np.: Fundusz Pracy, Fundusz Gwarantowanych Świadczeń Pracowniczych, ZUS (plus opłacane święta i dni wolne).

Następnym problemem jest skomplikowane prawo podatkowe, w którym występuje mnóstwo różnych przepisów i dziur prawnych, które uniemożliwiają ich jednoznaczną interpretacje. Występują również problemy z nadmierną częstotliwością rozliczeń podatkowych; uciążliwe regulacje związane z podatkiem akcyzowym i podatkiem VAT oraz uciążliwe regulacje związane z zasadą odprowadzania podatku dochodowego przed faktycznym uzyskaniem dochodów; nieregularna aktualizacja wyceny środków trwałych.

Ważnym problemem funkcjonowania mikroprzedsiębiorstwa jest bariera innowacyjno-technologiczna[27], przez którą przedsiębiorstwa nie mogą się przebić. Jej powstanie związane jest z trudnością dostępu do nowych technologii lub dostępem tylko do przestarzałego parku maszynowego oraz zarządzanie przez kadrę o niewystarczającym stopniu specjalizacji i posiadanej wiedzy, która ma zbyt szeroki zakres obowiązków.

Ważnym problemem funkcjonowania mikroprzedsiębiorstw jest bariera prawna, której istotą jest: duża zmienność regulacji prawnych, ich niejasność i nieprzejrzystość; krótki czas na dostosowanie się i na zapoznanie się z nimi, które wchodzą w życie często z mocą wsteczną; a także ograniczenia prawne różniące się od standardów europejskich i niezgodne z obowiązującą w Unii Europejskiej swobodą podejmowania działalności gospodarczej. Mikroprzedsiębiorstwo jest więc często narażone na konsekwencje złej interpretacji aktów prawnych. Ich niestabilność nie pozwala na przewidywanie i planowanie działalności, co wymusza posiłkowanie się płatną pomocą doradców prawnych i specjalistów, a przez to zwiększenie kosztów prowadzenia firmy.

25 Por. S. Mydlarz, *Jakie Są Główne Bariery Rozwoju Sektora MŚP?,* https://businessandprestige.pl/problemy-napotykane-male-srednie-przedsiebiorstwa-pozyskiwaniu-klientow/.

26 Ibidem.

27 Ibidem, s. 64.

Istotnym problemem dla funkcjonowania mikroprzedsiębiorstwa jest ograniczony dostęp lub brak dostępu do informacji gospodarczych. Jest to ważne dla niego, gdy jest na wczesnym etapie jego rozwoju. Powinno ono mieć łatwy dostęp do takich informacji jak: analizy rynków lokalnych i zewnętrznych; analiza możliwości inwestycyjnych w sferze biznesu; lista instytucji otoczenia biznesu działających w gminie, z zaznaczeniem ich roli i zadań we wspieraniu przedsiębiorczości; wykaz rezerw majątku trwałego w sferze produkcyjnej; strategia rozwoju gospodarczego i przestrzennego gminy; spis firm działających w gminie, wraz z oceną możliwości kooperacji z nimi lub między nimi; wykaz nieruchomości na cele rozwoju przedsiębiorczości; system taryf i opłat za usługi komunalne; analiza możliwości dostępu do kredytów; stawki podatków i opłat lokalnych oraz zasady stosowania ulg lub zwolnień w stosunku do firm; propozycje gminy dotyczące wprowadzania nowych form usług komunalnych i socjalnych; lista zamówień publicznych; system szkoleń i doradztwa dla przedsiębiorstw organizowanych przez instytucje wspomagające rozwój przedsiębiorczości w gminie; oraz analiza sposobów pozyskania środków z funduszy pomocowych. Tak szeroki zakres informacji lokalnej wymaga systematycznego uaktualnienia, jak i zapewnienia podmiotom lokalnym możliwości szybkiego, stosunkowo łatwego dostępu do nich. Narzędziem, które w tym zakresie staje się coraz bardziej istotne to wdrażanie gospodarki cyfrowej oraz wykorzystanie Internetu[28]. Niedbałość w tym zakresie powoduje, że konsumenci nie wiedzą o mikroprzedsiębiorstwie i jego działalności, co nie zachęca klientów do korzystania przez nich z usługi lub zakupu produktów.

Następnym problemem w przedsiębiorstwie jest doświadczenie i poziom wiedzy personelu**.** Mikroprzedsiębiorstwa na wczesnym etapie swojego rozwoju najczęściej nie mają dobrze rozwiniętej struktury formalnej, co powoduje nierównomierne rozłożenie obowiązków pracowników. Wynika to również z braku planowania lub nieodpowiedniego planowania[29].

Ważnym problemem jest również marnowanie czasu na analizę i na rozwiązywanie problemów hamujących pracę firmy. Wynika to często również z braku planowania, braku strategii oraz braku sprecyzowania priorytetów. Powodem tego jest brak jednoznacznego zakresu obowiązków poszczególnych pracowników i słabe relacje między pracownikami. Komunikacja jest zazwyczaj bardzo słaba, przez co zdarza się, że nad niektórymi rzeczami pracuje więcej osób niż powinno lub nikt się nimi nie zajął, ponieważ nie poczuwał się do obowiązku. Przejawia się to brakiem świadomości u pracowników o długoterminowych celach firmy.

28 Ibidem, s. 63.

29 Por. M. Hojnor, *Największe problemy małych firm*, http://edufin.pl/najwieksze-problemy-malych-firm/.

Istotnym dla funkcjonowania przedsiębiorstwa jest także brak wykwalifikowanych i dobrze pracujących z ludźmi menedżerów (jeśli tacy są zatrudnieni)[30]. Przez co maleje kreatywność pracowników i ich chęć do podejmowania samodzielnych decyzji. Doprowadzić to może do sytuacji, że niektórzy pracownicy mają poczucie, że są zdani tylko na siebie. Wychodzą oni z założenia, że jeśli oni nie zrobią tego zadania, to nikt tego dobrze nie zrobi. Najczęstsze przyczyny takiej sytuacji to brak jasno określonych ról w zespole, brak odpowiedzialności i rozpisanych relacji między poszczególnymi stanowiskami. W konsekwencji tego część pracowników czuje się niepewnie i czują, że firma jest chaotycznie zarządzana[31].

Mikroprzedsiębiorstwo jest ważnym obszarem przejawu przedsiębiorczości, które to jest zjawiskiem wielowymiarowym i ma charakter procesowy, a więc ciągły, sekwencyjny w kontekście rozwoju, stabilizacji lub też regresu takich wymiarów otoczenia jak: obszar socjoekonomiczny, obszar prawny i kulturowy, obszar edukacji itd.[32] W tym podmiocie gospodarczym przebiega owa przedsiębiorczość na kilku poziomach aktywności społecznej, a mianowicie: intrapersonalnych – a więc na poziomie osobowości człowieka (tj. np. procesy samokształcenia, adaptacji do nowych warunków kultury czy nowej grupy); interpersonalnych – a więc na poziomie dwóch jednostek w trakcie np. współpracy, przyjaźni, konfliktów itp.; społecznej w obrębie grupy – a więc między jednostką i grupą społeczną (np. proces podporządkowania, identyfikacji, sprzeciwu, oderwania się, dominacji itp.); społecznej między grupami – a więc między dwiema lub wieloma grupami społecznymi (procesy współpracy, wzajemnej pomocy, tolerancji, konkurencji, konfliktu, walki itp.); transformacyjnej – mowa o procesach zmieniających organizacje i strukturę grup (np. procesy rozwoju, reorganizacji, restrukturyzacji itp.)[33].

W Polsce większość mikroprzedsiębiorstw zlokalizowana jest w okolicach dużych miast. Dzięki temu mają one większy dostęp do rozbudowanej infrastruktury, co jest jednym z kilku czynników decydującym, którym kieruje się przedsiębiorąca przy wyborze lokalizacji dla prowadzenia własnego biznesu. Mikroprzedsiębiorstwa we wczesnym etapie rozwoju, co odnosi się do także przedsiębiorstw małych jak i średnich, są niezbędne dla zrównoważonego funkcjonowania gospodarki w kraju[34]. Decydują o tym takie ich cechy jak: zdolność szybkiego reagowania i ukierunkowanie się na potrzeby rynku; otwartość na postęp organizacyjny i techniczny; niski koszty stanowiska pracy; duże możliwości do dostosowania się do miejsca, czasu i zasobów;

30 Ibidem.
31 Por. D. Szramowski, *Kapitał ludzki w mikro i małych przedsiębiorstwach*, CeDeWu, Warszawa 2018.
32 Por. R.W. Grifrin, *Podstawy zarządzania organizacjami*, Wyd. PWN, Warszawa 2022, s. 730-731.
33 Por. D. Walczak-Duraj, *Socjologia dla ekonomistów*, PWE, Warszawa 2010, s. 89.
34 Por. J. Łapiński, *Raport o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce*, red. A. Skowrońska, R. Zakrzewski, Warszawa 2020, s. 8-14.

występowanie we wszystkich działach gospodarki; zdolność do tworzenia miejsc pracy; istnienie sprawnej i szybkiej sieci komunikacji między pracownikami[35]. Podmioty te nieustannie poddane są oddziaływaniu wielu czynnikom, takim jak wahania popytu globalnego i na rynkach cząstkowych, z presją związaną z globalizacją rynku oraz zwiększeniem konkurencyjności. Zdaniem środowiska gospodarczego rola mikroprzedsiębiorstw wydaje się być niedoceniana, zarówno przez władze polityczne i gospodarcze, jak i przez społeczeństwo, mimo że w każdej głównej grupie typów podejmowanych przez nie działalności są dominującymi. Zauważalna jest jednak dominacja sektora usługowego, w którym działa ponad połowa tego rodzaju podmiotów gospodarczych, gdyż właśnie w przypadku usług, mikroprzedsiębiorcy mogą wykorzystać swoje szanse i przewagi wynikające z charakteru mikroprzedsiębiorstwa i uwarunkowań prowadzenia przez nich działalności[36]. Fakty te nie zawsze znajdują swoje odzwierciedlenie w koncepcjach i realizacji polityki ekonomicznej państwa na rzecz tych podmiotów we wczesnym etapie ich rozwoju[37].

Podsumowanie

Przeprowadzone rozważania upoważniają do sformułowania szeregu wniosków. Mikroprzedsiębiorstwa będąc najbardziej elastycznym i prężnym podmiotem gospodarczym w gospodarce rynkowej, dysponują z jednej strony dużym potencjałem rozwojowym, ale z drugiej jednocześnie ujawniają silne ograniczenia rozwojowe. Te cechy uzasadniają, iż zarówno ze względów teoretycznych jak i praktycznych, na oddzielne rozpatrywanie zasługują w kontekście istoty, a także determinant organizacji, funkcjonowania i zarządzania. Wyzwania współczesności dyktują bowiem potrzebę pełniejszego zidentyfikowania podglebia teoretycznego ich funkcjonowania, jak i pełniejszego określenia ich funkcji i roli w gospodarce narodowej oraz w społeczeństwie. Są one bowiem nie tylko podmiotami ukierunkowanymi na korzyści materialne, ale również na kształtowanie korzyści społecznych.

Problem wczesnego etapu rozwoju mikroprzedsiębiorstw wydaje się należeć do tych kwestii, która jest w niedostatecznym stopniu uwzględniana zarówno w teorii, jak i praktyce gospodarczej. Na tym etapie dochodzi bowiem do realizacji kształtowania przyjętej wizji mikroprzedsiębiorstwa, istoty mikroprzedsiębiorczości oraz mikroprzedsiębiorcy. Każdy z tych elementów wpływa na działania organizatorskie, funkcjonalne i zarządcze.

35 Por. M. Kowalski, *Sektor MŚP: Małe i Średnie Przedsiębiorstwa. Definicja i kryteria podziału*, w: https://www.bibbyfinancialservices.pl/o-nas/wiedza-i-aktualnosci/poradnik-przedsiebiorcy/2020/msp.

36 Por. *Raport o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce 2020*, PARP, Warszawa 2020, s.8-9.

37 Por. M. Angowski, *Rozwój i znaczenie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w polskiej gospodarce*, „Roczniki Nauk Społecznych" XXXVI/3/2009, s. 239.

Potrzebę wyróżnienia mikroprzedsiębiorstw potwierdza w praktyce ich rola i znaczenie dla rozwoju gospodarki narodowej i społeczeństwa. Jednocześnie sama gospodarka i społeczeństwo są generatorem licznych wyzwań dla tych podmiotów. Powstaje konieczność przeciwstawienia się mikroprzedsiębiorstw licznym barierom rozwojowym na płaszczyźnie organizacyjnej, funkcjonalnej, zarządczej. Są to bariery o charakterze przede wszystkim społecznym i ekonomicznym, na gruncie dostępności i efektywności wykorzystania czynników produkcji zarówno o charakterze materialnym, jak i niematerialnym, będących w ich dyspozycji.

Bibliografia

Literatura

1. Angowski M., *Rozwój i znaczenie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w polskiej gospodarce*, „Roczniki Nauk Społecznych" XXXVI/3/2009.
2. Baczewski J. i in., *Warunki zakładania i prowadzenia działalności gospodarczej w krajach UE*, Wyd. APRP, Warszawa 2001.
3. Czupiał J., M. Karaś M., *Nowe idee w rozwoju teorii przedsiębiorstwa, w: Podstawy nauki o przedsiębiorstwi*e, red. J. Lichtarski, Wrocław 2005.
4. Dębski W., *Teoretyczne i praktyczne aspekty zarządzania finansami firmy*, PWN, Warszawa 2005.
5. Dziawgo D., Zawadzki A., *Finanse przedsiębiorstwa. Istota, narzędzia, zarządzanie*, Wyd. Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa 2011.
6. *Finansowanie małego przedsiębiorstwa w teorii i praktyce zarządzania*, red. H. Zadora, C.H. Beck, Warszawa 2009.
7. Grifrin R.W., *Podstawy zarządzania organizacjami*, Wyd. PWN, Warszawa 2022.
8. Grycuka A., Russela P., *Uwarunkowania prowadzenia działalności gospodarczej w Polsce*,„Studia BAS" 2(58)/2019, Warszawa 2019.
9. Grzenkowicz N., *Podstawy funkcjonowania przedsiębiorstw,* Wydawnictwo Naukowe Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2008.
10. Grzywacz J., *Kapitał w przedsiębiorstwie i jego struktura*, SGH, Warszawa 2008.
11. Jankiewicz S., *Założenia do systemu wspierania małych średnich przedsiębiorstw,* w: *Przedsiębiorczość: szansą sukcesu rządu, gospodarki, przedsiębiorstw, społeczeństwa*, red. K. Piech, M. Kulikowski, Instytut Wiedzy, Warszawa 2003.
12. Kamińska A., *Regionalne determinanty rozwoju małych o średnich przedsiębiorstw*, Wyd. Difin, Warszawa 2011.
13. Kędzior M., *Międzynarodowa struktura kapitału przedsiębiorstw. Ujęcie rachunkowości i finansów*, C.H. Beck, Warszawa 2011.
14. Kochmańska M., *Bariery rozwoju przedsiębiorczości Małych i średnich firm*, Śląska Biblioteka Cyfrowa, Wrocław 2010.
15. Łapiński J., *Raport o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce*, red. A. Skowrońska, R. Zakrzewski, Warszawa 2020.
16. Mikołajczyk B., M. Krawczyk M., *Sektor przedsiębiorstw mikro, małych i średnich w krajach Unii Europejskiej*, „Studia Europejskie" 2006/2.
17. Postuła A., Glinka B., Pasieczny J., *Oblicza przedsiębiorczości,* Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2014.
18. *Raport o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce 2020*, PARP, Warszawa 2020.

19. Rosiński R., *Obciążenia fiskalne pracy mikroprzedsiębiorstw w Polsce*, „Polityki Europejskie. Finanse i Marketing" 21(70)/2019, Politechnika Koszalińska, Koszalin 2019.
20. Skowronek-Mielczarek A., *Małe i średnie przedsiębiorstwa. Źródła finansowania*, C. H. Beck, Warszawa 2007.
21. Skowronek-Mielczarek A., *Reakcja małych i średnich przedsiębiorstw na kryzys*, Wyd. CeDeWu, Warszawa 2016.
22. Stachowiak Z., Stachowiak B., *Mikroekonomia gospodarki rynkowej. Ujęcie instytucjonalnej,* Wydawnictwo UKSW, Warszawa 2013.
23. Steinerowska-Streb I., *Zachowania rynkowe mikro-, małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce. Diagnoza. Analiza. Scenariusze rozwoju*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2017.
24. Szramowski D., *Kapitał ludzki w mikro i małych przedsiębiorstwach*, CeDeWu, Warszawa 2018.
25. Walczak-Duraj D., *Socjologia dla ekonomistów*, PWE, Warszawa 2010.
26. Wieczorek S., Woźniak-Sztuka J., *Wyceny przedsiębiorstw we wczesnej fazie rozwoju*, „KNoP" 2019/52.
27. Wójcik J., *Wybrane problemy w przygotowaniu produkcji nowego wyrobu w małych i średnich przedsiębiorstwach*, „Zeszyty Naukowe. Organizacja i Zarządzanie" 2015/83.
28. W*spółczesne przedsiębiorstwo. Zasobowe czynniki sukcesu w konkurencyjnym otoczeniu*, red/ J. Fryc, J. Jaworski, „Prace Naukowe Wyższej Szkoły Bankowości w Gdańsku"4/2009, Gdańsk 2009.

Źródła prawa

1. Rozporządzenie Komisji Europejskiej nr 364 z dnia 25 lutego 2004r, (Dz.U. UE 28.2.2004).
2. Ustawa Prawo przedsiębiorców - tekst jednolity na podstawie obwieszczenia z dnia 9 lutego 2024 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy - Prawo przedsiębiorców, (Dz.U. 2024 poz. 236).
3. Ustawa z dnia 2 lipca 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej, (t. jedn. Dz.U. 2016, poz. 1829 ze zm.).
4. Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, (t. jedn. Dz.U. 2017, poz. 459 ze zm., art. 55).
5. Zalecenie Komisji z dnia 6 maja 2003 r. w sprawie definicji mikroprzedsiębiorstw oraz małych i średnich przedsiębiorstw [notyfikowane jako dokument nr C(2003) 1422], (Dz.U. L 124 z 20.5.2003).

Netografia

1. Hojnor M., Największe problemy małych firm, http://edufin.pl/najwieksze-problemy-malych-firm/.
2. Kowalska R., Mikroprzedsiębiorstwo. Definicja i rola w gospodarce, https://coworkingrynek28.pl/2024/02/22/mikroprzedsiebiorstwo-definicja-i-rola-w-gospodarce.
3. Kowalski M., Sektor MŚP: Małe i Średnie Przedsiębiorstwa. Definicja i kryteria podziału, https://www.bibbyfinancialservices.pl/o-nas/wiedza-i-aktualnosci/poradnik-przedsiebiorcy/2020/msp.
4. Mielec M., Preferowane fazy rozwoju przedsiębiorstwa, https://www.private-equity.com.pl/preferowane-fazy-rozwoju-przedsiebiorstwa/.
5. Mydlarz S., Jakie Są Główne Bariery Rozwoju Sektora MŚP?, https://businessandprestige.pl/problemy-napotykane-male-srednie-przedsiebiorstwa-pozyskiwaniu-klientow/.

mgr Radosław Dawidziuk
Menedżerska Akademia Nauk Stosowanych w Warszawie
ORCID: 0009-0004-8818-5691

Studia Społeczne
ISSN 2081-0008
e-ISNN 2449-9714
str. 183–196

Wpływ wojny w Ukrainie na dynamikę inflacji – wyzwania i strategie zarządzania

The impact of the war in Ukraine on inflation dynamics – challenges and management strategies

Streszczenie

Celem artykułu jest analiza wpływu wojny w Ukrainie na dynamikę inflacji oraz identyfikacja wyzwań i strategii zarządzania w obliczu kryzysu gospodarczego. Na wstępie omówiono wpływ wojny w Ukrainie na globalne łańcuchy dostaw, m.in.: zakłócenia w dostawach surowców oraz wzrost cen energii i żywności. Druga część skupia się na analizie regionalnych różnic w skutkach inflacji uwzględniając Europę, kraje rozwijające się oraz Stany Zjednoczone. W trzeciej części przedstawiono wyzwania operacyjne i zarządzanie ryzykiem w kontekście inflacji, wskazując na strategie zarządzania w niepewnym otoczeniu. Ostatnia część dotyczy wyzwań dla zarządzania publicznego, ze szczególnym uwzględnieniem programów wsparcia i polityki fiskalnej w odpowiedzi na inflację. W podsumowaniu wskazano na kluczowe wyzwania związane z inflacją wynikającą z wojny w Ukrainie oraz na konieczność elastycznego i innowacyjnego podejścia w zarządzaniu kryzysowym, które pozwoli na złagodzenie jej negatywnych skutków w przyszłości. Problem badawczy sformułowano: jak zakłócenia spowodowane konfliktem zbrojnym wpływają na wzrost inflacji? Hipoteza badawcza zakłada, że wojna w Ukrainie stanowi istotny czynnik przyspieszający inflację na poziomie globalnym, a zarządzanie w warunkach inflacji wymaga wdrożenia innowacyjnych strategii adaptacyjnych. W artykule zastosowano metody: analizy literatury przedmiotu, analizy danych statystycznych oraz studium przypadków z przedsiębiorstw i instytucji publicznych.

Słowa kluczowe: wojna w Ukrainie, inflacja, łańcuchy dostaw, zarządzanie, ekonomia.

Abstract

The aim of the article is to analyze the impact of the war in Ukraine on inflation dynamics and to identify challenges and management strategies in the face of the economic crisis. The first part discusses the impact of the war in Ukraine on global supply chains, including disruptions in the supply of raw materials and rising energy and food prices. The second part focuses on the analysis of regional differences in the effects of inflation, including Europe, developing countries and the United States. The third part presents operational challenges and risk management in the context of inflation, indicating strategies for managing in an uncertain environment. The last part deals with challenges for public governance, with a particular focus on support programmes and fiscal policies in response to inflation. The summary points to the key challenges related to inflation resulting from the war in Ukraine and the need for a flexible and innovative approach to crisis management to mitigate its negative effects in the future. The research problem was formulated: how disruptions caused by armed conflict affect the increase in inflation. The research hypothesis assumes that the war in Ukraine is a significant factor accelerating inflation at the global level, and that management in the conditions of inflation requires the implementation of innovative adaptation strategies. The article uses the methods of literature analysis on the subject, analysis of statistical data and case studies from enterprises and public institutions.

Key words: war in Ukraine, inflation, supply chains, governance, economy.

Wstęp

Wojna w Ukrainie, trwająca od 2022 roku (w niniejszym artykule aneksję Krymu traktuje się jako swoiste preludium faktycznych działań wojennych), stała się jednym z najbardziej destabilizujących wydarzeń geopolitycznych ostatnich dekad. Konflikt zbrojny spowodował dalekosiężne konsekwencje nie tylko dla regionu, ale również dla globalnej gospodarki, oddziałując na rynki finansowe, handel międzynarodowy czy też dynamikę inflacji. Złożoność tego kryzysu i jego oddziaływanie na różne sektory gospodarki sprawiają, że wymaga on szczegółowej analizy zarówno z perspektywy ekonomicznej, jak i zarządzania w warunkach niepewności.

Działania zbrojne zakłóciły dostawy kluczowych surowców takich jak energia, zboże czy metale, prowadząc do wzrostu cen na rynkach światowych. Jednocześnie sankcje nałożone na Rosję i ograniczenie dostępu do jej zasobów energetycznych znacząco przyczyniły się do zwiększenia kosztów produkcji i transportu. Te zjawiska, w połączeniu z globalnymi napięciami politycznymi, wpłynęły na zwiększenie wskaźników inflacyjnych w wielu krajach.

Analiza powyższych zagadnień jest szczególnie istotna z perspektywy zarządzania kryzysowego oraz ekonomii globalnej. Zrozumienie wpływu wojny na procesy gospodarcze pozwala nie tylko na lepsze przygotowanie się na przyszłe kryzysy, ale

również na opracowanie strategii, które mogą zwiększyć odporność systemów gospodarczych i zarządczych w warunkach niepewności. W artykule podjęto próbę zidentyfikowania głównych wyzwań oraz przedstawienia strategii adaptacyjnych, które mogą być stosowane przez państwa i przedsiębiorstwa w odpowiedzi na skutki tego globalnego kryzysu.

Celem niniejszego artykułu jest wyjaśnienie powiązań między wojną w Ukrainie a wzrostem inflacji w skali globalnej oraz wskazanie wyzwań i strategii zarządzania, które mogą pomóc w ograniczeniu negatywnych skutków tego zjawiska. Inflacja, będąca jednym z kluczowych wskaźników destabilizacji gospodarczej, szczególnie w dobie globalizacji, stawia przed państwami, instytucjami finansowymi i przedsiębiorstwami nowe wyzwania, wymagając od nich szybkich i skutecznych działań.

1. Wojna w Ukrainie jako czynnik inflacyjny

Trudno zaprzeczyć, iż wojna w Ukrainie stała się istotnym czynnikiem wpływającym na globalną inflację. Jej skutki są widoczne w zakłóceniach łańcuchów dostaw, wzroście cen surowców energetycznych oraz wprowadzeniu sankcji ekonomicznych, które razem przyczyniają się do wzrostu cen na świecie.

Agresja państwa rosyjskiego przyczyniła się do chaosu handlowego, który nastąpił po wyjściu globalnej gospodarki z pandemii. Z powodu zamknięcia rosyjskiej przestrzeni powietrznej oraz silnego zatłoczenia portów morskich najbardziej ucierpiały trasy Azja – Europa. Wpływ konfliktu na transport morski, kolejowy i lotniczy spotęgował problemy[1]. Spowodował znaczące przerwy w dostawach kluczowych surowców takich jak ropa naftowa, gaz ziemny, zboża i metale. Ukraina i Rosja są głównymi eksporterami wielu z tych surowców, a ich ograniczona dostępność wpłynęła na globalne łańcuchy dostaw. Według raportu UNCTAD wojna na Ukrainie zakłóciła handel i logistykę w regionie Morza Czarnego, zwiększając globalny popyt na statki i koszty żeglugi na całym świecie. Globalne przepływy BIZ spadły o 2% do 1,3 bln USD w 2023 roku, ponieważ napięcia handlowe i geopolityczne odbiły się na spowolnieniu światowej gospodarki. W raporcie podkreślono, że główna liczba przekracza -10 % (to jest minus?), jeśli wyłączy się kilka europejskich gospodarek kanałowych, które odnotowały duże wahania przepływów inwestycyjnych. Napływ bezpośrednich inwestycji zagranicznych do krajów rozwijających się spadł o 7% tj. do 867 mld USD[2]. Na poniższym wykresie przedsta-

1 M. Brząkała, *Wpływ pandemii oraz ataku Rosji na Ukrainę na logistykę ostatniej mili z uwzględnieniem rozwoju zachowań konsumenckich oraz globalnych łańcuchów dostaw*, w: *Debiuty Studenckie: Logistyka i transport*, red. J. Brach, I. Dziaduch, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2022, s. 32.

2 *World Investment Report 2024*, UN Trade and Development (UNCTAD), https://unctad.org/publication/world-investment-report-2024 [dostęp: 04.01.2024)].

wiono dynamikę napływu bezpośrednich inwestycji zagranicznych (BIZ) w latach 1990-2023.

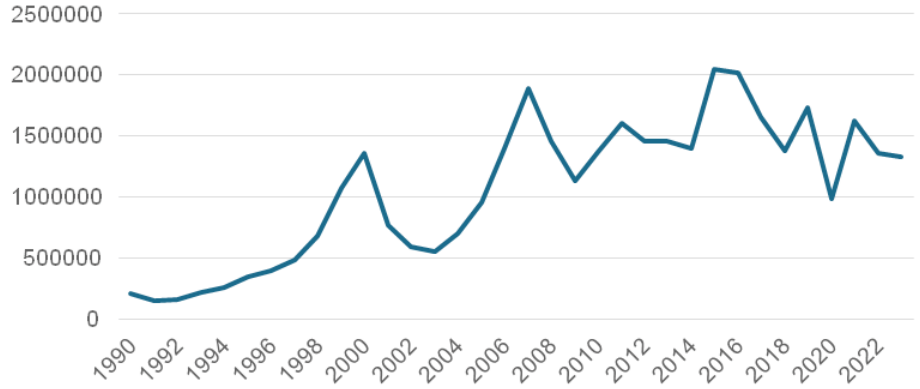

Wykres 1. Napływ bezpośrednich inwestycji zagranicznych (BIZ) na świecie w latach 1990-2023

Źródło: *World Investment Report 2024*, UN Trade and Development (UNCTAD), https://unctad.org/publication/world-investment-report-2024.

W Polsce, jak wynika z badania BIG InfoMonitor, przerwanie globalnych łańcuchów dostaw w wyniku wojny w Ukrainie jest problemem dla blisko 47% przedsiębiorców. Zakłócenia te dotknęły szczególnie sektory transportowy, przemysłowy i handlowy, zmuszając firmy do modyfikacji kierunków i sposobów dostaw[3]. Obecne tendencje cenowe i ich fluktuacje wymagają szczególnej uwagi i dalszych działań w celu ustabilizowania sytuacji[4].

Wzrost cen ropy naftowej i gazu ziemnego, będący konsekwencją konfliktu, stał się głównym napędem inflacji w wielu krajach. Embargo nałożone na rosyjskie surowce energetyczne oraz ograniczenia w ich dostępie doprowadziły do zwiększenia kosztów produkcji i transportu. W Polsce, według danych Głównego Urzędu Statystycznego, średnioroczna inflacja CPI w 2021 roku wyniosła 5,1%, podczas gdy w 2022 roku, pod wpływem wzrostu cen energii i żywności, osiągnęła poziom 10,8%[5]. Istnieją uzasadnione obawy, że turbulencje podaży i popytu mogą dotyczyć w przyszłości

3 *Zakłócenia łańcuchów dostaw w Polsce po agresji Rosji na Ukrainę. Aktualne wyzwania i zagrożenia dla firm* – to temat kolejnego spotkania z cyklu „Idea Rozwoju Twojego Biznesu", PARP - Centrum Rozwoju MŚP, https://www.parp.gov.pl/component/content/article/83320%3Azaklocenia-lancuchow-dostaw-w-polsce-po-agresji-rosji-na-ukraine-aktualne-wyzwania-i-zagrozenia-dla-firm-to-temat-kolejnego-spotkania-z-cyklu-idea-rozwoju-twojego-biznesu [dostęp: 04.01.2024].

4 M. Grzelak, O. Sobczyk, *Analiza wpływu konfliktu rosyjsko-ukraińskiego na bezpieczeństwo globalnych łańcuchów dostaw żywności*, „Nowa Polityka Wschodnia, 2(41)/2024, s. 157.

5 *Wojna w Ukrainie przełoży się na wzrost inflacji w Polsce* [Raport] - Bankier.pl, https://www.bankier.pl/wiadomosc/Wojna-w-Ukrainie-przelozy-sie-na-wzrost-inflacji-w-Polsce-Raport-8312777.html [dostęp: 04.01.2024].

wielu międzynarodowych rynków branżowych, w tym także tych, których stopień zależności od zaopatrzenia płynącego z Rosji i Ukrainy nie jest szczególnie wysoki[6].

Efekt kaskadowy wzrostu cen energii przeniósł się na inne sektory gospodarki, prowadząc do podwyżek cen produktów i usług. Przedsiębiorstwa, borykając się z rosnącymi kosztami, były zmuszone do podnoszenia cen oferowanych towarów, co dodatkowo napędzało inflację. Według raportu Polskiego Instytutu Ekonomicznego[7] skutki wojny w największym stopniu dotyczyły podnoszenia cen na produkty i usługi oferowane przez firmy oraz wzrostu cen dóbr zaopatrzeniowo-inwestycyjnych.

W raporcie ustalono, iż:
- 40 % firm odczuło słaby wpływ wojny na swoją działalność,
- 36 % firm odczuło umiarkowany wpływ wojny na swoją działalność,
- 24 % firm odczuło silny wpływ wojny na swoją działalność[8].

Ponadto, według oceny przedsiębiorców wojna silnie wpłynęła na:
- wzrost cen dóbr zaopatrzeniowo-inwestycyjnych (44%),
- podniesienie cen produktów lub usług oferowanych przez przedsiębiorstwa (45%),
- wyższe koszty działalności (42%),
- wzrost ryzyka działalności biznesowej (35%),
- zakłócenia w łańcuchach dostaw (35%),

Słaby wpływ wojny dotyczył:
- zmian w zatrudnieniu w wyniku odpływu lub przypływu pracowników z Ukrainy (75%),
- wycofania się firm z niektórych dotychczasowych rynków zbytu (70%),
- pogorszenia współpracy z kontrahentami zagranicznymi (67%).

Wprowadzenie sankcji ekonomicznych wobec Rosji oraz ograniczeń handlowych wpłynęło na inflację w różnych regionach świata. Ograniczenia te doprowadziły do zmniejszenia podaży surowców na rynkach międzynarodowych, co w połączeniu z rosnącym popytem spowodowało wzrost cen. Rosyjska agresja doprowadziła do silnego wzrostu inflacji na Ukrainie, gdzie wskaźnik cen towarów i usług zwiększył się z 10% na początku 2022 roku do 24,9% w sierpniu tego samego roku a 26,6% na koniec roku[9].

6 M. Gorynia, *Wojna w Ukrainie i ekonomia*, Obserwator Finansowy, https://www.obserwatorfinansowy.pl/tematyka/makroekonomia/trendy-gospodarcze/wojna-w-ukrainie-i-ekonomia/ [dostęp: 04.01.2024].

7 K. Dębkowska, U. Kłosiewicz-Górecka, A. Szymańska, A. Wejt-Knyżewska., K. Zybertowicz, *Wpływ wojny w Ukrainie na działalność polskich firm*, Polski Instytut Ekonomiczny, Warszawa 2023.

8 K. Dębkowska, U. Kłosiewicz-Górecka, A. Szymańska, A. Wejt-Knyżewska., K. Zybertowicz, op. cit., s. 4.

9 S. Matuszak, T. Iwański, K. Popławski, A. Wilk, *Drugi front. Stan i perspektywy, gospodarki Ukrainy po półtora roku od wojny*, Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia, Warszawa 2023, s. 10.

Podsumowując, wojna w Ukrainie stała się istotnym czynnikiem inflacyjnym na świecie. Zakłócenia w łańcuchach dostaw, wzrost cen surowców energetycznych oraz wprowadzenie sankcji ekonomicznych przyczyniły się do zwiększenia kosztów produkcji i transportu, co w efekcie doprowadziło do wzrostu cen dla konsumentów i nasilenia presji inflacyjnej w wielu gospodarkach.

2. Dynamika inflacji w kontekście globalnym

Inflacja jest procesem zmian cen w całej gospodarce. Jest ona mierzona przez statystykę publiczną i prezentowana w formie wskaźników cen. Przez inflację rozumie się najczęściej średnie zmiany cen konsumpcyjnych towarów i usług nabywanych przez przeciętne gospodarstwo domowe. Wskaźniki cen obliczane są także w innych obszarach gospodarki, tj. w rolnictwie, przemyśle, budownictwie, transporcie, imporcie i eksporcie, handlu hurtowym i detalicznym, bowiem zmiany cen mające miejsce w każdym etapie procesu gospodarczego, wpływają na inflację doznawaną przez konsumentów[10]. Zjawisko to, choć powszechne, ma zróżnicowany wpływ na poszczególne regiony świata, w zależności od ich struktury gospodarczej, poziomu rozwoju, a także bieżących wydarzeń geopolitycznych. Wojna w Ukrainie, która rozpoczęła się w 2022 roku, stanowiła katalizator wzrostu inflacji na poziomie globalnym, pogłębiając istniejące wcześniej problemy związane z łańcuchami dostaw, cenami surowców i polityką pieniężną[11].

Wojna na Ukrainie znacząco przyczyniła się do bolesnego przyspieszenia globalnej inflacji w 2022 roku. Oczekiwania inflacyjne również wzrosły, ponieważ szok wywołany wojną rosyjską połączył się z tym wywołanym przez trwającą globalną pandemię.

W Europie inflacja osiągnęła historycznie wysokie poziomy, głównie z powodu kryzysu energetycznego wywołanego zakłóceniami w dostawach surowców z Rosji. Rosja, będąca jednym z największych dostawców gazu i ropy naftowej dla krajów europejskich, ograniczyła eksport tych surowców w odpowiedzi na sankcje gospodarcze nałożone przez Unię Europejską. Sytuacja ta doprowadziła do gwałtownego wzrostu cen energii, co z kolei przełożyło się na podwyżki cen w innych sektorach gospodarki[12]. Poniżej przedstawiono dynamikę zmian wskaźnika inflacji w UE w poszczególnych miesiącach od grudnia 2020 do listopada 2024 roku.

10 *Co warto wiedzieć o inflacji?*, GUS 2019, https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5464/18/1/1/co_warto_wiedziec_o_inflacji.pdf [dostęp: 04.01.2024].

11 *OECD Economic Outlook 2023*, https://www.oecd.org/en/publications/oecd-economic-outlook/volume-2023/issue-2_7a5f73ce-en.html [dostęp: 04.01.2024].

12 Statystyka Eurostatu - https://ec.europa.eu/eurostat/data/database [dostęp: 04.01.2024].

Wykres 2. Roczna stopa zmian inflacji w UE okresie grudzień 2020 – listopad 2024

Źródło: Statystyka Eurostatu - https://ec.europa.eu/eurostat/data/database.

Według danych Eurostatu inflacja w strefie euro osiągnęła w 2022 roku poziom 10%, co było najwyższą wartością od dekad. Szczególnie dotkliwy był wzrost cen energii elektrycznej i gazu, które w wielu krajach wzrosły o ponad 40% w ciągu jednego roku. Światowa inflacja z miesiąca na miesiąc od rozpoczęcia wojny zwiększała się, w związku z tym cierpiała na tym gospodarka poszczególnych państw i ich obywatele[13].

W Niemczech, które są największą gospodarką Europy, inflacja osiągnęła w 2022 roku poziom rekordowy od czasu zjednoczenia kraju. Niemiecki rząd wprowadził szereg środków mających na celu złagodzenie skutków kryzysu, w tym subsydia na energię oraz tymczasowe zamrożenie niektórych taryf opłat. Jednak nawet te działania nie były w stanie w pełni zrekompensować wzrostu cen, co wpłynęło na nastroje społeczne i osłabiło konsumpcję prywatną. W 2023 roku szczególnie mocno wzrosły ceny żywności – konsumenci musieli zapłacić za żywność o 12,4 % więcej w stosunku do roku 2022. Mimo że w 2023 roku inflacja zaczęła spadać, osiągając około 5% w drugiej połowie roku, wciąż pozostaje ona wyzwaniem dla europejskich decydentów politycznych[14].

Kraje rozwijające się doświadczyły skutków inflacji w sposób szczególnie dotkliwy, zwłaszcza w kontekście rosnących kosztów importu żywności i energii. Państwa te, które w dużej mierze zależą od importu podstawowych towarów, takich jak zboża czy paliwa, musiały zmagać się z gwałtownym wzrostem cen na rynkach międzynarodowych. Na przykład w Egipcie, jednym z największych importerów pszenicy

13 L. Elak, A. Chrząszcz, S. Żurawski, N. Urbańska, *Wpływ wojny rosyjsko-ukraińskiej na bezpieczeństwo ekonomiczne Europy*, „Studia Społeczne", 4(39)/2022, s. 67.

14 *W2023r.inflacjaprawietakwysokajakwPolsce*,Forsal.pl,https://forsal.pl/artykuly/9404605,niemcy-w-2023-r-inflacja-prawie-tak-wysoka-jak-w-polsce.html [dostęp: 04.01.2024].

z Ukrainy, ceny chleba i innych podstawowych produktów żywnościowych wzrosły o ponad 50%[15]. Tego rodzaju zmiany cen wywołały znaczące napięcia społeczne i polityczne, zmuszając rządy do wprowadzenia subsydiów i programów pomocowych.

W Afryce Subsaharyjskiej rosnące ceny paliw wpłynęły na zwiększenie kosztów transportu i produkcji, co z kolei przełożyło się na inflację na poziomie konsumenckim. Według raportu Międzynarodowego Funduszu Walutowego średnia inflacja w regionie wyniosła w 2022 roku 14,2%, co stanowiło jeden z najwyższych poziomów od początku XXI wieku[16]. Kraje te, ze względu na ograniczone zasoby finansowe i niską zdolność kredytową, miały bardzo ograniczone możliwości reagowania na szoki cenowe, co pogłębiało ich trudności gospodarcze i społeczne.

Stany Zjednoczone również doświadczyły wzrostu inflacji, choć jej skala była nieco mniejsza niż w Europie. Cztery miesiące po rozpoczęciu wojny, w czerwcu 2022 roku, roczna inflacja w USA osiągnęła szczyt na poziomie 9,1 %. W tym miesiącu ceny benzyny wzrosły o 42 % do rekordowych 5,02 USD za galon. Amerykańskie gospodarstwa domowe wydały średnio o 900 USD więcej na paliwo w 2022 roku niż w poprzednim, miało to zaś wpływ na cenę praktycznie każdego innego produktu. Ceny nawozów wzrosły od 27 do 53 % w ciągu pierwszych pięciu miesięcy konfliktu, co nadwyrężyło amerykańskich rolników. W ciągu roku do grudnia 2022 roku ceny żywności wzrosły o 10,4 %. Znaczna część podwyżek ostatecznie ustąpiła, a ceny żywności spadły nawet poniżej poziomów sprzed inwazji (choć nie sprzed pandemii). Wojna nadal wpływała na amerykańskich konsumentów w postaci wyższych stóp procentowych. W marcu 2022 roku Fed zatwierdził pierwszą z 11 podwyżek stóp procentowych, które miał wprowadzić w ciągu najbliższych dwóch lat, bezpośrednio powołując się na niepewność i skutki wojny[17].

Inflacja ma także szeroko pojęty wpływ na gospodarkę światową. Jednym z jej głównych skutków jest spowolnienie wzrostu gospodarczego, które wynika z ograniczenia siły nabywczej konsumentów i zmniejszenia popytu na dobra i usługi. Wysokie ceny energii i żywności obniżają poziom życia, zmuszając konsumentów do rezygnacji z wydatków na inne potrzeby. Zjawisko to prowadzi do zmniejszenia produkcji w wielu sektorach gospodarki, co dodatkowo ogranicza wzrost gospodarczy. Według prognoz OECD, globalny wzrost gospodarczy w 2023 roku wyniósł zaledwie 2,7%, co stanowiło jeden z najniższych poziomów od czasów światowego kryzysu finansowego w 2008 roku.

15 UCTAD, 2022.

16 *Światowe perspektywy gospodarcze - wszystkie zagadnienia*, https://www.imf.org/en/Publications/WEO [dostęp: 04.01.2024].

17 *Jak wojna na Ukrainie przyczyniła się do globalnej inflacji* https://www-thenation-com.translate.goog/article/world/ukraine-inflation-war-trump-economy/?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=pl&_x_tr_hl=pl&_x_tr_pto=rq [dostęp: 04.12.2024]

W odpowiedzi na rosnącą inflację banki centralne na całym świecie wprowadziły podwyżki stóp procentowych, mające na celu ograniczenie presji inflacyjnej poprzez zmniejszenie popytu na kredyt i konsumpcję. Europejski Bank Centralny (EBC) podniósł stopy procentowe kilkukrotnie w 2023 roku, osiągając poziom najwyższy od 20 lat[18]. Podobne działania podjęły banki centralne w innych krajach, w tym Rezerwa Federalna USA oraz Bank Anglii. Choć podwyżki stóp procentowych są skutecznym narzędziem walki z inflacją, mogą one również prowadzić do spowolnienia gospodarczego, co stawia decydentów w trudnej sytuacji wyboru między stabilnością cen a wspieraniem wzrostu gospodarczego.

3. Strategie i wyzwania dla zarządzania w warunkach inflacji

Wojna w Ukrainie stwarza bezpośrednie zagrożenie dla pokoju w Europie i na świecie. Wysoka inflacja stawia pod znakiem zapytania przyszłość gospodarki globalnej i stan dobrobytu milionów ludzi[19]. Inflacja, będąca jednym z głównych wyzwań współczesnej gospodarki, ma poważne konsekwencje zarówno dla przedsiębiorstw, jak i dla instytucji publicznych. W obliczu rosnących kosztów, zmieniających się warunków rynkowych oraz niepewności gospodarczej, przedsiębiorstwa i władze publiczne muszą zmagać się z licznymi trudnościami, które wymagają elastycznego i innowacyjnego podejścia w zarządzaniu. Inflacja prowadzi do wzrostu kosztów produkcji, zaburzeń w łańcuchach dostaw oraz zwiększenia ryzyka utraty klientów. Z kolei w sferze publicznej jej skutki stają się wyzwaniem w zakresie stabilności gospodarczej oraz łagodzenia negatywnych skutków społecznych.

Rosnące koszty produkcji i transportu stanowią jedno z kluczowych wyzwań dla przedsiębiorstw w warunkach wysokiej inflacji. Firmy, które są zależne od importu surowców, w tym ropy naftowej, gazu, metali i żywności, stają przed koniecznością dostosowania się do wzrastających kosztów tych towarów. Wzrost cen energii i paliw przekłada się bezpośrednio na wyższe koszty produkcji oraz transportu, co powoduje wzrost cen produktów końcowych. Takie podwyżki często prowadzą do obniżenia rentowności przedsiębiorstw, a w skrajnych przypadkach do konieczności wprowadzenia zwolnień pracowników lub zmniejszenia skali działalności. W odpowiedzi na te zmiany, firmy muszą szukać alternatywnych źródeł surowców, optymalizować procesy produkcyjne i dystrybucyjne, a także inwestować w technologie, które pozwolą na zmniejszenie kosztów operacyjnych, np. automatyzację procesów produkcyjnych lub inwestycje w energię odnawialną.

18 Europejski Bank Centralny, https://www.ecb.europa.eu/home/html/index.en.html [dostęp: 04.01.2024].

19 Ł. Stelmaszczyk, D. Brążkiewicz, *Stres pracowników w czasach kryzysu – inflacja, wojna i pandemia jako przyczyny stresu*, „Studia Społeczne", 2(41)/2023, s. 184.

Drugim poważnym wyzwaniem dla przedsiębiorstw w kontekście inflacji jest ryzyko utraty klientów z powodu podwyżek cen. Wzrost cen produktów końcowych, spowodowany rosnącymi kosztami produkcji, może prowadzić do spadku popytu, szczególnie w przypadku produktów uznawanych za dobra luksusowe lub mniej niezbędne. Firmy muszą zatem zmierzyć się z dylematem utrzymania rentowności przy jednoczesnym zachowaniu lojalności swoich klientów. Aby temu zaradzić, przedsiębiorstwa mogą wdrażać strategie różnicowania produktów, oferując klientom wartość dodaną, jak np. programy lojalnościowe, dostosowanie oferty do nowych preferencji konsumentów, czy też dbałość o jakość obsługi klienta. Kluczowe staje się również efektywne zarządzanie komunikacją z klientami, aby wyjaśnić powody podwyżek cen i utrzymać ich zaufanie. Z perspektywy publicznej jednym z głównych wyzwań jest utrzymanie stabilności gospodarczej w obliczu wysokiej inflacji. Rządy muszą podejmować działania mające na celu zminimalizowanie negatywnych skutków inflacji, a jednocześnie zachować równowagę budżetową. Wysokie tempo wzrostu cen prowadzi do spadku siły nabywczej konsumentów, co wpływa na obniżenie poziomu życia obywateli. W odpowiedzi na te zmiany rządy muszą wdrażać odpowiednie programy fiskalne i monetarne, które pomogą złagodzić skutki inflacji.

Jednym z kluczowych elementów zarządzania publicznego w takich warunkach jest wprowadzenie programów wsparcia społecznego, które mogą obejmować pomoc dla najuboższych warstw społeczeństwa lub subsydia na podstawowe dobra takie jak żywność, energia czy transport. Tego rodzaju programy mają na celu zabezpieczenie podstawowych potrzeb obywateli i zapobieżenie wzrostowi ubóstwa, które może towarzyszyć wysokiej inflacji. Dodatkowo, w przypadku krajów rozwijających się, zarządzanie inflacją wymaga również wsparcia międzynarodowego, np. poprzez udzielanie pożyczek z instytucji międzynarodowych takich jak Międzynarodowy Fundusz Walutowy (IMF) czy Bank Światowy. Rządy muszą jednocześnie dostosowywać polityki monetarne, podejmując decyzje o stopach procentowych w celu przeciwdziałania inflacji i stabilizacji kursów walutowych.

W obliczu inflacji przedsiębiorstwa i instytucje publiczne muszą również zająć się zarządzaniem ryzykiem, które jest szczególnie ważne w niepewnym i zmieniającym się otoczeniu gospodarczym. Identyfikacja zagrożeń związanych z inflacją, takich jak wzrost kosztów produkcji, zmiany w popycie, zakłócenia w łańcuchach dostaw oraz wahania kursów walutowych, stanowi fundament skutecznego zarządzania kryzysowego.

W tym kontekście kluczowe jest opracowanie strategii adaptacyjnych, które pozwolą firmom i instytucjom publicznym reagować na nieprzewidywalne zmiany. Oznacza to m.in. dywersyfikację źródeł surowców i rynków zbytu, rozwój alternatywnych źródeł energii oraz elastyczność w zakresie polityki zatrudnienia i wynagrodzeń. Firmy muszą być gotowe na wprowadzanie zmian w strukturze kosztów oraz na mo-

dyfikację modelu biznesowego w odpowiedzi na zmieniające się warunki rynkowe. Zarządzanie ryzykiem w czasie inflacji wymaga także wprowadzenia odpowiednich narzędzi analitycznych, które pozwolą na bieżąco monitorować sytuację gospodarczą i podejmować decyzje strategiczne. Współczesne technologie, takie jak systemy ERP, sztuczna inteligencja czy analityka danych, mogą wspierać proces podejmowania decyzji, pomagając firmom i instytucjom przewidywać możliwe scenariusze i przygotować odpowiednie plany awaryjne. Obecnie uwarunkowania społeczno-ekonomiczne oraz geopolityczne sprawiają, że dotychczasowe teorie i modele dotyczące obszarów zarządzania i finansów wymagają weryfikacji lub gruntownej rekonstrukcji[20].

Strategie zarządzania inflacją w obliczu kryzysów gospodarczych takich jak wojna w Ukrainie wymagają od przedsiębiorstw, instytucji publicznych i organizacji międzynarodowych skutecznych działań mających na celu minimalizowanie negatywnych skutków inflacji oraz zapewnienie stabilności ekonomicznej. Przedsiębiorstwa w odpowiedzi na rosnące koszty produkcji i transportu muszą podjąć działania mające na celu optymalizację swoich procesów operacyjnych. Kluczowym krokiem w tym zakresie jest wprowadzenie usprawnień w logistyce, produkcji oraz organizacji pracy. Wprowadzenie nowoczesnych systemów takich jak systemy ERP, pozwala na bieżące monitorowanie kosztów i efektywności operacyjnej. Optymalizacja procesów nie tylko ogranicza wydatki, ale także umożliwia firmom elastyczne dostosowanie się do zmieniających się warunków rynkowych. Przedsiębiorstwa, które lepiej radzą sobie z negatywnymi skutkami inflacji, oparte są na organizacji wirtualnej i sieciowej, benchmarkingu oraz outsourcingu[21].

Ważnym elementem strategii zarządzania inflacją jest także dywersyfikacja łańcuchów dostaw. Inflacja, szczególnie spowodowana zakłóceniami w globalnych łańcuchach dostaw, może prowadzić do wzrostu kosztów surowców i komponentów. Firmy, aby zminimalizować ryzyko związane z zależnością od jednego dostawcy lub regionu, powinny dążyć do poszukiwania alternatywnych źródeł surowców oraz rozwijać nowe rynki dostaw. Dywersyfikacja zmniejsza ryzyko związane z wahaniem cen oraz dostawami, co pozwala przedsiębiorstwom utrzymać stabilność operacyjną nawet w trudnych warunkach gospodarczych. Ponadto inwestowanie w technologie poprawiające efektywność produkcji takie jak sztuczna inteligencja, automatyzacja czy rozwiązania chmurowe, stanowi istotny element strategii przedsiębiorstw. Nowoczesne technologie pomagają firmom zwiększyć efektywność operacyjną, obniżyć koszty i lepiej dostosować się do zmian rynkowych.

20 *Wyzwania zarządzania i finansów w warunkach niepewności*, red. A. Paździor , Wydawnictwo Politechniki Lubelskiej, Lublin 2023, s. 7.

21 P. Idrian, M. Ligaj, Z. Przyłuska, *Specyfika modeli zarządzania przedsiębiorstwami branży logistycznej w kontekście inflacji w latach 2020–2023*, „Gospodarka Materiałowa i Logistyka", t. LXXVI, 2/2024, s. 55.

Na poziomie państwowym rządy oraz banki centralne podejmują szereg interwencji monetarnych i fiskalnych, które mają na celu ograniczenie inflacji. Polityki monetarne takie jak podwyżki stóp procentowych, są wykorzystywane do zahamowania popytu konsumpcyjnego poprzez zwiększenie kosztów kredytów. W ramach polityk fiskalnych państwa mogą ograniczać wydatki publiczne lub zwiększać opodatkowanie, aby zmniejszyć deficyt budżetowy, co może pomóc w obniżeniu tempa wzrostu inflacji. Rządy mogą także wdrażać programy subsydiów na podstawowe towary, aby złagodzić skutki wzrostu cen dla najuboższych grup społecznych, które są najbardziej narażone na negatywne skutki inflacji. Kolejnym kluczowym aspektem polityki państwowej w kontekście zarządzania inflacją jest rozwój alternatywnych źródeł energii, co pozwala na zmniejszenie zależności od surowców energetycznych takich jak ropa czy gaz. Inwestowanie w zieloną energię, w tym energię słoneczną, wiatrową czy geotermalną, może nie tylko przyczynić się do stabilizacji gospodarki, ale także zmniejszyć koszty energii w długiej perspektywie.

Współpraca międzynarodowa odgrywa kluczową rolę w stabilizowaniu gospodarki globalnej, zwłaszcza w kontekście kryzysów takich jak wojna w Ukrainie. Koordynacja działań na rzecz stabilizacji cen surowców, w tym poprzez międzynarodowe porozumienia handlowe, może pomóc w ograniczeniu spekulacji cenowej oraz zapewnieniu równowagi na rynkach globalnych. Organizacje międzynarodowe takie jak ONZ, IMF czy WTO, pełnią rolę mediatorów w negocjacjach dotyczących stabilizacji cen oraz dostaw surowców na rynku międzynarodowym. Ponadto współpraca międzynarodowa obejmuje wspólne inicjatywy mające na celu łagodzenie skutków kryzysów humanitarnych i ekonomicznych, które są często wynikiem inflacji. Międzynarodowe wsparcie finansowe, pożyczki preferencyjne oraz pomoc humanitarna mogą pomóc krajom najbardziej dotkniętym przez kryzys inflacyjny w utrzymaniu stabilności gospodarczej i społecznej.

W obliczu globalnych kryzysów gospodarczych takich jak wojna w Ukrainie, skuteczne zarządzanie inflacją wymaga skoordynowanych działań zarówno na poziomie krajowym, jak i międzynarodowym. Przedsiębiorstwa powinny skupić się na optymalizacji procesów, dywersyfikacji łańcuchów dostaw oraz inwestycjach w technologie, które poprawią ich efektywność. Państwa natomiast muszą przyjąć aktywne polityki fiskalne i monetarne, które pozwolą na złagodzenie skutków inflacji i stabilizację gospodarki. Współpraca międzynarodowa, oparta na koordynacji działań i wspólnych inicjatywach, może odegrać kluczową rolę w łagodzeniu negatywnych skutków inflacji na poziomie globalnym.

Podsumowanie

Wojna w Ukrainie stanowiła poważne wyzwanie dla gospodarki światowej, które miało wpływ na inflację na całym świecie. Jednak, poza tym krótkoterminowym

efektem, wojna ujawnia także szersze, długofalowe problemy związane z globalnym systemem gospodarczym i zarządzaniem ryzykiem. Wzrost inflacji wymaga od przedsiębiorstw i instytucji publicznych szybkich i elastycznych reakcji, a także gotowości do długofalowych adaptacji w zmieniającej się rzeczywistości rynkowej. Wnioski płynące z tego kryzysu wskazują na potrzebę silniejszego nacisku na dywersyfikację źródeł dostaw, innowacyjność w procesach produkcyjnych i transportowych, a także na rozwój polityki stabilności społecznej i gospodarczej w trudnych czasach.

Z powyższego wynika, że kluczowe znaczenie ma elastyczność i zdolność do szybkiego reagowania na zmiany. Zarówno przedsiębiorstwa, jak i instytucje publiczne, muszą wykazywać się proaktywnym podejściem, wprowadzając strategie zarządzania ryzykiem, dywersyfikacji zasobów oraz innowacyjności w obliczu kryzysów. Dodatkowo konieczne jest podejmowanie działań mających na celu ochronę najsłabszych grup społecznych przed skutkami inflacji, w tym poprzez programy wsparcia finansowego. Przedsiębiorstwa powinny szczególną uwagę zwrócić na optymalizację procesów produkcyjnych i dystrybucyjnych, poszukiwanie alternatywnych źródeł surowców oraz technologii zmniejszających koszty, jak np. automatyzacja, zielona energia czy cyfryzacja procesów. Instytucje publiczne natomiast muszą zwiększyć swoją zdolność do szybkiego reagowania na zmiany, podejmując odpowiednie decyzje polityczne w zakresie stabilności monetarnej i fiskalnej.

Analiza wpływu wojny w Ukrainie na inflację oraz jej konsekwencji dla zarządzania jest procesem, który wymaga dalszego rozwoju, szczególnie w kontekście długofalowych skutków geopolitycznych i gospodarczych. Potrzebne są badania dotyczące trwałych zmian w globalnych łańcuchach dostaw, alternatywnych źródeł energii, nowych modeli biznesowych oraz wpływu polityki monetarnej na stabilność gospodarczą. Należy również zająć się badaniem wpływu inflacji na innowacyjność oraz adaptacyjność firm, a także na zmieniające się preferencje konsumentów. Dalsze badania mogłyby także skupić się na roli międzynarodowej współpracy w zarządzaniu kryzysowym oraz na możliwościach wzmocnienia globalnej odporności na przyszłe kryzysy inflacyjne. W związku z powyższym istotne jest, aby zarówno badacze, jak i praktycy gospodarczy podejmowali współpracę w zakresie analizy tych zagadnień, aby lepiej przygotować się na przyszłe wyzwania i minimalizować ryzyko związane z inflacją i kryzysami geopolitycznymi.

Bibliografia

Literatura

1. Brząkała M., *Wpływ pandemii oraz ataku Rosji na Ukrainę na logistykę ostatniej mili z uwzględnieniem rozwoju zachowań konsumenckich oraz globalnych łańcuchów dostaw*, w: *Debiuty Studenckie: Logistyka i transport*, red. J. Brach, I. Dziaduch, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2022.
2. Dębkowska K., Kłosiewicz-Górecka U., Szymańska A., Wejt-Knyżewska A., Zybertowicz K., *Wpływ wojny w Ukrainie na działalność polskich firm*, Polski Instytut Ekonomiczny, Warszawa 2023.
3. Elak L., Chrząszcz A., Żurawski S., Urbańska N., *Wpływ wojny rosyjsko-ukraińskiej na bezpieczeństwo ekonomiczne Europy*, „Studia Społeczne", 4(39)/2022.
4. Grzelak M., Sobczyk O., *Analiza wpływu konfliktu rosyjsko-ukraińskiego na bezpieczeństwo globalnych łańcuchów dostaw żywności*, „Nowa Polityka Wschodnia, nr 2(41)/2024.
5. Idrian P., Ligaj M., Przyłuska Z., *Specyfika modeli zarządzania przedsiębiorstwami branży logistycznej w kontekście inflacji w latach 2020–2023*, „Gospodarka Materiałowa i Logistyka", t. LXXVI, 2/2024.
6. Kępka A., Pająk N., *Wpływ wojny w Ukrainie, na wysokość inflacji w Polsce*, „Studia Ekonomiczne, Prawne i Administracyjne", 4/2022.
7. Matuszak S., Iwański T., Popławski K., Wilk A., *Drugi front. Stan i perspektywy, gospodarki Ukrainy po półtora roku od wojny*, Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia, Warszawa 2023.
8. Stelmaszczyk Ł., Brążkiewicz D., *Stres pracowników w czasach kryzysu – inflacja, wojna i pandemia jako przyczyny stresu*, „Studia Społeczne", 2(41)/2023.
9. *US Bureau of Labor Statistics*, 2022.
10. *Wyzwania zarządzania i finansów w warunkach niepewności*, red. A. Paździor, Wydawnictwo Politechniki Lubelskiej, Lublin 2023.

Netografia

1. Europejski Bank Centralny, https://www.ecb.europa.eu/home/html/index.en.html.
2. Eurostat, https://ec.europa.eu/eurostat/data/database.
3. Gorynia M., *Wojna w Ukrainie i ekonomia*, Obserwator Finansowy, https://www.obserwatorfinansowy.pl/autor/marian-gorynia/.
4. OECD Economic Outlook 2023, https://www.oecd.org/en/publications/oecd-economic-outlook/volume-2023/issue-2_7a5f73ce-en.html.
5. Światowe perspektywy gospodarcze - wszystkie zagadnienia, https://www.imf.org/en/Publications/WEO.
6. *W 2023 r. inflacja prawie tak wysoka jak w Polsce*, Forsal.pl, https://forsal.pl/artykuly/9404605,niemcy-w-2023-r-inflacja-prawie-tak-wysoka-jak-w-polsce.html.
7. *Wojna w Ukrainie przełoży się na wzrost inflacji w Polsce* [Raport], Bankier.pl, https://www.bankier.pl/wiadomosc/Wojna-w-Ukrainie-przelozy-sie-na-wzrost-inflacji-w-Polsce-Raport-8312777.html.
8. *World Investment Report 2024*, UN Trade and Development (UNCTAD), https://unctad.org/publication/world-investment-report-2024.
9. *Zakłócenia łańcuchów dostaw w Polsce po agresji Rosji na Ukrainę. Aktualne wyzwania i zagrożenia dla firm – to temat kolejnego spotkania z cyklu* „Idea Rozwoju Twojego Biznesu", PARP - Centrum Rozwoju MŚP, https://www.parp.gov.pl/component/content/article/83320%3Azaklocenia-lancuchow-dostaw-w-polsce-po-agresji-rosji-na-ukraine-aktualne-wyzwania-i-zagrozenia-dla-firm-to-temat-kolejnego-spotkania-z-cyklu-idea-rozwoju-twojego-biznesu.